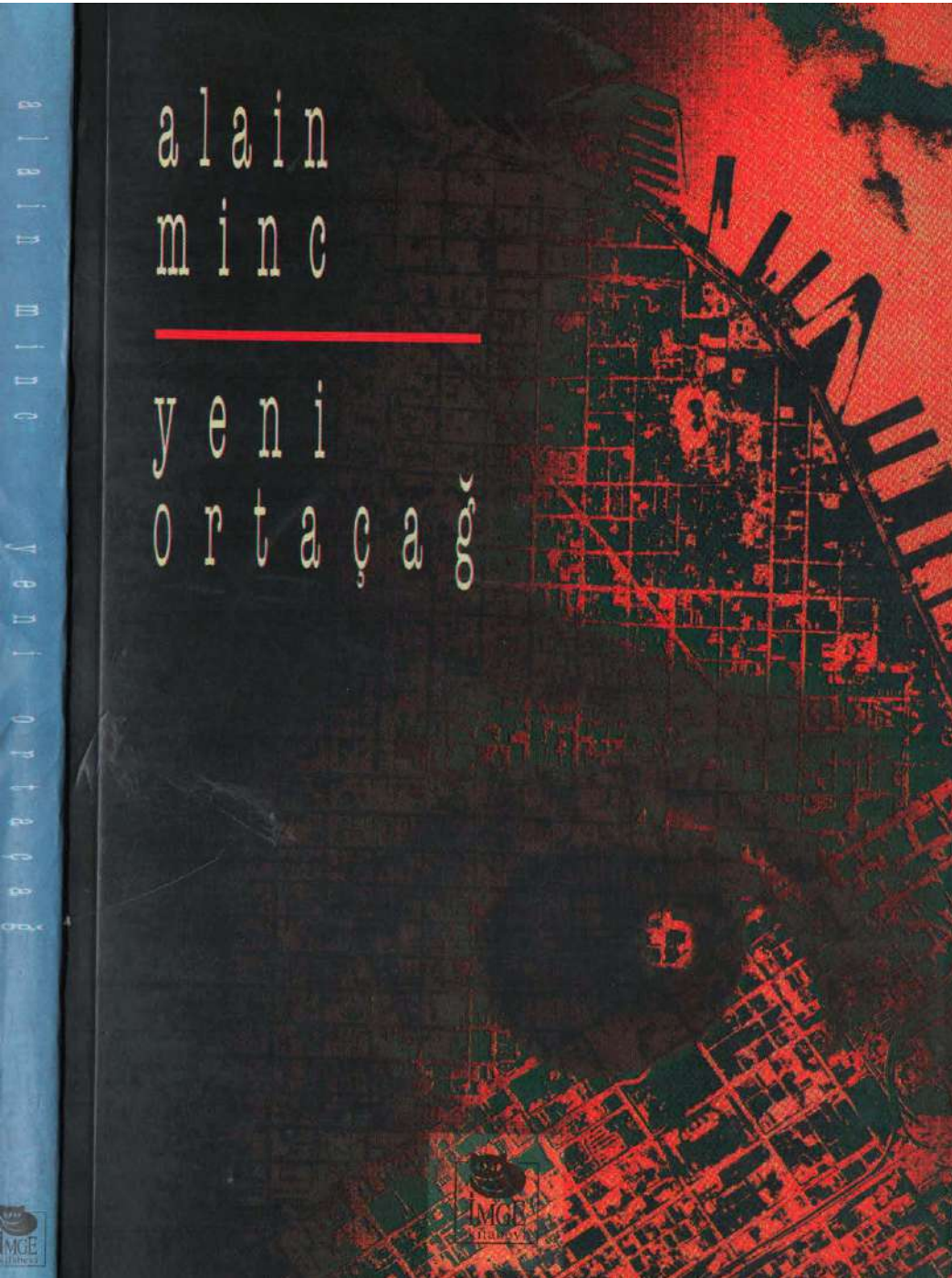
alain minc yeni ortaçağ

alain minc

yeni ortaçağ

İMGE kitabevi

İMGE
kitabevi

İmge Kitabevi Yayınları: 133

Alain Minc
Le nouveau moyen âge
© Éditions Gallimard, 1993
© İmge Kitabevi Yayınları, 1995
Tüm hakları saklıdır.
ISBN 975-533-129-8
1. Baskı: Ekim 1995

Yayına Hazırlayan
Levent Kavas

Kapak Tasarımı
Fatma Korkut

Dizgi
İmge Ajans

Baskı ve Cilt
Zirve Ofset 229 66 84

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (90 312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (90 312) 425 65 32

Alain Minc

Yeni Ortaçağ

Çeviren: Mehmet Ali Ağaoğulları

İMGE kitabevi

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

Birinci Bölüm
BULANIKLIK ÇAĞI

I. Kaos Kıtası mı? 13
II. Merkezsiz Bir Dünya 40
III. "Gri" Toplumların Zaferi 62
IV. En Alt Düzeydeki Akıl 84

İkinci bölüm
SPAZMLAR ÇAĞI

V. Riskler İncil'i 107
VI. Devrimlerin Geri Gelişi 128
VII. Kriz Sanatı 146

Üçüncü Bölüm
BİR DÜZEN ARAYIŞI

VIII. Otoriteler Yerine 165
IX. Modern Zamanların Sonu mu? 185
X. Fransa'nın Şansı? 205

GİRİŞ

Tarih'in trajik olup olmadığını bilmiyorum, ama trajik olmaması için sanki trajikmiş gibi davranmak gerektiğine inanıyorum.

En korkunç katliamlara ve en çılgın diktatörlüklere alışıldıktan sonra tarihsel iyimserlik yok oluyor: Hem ilerlemeyi hem de düzeni birer ilke şeklinde ortaya koyarak üç yüzyıldan fazla hüküm sürmüş olan bir dönem sona eriyor. Bizim uygarlığımızın ilerleme olduğuna inanılıyordu; çünkü Tarih, yanlış adımlarına karşın, yine de doğru yönde gitmek zorundaydı; Komünist *millenarizm*, bu inancı en saçma noktasına kadar vardırmaktan başka bir şey yapamazdı zaten. Buna koşut olarak, emperyalizmin, sömürgeciliğin ya da ulusların birlikteliğinin yardımıyla eninde sonunda bir dengeye kavuşan dünya düzenine de inanılıyordu... Modern Zamanlar böyleydi işte, deniyordu. Bir devir, apaçık bir gerileyişle kendi üstüne kapanıp bizi yeni bir Ortaçağa geri götürmesin sakın?

Bu düşünce, ilginç bir şekilde yeni değildir ve zamanında Berdiaev tarafından kullanılmıştır: "Genel kabul doğrultusunda yeni Ortaçağ diye adlandırdığım şey, iktidarın meşru ilkesi ile monarşilerle demokrasilerin hukuki ilkesinin yıkılışı ve bunların yerini güç, yaşamsal enerji, kendiliğinden toplumsal birlikler ve gruplar ilkelerinin almasıdır." Gerek güç, gerek yaşamsal enerji, günümüzde bu denli tehdit edici gibi görünmüyor; ama geri kalanlarda, yani meşru düzenin ortadan kalkması, bulanık ve geçici yapıların belirmesi, kendiliğindenliğin başarısı bakımından benzerlikler giderek artıyor.

Her şey komünizmin çöküşünden kaynaklanmıyor tabii ki, ama her şey ona göndermede bulunuyor. Büyük yıkılışlara bir karış kala, yaşanılan şok dalgasının Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından bu yana bir benzeri olmadı belki de. Bununla

karşılaştırıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesi, Avusturya-Macaristan'ın dağılması ya da Alman emperyalizmi girişimlerinin ezilmesi, bölgesel olaylar gibi görünmektedirler. Sovyet imparatorluğu, bir dünya imparatorluğu olma amacını taşıdığından bütün dünyayı koşullandırmayı başarmıştı: Tabii ki kendi devletlerinde, kesinlikle etki alanının içinde, ama aynı zamanda hasımlarının gözünde, gerek günah keçisi ya da tehdit unsuru, gerekse fantazma ya da dost olarak geleceğe hükmediyordu. Bu "performans"a bir başka imparatorluk hiçbir zaman ulaşamadı, hatta uzaktaki barbarların varlığından haberleri olmadığı Roma bile. Komünizmin ölümünden, böyle büyük bir zelzeleden hiç kimse yara bere almadan kurtulamazdı. Komünizm sonrası, ne piyasa ekonomisinin tartışılmaz zaferi, ne ulusların intikamı, ne de varsayımsal Amerikan egemenliği şeklinde özetlenebilir. Hakim olan tek bir sonuç yoktur. Bunların hepsi doğrudur ve hepsi de yanlıştır. İşte, bizi yeni bir Ortaçağa geri götüren de, bir bakıma bu postkomünist dünyanın kurucu ilkesini keşfedememe yeteneksizliğidir.

Gerçekten de yeni Ortaçağ: Örgütlü sistemlerin yokluğu, her türlü merkezin kayboluşu, kaygan ve silinik dayanışmaların ortaya çıkışı, belirsizlik, raslantı, bulanıklık. Yeni Ortaçağ: Zengin toplumların mafyalar ve yolsuzluklarla kemirilmesinden Rus düzensizliğine varıncaya dek, her türlü otoritenin dışında sayıları giderek artan "gri alanlar"ın gelişimi. Yeni Ortaçağ: Aklın, kurucu ilke olarak, uzun zamandan beri kaybolmuş olduğu sanılan ilkel ideolojilerin ve boşinançların yararına silinip yok oluşu. Yeni Ortaçağ: Krizlerin, sarsıntıların ve spazmların sanki günlük yaşamımızın dekorları gibi geri gelişi. Yeni Ortaçağ: "Düzenli" evren gitgide daha küçük bir yere sahip olurken, bizim eylem araçlarımıza, hatta analiz olanaklarımıza giderek duyarsızlaşan alanların ve toplumların daha büyük bir yer kaplayışı.

Bu yeni Ortaçağla birlikte, acaba uzun bir dönemin mi, yoksa şiddetli ama kısa sürecek basit bir parantezin mi öncesinde bulunuyoruz? Her gün daha etkileyici olan zamanın hızlanışı, bu yoğunluktaki bir olgunun üzerinde mi etkide bulunuyor? Bu Ortaçağ, aşağı ve yukarı dönemlere sahip olarak

hızlanmış bir zamanda mı akıp gidecek? Kesinlikle yanıtı olmayan sorular bunlar, tek bir inancın dışında: Eskiden yüzyıllarla ölçülen şey, hiç olmazsa on yıllarla ölçülecek; öyle ki bizim kuşağımız, yaşamı boyunca, bu konuda karar vermek zorunda oluşu dışında bir başka ufka sahip olamayacak.

Bizim Descartesçı zihniyetimizde bu devrim bir gerileyişle eşanlamlıdır ve biz buna edilgenlik dışında bir başka yanıt getirememe tehlikesiyle karşı karşıyayız. Kara delikler, düzensizlikler, tutarsızlıklar, öngörülemez dayanışmalar: Hepsi de ilk Ortaçağ ile olan benzerlikler, hatta bu yüzyılın sonunda yeni bir *millenarizm*'e pes etmeye varacak kadar: 1000 yılının büyük korkusundan sonra 2000 yılının kargaşası mı? Umutsuzluğa düşmemek elde değil: Bu kadar az mı ilerlemişiz acaba?

Tam tersine, bir zamanlar olası olan için gösterdiğimiz aynı özenle belirsizi düşünmek, yeni kavramlar yaratmak, devletin rolünü yeniden belirlemek, uluslararası ilişkileri temellendiren makaralar ile karşıt ağırlıkların karmaşık oyununu yeniden düzenlemeye çalışmak bize düşüyor artık! Nihayet yeni bir şey! Dün iyimserlik nedeniyle kaderci olma hakkına sahiptik; oysa şimdi karamsarlık nedeniyle gözüpek olmak zorundayız.

BİRİNCİ BÖLÜM
BULANIKLIK ÇAĞI

I

KAOS KITASI MI?

Berlin Duvarı'nın yıkılışını izlemiş duygulu düşlerin, Tarih'in sonu ile evrensel barış hakkındaki saf görüşlerin[1] yer aldığı dönemden ne kadar da uzaktayız! Neler neler işitilmemişti ki! İlerleme, barış, ekonomik canlanma, Doğu ülkelerinin neredeyse göz açıp kapayıncaya dek yitirdikleri zamanı kazanması, Atlantik'ten Urallar'a kadar denge ve refah...

Gerçek, kısa sürede bu ilk yanılsamaların hakkından geliverdi. Ancak bunların yerini alan ve hepsi de kıtanın denge içinde bulunduğunu doğrulamaya çalışan başka yanılsamalar yerli yerinde duruyor: Zengin Batı'nın temelde yoksul Doğu'nun sarsıntılarından uzak olduğu, patlamaların ve kazaların yayılmasının önlenebileceği ve –daha da yüzeyseli!– Rusya'nın kesinlikle yarı dost, yarı aşağılanmış bir tutumu benimseyip Batı'ya boyun eğeceği ve birkaç milyar dolar karşılığında yarım sesli partisyonunu çalacağı yolundaki örtük inançlar bunlar. Avrupalıların bir tehditi olan ama riskleri bulunmayan bir dünyayı tehditsiz ama riskleri olan bir evrenle değiştokuş ettiklerini anlayabilmeleri için daha çok mu zaman geçmesi gerekiyor acaba? Kıtanın "bir" olduğunu, Moskova'dan, Ljubljana'dan ya da Varşova'dan yola çıkan –ekonomik, demografik, ideolojik– şok dalgalarının Milano'da –ki şimdiden gerçekleşti–, Glasgow'da, Madrid'de ya da Paris'te patlayacağını kabul etmelerini sağlamak için daha kaç sarsıntı, daha kaç spazm gerekiyor acaba?

Düzensizliğin öğeleri sayılamayacak kadar çoktur: Tabii ki hepsi aynı anda ortaya çıkmayacaktır; hepsi ölümcül değildir; birbirlerine zincirlenmeyecektir; ama işte hepsi de burada,

---

[1] Duvar'ın yıkılışının hemen ertesinde, "Çocuklarım Avrupa'da artık savaşı değil, savaşları yaşayacaklar" diye yazdığım için ne kadar da çok alaycı ya da aşalağıyıcı eleştiriyle karşılaşmıştım...

gelecek on yıllara doğru sarkmaktadır. Gizil ya da güçlü, olası ya da gerçek bütün bu tehditlere karşı, hiçbir düzenleyici mekanizma, tıpkı bir çağrı zili gibi dünyayı asgari bir düzene geri götürecek hiçbir "Tarihi sibernetik"i bulunmuyor. Ne soğuk savaşın, ne uluslararası ittifakların, ne de yerel emperyalizmlerin işlevi kaldı. İşte yeni Ortaçağ böyle bir şey: Rastlantısal, belirsiz, bulanık.

Düzensizlik, kabileciliğin geri dönüşü. Gerçekten de kabilecilik, yoksa milliyetçilik değil: Birincisi, toprağı, kanı ve kimliği vurgular; daha az tekparça olan ikincisi ise, bazen katılıma ya da açıklığa yer bırakır. 1917 ile 1947 yılları arasında girmiş oldukları Tarih'in buzluğundan girdikleri gibi çıkan Doğu Avrupa toplumları, Batıdakilerin yıllar boyunca yürüttükleri olgunlaşma çabalarını, kendileri üzerinde düşünüp eylemde bulunmayı başaramadılar. Fantazmalar, hiçbir değişime uğratmaksızın yeniden su üstüne çıkıyor. İlk önce Yahudi günah keçisi, üstelik de Yahudiliğin haritadan silindiği Polonya'da ve Sion Bilgelerinin Tutanakları[2] dönemindeki kadar saldırganlığa yol açtığı Moskova'da. Ardından çingenelere, yani yaşam tarzı o "yalan söylemeyen," o besleyip büyüten toprağın küf kokularına ve en yerleşik etnik tepkilere ters düşen bu kıpır kıpır ve ele avuca sığmaz halka karşı duyulan nefret. En sonunda da, en azından sözcüklerle, ötekinin yadsınması, azınlıkların dışlanması, kosmopolitizm korkusu, şiddet ve düşmanlık...

Bu ülkelerden bazıları, toprakları kapitalizme açıldığından bu yana, piyasanın, mübadelenin ve ilk dışa açılma belirtilerinin yavaş yavaş baskıyı hafiflettiğini görüyorlar. 1994 Polonya'sı, hiç kuşkusuz 1990'daki ilk başkanlık seçimi Polonya'sından daha az Yahudi düşmanı; Budapeşte'nin Hıristiyan demokrat hükümeti kendi aşırılarının abartılarına dişiyle tırnağıyla karşı koyuyor; Çekler büyük uygarlıklarını turistik

[2]Sion Bilgelerinin Tutanakları: Yahudi önderlerinin 1897 Basel toplantısının tutanaklarını içerdiği ileri sürülen kitap. İlk olarak Rusya'da yayımlandı. 1935 ile 1947'de Bern mahkemesi kitabın düzmece olduğuna karar verdi. Yahudilerin dünyayı ele geçirme planlarını açıkladığı öne sürülen kitap Yahudi karşıtlarınca geniş ölçüde kullanılmıştı. (Çev.)

gelişme aracına dönüştürüyorlar. Fakat, demokrasi ile piyasaya doğru sorunlu ama belki de başarılı bir geçişi başlatmakla birlikte yine de yabancı düşmanlığı belirtilerinin ortadan kalkmadığı bu üç ülkenin dışında kalanların yazgısı, Batı'daki kimlik özlemlerine karşılık gelen bir kabileciliğin elinde bulunuyor. Bu durum, Renan'ın *İsa'nın Hayatı*'ndaki görüşünü bir kez daha doğrulamakta: "Tarih öylesine garip eşzamanlılıklarla doludur ki, insanlık türünün birbirinden çok uzak bölümleri, aralarında hiçbir iletişim olmaksızın aynı anda neredeyse özdeş düşüncelere ve tasarımlara ulaşmaktadırlar."

Mali egoizm nedeniyle bağımsızlık hastalığına tutulmuş olan Slovenlere, İtalyan devriminin neredeyse kendi isteğine karşın yine de milliyetçi bir partiye dönüştürdüğü Lombardia Birliği'nin ilk biçimi uygun düşüyordu. Çeklere Flamanlar ve Slovaklara da Valonlar, tabii eğer bu dörtlü dans öteki yöne doğru yapılmıyorsa: Çekler ile Valonlar, Flamanlar ile Slovaklar. Ya da Moldavyalılara İskoçyalılar, Ermenilere Katalanlar... Avrupa yapılanması ritmi doğrultusunda, bölgesellik, Batı'da giderek zayıflamıştı; sanki çok uzaklardaki bir süper devletin olası belirişi, eski kapsayıcı ve aşırı devletle birlikte yaşamayı daha katlanılır kılıyordu. Fakat hem bir federal Avrupa düşünün –en azından insani düzeyde– yok oluşu, hem de Doğu örneğinin ortaya çıkışı, şeytanı yeniden uyandırmak için yeterliydi.

Yumuşak boşanmalarıyla, tüm dünyaya, bir devletin de döllenmeden çoğalabileceğini kanıtlamak isteyen Çekler ile Slovaklar, olanaksızı akla yatkın kıldılar: Artık böyle bir örnekten sonra Belçika'nın, federal bir nitelik alsa bile, 2000 yılı burnunu kazasız belasız dönebileceğini kim garanti edebilir? İtalya'nın Cavour[3] destanını tersine yaşamadığını ve kendisi için daha yeni olan ulus-devlet statüsünden daha alışkın olduğu "çok devletli bir ulus" statüsüne doğru evrilmediğini kim ileri sürebilir? İrlanda çatışması ile Bask bağımsızlıkçılığı söz konusu edilmese bile, hiç bu denli yatışmadan uzak

[3]Cavour Kontu Camillo Benso (1810-1861), İtalyan Birliği düşüncesinin ve uygulamasının başlıca önderlerinden (Çev.).

kalmamış olan İskoç aşırı milliyetçiliği ile Katalan özerkliği hareketleri acaba nereye kadar gidecektir? Bu oyundan korunmuş olanlar yalnızca Almanya ile Fransa'dır ve bu durum tam anlamıyla karşıt nedenlerden dolayıdır: Devlet olmadan önce ulus olan Almanya, kendi alanıyla bulanık bir ilişki içindedir; ulus-devlet olan Fransa ise, hafif Korsikalı sıçrayışlarının sarsmayı başaramadığı, eşi benzeri olmayan bir uyumdan yararlanmaktadır.

Bu kabilecilik, bize, XIX. yüzyıla basit bir geri dönüşü vaat etmemektedir; gerçekte, ekonomik yoksunluklarla etkileşme içine girme tehlikesini içermektedir. Uluslar 1848'de uyandıkları zaman, bu uyanışlarını arka plandaki epey bağdaşık bir ekonomiyle gerçekleştirmişlerdi. Bunun, bir yanda kapitalist dinamiğin hızlanışının, öte yanda komünist felaketin yol açtıkları korkunç uçurumla hiçbir ortak yanı yoktu. Ekonominin "en son gerekçe"ye, tüketim isteklerinin yaşamsal bir amaca, zenginliğin en üstün değere ve paranın mutlak bir referansa dönüşmesiyle birlikte, piyasa ekonomisine doğru geçişin belirsizlikleri, halkların şaşkınlığını artırarak etnik fantazmalara sığınma eğilimlerini güçlendirmektedir.

Duvar'ın yıkılışının ardından Batılılar kalıcı bir barış hülyasına dalarken, Doğulular da birkaç yıllık fedakarlıktan sonra kapitalist *nirvana*'ya ulaşacaklarını düşlüyorlardı. Piyasanın bitmez tükenmez bir çile, diğer ülkeleri yakalamanın insani açıdan, bir ütopya olduğunu ve ilk tasfiyelerin hem iş olanağı hem de satın alma gücü bakımından bir gerileyiş anlamı taşıyacağını hiçbir zaman anlayamadılar. Anglo-Sakson türü bir piyasanın düşünü kuruyorlardı; onun yerine cangılı keşfettiler: Hukuk kuralları olmayan bir kapitalizm bundan başka bir şey olabilir mi zaten? Geleneksel gelişme filmini hızlı bir şekilde yaşamayı tasarlıyorlardı: İlkel sermaye birikimi, yatırımlar, bir girişimciler sınıfın doğuşu. Oysa şimdiye kadar, yasadışı dağıtım kanallarının büyüsünden, paralel piyasadan, dolara hücumdan ve Marx'ın hiç düşünemediği bir egemen sınıfın, mafyanın ortaya çıkışından başka bir şey görmediler.

Tabii, dekor her yerde böylesine kapkara değil. Kapitalizm olmamakla birlikte böyle bir tat taşıyan "Kadarizm"[4] ile, yani bu uyduruk kapitalizmle piyasa ekonomisine hazırlanmış olan Macaristan, kalıba giriyor. Güçlü bir sanayi geleneği sayesinde Üçüncü Dünya'ya yakın maliyetlerle hemen hemen Alman tarzı bir beceriye ulaşan yeni Çek Cumhuriyeti de, geçişini başaracaktır. Hiç kuşkusuz aynı şekilde, karmaşık bir sivil topluma dayanan ve Almanya ile yakınlığından yararlanarak daha önce davranmış olan Polonya da. Ya da zengin Avusturya'nın şanslı "Hinterland"ı konumunda bulunan Slovenya.

Fakat ekonomik kargaşa, diğer ülkelerde ve özellikle de Rusya'da kabilecilik için en uygun bahaneyi oluşturma riskini içermektedir: Ne sonu ne de başı görülmeyen ama yalnızca yiyicileri ile rüşvetcileri fark edilen büyük bir sarsıntıyı kabul edebilmek için normalin de ötesinde bir kolektif akıl dozuna gereksinim vardır. Batı yardımı hakkındaki umutsuz söylem, yoldan çıkışın tohumlarını taşıyor; zamanı geldiğinde de mükemmel bir bahane sağlayacak. Batı yeterince vermediği için sorumlu olacak: Nihayet geçerli bir günah keçisi! En kötü şey, kesinlikle olacak diye bir şey yok, ama bu varsayımlar oyununda bizim için hareket noktasını oluşturuyor. Balkanlar dolayında, eski komünist ülkelerin beş yıldır yaşadıkları sakin istikrarsızlık, yarınların daha kötü olacağı varsayımını gerektirmez.

Tabii, halkların yer değiştirmesi olarak düzensizlik bulunuyor. Dışarıdan gelen göçlere karşı büyük Alman "şemsiye"si tarafından korunan Fransızlar, olayın boyutlarının farkında değiller. Otuz yıl önce bir milyon "pieds-noirs"ı[5] özümseyip bugün yılda yüz bin kaçak göçmen karşısında şaşkınlığa düşen ve insani yardım adına birkaç bin Yugoslav mülteciyi kabul etmekle yetinen Fransa, Almanya'nın serinkanlı bir şekilde yaşadığı demografik devrimin önemini kavrayamıyor. Almanya, bir milyon değil ama on yedi milyon "pieds-noirs"ı içine almak

[4]Kadarizm: 1956 Budapeşte ayaklanmasının ardından Başbakan olan ve komünist liderler arasında en reformisti olarak sivrilen Janos Kadar'ın doktrini (Çev.).

[5]Pieds-noirs: Cezayir'in bağımsızlığından sonra Fransa'ya geri dönen Fransız yurttaşları (Çev.).

ve bir yılda yüz bin kaçağı değil ama iki yüz bini evsiz barksız Yugoslav olan beş yüz binden fazla resmi göçmeni kabul etmek durumunda; ayrıca bunlara bizdekinden çok daha büyük sayıdaki yasadışı göçmeni de eklemek gerekir. Ren nehrinin doğusunda, bizim yalnızca çok uzak sonuçlarını farkedebildiğimiz korkunç bir nüfus aktarımı yaşanıyor: Almanlar, Polonya'dan gelen kaçak göçmenlere karşı kendilerini korumaya çalışıyorlar; Polonya, Romanya'dan hareket edenlerin yolunu kapamaya uğraşıyor; Romanya ise, Rus göçmenlere karşı korunmak istiyor. Moskova'dan Frankfurt'a doğru uzanan ve her yüz kilometresi daha eşsiz bir refahla ölçülen hat üzerinde, her hamlesi yüz binlerce göçmenle oynanan görünmez bir domino oyunu sürüp gidiyor. Bu oyunun sona ereceği yok; tıpkı Meksika'nın yıllarca Amerika Birleşik Devletleri üzerinde dayanılmaz bir baskı uygulamasından sonra, ABD'nin mücadele etmekten yorulup Meksikalıları kendi ülkelerinde tutabilmek umuduyla sınırlarını Meksika ihraç mallarına açmaya karar vermesi, ama bu kez de büyük bir olasılıkla hem malları hem de insanları kabul etme tehlikesiyle karşı karşıya kalması gibi.

Bununla karşılaştırıldığında Güney'den gelen göç, neredeyse zararsız görünüyor. Bu konuda da Fransa, farkında olmadan korunmuş bulunuyor. Bundan böyle sığınılan toprak işlevini gören yalnızca kendisi değil dört Latin ülkesi olacak. Bugüne dek göç edilen değil de göç eden ülkeler olan İtalya, İspanya ve Portekiz, demografik bir sarsıntıyı tanımaya başlıyorlar. İdari, hukuki ve kültürel açıdan göç olgusunu yaşamaktan tümüyle uzak olan bu ülkeler, Nuakhşot'tan ya da Fez'den baktıklarında Milano'yu Lyon'la, Barselona'yı Toulouse'la ya da Lizbon'u Marsilya'yla eşdeğerde gören Afrikalıları, Faslıları, Mağriplileri kitleler halinde kabul ediyorlar. Bu noktada beliren ikiyüzlülükle dolu el kızartma oyununda, Fransızlar İspanya ile İtalya'nın sadece birer geçiş ülkesi olmamasını umut ediyor, İtalya ile İspanya ise göçmenleri Fransa'ya doğru ya da gönderildikleri zaman yeniden kaçmaktan başka bir şey düşünmeyecekleri kendi ülkelerine doğru püskürtmeye çalışıyor.

Güney'den Kuzey'e ve Doğu'dan Batı'ya doğru olan bu sınırsız iki göçmen akımının arkasında, Latin ile Orta Avrupa arasındaki kopuş belirmektedir: Her ikisi de, kimlik, başkasıyla ilişki, ötekinin algılanması gibi konularda farklı kaygılarla karşılaşacaktır. Düşsel olanlar ile fantazmalar arasındaki ayrılıktan daha kötü bir ayrılık olabilir mi? Bir Alman, Doğu'dan rahatsızlık duyar ve Batı'da hiç olmazsa içi rahat eder; bir Latin, Güney'den yana kaygılara kapılır ama Doğu'da da kendini huzura kavuşturacak hiçbir şey bulamaz. Ve ortada, herkesten önce göç hakkındaki sıkıntılarını açığa vurmuş olan Fransızlar, paradoksal bir şekilde ayrıcalıklı gibi görünmektedirler. Ayrıcalıklıdırlar, çünkü Almanya sayesinde Doğu'daki demografik gürültü patırtının uzağında kalmışlardır. Ayrıcalıklıdırlar, çünkü artık Güney'den kaynaklanan baskıyı diğer Latin ülkeleriyle paylaşmaktadırlar. Ayrıcalıklıdırlar, çünkü neredeyse tümüyle dünyevi olan yönetsel ve siyasal bir tecrübeyle donanmış olarak, zaten kendileri bakımından makul sınırlarda kalması gereken bir olguya –kendileri ne düşünürse düşünsün– hakim olmuş gibi görünmektedirler.

Hayatımız boyunca Doğu'daki bir kara deliğe sırtımızı dayamak perspektifi nedeniyle düzensizlik vardır. Bu gerçek uzay fizikçilerinin en sofistike kavramına başvurulmasını gerektirecek kadar mı anlaşılmaz acaba! Dünya görüşü Sovyetler Birliği'nin varlığıyla iyicil ya da kötücül bir biçimde yapılanmış bizler için, devletler imparatorluğunun en görkemlisinin yerini boşluğun aldığını tasarlamaktan daha güç başka bir şey olamaz. SSCB, sallanan bir duvara destek olurcasına kıtayı ayakta tutuyordu: Ona karşı Avrupalı olmuştuk, dolayısıyla onun sayesinde. Moskova tarafında, artık hiçbir zaman terimin klasik anlamında bir düzen, bir ülke, bir devlet, oyunun kuralları, apaçık bir erkler sistemi göremeyeceğimiz düşüncesine kendimizi alıştırmalıyız.

Bundan böyle bilinmeyen bu kıta karşısında kala kala bir tek Braudel'in eski alet kutusu kaldı. Ekonomi-dünyasına bir giriş yapalım: Elli yıl önce Arap devletlerinin kabul etmek zorunda kalışlarına benzer bir şekilde batılı büyük şirketlere hammaddelerin ve ardından petrolün kiralanması, Ruslara as-

gari düzeyde yaşamsal bir döviz sağlayacaktır. Yüzyılın başında Çin'in verdiği imtiyazlar gibi, kapitalist firmaların hiçbir vergiye tabi olmaksızın işçileri neredeyse bedavaya çalıştırdıkları serbest bölgeler, hemen hemen ülke toprakları dışında sayılan alanlar belirecektir. Batılı finansal aktörler, "komprador" burjuvazi için lüks tüketim malları ihracında verimlilik bakımından eşsiz ölçüde uygun olan bir ortamla karşılaşacaklardır.

Hukuki kuralların, ticaret hukukunun, medeni hukukun, kentleşme hukuku ile, kuşkusuz, iş hukukunun yokluğunun, daha çok bir cangıla benzettiği bir pazar ekonomisi katmanı; burada karaborsa ile resmi piyasa içiçe geçer, çünkü bunları birbirinden ayırdedebilecek hiçbir kural yoktur. Bu nedenle hükmedenler, çok sayıdaki yerel mafyalardır; bu mafyalar, aralarındaki birçok sürtüşmeden sonra birleşerek, Avrupalı ya da Amerikalı büyük rakipleriyle ya çatışma ya da işbirliği içine girebilecek uluslararası düzeyde büyük bir suç örgütü oluşturma aşamasındadırlar.

Ayrıca bir geçim ekonomisi katmanı bulunmaktadır; bu katmanın bugünden kestirilemeyen başarısı, Rusların "kulak"lara, yani en basit ve en karmaşık refleks olan kişisel çıkar anlayışıyla hareket eden köylülere dönüşme becerisi gösterip gösteremeyeceklerine bağlıdır. Bunun üzerinde bir çıkma kat, bize yine Ortaçağı anımsatan bir siyasal sistem yer almaktadır: Yüreğinde, atom enerjisinin temsil ettiği Nietzschevari bir nitelikle donanmış, görünüşte egemenliği elinde tutan ve tarihsel Rus geleneğinin mirasçısı olan sembolik bir iktidar; bunun çevresinde, sürekli olarak Moskova süzereniyle müzakerelerde bulunan, sadece bazı buyrukları kabul eden ve müvekkillerinin çıkarlarını yalnızca kendilerinin bildiğine inanan büyük vasallar tarafından yönetilen özerk sorumluluk merkezleri, yani şurada bir bölge, burada bir sanayi kompleksi, bazen de teknik bir kurum.

Bu Rusya, Michel Strogoff'un Rusya'sından çok mu farklı sanki? Batılılar, Kremlin içindeki koridor komplolarının kıtanın bağrındaki güç ilişkilerini yansıttığını düşünerek kendi kendilerini yanıltıyorlar. Çarın sarayındaki entrikalardan başka bir

şey değil bunlar. Gerçek bir merkezi iktidara geri dönüş, ülkeyi sarsan gerginliklerin bir maketi haline dönüşmüş olan ordunun üstesinden gelemeyeceği bir bastırma hareketiyle gerçekleşebilir. Fakat bu ekonomik ve sosyolojik "kara delik", Rusya'nın özdeşleşmiş olduğu merkezi otorite kalıntısının paradoksal olarak dış dünyaya karşı bir "güçsüzlük" olduğu anlamına gelmemektedir. Yalnızca Tarih'in ağırlığı ile nükleer güç bile, bunu kanıtlamak için yeterlidir.

Bunun sonucunda, birbirlerini dışlamaktan çok birlikte yaşamayı eninde sonunda benimsemiş olan bir yanda Batı diğer yanda Slav eğilimli seçkinler arasındaki çatışma. Bunun sonucunda, bizim açımızdan, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik her türlü birleşme biçiminden, daha açıkçası emperyalizmden kesinlikle vazgeçtiğini kabul etme güçlüğü. Bunun sonucunda, Moskova'nın, Sibirya açıklarındaki gariban toprak parçaları olan Kuril ile Sahalin adalarına bağlılığı yüzünden, Japonya ile arasındaki anlaşmazlığı giderebilme zorlukları. Bunun ardından, Birleşmiş Milletler oyunlarının benzemeye çalıştığı bu yeni biçimli "uluslar konseri"nde[6] Rusların yerlerini alma isteği. Bunun ardından, ordu ile kilise anlaşmasının en ateşli taraftarları haline dönüşen eski komünist nomenklatura[7] üyelerinin körüklediği Slav-Ortodoks dayanışması anıları. Son olarak da bizim bakımımızdan, Rusların yalvarmaktan, dilenmekten ve kendilerini göz göre göre aşağılayan bir uluslararası sınıfın cici öğrencileri rolünü oynamaktan bıkıp usanmaları durumuyla karşı karşıya kalma tehlikesi.

Berrak yapılara ve görünüşte rasyonel bir dünya düzenine alışkın olan Descartesçılar için, mirasçısız bir yarım iktidardan, darmadağınık bir ekonomik dokudan ve en geleneksel kurallardan yoksun bir toplumdan oluşan böylesine kaygan bir gerçeği kavramak ne kadar da güç! Rusya, kendine göre belki de durağan bir sistemle özdeşleşiyor, ama bizim gözümüzde düzensizlikle eşanlamlı.

---

[6]Fransızca "concert" sözcüğü, hem konser, hem de birliktelik anlamlarını içermektedir. (Çev.)

[7]Nomenklatura: SSCB'de parti yöneticileri grubuna verilen ad. (Çev.)

Ayrıca, Doğu'dan yola çıkıp kıtanın Batı'sını da etkileyen karşı konulmaz merkezkaç güç nedeniyle düzensizlik bulunuyor. Avrupa yapılanmasının en parlak ülkelerinden biri olan İtalya'nın, uzun yıllardır hiçbir demokratik devletin yaşamadığı bir devrimin pençesinde olacağını, beş yıl önce kim tahmin edebilirdi? Kelimenin tam anlamıyla bir devrim bu; çünkü her zaman devrimi nitelendirmiş iki ölçütü de içeriyor: Yarının yöneticileri açıkça belirmeden düzenin seçkinlerinin yok olması ve geleceğin mutlak belirsizliği.

İtalya, kendince, 1789-1795 dönemini yaşıyor: Siyasal ve ekonomik sorumluların kellelerini uçuran bir "kansız giyotin"le. Dün iktidarda olan aristokratları, yarının tabii ki özgür, zengin, eşyanın doğası gereği rantiye olan, ama bütün siyasal ve medeni haklarından yoksun bırakılan ülke içi sürgünlerine dönüştürecek bir "yasaklama yasası"yla. İki yüzyıl öncenin "sans-culottes" rolündeki kamuoyuyla. Yargıçlığın rahat konumundaki gazeteleriyle. Jurnalleri sayesinde kişisel kurtuluşlarının ve böylece cezalarının kaldırılmasının peşindeki muhbirleriyle. Bu kez toprak fethine susamış değil de sahiplerinin para cezalarını ödeyebilmek ve durumlarını yasalara uygun kılabilmek için ya da sadece her türlü meşruluğu yitirmeleri nedeniyle satmak zorunda kaldıkları şirketlerine göz koymuş yabancılarıyla.

Thermidor[8] gerçekleşecek bir gün; ama ne zaman? Hiç kimse bilmiyor. Nasıl bir geleceğe yol açacak? Her ikisi de akla yatkın iki senaryo kurgulanabilir. Pembe olan ilki, yeni bir siyasal kuşağın ortaya çıkacağını, kurumların dengelerini yeniden bulacağını, finansal canlanmanın süreceğini ve İtalya'nın basit bir parantez zamanı kadar terketmiş olduğu Avrupa'nın bağrına geri döneceğini tasarlar. Gri olan diğeri, yeni seçim sisteminin Birlikler'i Kuzey'in liderliğine, eski komünistleri Merkez ile Emilia-Romagna'nın yönetimine ve Hıristiyan demokratların en mafyacı bölümünü de Güney'in

[8]Thermidor: Fransız Devrimi'nin radikal kanadını oluşturan Jakobenlerin, Devrimci takvime göre 2. yılın 9 Thermidor'unda (27 Temmuz 1794'te) iktidardan düşüşü; bir anlamda, devrimin radikal, dönüşümcü sürecinin sona erip, "normalizasyon" sürecinin başlaması. (Çev.)

musluklarının başına doğru ilerlediğini varsayar. Batı ile Doğu arasındaki sınırın Floransa ile Roma arasında bir yerlerden geçtiği böyle bir İtalya, hala siyasal bir gerçeklik mi yoksa salt kültürel bir kimlik mi olacaktır? Bu durumda bütün Avrupa coğrafyası altüst olur. Fakat günümüzde Tarih bir ipin üzerinde bulunmaktadır: Her iki yana da kayabilir. Her ne kadar bu devrim henüz uygar görünümler içeren korkunç gerilimi gözlerden saklıyorsa da İtalya'daki belirsizlik, en azından Doğu'daki sarsıntılar kadar, kıtanın geleceği üzerinde ağırlığını hissettirmektedir.[9]

Bununla karşılaştırıldığında, Almanya'nın güçlükleri daha elle tutulur gibi görünmektedir. Birleşmenin giderek artan maliyetinin, bunun yol açtığı ulusal konsensüs sistemi üzerindeki gerginliklerin ve ekonomik durgunluğun şu andaki belirsizliklerinin ötesinde, yöneticilerin korkulu art düşüncelerini besleyen çok daha önemli bir sorun bulunuyor: Doğu'nun on sekiz milyon "pieds-noirs"ı, geçiş aşaması tamamlandıktan sonra, erkler ve karşıt erkler bakımından Avrupa'nın bu en gelişmiş demokrasisinin örnek yurttaşları haline gelebilecekler mi? Bund'dan[10] Land'lara[11], iş verenlerden sendikalara, kiliselerden vakıflara, partilerden derneklere kadar bütün toplumu ağ gibi ören bu örgütlenmenin içine girebilecekler mi? Ya da tam tersine, çoklu katılım becerisi gösteremeyerek ve içlerinde koruyucu devlet ya da bireyci anarşiden başka bir şey tanımayarak, korkunç bir bozguncu unsur, sistemin dağılmasının tohumu, popülistlerin yemi ya da yüksek bir satınalma gücü ile zayıflamış bir devlet karışımının kendine doğru çektiği ve her türlü mafya için ideal olan kokuşmuş bir zemin durumuna mı dönüşecekler? Alman toplumu üzerindeki endişeler, ekonomisi üzerindekileri fazlasıyla aşmaktadır: Zaman ve para, kısa sürede bir çözüm getirecektir...

İtalya ile Almanya'nın dışında kıtanın kilit oyuncularından hiçbiri bu merkezkaç hareketin dışında kalamıyor. İngiltere mi?

---

[9]Bkz: 6. altbölüm, "Devrimlerin Geri Gelişi".

[10]Bund: Alman Federal Cumhuriyeti. (Çev.)

[11]Land: Federe devlet ya da eyalet. (Çev.)

Yalnızca kendi kafasındaki Avrupa'ya, yani devletlerin en geleneksel etkileme oyunlarını bu kez barışçıl bir şekilde sürdürdükleri bir serbest mübadele kıtasına bağlı hissediyor kendini. Bununla birlikte, psikanalistlerin "içerde dışarda" dedikleri şeyi İngiltere'nin uygulaması, Amerika Birleşik Devletleri'yle olan ayrıcalıklı ilişkisi nedeniyle artık mümkün olamaz; çünkü Atlantik ötesi dostu, ister istemez, gitgide daha az Avrupalı olmayı arzulamaktadır. İspanya mı? Gözlerini bir yanda kabileciliğin yükselişine, öte yanda merkezi devletin koruyuculuğunu gevşettikleri oranda daha fazla Avrupalılaşan Katalanların zeki politikasına dikmiş olan Madrid, birkaç yıl öncesinin örnek öğrencisi değil artık. Avrupa mitosundan en iyi parçayı kaptıklarına, yani bunun sayesinde modernleşmelerinin hızlanmasını sağladıklarına inanılan İspanyollar, sanki Pireneler'in kuzeyindeki ideolojik zihniyetin eninde sonunda Güney'de de hakim olması gerekiyormuşcasına, sıra onlara gelmiş gibi ruhsal bir içebakış eğilimine kapılıyorlar... Biz ise, Eylül 1992 referandumuna kadar François Mitterand'ın sürekli bir biçimde birbirlerine yaklaştırmış olduğuna inandığımız biri Gaullist[12] diğeri Avrupacı iki federalist gelenek arasında sallanıp duruyoruz. Ancak diğerleriyle karşılaştırılırsak, kozlarımız da yok değil.[13]

Bu anlayış doğrultusunda, kaçınılmaz Amerikan geri çekilişi nedeniyle de düzensizlik söz konusudur. Amerika Birleşik Devletleri'ni salt hükmetme egosunu Avrupa'da gideren emperyalist bir güç olarak algılamak için çok ilkel bir Marksist olmak gerekir. Emperyalist değil de emperyal[14] bir cumhuriyet olan ABD, dinamizmini uzun zamandan beri istenen bir stratejinin hizmetine koşmak yerine, bu dinamizmin kahrını çekiyor. Bir yanda komünizm, öte yanda kendi doğal refah düzeyleri, Amerikalıları Avrupa'ya getirtmişti: Birinin ölümü, diğerinin düşüşü, aman demeye kalmadan Avrupa'dan ayrılmalarına yol açacak. Orta menzilli nükleer silahlar hakkındaki antlaşma,

---

[12]Gaullist: Eski Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün Fransız milliyetçiliğine vurgu yapan doktrinini benimseyen kimse ya da akım. (Çev.)

[13]Bkz: 10. altbölüm, "Fransa'nın Şansı".

[14]Emperyal: İmparatorluğa ilişkin, imparatorluk şeklinde. (Çev.)

kısa menzilli silahların karşılıklı geri çekilmesi, askeri gücün 350.000'den 100.000 kişiye indirilmesi: Hepsi, bir bakıma Washington'un eski Yugoslavya'ya karşı gösterdiği döneklikle de kanıtlamış olduğu, bu kaçınılmaz askeri geri çekilişin birer aşaması. Amerikalı ağabeyin Avrupalıların politikasını benimsemesi için zayıflaması mı gerekiyordu acaba? Avrupalılar, uzun yıllar boyunca, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'ya Avrupa'nın kendisi için ilgi duyduğunu zannetmişlerdi; oysa ABD'nin gözünde Avrupa, "kötülük imparatorluğu"na karşı kararlı bir ileri karakoldan başka bir şey değildi.

Amerika Birleşik Devletleri'ni Doğu yakasının "WASP"[15] seçkinleriyle bir tuttuğumuz sürece, bu kıta-devletin Oregon'dan başlayıp Mississippi'de son bulan bir fay boyunca kendi üzerine doğru kapanmaya yöneldiğini göremeyiz. Seattle'dan, Denver'dan ya da Los Angeles'ten bakıldığında, Londra Tokyo'dan, Berlin Meksiko'dan, Paris de Brasilia'dan daha az öneme sahip. Sorunlar, ama aynı zamanda elverişli durumlar da, Batı ile Güney'de bulunuyor. Amerikalılar, bir kez Avrupa'dan ayrıldılar mı, bir daha kendi istekleriyle geri dönmezler. Balkanlar'daki ya da başka yörelerdeki bölgesel spazmlar, dönmeleri için yeterli olmaz. Yalnızca başrolü Rusya'nın üstleneceği bir dram, onları tekrar bu işin içine sokabilir. Dün düşman karşısındaki kararlı bir ileri karakolu temsil ediyorduk; bugün ise "kara delik"in kıyısındaki bir savunma kampını.

Washington'un Kuveyt'in egemenliğini yeniden kurmaya önem verip Balkanlar'da Pontius Pilatus[16] rolü oynaması karşısında şaşkınlığa düşen çok kimse var. Oysa her şey bu iki olayı birbirinden ayırmaktadır. Birinci olay, elle tutulabilir bir gerçekliğe sahipti: Petrol tehlikedeydi, hele bir de Saddam Hüseyin hızını alamayıp Suudi Arabistan'a saldırmaya kalkışsaydı. Ahlaki gereklilik ile kısa vadeli çıkarı birbirine karıştırmayı seven ve bu olayda da karıştıran Amerikalıların gözünde belirleyici olan, atom bombasına sahip bir Irak ne-

---

[15] WASP: White anglo-saxon protestant. (Beyaz, Anglosakson, Protestan. Çev.)

[16] Pontius Pilatus: İsa'nın çarmıha gerilmesi kararını veren Romalı Yahuda valisi. (Çev.)

deniyle nükleer yayılmanın katlanılmaz bir boyut alma tehlikesi taşımasıydı. İkinci olay, potansiyel bir niteliğe sahiptir: Yugoslavya sorununda tehlikeli bir öncülün ve kabile şeflerine sınırlarını zorla değiştirme hakkının verilişinin bulunduğunu görebilmek için, olaylar zincirini çok ilerilere götürerek düşünmek gerekir. Oysa Amerikalılar, kamuoyu demokrasilerinin bir bedeli olarak, sonradan harekete geçerler, yoksa önceden askeri riskler alamazlar.

Kuveyt olayı, zayıf riskleri olan bir çatışmayı varsayıyordu: İnsanların –en azından Batılıların– yaşamlarını sakınmayı kolaylaştıracak hava savaşına öncelik tanıyan açık bir arazi; gerçek askeri geleneği olmayan bir hasım; varsayımsal bir terörist zorlama dışında savaşın yayılması tehlikesini engelleyen uluslararası bir konsensüs. Yugoslavya olayı, içinden çıkılmaz zincirleme gelişmelere gebedir: Kara kuvvetlerinin önemli ölçüde katılımını gerektiren engebeli bir arazi; savaşçı ünü kuşkusuz gerçek kapasitesinin de ötesinde olan bir hasım; çatışmaların uzaması durumunda, büyük devletlerin oybirliğinde çatlakların belirmesi ve tabii Rusların –Slav dayanışması gereği– Sırplara destek sağlaması olasılığı.

Son olarak, birinci olay, inanılmaz bir talih sonucunda, yani Amerika Birleşik Devletleri'nin başında, uluslararası oyuna yatkın, herhangi bir olayı bir dünya görüşü içine yerleştirmesini bilen ve müdahaleci bir karaktere sahip olan bir başkanın bulunduğu sırada olup bitti. Sürüp giden ikinci olayın arka planını ise, Washington'daki çok geleneksel bir iktidar oluşturuyor: Hiçbir Amerikan askerini ateşe atmayacağını ilan edecek ve böylece her türlü caydırıcılık kapasitesini yitirmeyi göze alacak kadar ödlek; dış politikayı eski izolasyonist geleneğin hep yerleştirdiği yere, iç politika gereklerinin çok arkalarına atmasıyla geleneksel; ideolojiden yoksun ve dolayısıyla olaylara bir dünya görüşü açısından yaklaşamayacak denli beceriksiz bir iktidar.

Eğer Tarih'te bir tanrısal Kayra varsa, Duvar'ın yıkılışı, komünizmin yok oluşu ve Kuveyt olayı sırasında Bush'u yönetime getirmekten daha iyisini yapamazdı; o zamandan beri bu parlak başarısını tekrarlayamadı... Korumasından yararlan-

mamıza karşın yine de otuz yıllık Gaullo-Mitterandizmin bize inceden inceye aşağılamayı öğrettiği bu Amerikan jandarmasını hayıflanarak özleyeceğimiz günler pek de uzak değil! Onunla birlikte Avrupa'da düzen garanti değildi, ama onsuz düzensizlik garanti.

Komünizmin yıkılışından üç yıl sonra, barış kesinlikle Avrupa'da bir gerçeklik değil. Yunanlıların Makedonya'ya karşı sergiledikleri inanılmaz savaşçı düşmanlık, bunun en iyi kanıtını oluşturmuyor mu? Neredeyse barışla eşanlamlı olan Topluluk'un[17] bir üye ülkesinde, nüfusun onda birinin bir toprak parçası –eski terane– için değil de bir kelime için savaşmaya hazır olarak gösteri yürüyüşü yapacağını kim tahmin edebilirdi? Atina'daki Aralık 1992 gösterisi, Avrupa için bir geriye dönüş noktasını ifade etmektedir: Savaş düşüncesi, Doğu'da, eski Sovyetler Birliği'nin ücra köşelerinde ya da tarihsel olarak çalkantılı Balkanlar'da değil, ama Onikiler'den birinin başkentinde yeniden su üstüne çıkıyor! Tabii ki en Avrupalı, en istikrarlı, en olgun üye devlet değil söz konusu olan. Fakat Topluluk'un, yardım etmediği takdirde ay sonlarını getirme becerisinden yoksun bir hükümetin bu tür savaşçı saçmalıklarına katlanmış olması, kendisinin eylem özürlü oluşunu Yugoslavya olayındaki tutumundan çok daha açık bir biçimde ortaya çıkarmıştır! Üstelik bu kez kendisinden istenen şey, onbinlerce askeri cepheye yollaması değil, heyecanlı bir borçlunun kolunu şöyle diplomatik bir şekilde bükmesiydi...

Yunan ateşliliği, şu anda bir istisnadır, ama giderek yozlaşan bir ortamın da göstergesidir. Almanlar demokrasilerinin geleceği için endişelendikleri, Kuzey İtalyanlar Güney'deki yurttaşlarından hırsız yabancılar diye söz ettikleri, İskoçlar Londra'yı eleştirmek için yüzlerce yıllık eski deyişlere başvurdukları, Macarlar iktidar partisini sağcı Hıristiyan demokratlar ile Yahudi düşmanı milliyetçiler şeklinde ikiye bölünmüş gibi gördükleri, Flamanlar kendi başlarına olmayı düşledikleri zaman, yeni bir Avrupa beliriyor demektir. Yarım yüzyıldır kıtada barışın güvencesi olmuş bir tabu, yani sınırların dokunul-

[17] Yazar, Topluluk sözcüğünü Avrupa Topluluğu için kullanmaktadır. (Çev.)

mazlığı ile değişmezliği ilkesi, ortadan kalkmaktadır. Bu ilke bir yerlerde boşlandığı an, ilk kaçıktan sonra bütün örgünün sökülme tehlikesiyle karşılaşacağını herkes biliyordu. Fakat Avrupalılar, bu tehlikenin bilincinde olarak en güç durumlara çözüm olabilecek bir çerçeve ve bir mekanizma getirecek yerde, gözlerini kapamayı yeğlediler: Gerçeği yadsıyarak, onu anarşik ve şiddetli bir şekilde intikam almaya zorladılar. Sınırlar bir kez tartışılabilir olduğu, dolayısıyla tartışıldığı zaman, artık barıştan söz edilemez. Sonu başlangıcından daha barışçıl olacak gibi görünen bir yüzyıl için ne kadar da hazin bir son!

Avrupa tehdit altında ama riskleri olmayan bir kıtaydı; çünkü düzenleyici bir mekanizması vardı. Oysa şimdi tehditi olmayan ama riskleri bulunan bir kıta; çağrı sistemleri ortadan kalktı da ondan. Avrupa, ilk Ortaçağ ile ikincisi –bizimki– arasında bütün sistemleri denedi. Ülkeler arasında ve muhafazakarların doğal kaygısı gereği her ülke içinde düzeni korumaya yönelik sistemler: Ulusların birlikteliği birçok durumda bu zihniyet doğrultusunda işledikten sonra, Viyana Kongresi otuz yıl için pratiği doktrine dönüştürdü. Aynı düzeni tek bir emperyalist gücün yararına sağlamaya çalışan sistemler: Napolyon imparatorluğundan Alman Reich'larına kadar... Soğuk savaşla birlikte, en mutlak statükoyu en korkunç tehdidin, yani karşılıklı saydamlaşmanın üzerine oturtan en etkili sistem, gerçekten de bütüncül bir hareketsizlikten başka bir şeye yol açamazdı. Bir tarafın diğeri karşısındaki hareketsizliği. 1956 Budapeşte'si ile 1968 Prag'ının tersini kanıtladıkları Sovyet dünyasının hareketsizliği tabii. Fakat ayrıca, Sovyet devi karşısında taşlaşıp kalarak kendisini zayıflatacak en küçük mesafenin açılmasına engel olmaya çalışan Batı'nın hareketsizliği: Böylece, Franco İspanya'sı, sonunu yıllarca ertelemeyi başardı ve "kleptokrasi"ye[18] dönüşmüş bir "partitokrasi"nin kurbanı olan İtalya, düşmanın oyununa gelmemek için bu kötü gidişlere katlandı. Topluluğun yapılanması, iki tarafın "gentlemens' agreement"ına uygun düşen tek olası sahaydı: Bu ne-

[18] Jean-François Revel'in kullandığı kavram doğrultusunda.

denle de Topluluk'un dünkü başarıları ve bugünkü belirsizlikleri. Bizi asgari bir kenetlenmeye zorlayan günah keçileri, "müşterilerini" boyunduruk altında tutmayı beceren liderler, hem ılımlı hem de yararlı olan emperyalizmler, istikrar sağlayıcı gerginlikler: Acaba neredeler şimdi?

Bize karşı komünizm rolünü, yani öngürülebilen tekparça düşman rolünü oynayacak olan, çok kimsenin hoşuna gitmese de, İslam değildir. Çünkü İslam'da türdeşlik, tutarlılık ve dayanışma bulunmamaktadır. Tıpkı Stalin'in Sovyetler Birliği'nin Komintern'e hakim olması gibi, İran'dan esinlenip Müslüman dünyasına hükmetmeye çalışan köktendinci İslam'ın karşısında İslam'ın o kadar ılımlı çeşidi var ki! İslam'ın üzerine düşler kurmak, Ortadoğu'nun en önemli Müslüman devleti olan Türkiye'nin, Batı'nın pek de iyi bilinmeyen müttefiki olduğunu unutmak demektir: Türkiye, bir zamanlar NATO'nun en ön sırasındaki konumuyla Sovyetler Birliği'nin, Kuveyt krizi sırasında da Saddam Hüseyin'in karşısındaydı; bugün ise eski SSCB'deki Müslüman cumhuriyetlerin yüreğinde yer alarak İran'ın kemirmelerine karşı başarıyla mücadele ediyor. Dinsel katılıkları hiçbir zaman fetihçi inanç yayılmacılığına dönüşmemiş Suudi Arabistan ile diğer Körfez devletlerini de unutmamak gerekir. Tabii eğer Cezayir ya da Tunus günün birinde köktendinci dalgaya karşı koyamazlarsa, biz de böyle bir şokun etkisinden kurtulamayız: Yeni rejimden kaçan laik seçkinlerin bize sığınması; bizdeki göçmen topluluklarının bağrında karışıklık riskinin belirmesi. Üstelik, özellikle savaşçı olan herhangi bir köktendinci devlet, Rus askeri bitpazarından yararlanıp kendini orta menzilli füzeler ve taktik nükleer silahlarla donatırsa, Güney Avrupa bunların etki alanı içindeki en ön sıra haline gelir. Fakat bu olasılıklar, savuşturulabilecek tehlikelerdir; yoksa davranışlarımızın tümünü yeniden yapılandırmamızı gerektirecek çok güçlü bir düşmanın belirtileri değil. Bu teşhiste hiçbir pişmanlığa yer yok tabii ki! "Kötülük imparatorluğu"nun bulunmadığı bir Avrupa daha iyidir, ama böyle bir durumun sonuçlarını da ölçüp biçmek gerekir: René Girard'ın kullanmayı sevdiği kavramla, günah keçisi rolünü tam

anlamıyla oynamaya yatkın bir hasım olmayınca, Batılı kaynaşmamızın temel aracını yitirmiş oluyoruz.

Hem demokratik hem koruyucu, hem liberal hem otoriter olup Avrupa örgüsünün iplerini elinde tutmayı becerebilecek bir lider ülke, açıkça ortada görünüyor mu? Bu lideri Moskova tarafında aramanın hiçbir yararı yok: Rusya, büyük bir olasılıkla günün birinde şu çok garip olan "güçsüz" büyük devlet statüsünden kurtulsa bile, doğal Slav alanının, dolayısıyla Ukrayna ile Beyaz Rusya'nın dışında nüfuza sahip olamaz. Eski halk demokrasileri olan Polonya ile benzerleri, hiç kuşkusuz kesin biçimde paçalarını kurtardılar: Artık tehlike, sınırlarından çok, kendilerinde, kendi iç sorunlarında bulunuyor. Tabii bu bilinmeyen gücü Paris ya da Londra taraflarında da aramak gereksiz: Fransa ile İngiltere, Topluluk, BM ya da NATO gibi uluslararası örgütler bağlamında hareket ettikleri sürece, eskiden olduğu gibi yapıcı bir rolü yerine getirebilirler yalnızca. Son olarak, ağabeyi Washington'da da aramanın bir yararı yoktur, nedenini de çok iyi biliyoruz: ABD, bir başka sahada, Güney'de ve Batı'da oynuyor oyununu .

Kala kala bir tek Alman bilmecesi kaldı. Fransızlar Alman imparatorluğunun yeniden canlanması endişesini yaşadıkları zaman, imparatorluklar konusunda yanılgıya düşüyorlar. Bismarck modelinin belirdiğini zannediyorlar yanlışlıkla; oysa ortaya çıkan öteki versiyondur –Ortaçağ, sen bizi ele geçirince... : Yeni bir Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu. Almanya, işte bu şekilde kendi Orta Avrupa'sına tekrar yerleşiyor, yoksa geleneksel "Drang nach Osten"in[19] canlandırılışı aracılığıyla değil. Hem eski Alman imparatorluğunun sınırlarını, hem de merhum Avusturya-Macaristan'ın topraklarını içeren bir alan birleştiriliyor: Yoksa Bonn hükümetinin Hırvat isteklerini destekleyen tutumu başka nasıl açıklanabilir ki? Lufthansa yolcusu şirketin dergilerindeki haritaları karıştırsın şöyle bir, orada bu geniş alanın içinde yer alan bütün kentleri orijinal Alman

[19]Cermen emperyalizminin genellikle kendini özdeşleştirdiği ve kelimesi kelimesine "Doğu'ya doğru marş marş" anlamına gelen slogan.

isimleri altında bulacaktır: Bratislava Pressburg olmuştur, Gdansk ise Dantzig!

Bu imparatorluk, Cermen kültürü ile bu kültürün özellikle çok yaygın kullanımı olan dil gibi unsurları tarafından birleştirilip Alman ekonomisince yönetiliyor; ama hiçbir merkezi siyasal iktidara dayanmıyor: Bonn'un bu yeni "konfederasyon"da yer alan çok sayıdaki devlet üzerindeki etkisi, bir zamanlar Almanya'nın seçimle gelen imparatorlarının en zayıfının etkisinden daha da önemsiz. Federal Cumhuriyet, onlara bir süzeren-vasal siyasal ilişkisi dayatabilecek ve kendi aralarında yürüttükleri ilişkiler üzerinde, tartışmalarına son vermek amacıyla bile, ağırlık koyabilecek durumda değil.

Federal hükümet Siemens'in, Daimler-Benz'in ya da Deutsche Bank'ın tutumlarını etkileyebilecek konumda olmadığı sürece, ekonomik silahın da bu konuda yapacağı bir şey yok. Bu kuruluşlar, bir "Hinterland", bir arka-ülke bulmuşlardır; orada, Mağrip tarifesi üzerinden, yani kendilerindeki ortalama ücretin onda birini ödedikleri –Almanya'ya göç ederlerse çoğu yurttaşlık hukukundaki kan ilkesi nedeniyle Alman yurttaşı olabilecek– hemen hemen neredeyse Alman olan işçiler çalıştırarak, bazen uluslararası yardımın finanse ettiği çok modern fabrikalarda üretimlerini yaygınlaştırma imkanına kavuşmuşlardır. Doğu Land'larının, sınırları içindeki ücretleri Batı Land'larında yürürlükte olan ücretlere uydurdukları için ulaşmayacakları noktaya, uydu cumhuriyetler kesinlikle varacaklardır.

Buradan acayip ve çelişkili bir durum ortaya çıkıyor: Almanya, belli belirsiz sınırları olan bu topraklar üzerinde hem hazır ve nazır, hem de garip bir biçimde yok. Macarlar ile Romenler arasında bir kaza, bir sınır anlaşmazlığı ya da bir sürtüşme durumunda, iyi niyetli kimselerin bir çözüm ya da bir müdahale, ya da en azından bir arabuluculuk aramak için gidecekleri yer Bonn istikameti değildir. Alman kamuoyunun barışı sevmesi ve Almanya'yı Avrupa oyununda askeri plan da dahil olmak üzere aktif bir oyuncu olarak görmeyi reddetmesi, geçmişin ağırlığının hala bilincinde olan yöneticilerin kendilerine uyguladığı sansür, buna koşut olarak komşu ülkelerin

çekingenliği: Bunların hepsi de, kolay kolay yok olmayacak gibi görünen "alçak düzeyli" bir politikanın nedenleri.

Bu yeni biçimli Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu, ne yarın, ne de yarından sonra, Bismarck imparatorluğunun yeni bir tipine dönüşecektir: Federal Cumhuriyet, Avrupa devletlerinin en az Prusyalı olanıdır. Almanya, Avrupa düzeni adına arayıp durduğumuz bu ılımlı ama kurtarıcı emperyalizm kişiliğine bürünmeyi başaramaz. Büyük şirketleri bir gün ekonomik düzeyde bu role soyunabilirler, ama Bund[20] asla. Birleşmenin boğucu sıkıntılarından bir kez kurtuldu mu Federal Cumhuriyet, sonuçta olsa olsa ılımlaştırıcı bir işlev görebilir; bugün kendi istikrarsızlığından tedirgin olan Almanya, Orta Avrupa için bir sığınma limanı kadar kaygı verici bir faktör olmayı da sürdürmektedir.

Bu dağınık ve gevşek yeni imparatorluk modeli, "büyük Almanya" ile sınırlı değildir; Ortaçağ nesebini İskandinavya sınırlarında da bulur. Koruyucu devletlerinin eklem hastalıklarından kurtulmak isteyen İsveçliler için Letonya'da ya da Estonya'da üretim yapmak ne kadar mükemmel bir fırsat! İsveçliler, buralarda, Macaristan ya da Polonya'daki ücretlerden daha da düşük ücret ödedikleri kendilerinin Siyam ikizlerini bulmaktadırlar. Böylece aynı yörünge üzerinde, zengin bir merkez ülke ile işe aç yoksul ülkeler iç içe geçmektedir. Oluşmakta olan şey, Braudel'in kavramış olduğu Ortaçağ ekonomik alanının tipik bir modelidir. Yeni bir Hansa Birliği de, küllerinin arasından doğacak ve artık uluslararası yaşamın izin vereceği çoklu katılımın somut örneğini tek başına oluşturacak olan Doğu Prusya'nın bakımını üstlenecektir: Könisberg belki hala Kaliningrad diye adlandırılacak, siyasal egemenlik Rus olarak kalabilecek, ama ekonomik egemenlik Alman, zaman zaman da İsveçli olacaktır.

Kaosun tehdit ettiği bu parçalanmış kıtada, büyük devletlerin oybirliği, önyargıların aksine kendiliğinden oluşmuyor; barış için yeterli bir faktörü temsil etmiyor, hatta bunun çok uzağında bulunuyor. Yugoslav anlaşmazlığının başında, tarih-

[20]Bund: Federasyon.

sel anılar gereği, Fransızlar Sırpları, Almanlar da Hırvatları destekliyordu; bu destekler, savaşan taraflardan her birinin kendini yalnız hissetmemesi için yeterli, ama bir kez büyük müttefiklerin akılları başlarına gelince, savaşanların müttefiklerinin çizgisini kabul edip bayrağı indirmeleri için yetersizdi. Böylece en berbatını tanımak durumunda kaldık: Saldırgan milliyetçilikleri besleyen bellek ve bunları pişmanlığa yöneltemeyen güçsüzlük. Bugün ne İngilizlerin, ne Fransızların, hatta ne de Rusların ve Almanların, kolayca aklın sesini dinletebilecekleri müşterileri ve nafakayı kesmelerinin yeterli olacağı borçluları var... Geçmiş bağların anıları gerginlikleri besliyor; günümüzdeki ilişkilerin gerçeği ise bunların kontrol edilmesini sağlayamıyor.

Şu konuda bir yanlış anlaşılma olmasın: Büyük kıta devletleri arasındaki rekabetin küçükler arasındaki çekişmelerden beslendiği ve her an kıyamete yol açma riskini taşıdığı dönemi hiç kimse özleyemez. Fakat buna karşılık, İngilizler, Fransızlar, Almanlar ve hatta Ruslar arasındaki doğası gereği barışçıl olan yakınlık da, duyarlı bölgelerdeki üçüncü devletler barış ile savaş seçeneği konusunda onların görüşlerini benimsemedikleri sürece, Avrupa dengesini garanti etmede yeterli olamaz. İdeal durum, büyük devletlerin, birbirleriyle dost olmaları, ama aynı zamanda küçük devletleri aynı tutuma zorlayabilecek kadar bunlara hükmetmeleridir. Bunun anlamı, düzenin kurulup sürdürülmesi amacıyla, yoldan çıkma riskleri olmaksızın, "uluslar konseri"nin yeniden yorumlanmasıdır... Bu bakımdan, cennet, başka yerde olmadığı gibi Avrupa'da da yoktur.

Fransızlar ile Almanlar arasındaki yakınlık da, yanılsamalara yol açmamalıdır: Her şey hakkında konuşuluyor, ama belki de temel konu dışında. Ren'in öteki tarafındaki dostumuza, yurttaşlık ile amansızca savunduğu "kan ilkesi"nin neden olabileceği bozguncu etki konusunda can alıcı soruyu ne zaman sorduk ki? Tarih buzlukta bulunduğu ve topluluk tutkusu Batı'da hüküm sürdüğü sürece, Batılılar Alman yurttaşlık hukukuna ilginç bir gariplikmiş gibi razı olabilirlerdi. Buna göre en az iki kuşak öncesindeki ebeveynleri Alman olan kişi Almandı. Federal Cumhuriyet'te yaşayan yabancılar, tıpkı Antik Yunanis-

tan'da olduğu gibi metoikos'lardan[21] başka bir şey değillerdi; fakat altmış milyon nüfuslu bu büyük İsviçre'nin konforu ve rahatı, [yurttaşlıktan ve bunun ifade ettiği şeylerden –Çev.] yoksun bırakılmışların duyduğu rahatsızlığı azaltıyordu. Artık durum böyle değildir.

Yeni Kutsal İmparatorluk'un içinde, Alman modeline uygun olarak kan ilkesi egemendir. Bu ilke, Avusturya gibi karnı tok ülkelerde, henüz sakin olan yabancı düşmanlığının bir teminatıdır. Almanya'da bile, yüzbinlerle gelen yeni mülteciler için günah ödeyici kurbanlar rolü oynayan ve otuz yıldan fazla bir süredir burada olup da yasa gereği hala yabancı sayılan göçmenlerin uğradığı saldırılar nedeniyle ağırlığını hissettiren ayrımcılığın bir faktörüdür. Balkanlar'da, yarın Macaristan ya da Slovenya'da, etnik arındırmaya yatkın bir kabileciliğin çok daha tehlikeli olan temelidir.

Oysa gevşek imparatorluklarının içinde liderlik yapmaları gerektiğinin bilincinde olmayan Almanlar, böylesine temel bir soruyu kendilerine sormanın çok ötesindeler: Tutumlarının örnek bir değer taşıyabileceğini ve bir ölçüde toprak ilkesine bağlandıklarında yararlı bir örnek olacaklarını bir an bile olsa düşünüyorlar mı acaba? Federal Cumhuriyet'te daha kısıtlı bir sığınma hakkı ile daha az mutlak bir kan ilkesi, aynı davranışın ön ve arka yüzünü oluşturacaktır: Kendi kimliğini diğerleri aracılığıyla düşünmek.

Fransızlar, tabii ki bu tür bir pedagojinin sözcüsü olabilecek durumda değillerdir: Yurttaşlık hukuklarındaki toprak hakkı ilkesi, Charles Pasqua tarafından sembolik bir şekilde değişikliğe uğratılmış olmasına karşın, örnek bir nitelik taşımaktadır; ama mültecilere yönelik politikaları öylesine pinticedir ki –bizde birkaç bin Yugoslav göçmeni, Almanya'da ise yüz binlerce–, kıtanın felaketleri karşısındaki büyük egoizmlerini açığa vurmaktadır. "Büyük ulus", bu düzeyde kendisini suskunluğa mahkum etmektedir. Dolayısıyla Almanların, yalnızca onların, ulus-devlet yerine halk olarak yaşamayı yeğledikleri sürece pek de serinkanlı ve barışçıl olmayan zih-

[21] Metoikos: Antik Yunan kent devletlerinde yabancılara verilen ad. (Çev.).

niyetlerde aşırılıklara gidebilecek bir görüşe saygınlık kazandırdıklarını kavramaları ve artık kendi devrimlerini yapmaları gerekmektedir. Çünkü kan hakkı ilkesi açısından bakıldığında, Avrupa haritası, içinden çıkılmaz derecede karışıktır: Zincirleme çatışmaları haber vermektedir.

Görünmeye başlayan maceralarin içinde, Tarih hazır ve nazır olarak bulunuyor. Ren'in batısında ne kadar hafifse, Doğu'da o ölçüde ağır: Almanya'da, ama daha çok Polonya'da, Ukrayna'da, Breslau'da ya da henüz elli yıl önce Wilno diye adlandırılan Vilnius'da. Komünist parantez, bu bakımdan ikircikli bir rol oynamakta: Zihniyetleri, davranışları ve hatta kolektif ruhu biçimlendirmişti; ama aynı zamanda halkların belleğinden silinip gitmiş gibi görünüyor. Macarlara göre Trianon antlaşması, en fazla otuz beş yıllık bir yaradır, yoksa gerçek kronolojinin belirttiği gibi yetmiş dört yıllık değil; bu nedenle daha bir akıllardadır. Ayrıca kestirme yol, bu son yarım yüzyılı yok saymakla da yetinmez. Her şey, sanki hızlı gösterilen bir filmin içindeymişcesine altüst oluyor: Bir karşılaştırmanın köşesinden Montagne Blanche Savaşı fırlayıp ortaya çıkıveriyor, fakat benzer şekilde Frankfurt Dieti, Westfalen Antlaşması, Budapeşte'nin Türkler tarafından kuşatılması ya da Sırbistan'ın bağımsızlığı da. Bu kasırganın içinden, doğru ama çarpıtılmış olaylardan, eğilip bükülmüş göndermelerden, yeniden icat edilmiş yaralardan ve genellikle düzmece olan anlatılardan oluşmuş bir Tarih kütlesi beliriyor. İşte Tarih, saplantılı, kapsayıcı, aldatıcı ve mutlak güçlü bir şekilde burada bulunuyor. Böylesine ısrarcı olması nedeniyle, yanlış yollara yönlendirebilir de.

Oyunun tekrarlandığını ve geleceğin göreli de olsa en iyi –XIX. yüzyıla geri dönüş– ile en kötü –otuzlu yılların şiddeti– arasındaki bir tercihle sınırlı kalacağını düşünmek eğilimi epey büyüktür. Gerilemenin belirtilerini bu şekilde araştırıp durursak, şu anda ortaya çıkan olguların önemini kavrayamayız. Ufukta beliren Alman emperyalizmi değildir, ne Fransız-Alman rekabetidir, ne de Pisuldskivari popülizmin ya da kesinlikle daha tehlikeli olan nazizmin canlanışıdır. Tarih, gerisin geriye

gitmez; Marx'ın en peygamberimsi deyişiyle, insanlardan daha fazla düş gücüne sahiptir; başka kestirme yollar bulur kendine.

İdeolojik bir kazan, içindeki popülizm, milliyetçilik, kabilecilik, ama ayrıca ekoloji ve bireycilik malzemeleriyle kaynayıp duruyor: Nasıl bazı dönemlerde aşırı sol ile aşırı sağ bazı atalarını değiştokuş etmişlerse, etnik yaklaşım ile ekoloji de, dikkatsizlik yüzünden ya da bile bile birlikte olabilirler. Tehlike buradadır, bu yeni entelektüel simyanın içindedir, yoksa hödük ve sarhoş "skinhead"lerin[22] çizdikleri gamalı hacın yeniden ortaya çıkışında değil. Yeni koşullara yeni eğilimler; yeni eğilimlere de yeni ideolojiler. Geçmişin bir bakıma tek referans noktasını oluşturduğu, ama yine de kaçıp gittiği çok karışık bir durum bu: Geçmiş, hükmedici olmak yerine kısa sürede yanıltıcı oluyor, çünkü geleceği önceden belirlemiyor; ya da en azından geçmiş aynı biçimler altında yeniden sahneye konmuyor.

Bulanıklık, Avrupa'ya egemen olmuştur; çünkü ekonomik, siyasal ve stratejik haritaları birbiriyle çakışmıyor artık. Soğuk savaş sırasında, bu haritalar en fazla bir kilometre farkla birbirinin üstüne geliyordu. Demokrasi, piyasa ve Avrupa mitosu, mükemmel bir şekilde içiçe geçmişti: Demir perdeyle kısıtlanmış bir alan içinde ekonomik sınırların açılması, doğal olarak on yıllar sonunda ekonomiyi, siyaseti ve stratejiyi kapsayacak bir birleşme sürecine yol açıyordu. Komünizm ebedi gibi göründüğünden, Batı, aynı ebediliği bir düzenden bir başka düzene geçişi iyi bir şekilde gerçekleştirmek için kullanıyordu. İşimize geldiği için son olduğuna inandığımız belirli bir tipi olmayan bir durumdu bu; eşi benzeri yoktu.

Birbirinden ayrılmış üç haritası olan ve bu haritaların kesiştikleri noktalarda sayıları giderek artan belirsizlikleri ve riskleri bulunan normal bir duruma geri dönüyoruz artık. Ekonomik düzeyde harita, kıtanın batısının ötesinde, Doğu'da uzantılar yaratan büyük piyasaya uygun düşüyor. Macaristan ya da Çek Cumhuriyeti gibi yavaş yavaş bu piyasayla bütünleşecek ülkelerle birlikte. Şu ya da bu batılı ülkeye sınırdaş olmalarından

[22][İng.] Dazlaklar (Çev.).

yararlanan ve halkları neredeyse o komşu ülkenin yurttaşlarıyla değiştirilebilir olan ayrıcalıklı bölgelerle birlikte; sırtını Oder-Neisse sınırına dayamış Polonya'nın en batıdaki yöreleri ya da Baltık devletlerinin İskandinav etkisine en duyarlı bölümleri gibi. Rusya'nın bağrında hemen hemen tümüyle ülke-dışı haline gelmiş ve Batı'ya sermaye ile ihracat hareketlerinin görünmez ipliğiyle bağlanmış olan alanlarla birlikte.

Bu ekonomik harita, sınırları, sınır taşlarını ve devletleri birbirlerine karıştırıp duruyor; dolayısıyla siyasal bir alan çizmiyor. Zaten nasıl çizebilir ki, hele siyasal alanın geleneksel çizgilerinden kurtulduğu böyle bir dönemde? Orta vadede, birçok sınır belirsiz görünüyor; uzun vadede ise, hiçbir sınır ebedi izlenimi uyandırmıyor. Garip bir siyasal yapboz yerli yerine oturuyor: Şurada bir ulus-devlet, burada çok devletli bir ulus. Şurada geleneksel ve istikrarlı bir ülke, burada siyasal ve ekonomik bir birim olmaya doğru evrilen birçok bölge; şurada yeni bir Kutsal İmparatorluk, burada tıpkı haklarının tanınmasını elde ettikleri dönemdeki Ortaçağ kentleri gibi ortaya çıkan metropoller zinciri; şurada ayrıcalıkların modern anlatımı olan statüler peşindeki azınlıklar, burada tarihsel bir ülke toprağının güvencesi altındaki türdeş halklar.

Bu acayip düzenlemenin, kurucu babaların çok önem vermiş olduğu piramit şeklindeki bir Avrupa düşüncesiyle, yani alt toplulukların ulus-devletler içinde toplanması ve ulus-devletlerin gelecekteki Federasyon'un kurucu üyeleri olması projesiyle ortak hiçbir yanı yok. Bundan başka, ne büyük devletlerin tarihsel olarak tartışmaya açık topraklar dışında kesinlikle belirlenen etki alanları doğrultusunda çizilmiş XIX. yüzyıl siyasal haritasıyla; ne de gitgide açığa vurulan erk konumları çerçevesinde düzenlenmiş XVII. ve XVIII. yüzyıl siyasal haritalarıyla herhangi bir ilgisi var. Bu bakımdan bu acayip düzenleme için, feodaliteler, vasallar, mikro devletler, parlak kentler, bakir alanlar ve sembolik iktidarlar karmaşası olan Ortaçağın dışında bir başka döneme referansta bulunmak imkansız.

Her şeyi daha da zorlaştırmak için, stratejik harita da siyasal haritayla uyuşmuyor: Gerçekten askeri bakımdan en güçlü ülke olan Rusya, bazı durumlarda en zayıf, hatta en silik siyasal ak-

tör rolünde bulunuyor: Hiç görülmemiş bir paradoks! Bununla karşılaştırıldığında, İngiltere'nin ekonomik olmaktan çok askeri bakımdan daha etkileyici bir güç olması ya da Almanya'nın belirsiz siyasal çerçevesi ve emekleyen stratejik kimliğiyle bir sanayi devi olarak varlığını sürdürmesi, ikincil olgular gibi görünüyorlar! Kıtanın tek görkemli ordusu siyasal gerçekliği kavranamayan ve ekonomik dinamiği hiçbir geleneksel kavramla analiz edilemeyen bir ülkeye ait olduktan sonra, artık Avrupa'yı anlamlı ve mantıklı bir şekilde düşünebilmek mümkün mü? Bu gariplik belirleyicidir: Belirsizlikleri, raslantıları, ani sarsıntıları ve tehlikeleri tek başına doğurmaktadır.

Üstelik bu ekonomik, siyasal ve askeri ilişkiler oyununda, kendimizi daha geleneksel çelişkiler nedeniyle bağışlayalım isterseniz: Örneğin, tek başına ekonomik mantığın bile bize yasaklanması gerektiğini söylediği Doğu'dan ihraç edilen malların siyasal gerekler nedeniyle kabul edilmesi ve bu malların Batı ekonomileri üzerinde karışıklıklar yaratması. Aynı şekilde, siyasal sağduyunun, Orta ve Doğu Avrupa devletlerini etkisi altına alan saldırgan dürtüler nedeniyle, bu ülkelere silah satışını engellemekte diretmesi; ama anlaşılabilir sanayi gerekçeleriyle buralara tonlarca silah satışı yapma eğilimi. Ya da Batı Avrupa'nın büyük devletlerinin, varlıkları bizim eski ülkelerimizden çok Orta Avrupa'nın emekleme dönemindeki yoksul demokrasileri için tehlikeli olan mültecileri Doğu'ya geri püskürtme isteklerini hergün biraz daha açıkça ortaya koymaları; ama böyle bir tutumun sonucunda, şok dalgasının daha sonraları bizi çok daha şiddetli bir şekilde rahatsız etme riskinin bulunması.

Uyumunu yitirmiş bu alanda, basit yanıtlar dönemi kapandı artık. Ekonominin gerekleri siyasal olaylara tosluyor, siyasal davranışlar ise askeri güç ilişkileri gerçeğiyle çelişkiye düşebiliyor. Bu durum, yarım yüzyıllık komünizme, ikili tutumlara alışmış devlet adamlarımız için, eşi benzeri olmayan bir meydan okuma: Bu dönüşümü anlayabilecekleri de kesin değil. Belki de bayrağı soğuk savaş sonrası kuşağa vermelerini beklemek gerekiyor sabırsızlıkla. Bunların iyi ile kötüyü, hasımlar ile müttefikleri, tarafların elindeki füzeleri ölçüp biçip hesapla-

malarına karşılık; bu ikinci kuşak, karmaşıklık kavramlarına, etkilere ve tepkilere, ilk nedenlere ve kötü sonuçlara, hatta belleğin düşlerine ya da Tarih'in kurnazlıklarına yatkın olabilir. Avrupa, en kötü durumda gerçekten kaos kıtası olacaktır; en iyi durumda ise karmaşıklığın kıtası.

II

MERKEZSİZ BİR DÜNYA

Amerika Birleşik Devletleri'nin geri çekilmesinden rahatsızlık duyan yalnızca Avrupa değil. Soğuk savaşı kazandı diye ABD'nin dünyaya hükmedeceğini düşünebilmek için ne kadar da saf olmak gerekiyor! Zaten bu potansiyel muharebenin, bu "kuru sıkı" çarpışmanın özelliği, kazanana sadece potansiyel avantajlar sağlamaktı! Ne toprak, ne ganimet, ne savaş tazminatı, ne de kapitülasyon: Bu göğüs göğüse karşılaşmadan ortaya çıka çıka, gelip geçici bir simge, yani siyasanın mutlak gücü, bir de yanılsama, yani dünyanın birinci askeri gücünün aynı zamanda onun jandarması da olabileceği inancı çıktı! Amerika Birleşik Devletleri, dünyanın efendisi olamayacak, ama onun garip bir özeti haline dönüşüyor: Doğu'dan Batı'ya doğru kayan bu ülke, "melting-pot"u sayesinde kendi içinde dünya bağdaştırmacılığını taşıyor.

Amerikan emperyalizmi, doruk noktasında bile bulanıktı. Üzerine demokratik mesihçiliğin kokuları sinmişti: XVII. yüzyılda Tanrı kelamını yaymaya çalışan Cizvitler gibi Batı sisteminin ilkelerini her yerde hakim kılmak. Sağlam bir ekonomik egoizm: Piyasaları çokuluslu şirketlere açmak ve doların rantından en uç noktaya kadar kazanç sağlamak. Stratejik çıkarlarını iyi anlayan bir zihniyet: Bütün rakiplerinin kendi düzeyine yükselmesini engellemek. Raymond Aron'un deyişiyle bu "Emperyal Cumhuriyet", çoğu kez gerekçe ya da bahane sıkıntısı çekmedi; zaten vicdan rahatlığı da bunların yerini tutuyordu; ama yine de hükmetmek için hükmetmek istencini içeren geleneksel bir emperyalizm uygulamadı.

Böylece, bir benzeri olmayan bu emperyalizm, hasmını ortadan kaldırdığı an kendiliğinden dağılmaya başladı. Peki ya mesihçilik? Bundan böyle varolmasına gerek yok, çünkü piyasanın artık geri dönülmez gibi görünen zaferi demokrasi

yolunu kolaylaştırıyor ve piyasanın ayaklar altına alındığı yerlerde de kararlı birkaç telkin ya da baskı yeterli oluyor. Ya ekonomik egemenlik? Amerikan şirketleri siyasal bir korunma şemsiyesine gerek duymuyorlar artık: Çok güçlü oldukları zaman –ki bu da gitgide seyrekleşiyor– kendi başlarına işin altından kalkıyorlar; Japon rakipleri tarafından itilip kakıldıklarında ise Washington'un yapabileceği bir şey yok. Artık savunma durumunda olan iş dünyası, yönetimden yalnızca Kuzey Amerika büyük pazarının yanında, mallarını sattığı diğer alanları genişletmesini ve rakiplerindeki şu ana kadar korunmuş sektörleri açtırmasını bekliyor; bu nedenle de GATT[23] üzerinde hep aynı terane sürüp gidiyor. Ya parasal üstünlük? Bu durum, herhalde ABD'nin gücünün en son belirtisi: Eğer dolar rant getiriyor olmasaydı, Amerikalıların, ekonomilerinin katlanamayacağı hızlı bir devalüasyon olmaksızın, durgunluktan kurtulmak için faiz oranlarını %3'e indirmeleri ve banka sistemlerinin krizinin üstesinden gelmeleri mümkün olamazdı. Bu denli düşük faizlerle ve sıradan bir döviz olması nedeniyle, bir doların 5.50 franka değil, ama 3.50 ya da 4.00 franka kadar çıkması gerekiyordu. Amerika Birleşik Devletleri, bu "%30'luk farkı", bu son "sığınma parası" statüsünü korumak için elinden gelen her şeyi yapıyor. Bunun en açık kanıtı, Avrupa dövizleri arasına –çoğu kez başarıyla– nifak sokmak için dur durak bilmeksizin çabalaması ve günün birinde açık veren değil de fazla veren bir ekonominin üstüne oturup doların ayrıcalığını bir kalemde silip atabilecek bir ortak Avrupa parasının ortaya çıkmasını engellemeye çalışmasıdır.

Washington, ekonomik ilişkiler anlayışını çok uzun zamandır akıllı bir egoizm doğrultusunda yönlendiriyordu: Zaman zaman yararlı sapmaları kabul eden serbest mübadele kültü ve uluslararası para sisteminin mümkünse güneş-kralı olan bir Dolar; daha dün dünyanın birinci fazla veren ekonomisine sahip Amerika Birleşik Devletleri, bugün en borçlu ülke haline gelmiş olsa bile. Fakat ABD, artık bu an-

[23]GATT: General Agreement on Tariffs and Trade; Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması. (Çev.)

layışı dayatabilecek durumda bulunmuyor; bundan böyle müzakere etmesi gerekiyor: tabii Japonya ile, kısmen Topluluk ile ve bir gün Avrupa namına konuşacak Almanya ile.

Ekonomik bakımdan sallantılı olan bir devlet, dünyanın jandarması rolünü sürekli olarak oynayamaz. Sonsuza dek başkalarının parasıyla savaş yapılmaz. Olağanüstü koşullar, belki ABD'yi, Kuveyt olayına benzer bir şekilde, tıpkı Vatikan'ın İsviçreli muhafızları gibi, uluslararası toplumun paralı askerleri rolüne yeniden soyunmaya yöneltebilir; ama böyle bir şey hiçbir zaman kural olamaz. Geri kalan durumlar, yani Panama'da, Somali'de ya da Santo Domingo'da polislik, ABD'nin bu parasızlıkla bile üstesinden gelebileceği çaptadır. Bir varsayım olarak, Yugoslavya'ya ya da yarın Transilvanya'ya sembolik olmanın ötesinde bir müdahale yapılması zorunlu hale gelirse, Amerikan bütçesini rahatlatmak için dost ülkelerin para yardımında bulunmaları gerekecektir... Tabii, eğer sorunun göbeğinde Rusya yer alıyorsa, durum değişecektir, çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin hayati çıkarları söz konusu olacaktır; böyle bir durumda da, tecrübelerin göstermiş olduğu gibi, hesabı sonradan kapatmak pahasına maliyetlerin muhasebesi yapılmaz.

Fakat ne olursa olsun, ABD'nin kendi arpalığından geri çekilmesi yalnızca finansal güçlükleriyle açıklanamaz. Onu ağabey rolü oynamaya iten hiçbir şey yoktur artık. Tabii ilk başta, kendi manikeizmine çok iyi uyarlanmış olan "kötülük imparatorluğu" yok: Üstelik caydırıcılık politikası, Amerikan kamuoyunun kendisine, yüz binlerce ölünün yanında büyük riskler taşıyan bir müdahale sorusunu sormasını engellemişti hep. Roosevelt'in, kuşkusuz Pearl Harbour olayının patlak vermesine göz yummak da dahil olmak üzere, yurttaşlarının izolasyonizm'ini kırmak amacıyla ne gibi kurnazlıklara başvurduğunu unutmak mümkün mü? Bir başka kıtayla ayrıcalıklı bir bağı yok: Avrupa, gitgide Amerika Birleşik Devletleri'nden uzaklaşıyor; sadece Boston burjuvaları, Harvard entelektüelleri ve New York bankacıları bu yazgıya karşı mücadele ediyorlar. Asya, Avrupa'nın uzun yıllar üstlenmiş olduğu duygusal rolde onun yerini alabilecek durumda değil; Kaliforniya'daki

Asyalılar, Doğu yakasının Anglo-Saksonları biçiminde davranmıyorlar. Son olarak, dünyanın şu ya da bu bölümüne karşı bir başka bölümüyle birlikte hareket etme bilinci de yok: Amerika Birleşik Devletleri, göç yoluyla Avrupalıların yanında İspanyol ile Asya kökenlilerin de yer aldığı dünyanın bir maketi haline dönüştükçe, o ölçüde daha az tarafgir bir tutum içine giriyor.

Lobiler yasasıyla yönetilen bu demokraside, uluslararası güç ilişkileri eninde sonunda ülkenin etnik çerçevesi içinde yer alıyorlar: İspanyol kökenli Amerikalılar Güney Amerika'dan, Çinli göçmenler vatanlarından ve Japonlar dinsel cemaatlerinden yana tavır koyuyorlar. Özellikle katı olan güçlü bir Arap lobisi bulunsaydı, Körfez Savaşı'nın gerçekleşeceği düşünülebilir miydi? Korporatist demokrasi, temelde, ABD'nin bütçe sorunlarını çözüme kavuşturmak ve koruyucu devletinin güçsüzlüğünü aşmak konusundaki beceriksizliğinin nedenidir; zamanla uluslararası eylem kapasitesinin yok olması riskini de içermektedir.

Amerikalıların kendi çıkarlarını hiyerarşik bir şekilde sınıflandırma güçlüklerine ilaveten, üstünde herkesin herkesle konuştuğu, her ülkenin diğerleriyle işbirliği yapar gibi göründüğü, müzakere merkezlerinin sürekli arttığı ama sonuçta ortak güçsüzlüğün yaşandığı bir dünya sahnesinin inanılmaz paradoksu bulunuyor. Bu noktada da, uluslararası demokrasinin yalnızca eylemsizlikle uyuştuğuna inanası geliyor insanın. Genel palavra, saf kimselerin gözlerini kamaştırıyor ve bütün oyuncuların göz boyamakla yetinme yönündeki seçimiyle özdeşleşiyor. Öylesine şaşırtıcı bir durum ki bu, bir zamanlar Viyana Kongresi'nin, Berlin Konferansı'nın ve özellikle Versailles Konferansı'nın uğraşlarının aksine, tarihsel bir gelişme karşısında görüntüyü dondurmayı gerçekleştirmek beceriksizliği şeklinde ortaya çıkıyor.

Komünizmin yok oluşu Napolyon'un düşüşünden, ya da Sovyet imparatorluğunun sona ermesi II. Wilhelm'in Reich'ının teslim olmasından daha mı az önemli sanki? Uluslararası sorumlular, G7 ile AGİK[24], BM ile NATO, protokol ziyaretleri ile

[24]G7: Dünyanın en zengin yedi ülkesinin devlet başkanları toplantısı.

gayrı resmi buluşmalar arasında mekik dokuyup birbirleriyle görüşmelerine rağmen, 1989 ya da 1991 yıllarında, her şeyi masaya yatırmak, çıkar sorunlarını ölçüp biçmek, karşılıklı ödünler üzerinde düşünmek, etki alış verişleri öngörmek, kısacası sakin bir şekilde düzen benzeri bir şeyi yeniden yaratmak gereğini hiçbir zaman hissetmediler. Uluslararası yaşam, temel olanın yasaklandığı, aceleciliğin akıl yürütmenin yerini aldığı ve gevezeliğin ilkeleri bastırdığı sürekli bir foruma benziyor. Yeni bir Viyana Kongresi toplama işi, soğuk savaşın galibi olan ABD'ye düşüyordu. Bu düşünce aklına hiç gelmedi; oysa bu dönemde ABD, George Bush'un kişiliğinde, uzun yıllardan sonra kendisi için seçtiği en dışa dönük başkanın sultası altında yaşıyordu.

Uluslararası alanda, diğer alanlara göre daha da az olmakla birlikte, iletişim işbirliğinin yerini tutabilir, alışveriş de eylemin. Gözlerimizin önünde yerli yerine oturan gerçek, BM mekanizmasının telkin etmeye çalıştığı düzen izleniminin karşıt kutbunda bulunmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin gece gündüz demeden çalışması, diplomatik hareketlilik ve hükümetlerin coşkusu, düşüncenin uyuşmasına, zamanın ortadan kalkmasına, Tarih'in köşelerinin törpülenmesine yol açıyor; öyle ki sonunda bütün dünya, Sovyetler Birliğinin yıkılışını bir yana bırakıp Somali'yle ilgilenmeye koyuluyor. Yeni bir dünya düzenini gerçekleştirecek elverişli kurumları oluşturmak gerekçesiyle, belki de sempatik ama etkisiz olan ve bizim yeni Ortaçağımızın temel çizgilerini açığa vuran bir forum yarattık: Bir yanda iletişimin mutlak gücü, öte yanda ölçüsüz bir iletişimsizlik riski; bir yanda örgütlülük görüntüsü, öte yanda düpedüz yapısızlaşan bir gerçeklik; bir yanda dillerden düşmeyen evrensel değerler, öte yanda gözlerden en saklı bölgelerdeki en geleneksel hoyrat davranışlar.

Enerjik liderler ile düzeltici mekanizmalar olmayınca, güç ilişkileri üç alan içinde yeniden ön plana çıkıyor: Amerika, Asya ve Avrupa, hem kendi içlerinde, hem de birbirleriyle kurdukları ilişkilerde giderek özerkleşiyorlar. Örneğin Amerika Bir-

---

AGİK: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı.

leşik Devletleri, gezegenin dört bir köşesinde giderek silikleşmesine karşın, kendi yarıküresi içinde hiçbir zaman olmadığı kadar hazır ve nazır görünüyor. Bu bakımdan Kuzey Amerika büyük pazarının işler hale getirilmesi, Bush yönetiminin Kuveyt'in yeniden kazanılmasından da daha önemli mirasını oluşturuyor. Washington, Kanada ile Meksika'yı Amerikan ekonomik alanına birdenbire sokmaya karar vermekle, ürünlerin ve sermayelerin dolaşımını emek gücünün dolaşımına yeğleyen zenginlerin aynı pazar içinde kendi yoksullarıyla birlikte yaşamayı kabul ettikleri yeni bir kalkınma modelini örtük bir biçimde benimsemiş oldu. Güney Amerika kesinlikle Meksika'yı izleyecek ve bunun sonucunda Alaska'dan Ümit Burnu'na kadar uzanan ABD'nin egemenliği altına sokulmuş bir ekonomik alan gerçekleştirilecektir. ABD, bu alanın bir yanda kendisini dışarıdan gelen göçlerden koruyacağını, öte yanda kendisine ödeme gücüne kavuşma yolunda ilerleyen ve tüketim mallarına susamış yeni bir talep artışı sağlayacağını hesaplamaktadır. Bu ekonomik evren, kendi içine dönük olarak sermaye hareketlerine açık, ama dış ülkelerin ürünlerine epey kapalı olacaktır: Hatta gümrük tarifelerinin engelleri olmasa da, boyutu ile dinamiği, doğal olarak kendisini dışarıya karşı koruyacaktır.

Birleşme sürecindeki bu Yeni Dünya'nın içinde, iktidar hiyerarşisi apaçık olacak ve bu durum Avrupa ile Asya'ya karşı hiç de azımsanmayacak bir üstünlük sağlayacaktır: Tek bir para, dolar; Washington'da belirlenen iktisadi ve ticari bir politika; hepsini bir arada tutan tartışılmaz bir düzen. "Arka bahçe"sinde hep etkin olan Amerika Birleşik Devletleri, bir de böyle bir ölçekte bulununca, güçlü bir polis gibi davranabilecektir.

Amerika'nın, Avrupa üzerinde üstünlük kurabilmesi için, belki de kendi içine kapanmak şeklinde beliren bu acayip dolambaçlı yola gereksinimi vardı. Topluluk'un karşısında Amerika Birleşik Devletleri olduğunda, oyun epey dengeliydi; ama büyük Avrupa'ya karşı büyük Amerika olunca, sonuç bellidir. Örgütlenme bakımından: Amerika'da koruyucu bir başkan, buna karşılık en büyük boyutu bakımından ele

alındığında kaos içinde olduğu görülen Avrupa kıtasının bağrındaki Topluluk, yani oluşum aşamasındaki bir yapı. Para bakımından: doların Meksiko'da ya da Brasilia'da hüküm sürdüğü gibi, markın –ya da yarın Ekü'nün– Moskova'da ya da Kiev'de hüküm sürememesi. Özellikle verimlilik bakımından: Eğer bizim zenginlerimiz olan Batı Avrupalılar, kendilerini zengin Amerikalılarla, yani Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada'nın yurttaşlarıyla kıyaslıyorlarsa, yoksullarımız, yani Doğu Avrupa ile Rusya'nın yoksulları, bu karşılaştırma işleminde, Amerika'nın yoksulları olan Meksikalılar, Brezilyalılar, Arjantinliler ve diğerlerinden yüzlerce ışık yılı uzakta gibi görünmektedirler. Kültürel önyargılarımızın tutsağı olduğumuzdan, bu handikapın önemini doğru bir şekilde ölçüp biçemiyoruz.

Orta ile Güney Amerika, uzun yıllardan beri, bir bölümleri uluslararası rekabet sisteminin içinde bulunan "ikili" toplumlardan oluşmaktadır. Brezilya'nın hiperenflasyonu, onun dünyanın önde gelen ihracatçı ekonomilerden birine sahip olduğunu ya da Bolivya ile Kolombiya'nın siyasal karışıklıkları, onların ödemeler dengesini kurmadaki becerilerini unutturmamalıdır. Her ne kadar bu ülkelerin seçkinleri, mal varlıklarının büyük bir bölümünü Amerika Birleşik Devletleri'ne ya da İsviçre'ye taşımışlarsa da, içeride tuttukları mal mülk sayesinde ekonomik aktörler ile modernleştiriciler rollerini oynamaktadırlar. Doğu'nun henüz doğmakta olan kapitalistleriyle karşılaştırıldığında, bunlar bütün erdemlere sahiptirler! Sanayicidirler, aktiftirler, girişimcidirler ve –ne kadar garip– herhalde daha az düzenbazdırlar; üstelik, mafyayla daha az doğrudan bağları vardır belki de.

Rusya, günün birinde kaosunun yerine Brezilya türü bir düzensizliği koymayı başarırsa, oyunu kazanmış demektir. IMF[25], eski halk demokrasilerine Arjantin ya da Şili'ye yazmış olduğu aynı reçeteyi dayatarak, bu doğal yapı farklılığını anlamamış olduğunu gösterdi. IMF'nin müdavimleri için, kısıtlayıcı ekonomik politikaların çok iyi bilinen sonuçları vardır:

[25]IMF: International Monetary Fund: Uluslararası Para Fonu (Çev.).

Kurların serbest bırakılması ile sıkı bir bütçe uygulaması, alım gücünün düşmesi ve nüfusun bir bölümünün açık ekonomiden "ikili" toplumlara özgü geçim ekonomisine kayması pahasına, ihracatın artmasına ve ödemeler dengesinin yeniden kurulmasına yol açar. Moskova'ya ya da Kiev'e uygulanan aynı tedavi biçimi sonuç vermemektedir: Devalüasyon ile alım gücünün yıkımı, ihracat sektörüne canlılık kazandıramamaktadır, çünkü zaten böyle bir sektör yoktur! Hoyratça gerçekleştirilen liberalleşme, olsa olsa, eski komünist seçkinlerin yolsuzluk yılları boyunca biriktirmiş oldukları dolarlarla satın aldıkları üretim mallarının yoğun ithalatı anlamına gelmektedir. Avrupa'nın uzun vadede Amerika karşısındaki en ciddi handikapı, daha az iyi zenginlere değil, ama daha berbat yoksullara sahip olmasıdır!

Büyük Amerika, Asya dünyası karşısında da büyük bir kozu elinde bulundurmaktadır. Bu kez yoksullarının üstün dinamizmi değil söz konusu olan, tam tersine... Bulgaristan karşısında zafer kazanan Arjantin, Taiwan karşısına çıkınca çok zavallı bir görüntü çiziyor; Şili ise kendisini Romanya ya da Litvanya ile kıyasladığında elde ettiği üstünlüğü, Singapur ya da Malezya karşısında yitiriyor. Tam anlamıyla ekonomik düzeyde hiyerarşinin olduğundan kuşku duymaya gerek yok. Fakat on yıl önce, ister istemez istikrara ve Japon egemenliğine doğru gittiği sanılan bu Asya dünyası, artık böyle değil. Bu dönemde her şey, eski "ortak refah alanı"nın bu kez barışçıl bir biçiminin yeniden canlanmasına doğru gidiyordu sanki. Çin piyasa ekonomisinin dışında kaldığı sürece, Japonya, tacir Asya'nın her yerinde kendi evindeymiş gibi görünüyordu. Çin devrimiyle birlikte kıyasıya bir rekabet ufukta belirmeye başlıyor. Japonya, yalnızca Çin'le değil, fakat elle tutulamayacak denli karmaşık bir bütünle, Çin dünyasıyla uğraşmak durumunda. Kıta Çin'inin ücretlileri ile gelecekteki tüketicilerinden, yavaş yavaş Amerika Birleşik Devletleri'nden geri dönen diaspora'daki kadrolar ile teknisyenlerden ve Hong Kong ile Taiwan'dan akıtılan sermayelerden oluşan bu simyanın bir benzerini bulmak mümkün mü? Kesinlikle bir kapitalizm kromozomu var: Çinliler buna sahip, Ruslar ise değil.

Geleneksel serbest mübadelenin ölüm ilanı, her gün Kanton taraflarında imzalanıp duruyor. Sanayi kadar en gelişmiş hizmetlere de yatkınlığı bulunan, uluslararası düzeydeki bir kadrolaşmayla donatılıp Batılılarla aynı araç gereçleri kullanan, çok büyük finansal kaynaklarla desteklenen ve bizden otuz kez daha az ücret almakla birlikte daha başarılı ve tabii daha çalışkan olan insanlara karşı, böyle bir şey nasıl savunulabiliyor? Bu bütünün içinde, kendisiyle konuşup tartışılacak iktidarı nerede aramak gerekiyor acaba? Pekin'de mi? Şanghay'da mı? Taipei'de mi? Yoksa Hong Kong'da mı? Yarının Çin seçkinlerinin yetiştirildiği Amerikan üniversitelerinde mi? Çin topluluğunun egemenliğini kurma yolunda gibi göründüğü Batı Kanada'da mı? Yoksa San Francisco ya da Los Angeles taraflarında mı?

Biz Batılılar için Japonya en zor iş ortağıdır, çünkü orada iktidar hem her yerde, hem de hiçbir yerdedir; ama Çin dünyası Japonlar için daha da ulaşılmaz olabilir. Bu tarihsel rakipler arasındaki güç ilişkileri nasıl oluşacak? Japonya'nın emperyalist oligarşisi ile Çin'in kapalı seçkinleri arasında mı? Çok güçlü ama demografik bakımdan giderek yaşlılaşan bu küçük ülke ile ucu bucağı olmayan bu tüketiciler ve ucuz işçiler deposu arasında mı? Yoksa üçüncü ülkeler üzerinde sonsuz bir çekim gücü olan bir Çin dünyası ile dışlama yeteneği sürüp giden bir Japonya arasında mı? Bu derin soruya herhangi bir yanıt getirilemez, bir gerçeğin dışında: Nasıl bütün dünya Amerika-Sovyet çatışması tarafından mutlak bir şekilde yapılandıysa, Asya dünyası da bu iki kutuplu rekabet tarafından aynı ölçüde yapılandırılacaktır. Amerika Birleşik Devletleri ve onun aracılığıyla büyük Amerika, ilk sıralarda bulunacaklardır: Zamanla kendileri de yeterince Asyalı olup, eğer çok hantal kalmazlarsa, bu dünya içinde gerçek bir rol oynayacaklardır.

Böylece, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın merkezinde oturma beceriksizliği üç büyük alanı özerkliğe doğru itiyorsa da, bunlar tek bir model üzerinde oluşmamaktadır. Bu öylesine ilginç bir gelişme ki, Amerika Birleşik Devletleri'nin Almanya ile Japonya'ya üstünlük sağlamadaki artan

güçlüklerinden doğup, büyük Amerika'nın büyük Avrupa ile Asya evreni karşısındaki güçlü konumuna ulaşan bir dönüşümle sonuçlanmaktadır. Buradan da, bu bütünler arasındaki darmadağan siyasal, stratejik ve ekonomik ilişkiler belirmektedir.

Belirsizliklerin en fazla olduğu yer Pasifik yöresidir. Amerika Birleşik Devletleri ile Japonya arasındaki ilişkiler, dostça görüntülerinin ardında gerçekten uzun yıllardan beri bozuktur. Mihail Gorbaçov'un tıpkı Avrupa gibi Asya'da da soğuk savaşa son verecek kadar zamanı olsaydı, acaba bu ilişkiler hangi noktaya varırdı? Çünkü Sibirya'da birkaç milyar dolarlık Japon yatırımı ile bir barış antlaşması karşılığında, Sovyetler Birliği'nin ya da daha sonraki Rusya'nın Kuril ve Sahalin adalarını geri vermesiyle sonuçlanacak bir süreç başlatılmış gibiydi.

Böylesine büyük bir değişikliğin, ABD'nin Japonya'ya verdiği nükleer güvenceye karşılık Japon ihracatçıların kendilerini bir ölçüde kısıtlaması ve Amerikan bütçe açığının bir bölümünün Japon tasarrufçuları tarafından finanse edilmesi üzerine kurulu Japon-Amerikan dengesi üzerinde ne gibi sonuçları olabilirdi? Askeri bağlar gevşemez miydi? Zaten Japonya, sanki istediği an kendisini atom gücüyle donatmak istiyormuşcasına dur durak bilmeksizin uranyum gibi maddelerin arayışı içinde olmanın da ötesinde, kolayca askeri amaçlara dönüştürülebilecek bir uzay ve havacılık kapasitesi oluşturarak bu gidişe öncülük etmiyor mu? Böyle bir stratejik ayrılığın ekonomik sonuçları olmayacak mıdır? Amerika Birleşik Devletleri, hangi ölçüde endüstriyel ve parasal bağımlılık içine girdiğinde tehdit edildiği hissine kapılacaktır? Böyle bir strateji, şu anda bile hala "küçük şey"e benzeyen değil de, uluslararası bakımdan olgunlaşmış bir Japonya varsayımını gerektirmektedir. Zaten Japonya'nın, arka planda çok büyük bir ekonomik güç olmasına karşın, diplomatik ve siyasal silikliği içinde ilelebet sürüp gideceğini kim düşünebilir ki?

Bu senaryo, şimdilik teorik kalmaya mahkumdur; çünkü Boris Yeltsin'in, Kuril adaları, yani askeri ve ekonomik açıdan hiçbir değer taşımayan bu uygunsuz "toprak parçaları" üzerinde en küçük bir ödün vermesi bile mareşalleri tarafından

engellenmiştir. Bu da, dünün Sovyet, bugünün Rus seçkinleri için, toprağın içerdiği mitolojik ağırlığın bir göstergesidir. Fakat bu sorun, tıpkı birkaç yıl önceki Almanya'nın birleşmesi sorunu kadar, olabildiğince açıktır; o da olayların dinamiğinden kendini kurtaramayacaktır.

Buna karşılık, kapitalist bir Çin'in Asya sahnesine dalıvermesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin gelişmelerden daha az etkilenmesini sağlayabilir. ABD, Çin dünyasıyla arasında ne denli sıkı bağlar örerse, o ölçüde de Japonları tedirgin edip kaba bir ayrılmadan caydırabilir. Elinde kurnaz bir karşı politikanın araçları vardır artık: İngiliz diplomasisi, Amerika'nın konumunda bulunuyor olsaydı, bu politikayı akıllı bir şekilde yürütmemezlik eder miydi hiç? Fakat Amerikan Dışişleri, Henry Kissinger'ın sultası altında bu tür oyunları oynadığı dönemin dışında, Avrupa devletlerinin yüzyıllar boyunca başarıyla kullandıkları dengeleme tekniklerine hiçbir zaman sahip olamadı ya da böyle bir görüntü çizemedi. Gerçekten de, –PhD'lerin[26] %50'sinin her yıl Asyalı öğrenciler tarafından alınmasıyla– gitgide Çin uygarlığı etkisi altına giren Amerika Birleşik Devletleri, pek de aklından geçirmemesine karşın birdenbire Çin dünyası içinde bulacaktır kendisini: Kendine özgü Asyalı bir devlet olacaktır sonuçta.

Bu strateji-kurgu senaryosu, düşünülebilecek en kötü durumla, yani Amerika Birleşik Devletleri ile Çin'in Japonya'ya karşı birleştikleri ve Japonya'nın da zorunluluktan Rusya'ya yaklaştığı acayip bir dörtlü oyunla son bulabilir mi acaba? İkiye karşı iki şeklindeki bu görüntü akla yatkındır ve ancak bu diziliş içinde mümkün olabilir. Zaten ABD ile Japonya'nın Çin ile Rusya'ya karşı birleşeceğini kim düşünebilir? Birkaç yıl boyunca, rekabet sorunları ekonomik ve diplomatik bir nitelik taşır; ama uzun vadede, çok daha şiddetli anlaşmazlıkların olmayacağını kimse ileri süremez. Gerçekten, Pasifik Okyanusu, bu dönemde hepsi de nükleer uzay teknolojisine sahip dünyanın dört büyük devletinin çatıştığı bir alan haline gelecek ve bu durum, ne yazık ki yıllar sonra atom savaşları da

[26] PhD: Amerikan üniversite sistemindeki doktoralar.

dahil olmak üzere silahlı çatışmaların sıradanlaşması tehlikesini içerecektir.

Amerika, büyük Avrupa'ya çok daha duyarsız olacaktır. Çıkar birlikteliği, gitgide daha gevşek bir şekilde sürdürülen duygusal bağlar dışında, temelde ekonomiyle ve Asyalı rakiplere karşı Batılı şirketlerin göreli dayanışmasıyla sınırlı kalacaktır. Kıtamızda asgari düzeyde bir düzen hüküm sürdüğü ölçüde, Amerikalılar bizimle giderek daha da az ilgileneceklerdir. Nasıl ki Yugoslavya'daki savaş, onlara Ortadoğu'daki herhangi bir çatışmaya göre çok daha yerel bir gölgeolay gibi görünmüşse, Transilvanya ya da bir başka yerdeki bir gerginlik de, eğer işin içinde Rusya ya da Müslüman dünyası bulunmuyorsa, onların ilgisini hemen hemen hiç çekmeyecektir.

Kendimizi kandırmayalım: Bu yeni Amerika için, Avrupa, Tarih'in bir öznesi değil, ama bir nesnesidir... Ancak toprakları üzerinde dünya ölçekli olaylar meydana gelirse Amerika'yı ilgilendirir. Eğer Rusya şu andaki güçsüzlük konumundan kurtulup saldırgan, hatta emperyalist bir aktör haline gelirse, biz de anında Amerikalılar için ileri karakol yeteneğimize kavuşuruz. Eğer Türkiye ya da İran Balkanlar'daki Müslüman azınlıklara yardım etmeye kalkışırlarsa, bunun etkisiyle Yakın Doğu'nun istikrarı tehlikeye düşer ve ilk sırada Amerikan çıkarları etkilenir. Eğer Sovyet ordusunun bozgunundan kaynaklanan nükleer yayılma kazalara yol açarsa, Amerikan çevreci hareketlerinin tutkularını kamuoyuna aşılamasıyla birlikte, ABD bu sorunun kendisine dokunduğu sanısına kapılır. Eğer, eğer, eğer... Amerikan dünyasının, geleceğinin Avrupa'da oynandığı hissine hala sahip olabilmesi için, ne kadar da çok raslantıya gerek var!

Büyük alanlar arasındaki bu üçlü oyunda, Avrupa'nın Asya'ya karşı durumunu koruyabilmek için en küçük bir şansı var mı acaba? Aralarındaki ilişkiler ne askeri ne de stratejik olacaktır. Yalnızca teorik bir durum, ilişkileri bu yöne çekebilir: Rusya'nın çok bozguncu bir tutum içine girmesi nedeniyle Avrupalıların, Japonların ve Çinlilerin ister istemez bir araya gelmeleri şeklinde belirecek bir durumdur bu. Fakat bu uç

varsayım dışında, ilişkiler, bugün de olduğu gibi temelde ekonomik olarak sürüp gidecektir. Bu alan içinde ise, stratejik düzeyde misilleme yapma kapasitesinden yoksun olan Avrupalılar, Amerikalılara göre çok daha kötü durumdadırlar: Başkaları hala tehdit edebilirken yalvarmak ve Amerika misilleme yöntemlerine başvururken de dilenmek zorundadırlar.

Avrupa, kendi bağrındaki sınırsız açıklık yandaşları ile Topluluk'a öncelik tanınmasına inananlar arasındaki anlaşmazlığı sona erdiremediği sürece, Asya dünyası karşısında eli kolu bağlı kalacaktır. Yarın bugünden daha berbat olabilir ve ilişkilerdeki eşitsizlik daha da artabilir. Yüksek teknolojiler bakımından eşitsiz ilişki: Japonya'nın, bizi yavaş yavaş bu alandan dışlamış olması ve bilişim ile telekomünikasyona harcadığı aynı enerjiyle yarın uzay, havacılık ve hatta nükleer sektörlere el atacağı görüntüsü vermesi. Kitlesel üretim bakımından eşitsiz ilişki: Özellikle otomotiv sektöründe, "Lütfen bir dakika daha, sayın Cellat" dercesine bıkıp usanmadan gönüllü kısıtlamalar elde etme amacıyla görüşmeler yapmanın dışında bir başka perspektifimiz olmaksızın, bize yönelik ihracatlar ile transplant'lar[27] arasında sıkışıp kalmamız ve üstüne üstlük Çin'de beliren Japon ve Koreli, hatta Çinli imalatçıları dikkate almamamız. Geleneksel sanayi ve yarın da hizmet sektörü bakımından eşitsiz ilişki: Bizimle aynı araç gereçlerle donanmış Asyalı rakiplerimizin, bizden otuz kez daha az ücret ödedikleri aynı beceri düzeyindeki bir emek gücüne sahip olmaları: Dün "tee-shirt"ler, bugün kitle iletişim araçları, yarın da bankaların "back-office"leri.

Bu aktörler için dolar tek referans parasıdır; öyle ki doların gerçek değerinin altında değerlendirilmesinden ayrıca yararlanmakta ve yenin gerçek değerinin üstünde göreli bir şekilde değerlendirilmesinden ise zarara uğramamaktadırlar. Çin'in boyutları şimdiden kestirilemeyen büyümesi, bize hiç olmazsa, Japonya'nın sürekli olarak bizden esirgemiş olduğu bir teselli armağanı, yani yeni ihracat pazarları sağlayabilecektir. Fakat

---

[27]Transplant'lar: Japon şirketleri tarafından Avrupa'da, özellikle de İngiltere ile İspanya'da kurulmuş olan otomobil montaj fabrikaları.

serbest mübadele ideologlarının hoşuna gitse de gitmese de, bu telafi edici kazanç, yoksul Asya'nın sahneye çıkışının bizi mahkum ettiği zararlar ölçüsünde olamayacaktır hiçbir zaman. Avrupa kıtası, çaresi olmayan bu kemirilme karşısında, hiçbir ekonomi dışı silaha sahip değildir. Stratejik bir silahı yoktur: Pasifik evrenindeki çıkar çatışmaları bizi aşmaktadır. Siyasal bir silahı da yoktur: Asya devletleri, Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik bir karşıt ağırlığı Avrupa'da aramayacak denli bizi önemsememektedirler. Fakat buna karşılık, ticari gerekçelerimizin bizim düşündüğümüzden çok daha fazla ağırlıkları vardır.

Büyük Amerika, Asya'yla ne denli iç içe geçerse geçsin, yine de kendisini bir ölçüde dışarıya kapatma kapasitesini koruyacaktır: Misilleme silahı elinin altındadır; ve ayrıca Japonya Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri koruyuculuğundan kurtulsa bile, ABD'nin Japon ihraç ürünlerini tümüyle engellemeye değil ama frenlemeye hala gücü yetecektir. Birçok sektörde, Asyalıların gerek ihracatlarıyla gerek yerel şubeleriyle elde ettikleri pazar payı, şimdiden sınıra gelip dayanmıştır. Yalnızca her türlü rüzgara açık büyük Avrupa pazarı, uzun yıllardan beri Japonlar için olduğu gibi, bir gün de Çinliler için gelişmelerinin potası hizmetini görebilir. Böylece zayıflığımız gücümüz haline dönüşür: Onlara karşı judo yapma sırası bizde artık... Çinlilerin, bizim onlara ihtiyacımız olduğundan çok daha fazla ihtiyaçları var bize.

Böylece üstünde, Braudel'in ekonomi-dünyalarının modern biçimleri olan üç büyük ekonomi-kıtasının başıboş sürüklendiği bir dünyaya doğru gidiyoruz. Geri kalan, geçiş yörelerinden, nüfuz alanlarından ya da mirasçısız bölgelerden başka bir şey değil. Ne yazık ki Afrika'nın yazgısı da bu. Afrika, hem kendisinin, hem de kendisi için Doğu Avrupa'da batılı sermayeler için çok çekici gelen rakipler yaratmış olan komünist yıkılışın kurbanı: Acaba o zamana kadar Mağrip'in ucuz emek gücünün çekiciliğine kapılmış kaç tane sanayici, benzer ücretlerle hemen hemen Alman olan işçiler bulduğu Frankfurt ya da Paris'e bir günlük nakliyat uzaklığındaki Polonya'yı ya da Bohemya'yı tercih ediyor artık? Eğer Güney

Afrika, demokrasiye geçişi alnının akıyla başarabilirse, yakın çevresi üzerinde, diğer farklılıklar bir yana, Kuzey Amerika'nın Güney ya da Batı Avrupa'nın Doğu üzerinde uyguladığı etkinin aynısını uygulayacaktır. Kuzey Afrika, üzerindeki Avrupa kıtasının gölgesinden, hiç olmazsa göçü sınırlamak amacıyla, gelişmesini kolaylaştırmak isteyen yardımlar şeklinde asgari bir çıkar sağlayacaktır.

İkisi arasında, Orta Afrika'da, felaket kaçınılmazdır: Somali, doğa durumuna geri dönüşün en belirgin tanığıdır. Sömürgecilikten ithal edilmiş idari yapılar, sadece bir kuşak ayakta kaldı. Seçkinler, eski sömürgecilere öykünmekten vaz geçtiler. Kabilecilik, yolsuzluklarla, kaçakçılıkla, özellikle uyuşturu ticaretiyle ve kara parayla besleniyor. Kıyılardaki korsan savaşları, bir zamanlar olduğu gibi Hint yolu üzerinde yine beliriyor. Uygarlık, çoğu kez kanlı olan kısa bir baskından sonra çekip gitmek üzere. Kıtanın bu bölümünün, Ortaçağa, ama sözde bir Ortaçağa değil de bir zamanların salgın hastalıkları –veba yerine AIDS–, kıtlıkları ve kabile savaşları olan gerçek, özgün bir Ortaçağa geri dönüş dışında, bir başka yazgısı olabilir mi acaba? Afrika'dan başka yerlerde de mirasçısız alanlar varolacaktır tabii, ama hiçbir yerde gerileme buradaki kadar güçlü ve şiddetli bir nitelik içermeyecektir. Tarihsel nedenlerle, tıpkı eski Fransız imparatorluğundaki gibi, artık iyice yorulmuş bir "yeni sömürgecilik"in kendisini sürdürdüğü yerlerde, asgari bir düzen ya da bir düzenlilik yanılsaması hüküm sürecektir. Başka yerlerde ise, uluslararası toplum gözlerini kapatacaktır: Zaman zaman vicdanını rahatlatmak için Somali türü bir müdahalede bulunacaktır belki, ama büyük ölçekte harekete geçebilmek için ne otoritesi, ne isteği, ne de imkanı olacaktır. Üç büyük alan içinde zenginler ile yoksullar içiçe geçtikçe, Orta Afrika batmış bir kıta haline dönüşecektir.

Bu üç ekonomi-kıtası, küreselleşmenin ve sürekli iletişimin ardına sığınarak, bir zamanların büyük devletlerinin uzun dönemler boyunca sürdürmeyi başardıkları durumun aksine, kendi aralarında kolay kolay bir denge oluşturamayacaklardır. Dünyanın bir efendisi yoktur, çünkü Amerika Birleşik Devletleri asayı elinden bırakmıştır. Açık bir düşman da yoktur, çünkü

Müslüman köktendinciliği bu rolü oynayamayacak kadar zayıf, belirsiz ve kaygandır. Ayrıca örgütlenme mekanizmaları da yoktur, çünkü BM, GATT ve IMF sadece görünürde böyledirler. Daha önceleri hiçbir zaman olmadığı kadar ekonominin egemen olduğu bir dünyada, ekonomik düzensizliğin eşi benzeri görülmemiş bir yoğunluğa ulaştığı unutuluyor mu yoksa? Para sistemi ne zaman bu kadar zayıf bir şekilde örgütlenmişti acaba? Altın değer kaydından altın-kambiyo sistemine, oradan da kurların serbest dalgalanmasına geçilmesiyle birlikte, düzensizliği içeren gerileme sürekli zafer kazandı. Unutkanlık öylesine doğal bir şey ki, Ağustos 1971'den yirmi yıl sonra bile dalgalanan kurlar sanki hep varolmuşlar gibi görünüyor bize. Oysa bu dalgalanma sistemi, ekonomi tarihi içinde bir istisnadan başka bir şey değildir. Liberal ekonominin büyük üstatları böyle bir saçmalığı hiçbir zaman akıllarının ucundan bile geçiremezlerdi: Adam Smith, Ricardo ve ortakları için, piyasa sağlam bir para değer sistemini gerektiriyordu. Çok daha sonraları, Amerikan ideolojik saflıklarıyla ve ayrıca ABD'nin çıkarlarına çok uygun düşen durumlarla beslenmiş olan liberal bayağılık, paraların dalgalanmasını modern ekonominin a-b-c'si haline getirdi. Böylece bu düzenleme, dünyanın doğal düzeni olma iddiasının tam tersine onun en ilkel düzensizliğinin dile getirilişi oldu. Ama ne kadar saçma sapan olursa olsun, artık gerçek budur işte.

Genel olarak yeni bir para sistemi oluşturmak için, dünya ölçeğinde bir bunalıma gerek vardır: Dolayısıyla, şu andaki düzensizlik içinde, yani üç ekonomi-kıtası arasındaki sürekli "parasal soğuk savaş" perspektifi içinde yaşayıp gitme şansımız çok yüksek. Doların rekabetçi devalüasyonları, günlük saldırılardan farklı bir şeye mi benziyor sanki? Yen üzerindeki oynamalar, soğukkanlı savaşçı tutumun dışında bir zihniyeti mi yansıtıyor yoksa? Tek bir para projesinin ardında, Avrupa bağımsızlığının yeniden kazanılması değilse ne gibi bir amaç var acaba? Pazarların hepsi birer savaş alanıdır: Çok kıt olan dünyasal para birikimine hakim olmak için; rekabet edebilme avantajına, dolayısıyla iş alanlarını yeniden düzenleme kapasitesine sahip olmak için; kısacası güç ve egemenlik için.

Günümüzde doların gerçek değerinin altında değerlendirilişi, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın geri kalanına dayattığı ondalık vergisinden başka bir şey mi sanki? Saçmalıklara bir son verelim: Dolar'ın düzeyini saptayanlar, kendi görüşleri doğrultusunda hareket eden binlerce traders[28] değildir yalnızca, her şeyden önce Federal Reserve'ün[29] faiz oranları politikasıdır; ve bu politika, hiçbir zaman açıkça ortaya konmamış, ama iyice düşünülmüş bir projeye uygun düşmektedir.

Ekonomik güç ilişkilerinin ağırlığı altındaki bir dünyada, paralar cehennem danslarına ve yeraltı savaşlarına devam ettikleri sürece, varsayımsal bir düzeni aramanın hiçbir yararı yoktur. Bir bakıma parasal istikrarsızlık, üç ekonomi-kıtasının Braudel'in kuramındaki gibi bir "mega ekonomi-dünyası" içinde birleşmelerini engellemeye yeterlidir. Böyle bir birleşmenin gerçekleşebilmesi için bir para değer kaydının olması gerekir. Dolar, bu rolü oynayabilecek denli güçlü değildir artık; ama hala sistemi bir arpalık gibi kullanmayı sürdürecek kadar da sağlamdır.

Parasal çılgınlıklarla karşılaştırıldığında uluslararası ticaret, uygar bir görüntü verebilir hala. Fakat burada da merkezsiz bir sistem oluşmaktadır. GATT, altın-kambiyo sisteminin ölümünden sonra bir kuşak daha fazla yaşayacaktır. 1945'te Amerikan büyük gücünün ürünleri olarak doğan her ikisi de, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya ekonomisi üzerindeki mutlak egemenliğini garanti ediyorlardı: Amerikan ürünlerine giderek daha fazla açılan pazarlar ve diğer ülkelerin dört elle sarılması gereken bir para. Parasal olan ikinci dayanak, doların fazla veren bir paradan açık veren bir paraya dönüştüğü gün çökmeye başladı: Bunun anlamı, doların çok ileri bir tarihte sıradan bir para haline gelecek olmasıydı. GATT ise, Uruguay Round ile ölüm öncesindeki son şahaserini yaşadı: Hiç kuşkusuz son kez olarak Amerika Birleşik Devletleri, bu şekilde, kendi tarım, audio-visuel –ki bu sektörde Amerika kıtasının ikinci ihracatçısı!–, telekomünikasyon çıkarlarının to-

[28][İng.] Tüccar (Çev.).

[29][İng.] ABD'de, Hazine (Çev.).

pografisine çok uygun bir serbest mübadeleyi dayatmış oldu. Buna karşılık da, stratejik etkileme gücünden elinde ne kaldıysa onun sayesinde, Japonya'yla ve diğer Asya ülkeleriyle ihracatlarına gönüllü kısıtlamalar getirmeleri konusunda pazarlıklara girişti.

Para için ne olduysa GATT'ın başına da aynı şey gelecektir: Amerikan egemenliğinin kaçınılmaz olarak yavaş yavaş yaşayacağı yıpranma ölçüsünde GATT da silinip gidecektir. Bu durum, Washington'u tanrısal hakka dayanan patronluktan "primus inter pares"[30] sırasına indirecektir; ama bu gelişme, ABD tarafından farklı ideolojik giysiler içinde acayip bir şekilde sunulacaktır: Mutlak liberal mitosa geçiş, parasal gücünün batışına eşlik etmişti; saf ve mükemmel serbest mübadelenin tartışılması ise, ticari etkisinin gerileyişiyle at başı gidecektir. İdeolojinin sırtı kalındır: Amerikan değerler sıralaması içinde ampirizmin çok gerisinde yer alır... Bu konuda da, 1947'de Havana'da yaratılmış sistemin yerine yeni bir sistemin kurulması, örnek bir işbirliğinin sonul noktasını teşkil eden büyük bir uluslararası konferansın toplanmasıyla gerçekleştirilecek değildir. Her şey, üç alan arasındaki ikili ilişkiler, gönüllü kısıtlama anlaşmaları, misilleme yöntemlerinin kapalı ya da açıkça kullanılması, sembolik olanın garip bir biçimde çok önemli bir yer tuttuğu silahlara başvurulması şeklinde oynanacaktır: Ticaret dünyasında aktörler, savaş yapmaktan çok savaş davranışlarını taklit ederler.

Ekonomi-kıtaları, bayağı bir serbest mübadele retoriği örtüsü altında, aşırı bir dolaşım özgürlüğünün yol açabileceği büyük zararlardan kendilerini koruyacaklardır: Asyalılar, tıpkı bugün de olduğu gibi, halklarının doğal milliyetçi tepkilerini harekete geçirerek. Amerikalılar güç ilişkilerini en geleneksel şekilde kullanarak. Avrupalılar ise, dünya karşısındaki durumları (hepsi Latin olan) Topluluk'a öncelik tanıyanlar ile (hepsi

---

[30] "Primus inter pares": Ortaçağ'da kralın, mutlak bir güce sahip olmayıp soyluların en önde geleni, ya da sözcük anlamıyla "eşitler arasında birinci" olduğu görüşü. Kralın tanrısal hakkı kuramı: Özellikle "mutlak monarşiler" döneminde kralın, iktidarını Tanrı'ya dayandırarak, kendisinin Tanrı'nın temsilcisi olduğunu ileri sürerek, mutlak gücünü, egemenliğini meşrulaştırması. (Çev.)

Anglo-Sakson olan) serbest mübadele savunucuları arasındaki zorlu uzlaşma sonucunda belirginleşeceği için, çok büyük güçlükler yaşayarak. Teknolojiler ile sermayeler, elbette bu engelleri aşıp mutlak bir serbestlik içinde dolaşacaklardır; bu durum ise, koruyucu devletlerine sırtını dayamış eski ülkeler ile aynı beceriye ve zenginliğe sahip olan ve çok düşük maliyet fiyatlarıyla çalışan yeni üreticiler arasında, bugünkünden çok daha dayanılmaz bir rekabetin doğması riskini içerecektir.

Parasal ve ticari bakımdan darmadağanık bir durumda bulunan dünya, hiç olmazsa siyasal ve askeri düzeyde ortak merkeze benzer bir şeye sahip olabilir mi? Liderlikten yoksun olan Amerika Birleşik Devletleri nedeniyle, düzen gelse gelse ancak düzenleyici etkili kuruluşlardan gelebilir. Böyle tek bir kuruluş bile bulunmuyor. Çok sayıdaki örgütler ancak iki koşulda işleyebilmektedir: Bir tek oyuncunun mekanizmayı engellemesinin olanaksızlığı –ki Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla bu önkoşul gerçekleşmiştir– ve yerini tam anlamıyla doldurmak isteyen tartışılmaz bir koruyucunun varlığı –ki bildiğimiz üzere ABD bu rolü üstlenebilecek bir konumda değildir artık. Bu iki gerçeğin dışında kesinlikle kurtuluş yok! Uzun yıllar Sovyet vetosu tarafından hareketsiz bırakılmış olan Birleşmiş Milletler, bürokratik düzensizliğin, stratejik tercihlerdeki ortak becerik-sizliğin ve ideoloji yerine iyi duyguların acayip bir karışımı sonucunda giderek güçsüzleşip etkisizleşiyor. Ne kadar çok kıpırdanırsa o ölçüde de coşkulu ve arabulucu bir Milletler Cemiyeti'ne dönüşüyor. BM'nin dünya düzeni hakkındaki düşüncesi nedir? Eylem doktrini var mıdır? Ya da amaçlarının hiyerarşisi? Neden Somali de Sudan değil? Neden Kıbrıs da Bosna değil? BM, yalnızca kendi boyunu aşmayan sorunları çözmeye çalışıyor: Sorunlar çok önemliyse, müdahale yok; basitse, o zaman yaşasın insancıl gibi gösterilen eylem!

Uluslararası toplum, tıpkı en gelişmiş sivil toplumlar gibi, sibernetik bir şekilde, yani BM'nin zekice kaydedeceği etkiler ve tepkiler, şoklar ve karşıt şoklar biçiminde işlemez. Agora, asgari bir uygarlık yaratır, hiçbir düzen oluşturmaz. Birleşmiş Milletler'in durumu buysa, o zaman doğuşlarını televizyon haberlerinde ilan ederlerken hepsi de kanlı canlı olup son-

radan uçup giden bin bir tane kuruluş ile AGİK[31] hakkında ne demek gerekir acaba? Karadeniz kıyısı ülkeler grubu –çünkü böyle bir şey kurulmuşmuş–, ne zaman kalkıp da Azeriler ile Ermeniler arasındaki savaşa el attı? Ne zaman Afrika birliği örgütü olan OAU[32], Afrika'daki çatışmalarla ciddi bir şekilde ilgilendi? AGİK tarafından kurulan krizlerle ilgili uyarı sistemi, Yugoslavya konusunda bir an olsa bile işledi mi? Bu sistemin Balkanlar'daki siyasal radarları kör olmasın sakın? Dünyanın en "snob" kuruluşu olan G7, yürürlükteki savaşlar ile gelecek çatışmalara karşı ilke kararları aldı mı hiç? "Hiçlik, her şey yalnızca hiçlik"tir din adamı için; BM ve benzerleri için ise gevezelik, her şey yalnızca gevezelik.

Son olarak, dünyanın en az kötü örgütlendiği yer, askeri düzeymiş gibi görünüyor. Hiç olmazsa NATO, Amerika Birleşik Devletleri fiili olarak komutanlığı yürüttüğü sürece, hala güvenilir bir kuruluş görüntüsü veriyor. Ancak ABD, bir yanda Avrupa'daki askeri gücünü geri çekeceği, öte yanda hayati çıkarlarını ilgilendirdiği için askerlerinin yaşamlarını riske etmeyi göze aldığı sorunlar ile diplomatlarının çalışma saatlerini harcamayı ya da en fazlasıyla çok uzaktan vurma aşırı ihtiyatı içindeki birkaç bombardıman uçağını hazır bulundurmayı kabul ettiği bölgesel çatışmalar arasında özsel bir ayrımı giderek daha açıkça yapacağı zaman, NATO'nun durumu aynı mı kalacak acaba? Batılılar, Fransızlar ile Almanların Uyuyan Güzel'i uyandırıp aralarındaki askeri işbirliğini burada gerçekleştirmeye karar verdikleri güne kadar, Batı Avrupa Birliği sayesinde güçsüz bir askeri örgütün nasıl işlediğini çok iyi anlamışlardı. Zamanı geldiğinde NATO da aynı yazgıyla karşılaşmasın sakın? Amacı konusunda stratejik kuşkular bulunuyor: Eski düşman bir kez ortadan kalkınca ne yapmalı? Eylem alanı üzerinde belirsizlikler var: Gezegenin neresine kadar Batı'nın tehdit altında olduğu kabul edilmeli? Kırk yıl boyunca yalnızca cepheden bir saldırı varsayımı üzerine yoğunlaşıldığından, Avrupa'da düzeni koruma işlevine hazırlanılmamış. Bun-

[31] AGİK: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı. (Çev.)
[32] OAU: Organization of African Unity. (Çev.)

ların da ötesinde, Amerikan liderliğinin yavaş yavaş silikleşmesi sorun yaratıyor: ABD, geri çekildikten sonra, artık hangi meşruluğa dayanarak Avrupa'da buyruk verebilir ki? NATO, uluslararası büyük örgütlerin en iyi çalışanı gibi görünüyor; ama belki de kendi özünde en fazla tehdit altında olanı. Bir askeri ittifak, işleyebilmek için gerçekten de düşmanlara gereksinim duyar; bulanık bir çevrede rahat edemez. Onun bakımından da, riskleri olmayan bir tehdit tehditi bulunmayan risklerden daha iyidir.

Uluslararası işbirliği, yok olan merkezin yerini kesinlikle dolduramaz. Yüz elli tane olunca, bu bir agora olur; yirmi ya da otuz taneye bir rakip ya da en azından bir günah keçisi gerekir; yedi tane ise, devlet başkanları düzeyinde bile olsa, çabucak karşılıklı kutlama ve birlikte ilerleme aygıtına dönüşür. Dünya, ne tanınmış liderlerin yokluğuna, ne de Kötülük'le özdeşleştirebileceği düşmanların ortadan kalkmasına alışkın. Bizi bir kez daha Ortaçağa geri götüren ve 2000 yılını 1000 yılına yaklaştıran garip bir durum bu. Dünya, bu dönemden itibaren hükmedici devletlerin birbiri ardına gelişini izledi, Şarlken'in İspanya'sından XIV. Louis'nin Fransa'sına, Victoria İngiltere'sinden imparatorluk Almanya'sına ve son olarak bu geleneği belki de doruk noktasına ulaştıran savaş sonrasının her yerde hazır ve nazır ABD'sine. Bir istikrar duygusu ile bir düzen izlenimini –raslantısal olmayan bir şekilde– içeren büyük bir parantez kapanıyor. Bugünün ve yarının devletleri arasındaki ilişkiler, XIX. yüzyıl uluslarının "konser"inden çok, 1400'lerdeki prenslerin ve zorbaların oyununa benziyor. Amerika Birleşik Devletleri ile Japonya, Modern Zamanlar'ın "emperyal"[33], hatta emperyalist devletleri gibi değil de, vasallarıyla sorunları olan süzerenler gibi davranıyorlar. Bulanık dünyaya bulanık ilişkiler, kaygan güç konumlarına kaygan örgütler, belirsiz çatışmalara da belirsiz kurallar.

Yeni Ortaçağ, tıpkı eskisi gibi, hiçbir şeyin kesin bir biçimde elde edilemediği devingen ve merkezsiz bir dünyaya

---

[33]"Emperyal" devlet: Başında bir imparatorun bulunduğu ya da bir imparatorluk gibi örgütlenmiş olan devlet. (Çev.)

uygun düşüyor. Üstelik benzerlik, bununla da sınırlı kalmıyor: Amerika Birleşik Devletleri'nin zayıflamasından bu yana belki de en çarpıcı olguyla, "gri alanlar"ın canlanışıyla, ya da bir başka deyişle geleneksel düzen yapılarının yıkılmakta olduğu ülkelerin, bölgelerin ve kesinlikle belirli sahaların hem gezegenimiz ölçeğinde hem de toplumlarımızın bağrında yeniden ortaya çıkışıyla besleniyor. Hegel'den beri hepimiz, toplumların doğal sonuç noktasının devlet olduğuna inanmıştık. Yanılmışız! Devletler, tıpkı gelgit olayındaki gibi, istemeden geri çekilmek durumunda kalıp garip gerçeklerin açığa çıkmasına yol açabiliyorlar.

III

"GRİ" TOPLUMLARIN ZAFERİ

Her türlü yasal otorite dışı alanların çoğalmasından başka, doğrudan doğruya Ortaçağa giden daha kestirme bir yol var mı acaba? Rönesans'tan başlayarak düzen sürekli olarak yayıldı. Coğrafi bakımdan; iktidarın dışa vurumları emperyalizm ve sömürgecilik pahasına da olsa, kontrol dışı topraklar yavaş yavaş küçülüp yok oldu. Hukuki bakımdan; yasakların sayısını çoğaltan kurallar oluşturulup devletin rolüne vurgu yapıldı; dün doğal olarak görülen birçok uygulama zamanla yadsınıp terkedildi! Toplumsal bakımdan; nüfusun tümü eğitimden sağlığa, aile düzenlemesinden işsizlik sigortasına kadar yavaş yavaş koruyucu devletin bakımı altına sokuldu. Siyasal bakımdan; dünya, çoğu kez pek demokratik olmayan, ama uluslararası ilişkilerde tıpkı demokrasiler gibi biçimsel bir hukuka saygı gösteren rejimler tarafından parsellendi. Düzen, belirli aralıklarla savaşçı bir niteliğe sahipse de, ilerlemesinde bir an olsun duraksamadı; öyle ki, her şeyin bilindiği ve denetlendiği saydam toplumlarla ilgili saçmasapan bir mitosun doğmasına neden oldu. İşte 1984, bu karabasanı dile getiriyordu. Günümüzde tehlike yer değiştirmiştir: Artık orman kanununa geri dönülmesidir söz konusu olan.

Birdenbire her şey altüst olmaya başladı: Çok geniş topraklar doğa durumuna geri dönüyor; yasadışılık en gelişmiş demokrasilerin bağrına yerleşiyor; mafyalar yok olma sürecindeki bir tarih dışılık gibi değil de, hızla gelişen toplumsal bir biçim gibi görünüyor; kentlerin bir bölümü devlet otoritesinden kurtulup kaygı verici bir tür ülke-dışılık içine dalıyor; en zengin ve en karmaşık toplumların içindeki milyonlarca yurttaş karanlığa ve dışlanmaya doğru kayıyor... Yeni silahlı çeteler, yeni yağmacılar, yeni "terra incognita"lar[34]: Yeni Ortaçağın

[34] "Terra incognita"lar: Bilinmeyen topraklar. (Çev.)

bütün malzemeleri bunlar işte. Silahlı çeteler mi? Somali'den Türkmenistan'a, fakat aynı zamanda Los Angeles'ten Vaulx-en-Velin'e kadar. Yağmacılar mı? Artık uluslararası finansın kalbine yerleşmiş uyuşturucu babalarından kamu mallarının bir kısmını drahoma olarak alıp kendi işlerini kuran Rusya'nın eski Komünist Partisi yöneticilerine kadar. "Terra incognita"lar mı? Resmi toplum ile yeraltı dünyasını, temiz işler ile pis işleri, ak para ile kara parayı birbirinden ayırdetmenin giderek daha da zorlaştığı anarşi içine batan bölgeler.

Bilinmeyen topraklar, beş yüzyıl boyunca sürekli olarak azalıp yok oldular; şimdi başka yerlerde ve farklı biçimlerde, çıplak güç ilişkilerini, şiddeti ve düzensizliği de çağrıştırarak yeniden doğuyorlar. Ülkeler, toplumlar, potansiyel gerçekler, işte finans dünyası: Serbest ile yasak, ahlak ile ahlaksızlık, meşru otorite ile yasadışı erkler, resmi ile gayrı resmi arasındaki ayrımın gitgide daha da önemsizleşmesiyle birlikte, "gri" her yerde ilerliyor. İlk Ortaçağ döneminde bulanıklık ile belirsizlik, "iki boyutlu bir mekan" ölçeğinde, yani toprakların ve henüz kaba saba olan bir iktidarın elde edilmesi amacıyla hüküm sürüyorlardı. İkinci Ortaçağla birlikte, bu kez potansiyel, mitolojik, gerçek, sembolik gibi nitelikleri içeren "sayısız boyutlu" bir mekan içinde bütün güçleriyle geri geliyorlar.

Fakat kurumlar, bu sarsıntının henüz bilincine varamadılar: Dünya ölçeğinde azınlık durumuna düştüklerinin ve hatta Batı'da bile toplumun gitgide daha büyük bir bölümünün ellerinden kaçtığının farkında değiller. Devlet, istediği kadar ince eleyip sık dokusun ve her yerde hazır ve nazır gibi görünsün, gerçekte gerileyiş içinde bulunuyor. Sosyal ya da baskıcı her türlü işlevinde kazandıklarını yitiriyor ve en ilkel işleyiş kurallarına geri dönen bir gerçeği denetimi altına alamıyor. Hukuki normlar, tam bir gelişme içinde gibi görünüyor; oysa yalnızca resmi topluma destek sağlıyorlar. Toplumsal mekanizmalar, giderek daha karmaşık bir görünüm alıyor; oysa her gün yeni yeni insanların ellerinden kayıp gittiğini görüyorlar. Baskı, en sofistike suç biçimlerini kovuşturduğunu ileri sürüyor; oysa hızla gelişen bir yasadışılıkla birlikte yaşamak zorunda bulunuyor.

Dünyanın hangi bölümü düzen ilkesine uyuyor hala? Bu soru, olaylarla bağlantılıdır, hatta inceden inceye alaycıdır: Yüzeysel bir şekilde demokrasi ile diktatörlüğü, Batı ile totalitarizmi aynı düzeye yerleştirir; temelde de, devletlerin gerileyişini ortaya koyar. Komünizmin sona ermesiyle ve Batılılarınki de dahil olmak üzere bütün emperyalist politikaların silinip gitmesiyle birlikte, sorunun yanıtı epey sert bir şekilde meydana çıkmıştır aslında: Dünyamızın giderek küçülen bir bölümü bu ilkeye uyuyor. Gri alanlar, Afrika'nın hergün biraz daha genişleyen bir yüzölçümünü kapsıyor; Rus topraklarının büyük bir bölümüne yayılıyor; eski Sovyet imparatorluğunun Müslüman cumhuriyetlerinde tam anlamıyla hüküm sürüyor; çeşitli bölgelerinde afyon krallarının, kokain imparatorlarının ve diğer kaçakçıların egemen olduğu Güney Amerika'da, yani Amerikan imparatorluğunun bağrında gelişiyor; Çin'deki merkezi otoritenin Tarih'in yolunda gerisin geriye giderek ve mutlak komünist güçten eski imparatorların zayıf erkine doğru kayarak gerilemesi ölçüsünde de bu ülkenin içine işliyor. Tabii bu gri alanlar, Ortadoğu ile Yakın Doğu'da kendilerini evlerindeymiş gibi hissedip en teokratik ve en köktendinci rejimlerle birlikte yaşıyor. Avrupa'nın çevresine, Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın ve Gürcistan'ın labirentlerine yerleşiyor ve Balkanlar'daki savaştan yararlanıp bizim kıtamızın kalbine kadar sızıyor. Bu savaşa eşlik eden kaçakçılık, XIV. yüzyıldaki benzerlerine ders verebilecek çete reislerinin ortaya çıkışı ve kılıcı bazukayla değiştirmiş yeni savaş senyörlerinin ellerindeki toprak parçalarının artışı, bu gelişmenin birer kanıtını oluşturuyor. Yeni gerçekler her zaman ilk önce sözcüklerde açığa vuruluyor; tıpkı dünyamızdan söküp atılmış olduğu sanılan "Saraybosna'nın kuşatılması" ya da "Gorazde'nin fethi" gibi...

Bu sahipsiz mekanlarda hukuk devletinin yerini, komşularıyla ya da başkentle süzeren-vasal ilişkisi içine giren yerel despotlar alıyor. Saint-Petersburg belediye başkanı, Nijni-Novgorod yöneticisi, şu endüstri kompleksinin patronu ya da bu özerk bölgenin eski birinci sekreteri, bir saray komplosu sayesinde, güç kullanarak ya da koşulların yardımıyla hüküm sürmeye başlıyorlar. Moskova'yla salt sözleşmeci bir düzeyde

konuşup görüşüyorlar ve ona sembolik bir iktidar tanıyıp yalnızca kabul ettikleri talimatları yerine getiriyorlar. Merkez ile çevre arasındaki ilişkileri belirleyen, artık Leningrad'dan Vladivostok'a kadar ilan edilmiş kurallar, buyruklar ile çılgın bir bürokrasinin gelenek ve görenekleri değil, ama karmaşık, raslantısal ve kaygan etkilerin bir oyunudur. Akitanya dükü ya da Provence kontu, Fransa kralına karşı daha mı farklı davranıyorlardı sanki? Kremlin taraflarında iktidarın meşru sahibi olduğunu iddia edenler arasındaki ağız dalaşı, ne zaman İki Gül Savaşı'na[35] dönüşecek acaba? Üstelik, Rusya steplerinde, eski sistemin eski püskü giysilerini ellerine geçiren sorumlularla birlikte düzen benzeri bir şeyler bulunuyor hala.

Bununla karşılaştırıldığında, Sahra'nın güneyindeki Afrika ilkel toplumların başlangıç dönemine ya da Kolombiya'daki uyuşturucu üretimi yapılan topraklar çıplak orman kanununa geri dönmüş gibi görünüyorlar. Yalnızca güç ilişkileri geçerli buralarda. Komünist parantez, her ne kadar öz bakımından zamanla dağılıp gittiyse de, örgütlenmenin biçimsel görünümlerini miras olarak bırakabildi. Sömürgecilikten ve Batı modelinden devralınan yapılar ise, iyice paramparça oldular: Sahra Afrika'sının derinliklerinde Avrupa türü yönetimden geriye ne kaldı ki? Olsa olsa bir anı, belki de bir nostalji.

Piyasanın başarısı, gri alanların yükselişiyle atbaşı gitmektedir. Kapitalist ekonomi modern devlete alışkın çoğu demokratik olan ülkelerle sınırlı olduğu sürece, liberalizm, piyasa ile hukuk kurallarının oluşturduğu iki kutup etrafında ve bu kuralların piyasayı sarıp sarmalaması şeklinde işliyordu. Kapitalist bir demokrasiyle yönetilen Anglo-Sakson dünyasında, bu iki ilke arasında tam bir denge vardı; Almanya ve özellikle Japonya gibi daha oligarşik sistemlerde hukuk, saydamsızlığı azaltmayı pek başaramıyordu; Üçüncü Dünya'da ise, hukuki karşıt erklere bu oyun içinde gitgide daha küçük bir yer bırakılıyordu. Fakat yine de hakim model, aynı gerçeğin birbirinden ayrılmaz iki yüzünden birini piyasanın, diğerini

[35] İngiltere'de Lancaster hanedanının "Kırmızı Gülü" ile York hanedanının "Beyaz Gülü" arasında 1450'den 1485'e dek sürmüş olan taht kavgası. (Çev.)

hukukun oluşturduğu anlayışına doğru evriliyordu. Komünizmin yıkılışından beri yeni bir varoluş biçimi kendini kabul ettirir gibi görünüyor. Devletin olmadığı ve hukuk normlarının bulunmadığı bir piyasa neye benzer? Cangıla. Cangılın içinden hangi örgüt doğar? Mafya. Ancak bu kavram pek belirgin değildir yine de. Ne yasaların, ne kuralların, ne de belirli davranış kalıpları ile iş ahlakının bulunduğu bir yerde, resmi ekonomiyi öteki ekonomiden ayıran bir çizgi var mıdır? Gözlemcilerin Rusya'nın her yerinde gördükleri bu mafya nasıl tanımlanabilir? Mafioso olmak, yalnızca gösterişli bir şekilde zengin olmak mıdır? Yoksa, para getiren ama pek artı değer yaratmayan faaliyetlerde mi uzmanlaşmaktır? Amerikalı ya da İtalyan benzerleri gibi devleti "işlerinin" dışında tutmak isteyen oluşum aşamasındaki bir örgütün içinde mi bulunmaktır? Kendi amaçları uğruna şiddet kullanıp cinayet işlemekten kaçınmayan uluslararası bir şebekeye mi katılmaktır? Ya da temel işi uyuşturucu kaçakçılığını kontrol etmek olan "çok uluslu" bir şebekenin acentası rolünü mü oynamaktır?

Moskova'daki mafya, hiç kuşkusuz oluşum içindeki bir toplumsal varlıktır. Mafiosolar ile lüks tüketim malları ithal edip bunları yolsuzluk dolarları karşılığında eski nomenklatura üyelerine satarak doğmuş olan –Marx'ın eski deyişiyle– "komprador burjuvazi" arasında bir süreklilik yoktur; aynı şekilde, "komprador burjuvazi" ile yeni zenginlerin birçoğu arasında ya da bu yeni zenginler ile abartılı bir şekilde girişimci diye adlandırılan, oysa sadece basit birer tüccar ve ithalatçı olan kişiler arasında da bir süreklilik bulunmamaktadır. Aniden piyasanın içine dalmış olan bu dünyada, mütealihitin karşısında bir şehircilik yasası, ithalatçının karşısında bir ticaret yasası ya da bankerin karşısında çeşitli kurallar olmadığına, kısacası bütün bu yeni aktörlerin uymaları gereken mali ve idari yükümlülükler bulunmadığına göre, nasıl olur da yasadışılık ortaya çıkmaz? Kızıl Ordu silahlanmanın en büyük "bit pazarı" haline gelip kalaşnikofları, tankları, füzeleri ve belki de taktik nükleer başlıkları açık artırmayla sattığı zaman, böyle davranmasının amacı, acaba devlete döviz kazandırmak mı, İsviçre bankalarındaki hesapları doldurmak

mı yoksa sefalet içindeki subayları beslemek mi? İran kendisine nükleer "know-how"ı aktarmaya hazır karnı aç Rus fizikçilerini ayda iki yüz dolar maaşla çalıştırdığında, yaşadığımız dünya rasyonel bir dünya mı hala? Vergiye tabi olan ile olmayan ya da kurların kontrolüne uyan ile uymayan arasında ince ayrımın yapılabildiği bir yer var mı hala? Ak ile karayı birbirinden nasıl ayırdetmeli? Sistem kendiliğinden "gri" oluyor; öyle ki bu garip evrenin içine girenler, her şeyin serbest olduğu ve eylemin önünde güç dışında bir başka fren bulunmadığı düşüncesine hemen alışıveriyorlar.

Tabii ki "cangıl ekonomileri", gerçek ağırlıkları bakımından çok önemli değil henüz, ama dünyanın geri kalanını kangren ediyorlar: Klasik kapitalizmde "sınırda oynamayı" ya da iş dünyasının bir başka deyişiyle "sarı çizgiyi geçmeyi" seven herkes üzerinde doğal bir çekim uyguluyorlar. Bu açıdan bakıldığında Çin Rusya'dan daha iyi durumda değildir; her ne kadar bu ülkedeki aşırılıklar, usulsüzlükler ve yolsuzluklar, hiç olmazsa kapitalizmin –tek gerçek– "büyük yürüyüş"e kalkışmasına olanak sağlıyor ve böylece ilkel sermaye birikiminden kaynaklanan bu yürüyüş, tıpkı bizim XIX. yüzyılda yaşamış olduğumuz gibi, kapitalizmi hızlı bir gelişme sürecine yöneltiyor ise de. Ayrıca finans çılgınlığının yatırımları için Çin'de gerçek fabrikalar varsa ve –Rusya'dan farklı olarak– pek yakında beğenilen bir sanayi gerçekleşecekse de, iş ahlakı burada da varolmayacaktır. Komünizmin çöküşü öylesine inanılmaz zincirleme etkiler yarattı ki! Birçok devleti ayaklar altına alıp gri alanların dirilişine yol açtı; piyasaya hiçbir fren olmaksızın gelişme sahaları açıp uygar kapitalizmin yıllar boyunca uğraşıp inşa ettiği karşıt erklerin gücünü azalttı. Düzen geriliyor, onunla birlikte Fransız Devrimi'nden bu yana toplumlarımızın üzerinde temellendiği hukuk, ahlak ve ilkeler de geriliyor.

Bizim yolsuzluklarımızdan sorumlu olan Doğu değildir. Toplumlarımızdaki yozlaşmanın karşı konulmaz yükselişi, Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla başlamadı. Bizde de gri, hiç durmaksamadan ilerliyor. İtalyan yozlaşmışlığı, gerçeküstü boyutu nedeniyle bir istisna gibi görünüyor. Aslında bu durum, her

yerde etkisini hissetiren bir sistemin karikatürü değil mi? "Beautiful people"ın[36] yeni burjuvazisiyle tam bir işbirliği içinde olan iktidar partisinin uygulamaları üzerine ince bir şal atılmasını İspanyollara kabul ettirebilmek için, Felipe Gonzales'in sonsuz bir karizmaya sahip olması gerekliydi. Herkesin bildiği gibi, Fransız sosyalistlerinin seçim bozgununda "karanlık işlerin" hiç parmağı yok değildi. Fakat kötülük Katolikliğin ya da iklimin beklenmedik bedeli olarak yalnızca Latinlere özgüdür şeklindeki bir anlayışa inanmak da saflık olur. Küçük burjuva görüntüsü ardındaki Almanya, siyasal yaşamını sarsıp duran skandallarıyla uzun zamandan beri şeytana uymuş durumda. Bunun nedeni, Almanya'daki iktidarların oligarşik işleyişinin karşıt erklerin oyununu bu konularda sınırlamasıdır. Doruk noktada ise, hiç kuşkusuz en az Latin olan ülke, yani seçkinlerinin acayip ilişkiler içinde yüzdüğü ve bu ilişkilerde de siyasetin, iş dünyasının ve mafyanın birbiriyle kesiştiği Japonya bulunuyor.

Bütün bu devletlerde, sanki siyasal sınıf yozlaşmanın asıl suçlusu ya da tek sorumlusuymuş gibi, onu yozlaşmanın günah keçisi yapmaya yönelik büyük bir eğilim var. Kolektif bir ikiyüzlülük! Rüşvet ve etkileme yolları, bütün toplumsal yaşamı sarıyor. Hangi şirket yöneticisi, satış servisi görevlilerinin hepsinin namuslu olduğundan emin? Hangi ekonomik yaşam gözlemcisi, büyük sözleşmelerin imzalanmasının tam bir dürüstlük içinde yapıldığını garanti edebilir? Hangi kamu servisi acentası, Kıyamet gününde, şirketinin milyonlarca franklık kara parayla oynamadığını kabul edebilir? Hangi reklamcılık uzmanı, mecradan yer satın alımlarının "tertemiz" olduğunu ve komisyonlar ile geri ödemeler karışıklığının Sapin yasası olsa da olmasa da hiçbir yolsuzluğa yol açmadığını ileri sürebilir? Hangi finansal işlemci, hisse senedi satışlarının hiçbir zaman kendisine garip görünmediğini ve temellerinde ancak çok büyük aptallığın ya da namussuzluğun yattığı biçimsiz senet toplama işlemleri karşısında hiçbir zaman

[36]"Beautiful people" [Güzel insanlar, Çev.]: 80 yılların gelişmesinden gösterişli bir şekilde yararlanmış kişileri belirtmek için Madrid'de kullanılan kavram.

şaşkınlığa düşmediğini temin edebilir? Hangi emlakçı, bavul dolusu paralarla ya da İsviçre'de banka hesaplarıyla hiçbir zaman karşılaşmadığını söyleyebilir? Hangi maliye uzmanı, zamanının önemli bir bölümünü herhangi iki ülke arasındaki ince para işlemleriyle uğraşmaya harcamadığını belirtebilir? Hangi yüksek devlet memuru, silahlanmanın bulanık dünyasıyla ilişkisi olup da, hiçbir şey görmediğini, hiçbir şey işitmediğini ve hiçbir şey bilmediğini ileri sürebilir?

İtalyan çılgınlığından farklı olarak, yozlaşmanın Fransa'da, kendi gerekçeleri doğrultusunda yanlış tercihleri doğruların önüne geçirecek şekilde birçok ekonomik kararı saptırmamış olduğu ümit edilebilir. Ama artık yozlaşmanın her yerde hazır ve nazır olduğunu da kim inkar edebilir? Seçkinlerinin ve özellikle de devlet görevlilerinin erdemini kendisine güç edinmiş bizimki gibi bir devlette, bu durum çok önemli bir olaydır. Bunun açıklanması sayısız nedene bağlanabilir. Paranın daha önce görülmemiş bir şekilde bütün ekonomik faaliyetlerin içine işlemesine yol açan piyasaların serbestleşmesi ile finans sektörünün patlaması mı? Bugüne dek pek tecimsel olmayan faaliyetlerin para kanallarının içine kaymasına neden olan bozukluk mu? Bireyleri, *perinde ac cadaver*,[37] kişisel çıkarlarını gözetmeye iten bireycilik mi? Paranın ehveni şer ile günah arasında bulunduğu anlayışını benimseyip geleneksel ahlakı yayan –devlet, kiliseler, partiler, sendikalar gibi– büyük kurumların zayıflaması mı? Anglo-Sakson Protestanlığına özgü ahlaki ve dinsel karşıt ağırlıkları bir yana bırakıp kendisinden yalnızca paranın büyük gücünü ödünç aldığımız Amerikan kültür modelinin etkisi mi? Sınıf savaşlarının ve toplumsal çatışmaların ortadan kalkıp yerlerini mesleki grupların birbirlerine öykünmesine, taklit etme isteğine, dolayısıyla da tatmin olmaya yönelik maddi gereksinimlere bırakması mı? Simgesel nitelikleri olan kasıntı ve paralı kişilerin ortaya çıkması mı? Şirket kültünden kâr arzusuna ve kâr arzusundan da kişisel zenginleşme tutkusuna doğru hemen hemen doğal olan geçiş

[37] [Lat.] Perinde ac cadaver: Ölü gibi; mutlak bir itaat içinde. (Çev.)

mi? Yoksa dokunulmazlık duygusu mu? Ya da dönemin genel havası mı?

Fransa bu yolun yolcusu artık ve onunla birlikte bütün Batı da. Yerel topluluklardan sonra devlet; ahlaki açıdan en kırılgan olan ekonomik faaliyetlerden sonra da diğer bütün faaliyetler... Bu, bir anlık yolu şaşırma mı, yoksa geri dönüşü olmayan bir yoldan çıkış mı? Bu konularda, çarkın ters yöne dönmesini engelleyen bir mandal sistemi vardır: Mücadeleler ve direnişler sonucunda, durum hareketsiz bir hale getirilebilir; ama geri döndürülmesi çok zordur. İşte bu yüzden bizim ekonomik ve siyasal erk sistemlerimizin bağrında gri bir alan bulunuyor; bu alan, birkaç yıldan beri, Fransa'nın olağanüstü bir şekilde sahip olduğu seçkinlerinin çıkar gütmeyen mutlak erdemini yıpratacak ölçüde, anlaşılmaz bir gelişme gösteriyor.

Yine de bizim değerler sistemimizi yıkıcı bu sinsi yozlaşma, uyuşturucu kaçakçılığından kaynaklanan yüz milyarlarca kara dolarla karşılaştırıldığında, küçük bir günaha benziyor. Gerçekten bu kaçakçılığın yıllık geliri yüz milyar doları aşıyor, yani bütün Batı dünyasının gelişmeye ayırdığı yardım parasından daha fazla! Koka ile afyon dışında, Üçüncü Dünya'da gelişme gösteren başka tarımsal ürün yok. Bu ürünlerin yoğun tarımına ayrılmış geniş bölgeler, Güney Amerika'da ya da Yakın Doğu'da günbegün zenginleşen sayısız Escobar çeteleri ile benzerlerinin hakimiyeti altında olup geri kalan her türlü otoritenin dışında bulunuyorlar: Bunlar, gri alanların en grileri...

Daha sonra paralar, bu özerk bölgeleri terk edip en saygın bankalarımız da dahil olmak üzere kapitalist sistemin bağrında ortaya çıkıyorlar! Bankasındaki mevduat hesaplarının içine hiçbir kuşkulu para yatırımının sızmadığını ileri sürebilecek uyanık bir bankacı var mı hala? Zürih'in, Lugano'nun, Lüksemburg'un ve pek yakında Budapeşte'nin ya da Varşova'nın zengin banka şubelerinin, yalnızca uysal rantiyelerin paralarını barındırdıklarına inanılabilir mi? Uyuşturucu paralarının geleneksel ekonomik kanallarda bulunmadığını düşünmek mümkün mü? Monako'da ya da başka yerlerdeki gayrı menkul işlemlerin kaç tanesi büyük bir aklama operasyonunun son

halkasını oluşturuyor? Acaba kaç tane hisse senedi sahibi çok uluslu uyuşturucu şebekesine adını ödünç olarak veriyor? Yaşadığımız bu dünyada, anormal bir fiyata yapılan her türlü satış kuşkuyu çekiyor: Böyle bir satışın, sanki sihirli bir değnek dokunmuşcasına yeraltındaki parayı yasal mala dönüştüren bir işlemin karşılığı olması çok mümkün! Çok pahalıya satın alınan bir gayrımenkul, çok sık el değiştiren bir tablo, fiyatı sürekli artan bir koleksiyon parçası ya da tam tersine piyasa faiz oranlarının çok altındaki koşullarla verilen bir ödünç para, deniz aşırı firmalar adına kaydedilmiş fonlar, ilan edilmiş finansal bilançosunun mucizevi olduğu ödünç isimler: Bunların hepsi de, dün kapitalist oyunun teknik pisliklerini temsil eden, ama artık kara paraları aklama işleminin belirtilerini oluşturan aykırılıklardır!

Uyuşturucudan kaynaklanan yasadışı mal varlığı, bazı en zengin ülkelerin kamu malları kadar tutar. Bu yasadışı mal varlığı, uzak bir gezegene sığınmış değildir; buradadır, finans sisteminin bağrına çöreklenmiştir ve her şeyden önce saygınlık peşinde koştuğundan bu sistem için bir tehdit oluşturmamaktadır. Bu birikmiş zenginliği, tıpkı orta sınıfların daha geleneksel tasarrufları gibi, oradan buraya aktarıyor, başka alanlara yatırıyor ve çeşitli işlemlerde kullanıyoruz. Gri alanlar, mekansal düzeyde çevrelerindeki bölgelerden ne denli farklılaşıyorlarsa, belirsiz finans dünyası içinde de o ölçüde temiz kanallardan ayrılmaz gibi görünüyorlar. Dipten gelen bu dalga karşısında, karşıt önlemler çok gülünç kalıyor. Verilerin değiş-tokuşu; fişlenmiş bilgilerin karşılaştırılması; meşru bir kuşku durumunda kovuşturma: Mücadeledeki eşitsizlik hala sürüyor.

En namuslu finansal aktörler bile, vicdanlarının ötesinde, bu denli uygun ticari fonlardan kendilerini yoksun bırakmakta tereddüt etmiyorlar mı...? Kredi koşulları çok kârlı; banka komisyonlarına hiçbir zaman itiraz yok; teminatlar çekinmeden veriliyor. Kaçakçılar için, banka giderleri kâr oranlarının yanında çok önemsiz ve çetin bir pazarlık epey tehlikeli. Kişisel olarak hiçbir saygın bankacı, bu özel müşterileri yeğlediğini itiraf etmez ve samimi bir şekilde onlardan tiksinir. Fakat kolektif olarak saygın bankacılık mesleği, ağzını aç-

madan hatta farkına bile varmadan, Zug Kantonu'nun ya da Caiman Adaları'nın "off-shore"[38] banka hesapları üstüne atladığı zaman, bu kişiler için aktif bir pazarlama gerçekleştirmiş olur: Finans dünyasında, egzotizm, çoğu kez uyuşturucu parasıyla özdeşleşiyor. Zaman zaman bir olay patlak verip, yasal parayla yasadışı para arasındaki akrabalığı ve kanalların iç içe geçmişliğini ortaya koyuyor: Örneğin, Paretti, Fiorini ya da Sasea ve benzerleri. Bugüne dek hep olduğu gibi, sarsıntı geçer geçmez çok uygun bir ilke olan işlerin gizliliği ilkesi ardına saklanan omerta[39], etkisini hemen hissettiriyor... Komünizmin çöküşü, çok uluslu yasadışı şebekeler için beklenmedik bir ek şans oldu: Onlara sınırsız pazarlar sağlıyor –tüketim toplumu ilk önce uyuşturucu ithaliyle işe başlar...; Taşkent, Moskova ya da Varşova üzerinden geçerek izleri daha da karıştıran dolambaçlı finans yolları ve kanalları açıyor; onlara çevresel düzensizlikle yeterli bir şekilde korunan çok büyük arka–üsler sunuyor. Bugün Doğu'daki temel ekonomik aktör, hiç kuşkusuz "Mafia Incorporated" olmak üzeredir.

"Mafia Incorporated", hisseler, gayrı menkuller, firmalar toplaya toplaya, Fransa da dahil olmak üzere Batılı ülkelerin bağrında bile bir tür ülke-dışılık statüsüyle kendisini donatmayı başarmıştır. Güney-Doğu bölgesi, Marsilya'dan Vintimille'e kadar "fethedilme" noktasına varmış gibi görünüyor. Bu bölge, en kötüsü etki altında olan en iyisi ikircikli bir görüntü veren yerel iktidarlarıyla, doğal olarak geleneksel sanayiden daha şüphe uyandırıcı emlakçılığın ekonomik üstünlüğüyle, gösterişli gelirleri olan yabancı sakinleriyle ve belki de dolaplar çevirmeye ve dümenler tezgahlamaya yönelik Latin yatkınlığıyla yavaş yavaş Napoli ya da Sicilya modeline doğru sapıyor.

Söz konusu olan olgu, geçen gün folklordu, dün kötü alışkanlıklardı, bugün tehlikeli sapmalardır, yarın ise hemen hemen ülke-dışılık kazanan bir alanın yerleşmesi olacaktır.

---

[38] [İng.] Kıyı bankacılığı (Çev.).

[39] Omerta: "Suskunluk yasası", ya da daha açıkçası Mafya içindeki konuşmama, örgüt içi gizleri açıklamama kuralı. (Çev.)

Saygın yatırımlar, İtalyan Mezzogiorno'sunda[40] yaptıkları gibi buradan da uzaklaşacaklardır. Siz, Amerikalı telematik sanayicisi, personelinizin deniz ve güneş zevkini tatmin etmek için on yıl önceki gibi yine Sofia-Antipolis'i mi tercih edeceksiniz? Her Anglo-Sakson gibi sizin de kullanacağınız ölçütler dolabındaki güvenlik, ahlak ya da genel ortam gibi gözler kapkara olumsuzluklara dönüşecektir. Bir karantina kordonu, gizliden gizliye bu bölgeyi kuşatmaktadır. Daha az üretici yatırım, daha az turist, daha az yerleşmiş yaşlı insan ve buna koşut olarak hakim sınıfların başka yerlere taşınması, üniversitelere yetenekli kişileri çekme güçlüğü, büyük kamusal ve özel kuruluşların Paris'ten ayrılmış daha az kaliteli elemanı çalıştırması: İşte, bir çöküş sürecinin yeşermekte olan öğeleri bunlar!

Nasıl ki ülkeler birkaç yanlışla tökezleyip dibe çöküyorlarsa –1938'de dünyanın beşinci ekonomik gücü olan Arjantin'i unutmamak gerekir–, aynı şekilde bölgeler de zayıf düşebilirler. Demokrasi, 2000 yılında Rennes ya da Strasbourg'daki modeline benzer bir şekilde Marsilya'da ya da Nice'te işleyebilecek mi acaba? Seçkinler aynı ölçütlere mi sahip olacaklar? Ekonomik güçler aynı ilkeler doğrultusunda mı hareket edecekler? Aman, bu yörelerde harekete geçmiş olan toplumsal simyaya dikkat!

Bu şekilde ifade edilen teşhis, bütün enerjileriyle böyle bir toplum modelini dışlayan bu yörelerin insanlarına hakaret gibi gelebilir. Ama onları çiğneyip geçebilecek cehennemi bir mekanizma işlemeye başlamıştır. Moskova, Palermo, Montevideo, Nice: Hepsi de, tabii ki kârın motor olduğu ama artı değerin çok özel bir niteliğinin bulunduğu bir zincirin beklenmedik şubeleri... Alpes-Maritimes valisi, Nice'in vergi dairesi müdürü ya da yerel polis şefi, içlerinden farklı bir şey mi düşünüyorlar sanki? Otoritelerinin yalnızca resmi toplum üzerinde etkili olduğu duygusuna kapılmıyorlar mı? Giderek daha da kapsayıcı olan bulanık ve koyu bir evrenin çevrelediği bu toplumun yavaş yavaş eridiğini farketmiyorlar mı? Yetkilerinin

[40] [İt.] Güney İtalya (Çev.).

altında yasal ülke ile gerçek ülkenin yeniden birbirinden ayrıldığını ve yasal ülkenin gitgide savunma durumunda kalacağını biliyorlar. Çizme'nin çözülmesiyle birlikte Doğu sınırı, belki İtalya'ya uzanıp günün birinde Floransa'nın güneyindeki bir çizgiye yerleşecektir: Bu durumda Fransa'nın Güney-Doğu bölgesi, tıpkı bir zamanlar Comtat Venaissin'in Papalık'a bağlanmış olması gibi, bu yeni Orta İtalya'ya yasadışı bağlarla bağlanma riskini içermeyecek midir?

"Mafia Incorporated"ın sinsi istilası yalnızca Côte d'Azur ile sınırlı değildir; uzun vadeli düşünen her örgüt gibi o da, ileriye atılmadan önce ganimetlerini güvence altına almaya çalışmaktadır. Topraklarından kopup ilerleyen insan grupları, hemen hemen her yerde, hepsi de birer gri alan olan metropollerin banliyölerine yerleşip kıpırdanmaya başlarlar. Fakat kritik boyuta ulaşmadıkları sürece ihtiyatla, dağınık bir şekilde hareket ederler. Belli eşikler geçildiği takdirde, toplumun hakim yapısı geleneksel düzenden değil, ama bir başka sistemden kaynaklanır: Güç ilişkilerinin hakim olduğu, para tarafından hükmedilen, klan örgütlenmesini çağrıştıran, tek kelimeyle ilkel olan bir sistemdir bu. Sicilya ile Sardunya, geri dönüşün olmadığı noktayı aşmışlardır; Korsika, bir bakıma bu yolun yolcusudur; Endülüs ile bizim Güney-Doğu'muz, bu noktaya yaklaşmaktadırlar.

Yasadışı toplum, birkaç güçlü konum elde ettikten sonra, kendisini yasal toplumla eşit bir şekilde görüşüp tartışabilecek durumda görür. Hatta oligarşik sistemlerde, ilişkiler "ensest" niteliği bile alır. Karanlık ortam güçlü kişileri koruduğu, demokrasi genel oy hakkına indirgendiği ve hiçbir karşıt–erk bulunmadığı sürece, iktidar sahipleri arasında fiili bir dayanışma doğar. İtalya, bıkıp usanmadan Giulio Andreotti ile mafya arasında bir ilişki olup olmadığını soruşturarak, aslında ortak bir kurtuluş çaresi ile bireysel bir günah keçisi aramaktadır: İtalya için böyle bir şey, kendisinin ve özellikle de seçkinlerinin üzerinden sorumluluğu atmanın en kolay yoludur. Yasal ülke mafya türü işliyordu; ama bunun anlamı, mafyanın devlet aygıtının kalbine yerleşmiş olması demek değildi. Kesişen çıkar ilişkileri; en küçük şeffaflık olmaksızın

iktidar, mevki ve para alış verişi; herhangi bir kimsenin "burnunu sokmasını" önlemek için nüfuz araçlarının parsellenmesi; "partitokrasi" –siyasal partilerin kimseyle paylaşmadan hüküm sürmesi– ile "kleptokrasi"nin –arpalıkların siyasal seçkinler çıkarına düzenlenmesinin– birbirinden ayrılmaz karışımı: İşte İtalyan hastalığının belirtileri bunlardı. Işık geçirmez duvarın ardındaki iktidar mücadeleleri, –gizli servislerin ikircikli işleyişinin gösterdiği gibi– olası devlet darbeleri düşlemeye , –P2 Locası örneğindeki gibi– darbeciliğe yönelen masonluğu uyandırmaya ve –Hıristiyan Demokratların Güney'deki kliantelizm'ine mafyanın iyi davranmasının karşılığı olarak devletin mafyayı kovuşturmada pek katı olmamasının ortaya koyduğu gibi– mafya ile birlikte yaşamayı sağlayan bir modus vivendi'yi[41] yaratmaya kadar gidebiliyorlardı. Ölçüyü tutturmak için bütün bunlara bir de devletin içine çöreklenmiş mafyanın hizmetindeki beşinci kolu eklediğimizde, demokrasinin geleneksel parametreleri için hiçbir yer kalmamış olur...

Ancak yine de İtalya, Japonya ile karşılaştırıldığında demokrasiyi epey andırıyordu. Oysa daha oligarşik olan Japonya, bizim savımızı doğrularcasına, mafyaya çok daha büyük bir rol sunmaktadır: Bir toplum ne kadar az saydamsa, oligarşi o ölçüde demokrasiye baskın çıkar ve yine o ölçüde yasadışı gri toplum iktidar sisteminin içine çöreklenir. Mafya, İtalya'da siyasetin çevresine yerleşmişti; Japonya'da ise siyasetin merkezinde bulunuyor. İtalya'da ekonomik sistemden haraç alıyordu; oysa Japonya'da bu sistemin en önemli aktörlerinden birini oluşturuyor. İtalya'da ulusal projeden – tabii eğer böyle bir şey varsa– payını almıyor; fakat Japonya'da emperyalist bir stratejinin hizmetinde yer alıp, Mitsui ya da Mitsubishi ile aynı vasıfta olarak pazarların ve nüfuz bölgelerinin fethedilmesine katkıda bulunuyor. İtalya'da teorik olarak orta sınıfların hükmettiği varsayılan demokrasinin kurallarından verilmiş bir ödün gibi görülüp kamuoyu söylemi tarafından her zaman yerin dibine batırılıyor; fakat Japonya'da suskun ve kaygılandırıcı bir saygınlıkla karşılanıyor. İşte, iktidarın

[41] Modus vivendi (Lat.): Yaşam biçimi, hayat tarzı. (Çev.)

belkemiğini belki de mafyanın oluşturmasıyla birlikte Rusya'nın kendisini uydurmaya başladığı model bu. Böylece mafya için üç erk düzeyi ortaya çıkmış oluyor: İtalya'da çevresel aktör, Japonya'da sistemle bütünleşmiş aktör ve Rusya'da merkezi aktör...

Bu başı boş sürüklenişe karşı koyabilecekler yalnızca gerçek demokrasilerdir, bir başka deyişle erklerin ve karşıt-erklerin oyununu en uç noktasına kadar götürüp böylece şeffaflığı uygulayan demokrasilerdir. Bu bakımdan Amerika Birleşik Devletleri'nde mafya, basının gözleri önünde sürekli olarak devlete tosluyor: Yönetimde kendisine işbirlikçiler arayıp durmasına karşın, her savaşta görülen parayla tutulmuş casuslardan başka bir şey bulamıyor; kurumsal olarak sistemin içine bir türlü girebilmiş değil. Bütün belirtiler gri alanların, dolayısıyla da yasadışılığın frensiz gelişimini ortaya koyuyorsa da, acaba İtalyan devrimi ile Japonya'nın görünürdeki siyasal rotasyonu bu alanların gerileyişine mi tanıklık ediyor? Sonuçları bugünden kestirebilmek mümkün değil. İtalya'nın kansız 1793'ü, böyle bir şeyin düşünülmesini olanaklı kılabilir; ama bu ülke de Thermidor'un belli belirsiz büyüsünü keşfederse, suç ortaklığı kanalları yeniden oluşuverir. Bir devrim, siyasal seçkinleri ortadan kaldırır; ama sihirli bir değneğin dokunuşuyla ne kültürel yapıyı, ne de gelenek ve görenekleri değiştirebilir. Eğer "Ancien Régime et la Révolution"un[42] önerileri 1993'ün Çizme'si için de geçerliyse, mafya ve klan tarzı işleyiş, basit bir şekilde nispi temsil sisteminden tek turlu çoğunluk sistemine geçilmesiyle yok olmaz. Japon mafyası ise, oligarşiyle yeterince bütünleşmiş olduğundan, kendi kendini tehlikeye atmayacak olan bu oligarşi tarafından tehdit edilemez... Bununla birlikte, resmi toplum ile gri toplumun karşılıklı hareketleri arasındaki cephe çizgisi, her zaman aynı yöne doğru gitmez; belki de bir gerileyiş içindedir nihayet. Fakat bu gerileyiş, cephe çizgisinin Sovyet çöküşü sayesinde elde ettiği ilerlemeler ölçüsünde de olmayacaktır.

---

[42] "Ancien Régime et la Révolution" (Eski Rejim ve Devrim), Alexis de Tocqueville'in 1850 yılında yayımladığı Fransız Devrimi hakkındaki yapıtıdır. (Çev.)

"Gri", yalnızca mafioso dalgası, uyuşturucu patlaması ve eski komünist devletlerin ona sağladığı sahaların genişliği sayesinde başarılı olmuyor. Ortaçağın kimlik ve güvenlik sorunu içindeki bazı kavimlerini andıran marjinal grupların ortaya çıkması nedeniyle, "gri", bizim toplumlarımızı da kemiriyor. Bir yanda, muktedir devlete yasadışılığın yükselişi meydan okuyor; öte yanda, koruyucu devlet dışlanmış insanların belirmesiyle yadsınır hale geliyor. Bunlar tabii ki özde farklı süreçler, ama her ikisi de düzen yapılarımızın zayıflamasını açığa vuruyorlar. Sözcüğün geleneksel anlamında düzen, yani kurallara ve yasalara itaat etmek. Fakat aynı zamanda, halkın en yoksulundan en zenginine kadar Welfare State tarafından gözetilip korunmasına ilişkin sosyal demokrat düşte doruk noktasına ulaşmış toplumsal düzen. Bu kez her şeyin matrisi, komünizmin sona ermesi değil, ama sarsıntısız işleyebilmek için yıllık % 3 ya da 4 büyüme hızına gereksinim duyan bir modelin tükenişi gibi görünüyor.

Dışlanmış insanlar, bir bakıma çok büyük bir "gri alan" oluşturuyorlar: Gerçekten de devletin otoritesinin gitgide daha az olduğu bir dünyayı resmediyorlar. Yeni Ortaçağ, kuralsızlığın, marjinalliğin ve görünmezin yeniden ortaya çıkışıdır aynı zamanda: Tıpkı okul sistemini diploma almadan terk eden ve nasıl bir zamanlar bilinmeyen topraklarda kaybolunuyormuşsa o şekilde toplum içinde yitip giden yüz bin gencin gösterdiği gibi. Modern toplumların düşünürleri, hiçbir zaman ne –Edouard Balladur'ün genel siyaset üzerine yaptığı söylevdeki deyişiyle– "hukuksuzluk alanları"nın belirişini, ne de özerk mikro toplumların gelişimini kafalarında tasarlayabildiler. Goutte-d'Or'un, Sarcelles'in ya da Epinay'in sokaklarını arşınlayan bir kimse, devletin varlığını, polisiye ya da pedagog devlet şeklinde bile hissedemez kesinlikle... Bu gri alanların kökeninde, elbette uzun dönemli işsizlik ile dışlanmışlığa yol açan felaketler zinciri yatmaktadır. Avrupa ile Fransa, ilk petrol şokundan sonra krizin ağırlığını bilinçli ya da bilinçsizce dışlanmışların omuzlarına yüklemeyi seçmiş oldukları için, bu konuda diğerlerinden daha da suçlu olarak yalnızca kendilerine kızmalıdırlar.

Geniş orta sınıfın üyeleri olan hepimizin egoist bir şekilde yapmış olduğu ekonomik tercihin sonuçlarını çok iyi biliyoruz: Birkaç milyon dışlanmışın zararına kendi yaşam düzeyimizi koruyup sürdürmek. İkiyüzlülüğü en aşırı boyutlarına kadar götürerek, bu alt-toplumun "uslu" olacağını ve kurumsal toplumun uyanık gözlerinden kaçmayacağını umut ediyorduk hiç kuşkusuz. Bozgunun karşısında bir günah keçisi aramaya hiç gerek yok: Sorumlu olan biziz, dolayısıyla da suçluyuz! Gerek devletin gerekse koruyucu devletin gözü kör ve beceriksiz yöntemlerle bakımını üstlenemediği yeni bir lumpenproletarya, bugün toplumun kıyılarında köşelerinde amaçsızca dolaşıp duruyor. Bu nüfus, gözlerden kaçıyor, iyi tanınmıyor ve bir yüzyıldır toplumun yerleştirmeye çalıştığı sosyal kalıpların dışında bulunuyor. Lord Beveridge'in ve Fransa'da Pierre Laroque'un ülke nüfusunun hep birlikte yararlanacağı toplumsal bir sistem düşü, ne kadar da uzak görünüyor artık!

Üstelik bu sefil insanları kuşatan ilk "gri alan"a, toplumun bağrında çöreklenmiş bir şekilde yaşayan ve bir kez bağlar koptuktan sonra kesinlikle toplumun içinde yer almak istemeyen marjinal mikro topluluklardan oluşmuş ikinci bir alan ekleniyor. Yüz binlerce, hatta milyonlarca genç, "sistem" ile en küçük bir ilişkisi olmaksızın özerk hissediyor kendisini! Bu gençler, 1968'deki siyasallaşmış dolayısıyla devrimci öncüllerinden farklı olarak, sistemi yerin dibine batırmıyorlar: Nefret bile, bir tür toplumsal ilişki oluşturur hiç olmazsa. Oysa bu gençler, dikkate almadıkları, aldırış etmedikleri ve yanından geçip gittikleri sistemi ne ele geçirmek ne de yıkmak arzusundalar. Bu ilkel toplulukların, bir zamanlar falansterleri içinde kendilerini gelecek toplumun öncülleri gibi görüp ütopyanın habercileri olmak amacıyla Larzac'a yerleşmiş olan özyönetimli gruplarla hiçbir ortak noktası yok. Ne böyle bir tutkuları var, ne de arzuları. Küçük suçlar işleyerek kendi kendilerine yeterli olan ve yoksullukları tarafından korunan bu topluluklar, etnologların ilgisini çeken ilkel bir modeli yeniden yaratıyorlar; yani iktidarın geçimi sağlayan kişilerin elinde bulunduğu ve aralarında bir "sözleşme" yapmış kimselerin kendilerinin dışın-

dakilerle kurdukları en doğal ilişki biçiminin şiddet olduğu bir model.

Böylece pek de farkında olmadan üç vitesli bir topluma girmiş bulunuyoruz: Çok geniş orta sınıf ile "geleneksel" dışlanmışların yanında, tümüyle marjinal olan üçüncü bir grup belirmiştir. Kentsel manzarada görülen marjinalliğin hüküm sürdüğü sefil ve yoksul banliyölerdeki "hukuksuzluk" alanları, bu durumun en açık ifadesidir. Dışlanmışlar, –çoğu kez boşu boşuna– muktedir devletin asgari bir toplumsal düzen sağlamasını ve artık yitirdikleri sosyal yükselme umudu yerine en azından bir güvenlik ağı oluşturmasını bekliyorlar. Marjinaller ise, devletten hiçbir şey istemiyorlar; onunla mücadele etmiyor, ama ondan uzak duruyorlar.

Acaba yirmi beş yaşın altındaki kaç tane genç, klasik bir iş düşüncesinden vazgeçip suç işlemenin doğal göründüğü bir yaşam biçimini benimsemiş bulunuyor? En tecrübeli sosyal danışmanların, basit bir işin kapkaççılıkla ve özellikle de küçük bir "dealer"ın[43] marihuana satışından sağladığı parasal avantajlarla rekabet edemeyeceği hakkındaki açıklamalarını işitmiyor muyuz? Seçeneklerin hazır bir cevapla bu şekilde ortaya konduğu birçok durumdan bu danışmanların söz ettiklerini görmüyor muyuz? Günümüzde polislerden daha baskıcı sosyal görevliler bulunduğunu farketmiyor muyuz? Bu gençler üzerinde küçücük de olsa kim otorite uygulayabilir? Anne babalar mı? Bunlar oyunun dışındalar ve bu toplumsal çevrede yalnız annenin ya da yalnız babanın bulunduğu aile biçiminin hüküm sürmesi de bir raslantı değil. Öğretmenler mi? Bunların çoktandır elleri kolları bağlı. Sosyal görevliler mi? Dünyanın sefaletini yatıştırmak için yetiştirilmiş olan bu kişiler, cömertliğe ve özgeciliğe direnen olgular karşısında çaresizler. Polisler mi? Bunlar ise çoğu kez bir başka statü altındaki sosyal görevlilerden başka bir şey değiller...

Böylece, tıpkı büyük bir finans holdinginin orta ve küçük ölçekli şirketleri bünyesinde toplaması gibi, gerçek mafyanın fethetmesine açık olan tam anlamıyla otorite-dışı mafioso

[43][İng., argo] Esrar satıcısı (Çev.).

yapılar yerli yerine oturmuş bulunuyor. Geleneksel klan modeli doğrultusunda örgütlenmiş grupların ve çetelerin çoğalması nedeniyle mafioso yapılar. Yaşamı topluca sürdürebilmek için yalnızca hırsızlığa ve kaçak eşya satışına başvurulması nedeniyle mafioso yapılar. Bir yanda alanlar, öte yanda çeteler arasında örülen ağlar nedeniyle mafioso yapılar. Bu çetelerin üyelerini kendilerine bağlama becerisi nedeniyle mafioso yapılar; çünkü çocuk yaştaki üyelerine gelir, güvenli bir ortam, aidiyet duygusu ve bazen de toplumsal rövanş alma olanağı sunuyorlar ve onların birçok kişiyi geçindirebilmesini sağlayıp ailelerin pasif işbirliğini elde ediyorlar. On yedi ya da on sekiz yaşında, iş olanakları bulunmayan parası kötü bir çıraklık stajını tutup da çok dolgun bir geliri, boş zamanı ve diğer gençlerin hayranlığını beraberinde getiren küçük bir çete reisi statüsüne tercih etmek için gözü kör bir ahlaka sahip olmak gerekiyor galiba! Bu otorite dışı mahallelerde solcular, kaçakçıların ve çetecilerin yararı doğrultusunda ortadan kalktılar. Birileri geçim olanaklarını, diğerleri de örgütlenmeyi sağlıyorlar. Bunlarla karşılaştırıldığında, Cumhuriyet, devlet ya da belediye ne sunuyor ki?

Böylece suç işleme, bir varoluş biçimine dönüşüyor: Çoğu on sekiz yaşındaki profesyonellerin yanında, yaşları on iki ile on yedi arasında değişen bir sürü çömez kaynıyor; bir rastlantıymışcasına okul sistemi de buralara hiç uğramıyor. Çok sayıdaki bu mikro mafyalar henüz bir merkezde toplanmış değiller; ama bu olgu, Amerika Birleşik Devletleri'ndaki gibi kaçınılmazdır. Yasadışı ekonomi, mübadelenin yasaları ile ilkelerine resmi ekonomiden daha çok uyar. Çeteler uyuşturucu satın alma koşullarını iyileştirebilmek için bir araya gelmekte yarar görürler –ki bu, merkezi toplanmanın gereğidir– ve uyuşturucu sağlayanlar, yani gerçek "dealer"lar ise dağıtımı ellerinde tutabilmek için uyuşturucu piyasası üzerinde denetim kurmaya yönelirler –ki bu, entegrasyonun gereğidir. Büyük uyuşturucu örgütlerinin aracılar zinciriyle banliyö çetelerini yavaş yavaş kontrolleri altına almasıyla birlikte, gri alanların birbirlerine yaklaşacağı bir süreç işlemeye başlamıştır artık. Sonuçta Kolombiya'dan Minguettes'e kadar uzanan uçsuz bu-

caksız bir yeraltı dünyası oluşmaktadır; üstelik bu dünya, görünür toplum ne denli savunma konumunda kalırsa onunla o kadar kolay bir şekilde birarada yaşamaktadır.

Banliyölerin derinliklerinde işlemeye başlayan süreç, klasik bir toplumsal süreç değildir. Kentsel sorun, XXI. yüzyılda belki de XIX. yüzyıl işçi sorununa eş değerde olacaktır, ama temel bir farklılıkla: İşçi sınıfının ardılı olacak sosyal aktör kimdir? Bir başka deyişle, gerek hakim grupların yerini almaya, gerek onlarla uzlaşmalar kurmaya çalışan yapılanmış bir sınıf var mıdır? Kentler, bugün böyle bir sınıf salgılamıyorlar; tersine, nüfusun giderek dağılıp ufalanmasına tanıklık ediyorlar.

Kamuoyu, toplumun kendi kendisini dağıtma olgusunun ne denli önemli olduğunu kavrayabilmiş değil henüz. Bu olgunun oluşturduğu yasadışı göçmen fantazması aracılığıyla bilinçsiz bir şekilde hissediyor. Bu fantazmadan hareketle peşinde olduğu kimse ise, göçmenden çok yasadışı kişi aslında. Yabancı düşmanlığı, Allah'tan Almanya'dan başka hiçbir yerde şiddet içinde ifadesini bulmuyor; yabancı düşmanlığını kendilerinin tek satış malzemesi haline getiren partiler de, kısa sürede en düşük düzeylerine ulaştılar bile. Fransa'da yurttaşlık ölçütü olarak kan hakkını toprak hakkının yerine geçirmek yönündeki girişimler, genel bir tepkinin yükselmesine neden oldu: Kuşkusuz Valéry Giscard d'Estaing bu oyunda parmaklarını yaktığını anımsıyordur hala; bir buçuk yüzyıldan beri en tutucu seçimler olan (ve bu özelliği kolayca unutulan) 1993 Seçimleri ise, göçe karşı enerjik önlemlerin alınmasına yol açmadı. Yasal durumdaki göçmenler için ikamet etme, hatta yurttaşlığa geçme hakkının hemen hemen oybirliğiyle kabul edilmesi, havanın gerçekte pek de öyle yabancı düşmanlığı taşımadığını kanıtlamaktadır.

Buna karşılık yasadışı kişi, toplumun bütün kaygılarını üzerinde toplamaktadır. Hiçbir yurttaş böyle düşünmemesine karşın sanki yasadışı göçmenler milyonlarcaymış gibi bir tutum içine giren kamuoyu, bir köşede gizlenme durumundaki birkaç on bin Mağripliyi çok çok aşan bir olgu karşısında dehşetini olduğu gibi açığa vurmakta; ve görünmez bir toplumun görünen toplum içinde oluşmakta olduğunu, bu görünmez

toplumun diğerinin aleyhine giderek büyüdüğünü ve bu değişim karşısında kurumların çaresiz kaldığını sezinlemektedir. Ayrıca sürekli büyüyen bir güvensizlik korkusu da vardır: Tabii ki bu korku özellikle küçük suçlarla birlikte artmaktadır; ama psikoz, olgunun gerçekliğini fazlasıyla aşmaktadır.

Psikoz ile olgu arasındaki kopukluk için binlerce klasik açıklama getirilebilir: Televizyondaki aşırı haberlendirme nedeniyle, en küçük suçun günlük yaşamımızın arka planı, yaşadığımız kültürün bir parçası haline getirilmesi, aykırılıkların gereğinden fazla önemsenip başka kaygıların körüklenmesi... Güvensizliğin biri bilinen diğeri bilinmeyen, biri kontrol edilen diğeri edilemeyen, biri geleneksel dolayısıyla güven veren, diğeri kavranılmaz dolayısıyla kaygı uyandıran iki dünya arasındaki sınırı işaret ettiğine ilişkin yaygın duygu yanında, bu klasik açıklamalar herhangi bir ağırlığa sahip değildir. Güvensizlik korkusu, yeni Ortaçağın eskisi gibi yol açtığı büyük korkuların içinde giderek daha da kapsayıcı olacaktır. Hiç olmazsa şimdiden ilaçlarda ya da karşı-söylemlerde yanılmamak gerekir. Bu korkunun arızi bir şekilde saldırdığı insan haklarını ona karşı dikmenin hiçbir anlamı yoktur. Gerçekte merkezi değil de çevresel olan temalar üzerinde katı yasalar yapmak boşunadır. Suçluluk=göç şeklindeki analojiyi doğrulamak tehlikelidir. Fakat devlet, doğru bir söylem kullanmak için, katlanamadığı bir gerçeği tanımak zorundadır, yani toplumun çeşitli bölümlerini kapsamı altına almadaki beceriksizliğinin ve artık kendileriyle birlikte yaşamak zorunda olduğumuz toplumun bağrına yerleşmiş olguları hala marjinal sapmalarmış gibi görmedeki ısrarlı yanlışının farkına varmalıdır.

Görünmez bir devrimdir işlemekte olan. Birinci kanalın televizyon haberlerinden en sofistike aydınların çalışmalarına kadar bütün bilgi iletişim araçları, bu olayı küçümsüyorlar; çünkü hepsi de, öncelikle elle tutulup betimlenebilen basit şeyleri yarım yamalak kavrıyorlar. Buradan, onların büzüşen bir mekana, geleneksel topluma giderek daha fazla enerji harcamaları demek olan garip bir paradoks beliriyor. Bu da, iktidarın allak bullak edici bir olgu, yani gri alanların yükselişi

konusunda karşıt-erkler tarafından sorgulanamaması sonucunu doğuruyor.

Düzen ile akılcılık ilkelerinin üstünlüğünü sağlamaya çalışmış tarihsel bir dönemin kapandığını görmenin doğal olarak kaygılandırıcı duygusunun ötesinde, binbir tane temel sorun ortaya çıkıyor. Ulus-devletler gitgide delik deşik olan bir gerçeği kaygıyla karşıladıkları zaman, ulusal birlik kavramının kendisi ne hale geliyor? Tam anlamıyla yoldan çıkış aşamasın-daki bu ülkelere ya da bu yörelere hangi düzen biçimlerini dayatabiliriz? Yasadışılık mutlak bir güce ulaştığında, hangi yasallık korunabilir? Atom bazukaları açık artırmayla satıldığı zaman, nükleer yayılmaya karşı nasıl mücadele edilir? Kara paraya boğulmuş uluslararası finans sistemi nasıl yönetilir? Görünmez düşmanların en berbatı olan çok uluslu uyuşturucu şebekesiyle nasıl savaşılır? Nasıl dışlanmışlar yeniden içeriye alınır, marjinaller çerçevenin içine sokulur, kentler kazanılır...? Bilinmeyen topraklar, bilinmeyen topluluklar, bilinmeyen sosyolojik olgular: Her şeyi bildiğini, her şeye hükmettiğini, her şeyi akla dayandırdığını ileri süren bir çağ için ne kadar da garip bir son!

IV

EN ALT DÜZEYDEKİ AKIL

Komünizm, aklı çılgıncasına kendisinde somutlaştırmak istediği için, kendisi yıkılırken onu da beraberinde sürükledi. Akıl dışılığa geri dönüşün malzemeleri zaten uzun zamandır hazırdı; komünizmin çöküşü bunları açığa çıkarıverdi. Bunun ardından da, 1917'den çok önceleri başlamış uzun bir dönemin kapandığına ilişkin belki de abartılı bir duygu belirdi. Rönesans'tan ve özellikle de Aydınlanma Çağı'ndan bu yana akıl, dünya görüşümüze hükmediyordu: Yanlış adımlara, yalpalamalara ve kesintilere rağmen, düşünceye hakimdi. Akılla birlikte, toplumun doğal olarak daha çok düzene ve örgütlenmeye doğru gideceği inancı artıyordu; Fransız Devrimi'nin mirası ise, iki yüz yıl boyunca bu inancın izlerini taşımaktaydı. Komünizmde en yetkin ürününü bulmuş olan kesin doğrular yaratma makinesi, işleyip duruyordu. Bu nedenle Sovyet imparatorluğunun sona ermesi, öncelleri olan Osmanlı ya da Avusturya-Macaristan imparatorluklarının yıkılışıyla karşılaştırılamayacak denli büyük bir öneme sahiptir. Yok olup giden şey, yalnızca bir diğerinden daha katı olan bir iktidar sistemi ya da hükmetme mekanizmalarına mazeret oluşturan bir ideoloji değildir; aynı zamanda bir doktrinin gerçeğe hakim olabileceği hakkındaki hem saf hem de çok kibirli inancı doğurmuş olan entelektüel çizgidir.

Akıl, çok ileriye gitmek istedi; oysa şimdi hızla gerileme tehlikesi içinde bulunuyor. Aklın uzun bir süre için ayaklar altına alınmasına yol açabilecek bir sarkaç hareketi, bu işe başlamış gibi görünüyor. Yeni Ortaçağ, sadece düzen yapılarının dağılmasını ve gri alanların gelişmesini içermez; aklın gerilemesiyle de özdeşleşir. Akıl en alt düzeyde gibi görünüyor artık. Bizim Ortaçağımız, Hıristiyanlık sayesinde bir dayanaktan yararlanmış olan eski Ortaçağdan farklı olarak, kendisine hiçbir dayanak bulabilmiş değil. Görünürde daha

huzurlu, daha sofistike, daha özdenetimli, ama belki de gerçekten daha değişken. Belirsizlik duygusunun yükselişi, bir bakıma kamuoyunun bu kargaşa karşısındaki ortak bilincini dile getiriyor.

Akıl kültünün yok oluşunun ardından, karışıklık dönemlerinin en geleneksel çizgileri beliriyor bir kez daha: Korkular, aşırılıklara kaçışlar, davranış bozuklukları; aynı zamanda da içinden yarının hastalıklı ideolojilerinin çıkacağı bir ideolojik kazan kaynıyor. Gerçekten de bu ideolojiler, dünkü ideolojilerin tıpkıbasımları olmayacaktır. Aydın çevre, bu değişim karşısında suskundur: Ya sarsıntıların boyutunu küçümseyerek içini rahatlatmak istiyor; ya da akıl dışı olanı düşünmenin akıllıca biçimini bulabilmiş değil henüz.

Yeni Ortaçağın önemli bir noktası olan 2000 yılı korkusu, tıpkı 1000 yılı korkusunun eski Ortaçağı haber vermesi gibi, yavaş yavaş ufukta görünüyor. Bu kez bilgisayarlar ve elektronik aletlerle donanmış falcılar ve medyumlar ordusuyla. Ortak korkuların dışa vurulmasıyla. Kesin doğruların ve kaçamak yolların umutsuzca aranmasıyla. Bu "makro korku" henüz açığa çıkmadan önce, toplumlarımız, şu anda atalardan kalma eski korkuları günün tatlarına bulanmış bir şekilde de olsa yeniden keşfediyorlar.[44]

Yabancı, ilk önce. Her ne kadar yasadışı göçmen fantazması, görmüş olduğumuz üzere, Fransa'da göçten çok yasadışılık tarafından besleniyorsa da, bütün Avrupa toplumları yabancı düşmanlığını içeren eski kaygılara kapılıyorlar. Mağripli göçmenlere karşı: Sömürgeciliğin küf kokuları ve Cezayir Savaşı –en azından Fransa'da; köktendincilik karşısındaki tedirginlik; Batı normlarıyla pek uyuşmayan aile görenekleri nedeniyle şaşkınlık. Asyalı göçmenlere karşı: Olağanüstü etkinliklerine ve başarılarına yönelik kıskançlık; kendi içlerine kapalı toplumsal yaşamları dolayısıyla rahatsızlık; eski "sarı tehlike" mitosunun geri gelişi. Afrikalılara karşı: Sömürgecinin ağırbaşlı küçümseyiciliği; küçük Beyazlara özgü geleneksel horgörü; AIDS'ten ve cinsel ilişkiyle bulaşan hastalıklardan

[44]Bkz: Alain Duhamel, *Les peurs françaises*, Flammarion, 1993.

dolayı korku. Doğu'dan gelen mültecilere karşı: Avrupalılar arasında asgari dayanışma görevini yerine getirmeme nedeniyle dağınık bir utanma duygusu; hırsızlıklardan ve vurgunlardan çekinme; en yakın olana duyulan nefret ile birdenbire Tarih'in içine dalmış olan Çingenelere yönelik aşırı olumsuz duygu. En berbat basmakalıp tiplemeler yeniden su üstüne çıkıyor ve demokratik tutumlar uygarlığın en küçük çatırtıya dayanıksız ince zarına benziyor. Kıtanın doğusunda, komşu yabancıya, yabancı çoğu kez rakibe ve rakip de gitgide düşmana dönüşüyor. Sırbistan'da Slovak, Slovakya'da ya da Romanya'da Macar, hele hele Azerbaycan'da Ermeni, Gürcistan'da ya da Estonya'da Rus olmak hiç de hoş değil...

Öteki korkusu, Batı Avrupalılar arasında şimdilik yer tutmuyor; yine de büyük Almanya mitosu, bu korkuyu kolayca deşip duruyor. Alman ekonomisinin şu andaki sorunları, seksen milyon nüfuslu zengin ve güçlü Almanya düşüncesinin 1990 yılında diğer Avrupalılarda yarattığı korkuyla karışık şaşkınlığın bugün küllenmesine neden oluyor. Ama konjonktürel dalga geçtiği zaman tedirginlik yeniden ortaya çıkacak: Bu tedirginlik ortamı, üç yıl önce Fransız ve Alman devlet adamlarını Avrupa yapılanmasına ivme kazandırarak, hüküm süren tedirginliği savmaya yöneltmişti; üç dört yıl sonra, doğusunda kendi kendine üstlendiği Marshall planını tamamlayan bir Almanya'nın gerçek ağırlığını Fransa'nın farketmesiyle birlikte, bu tedirginlik ortamı yeniden işlemeye başlayabilir.

Malların ve insanların serbest dolaşımı sayesinde evrensel uyumun sağlanacağı düşünülen büyük pazar tarafından insancıllaştırılmış Avrupa düşü artık ne kadar da uzak bize![45] Yarım yüzyıl boyunca "mübadele yoluyla barış" nakaratı ağzımızdan hiç düşmedi; gerçekte ise Doğu'nun kötü kurdundan korkulduğu için barıştı... Bu barışçıl düşler bir başka çağa aitmiş gibi görünüyor bize; oysa henüz beş yıl bile olmadı! Eğer öteki korkusu 1989'dan beri aldığı hızla 2000 yılına kadar

[45] 1993 mitosunu *Grande illusion* [Büyük Yanılsama] (Grasset, 1989) olarak değerlendirdiğim için, karamsarlığın dönemin genel iyimserliğine ne denli ters düşmüş olduğunu iyi anımsıyorum.

artmaya devam ederse, "pratik çalışmalar"a geçilmesi riski de giderek büyür... Almanya'daki yabancı düşmanı şiddet dalgası, bu bakımdan acaba bir istisna mı yoksa olayların öncüsü mü? İstisna olduğunu destekleyen şeyler, birleşmeden kaynaklanan psikolojik düzensizlik, çok büyük zenginlik ile korkunç karışıklık arasında kutuplaşmış bir toplumun sıkıntıları ve ülkenin dengesini bulmadaki güçlükleridir. Öncü olduğunu destekleyen şeyler ise şunlardır: Günah keçisi arayışının toplumun en yoksul kesimlerinde daha da fazla olmasının yarattığı tehlike; birarada yaşama sorunlarının birbirine yakın, hatta benzer toplulukları ilgilendirdiği için daha keskinleşmesi. Bunlara ayrıca, elli yıllık örnek demokrasinin mücadele edemediği yabancı düşmanlığı zeminini de eklemek gerekir...

Polonya'nın, Romanya'nın ve özellikle Rusya'nın bugüne kadar Alman tarzı bir şiddet ateşi içine düşmemiş olmaları, görünürdeki bir mucizedir. Fakat belki de komünizm, ilginç bir şekilde şiddetsizliği öğretmişti. Gerçekten de, mahkemelerin, yargısız infazların, bireysel ya da toplu kan davalarının olmadığı bir devrim karşısında şaşkınlığa düşmemek mümkün mü? İtalyanlar, yöneticilerini, kendilerinden çaldıkları için hapse atıyorlar; eski halk demokrasilerinin sakinleri ise, kendilerini ezip mahvetmiş, iflasa sürüklemiş ve bu arada çalıp çırpmış bürokratların huzurlu bir yaşam sürmelerine izin veriyorlar. Eski komünist yöneticiler, ithalatçılara, yiyicilere ya da yalancı girişimcilere dönüşerek refaha kavuşuyorlar; gizli servis ajanları, Varşova'nın ya da Sofya'nın yeşil banliyölerinde sakin sakin yaşıyorlar; dün yönlendirilmiş hizmetler sunan parti aydınları, uluslararası konferanslar dizisine katılıp komünist cehennemde "yaşadıklarını" paraya çeviriyorlar; Moskova darbecileri, açıktan açığa siyasetle uğraşıyorlar... Temizlenmenin gereği olarak, topluca günah ödemenin ne denli şiddete yol açtığını bilen biz Fransızlar için ne kadar da garip bir durum. Yaşanan bütün bu şeyler yarım yüzyıllık komünizmin yarattığı uyuşukluğun bir sonucu olsa da olmasa da, Doğu toplumları, yabancı düşmanlığının eyleme dönüşmeyip yalnızca söylemde ve art düşüncede yer almasıyla

birlikte, Alman tarzı bir sapkınlığın içine düşmeyeceklerdir herhalde.

Güvenlik psikozu nedeniyle de öteki korkusu: Fransa'da yirmi beş yıl içinde suç işleme oranı dört kat, silahlı soygun oranı da on kat artmış bulunuyor. Aşırı duyarlılık ortamı içinde büyük suçlar sürekli artarken küçük suçlarda da bir patlama yaşanıyor. Fakat zihinlerdeki karışıklık gerçeğin de ötesinde: Avrupalılar, New-Yorkvari bir sendromun içine çekiliyorlar ve kendilerinin saldırılarla, tehditlerle karşı karşıya kaldığı hissine kapılıyorlar. Korku, gencin, ondan daha fazla yabancının ve hepsinin ötesinde de yabancı gencin üzerinde toplanıyor. Bu bakımdan herhangi bir insanın dış görünüşü nedeniyle suçlu sayılması söz konusudur ve Mart 1993'ü izleyen yasa değişiklikleri bu anlayışı belli bir yöne doğru sürüklemekten başka bir şey yapmamıştır. Dolayısıyla Pasqua yasalarının bu denli zayıf bir tepki doğurması da bir raslantı değildir. Hatta "insan hakları" çevresi bile, saplantılar içinde hapsolan kamuoyunun baskısı karşısında, biraz ödün verilmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştır.

Bu saplantılı korku, halkın çoğunluğunun, elle tutulamayan gözle görülemeyen bir toplumun kurulu düzenin bağrına şiddetle daldığı yönündeki dağınık duygusunu dile getirmektedir. Bu toplum: yakın çevredeki suçlulukla, günlük yaşamın kalbine çöreklenmiş gibi görünüp onu tehdit etmekte; banliyö ayaklanmalarıyla, geleneksel topluma karşı bir saldırının başlayabileceği otorite-dışı mekanların varlığını açığa çıkarmakta; cinayetlerle ise, her türlü mafyanın sürekli büyüyen gücünü kanıtlamaktadır. Bütün bu oluşumların her birinin içinde yer alan şiddet, gri alanların ve onlarla birlikte her türlü düzensizlik biçimlerinin sinsi gelişimi karşısında bizim evrenimizin ne denli savunma konumuna çekildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Büyük salgın hastalıkların canlanmasıyla birlikte de öteki korkusu: Sanki gerisin geriye dönen Tarih'e bir doruk noktası gerekiyormuş gibi, AIDS, vebanın rolünü oynamak için beliriverdi. Refah içindeki dünya, hastalık bulaşmasından, –kinlerin en ilkeli olan– ötekine kin beslemekten korunmuş

olduğunu zannediyordu. İşte bu kin, yeniden sahneye çıkıyor ve bizi de insan ruhunun en gizli bölümlerine doğru sürüklüyor: Cinsellik, ölüm, yazgı. Kötü bir cin kaderimizi belirliyor olsaydı, kesinlikle böyle bir önseziye sahip olamazdı! Ortaçağa özgü bir hastalık, yeni Ortaçağı haber veren karanlık bir kehanet gibi aniden ortaya çıkıyor. Oynanan bu oyuna kapılmamak için akılcıl ve Descartesçı olmaya devam etmek mi gerekiyor acaba!

Fakat daha heyacanlı bir kanıya göre, AIDS gerileyişi resmeder gibidir: Bu evrende bile ilerlemenin sürekli olmadığı duygusu sonucunda bilimsel gerileyiş; oysa Batı, bir buçuk asırdır bu alanda ileriye gidişlerin düzensiz olabileceğine ama kesinlikle tersine döndürülemeyeceğine inanmıştı. Korunmak için en eski cinsel tabulara geri dönülmesi sonucunda ahlaki gerileyiş. Özgürlüğün düşüncesini bile hiçliğe indirgeyen bir hastalığın belirmesi nedeniyle felsefi gerileyiş; aşk ve kader oyunlarının meyvası olan bu ölüme mahkum oluş karşısında özgürlüğün ne gibi bir ağırlığı olabilir ki? Tecrit edip kapatma konusundaki eski tartışmaların yeniden alevlenmesi nedeniyle sosyolojik gerileyiş; AIDS taşıyıcıları hakkındaki çeşitli görüşlerde öylesine karanlık nakaratlar tekrarlanıp duruyor ki! Tıpkı bir zamanlar yoksullarını ve vebalılarını tecrit etmesi gibi, 2000 yılından sonra da dışlanmışlarını ve AIDS taşıyıcılarını yeni bir biçimde kapatacak bir topluma doğru mu gidiyoruz acaba? Çok uzun zamanlardan beri hiçbir salgın hastalık bu denli tedirginlik yayıcı olmamıştı belki de; çünkü bizim gözümüzde anlaşılmaz olan güçsüzlüğümüz her gün biraz daha vurgulanıyor: Hiç olmazsa XIV. yüzyılda veba hakkında hiçbir şey bilinmiyordu, adından başka...

Çok farklı nitelikte bir başka korku, Avrupa'nın ortaya çıkışı korkusu: Gerçekte Avrupa, ne aşırı onurlandırılmayı, ne de aşağılanmayı haketmektedir. Akılcılığın ötesinde sınırsız bir tarihsel iyimserlikle özdeşleştirildikten sonra, şimdi de bütün güçlüklerden kurtulmak için bir bahane haline dönüştürülüyor. Tarımsal gelir, yıllar boyu göreli artışın ardından yerinde mi sayıyor? Avrupa'nın hatasıdır. Ekonomik durgunluk alışılmadık bir yoğunlukla mı geliyor? Avrupa'nın hatasıdır.

Ekonomik kurallar bize yer çekimi yasası kadar doğal bir şekilde mi hükmediyor? Avrupa'nın hatasıdır. Demografik zorlamalar karşısında sınırların kontrolü gitgide daha mı güçleşiyor? Avrupa. İşsizlik mi artıyor? Avrupa. Dünün el üstünde tutulan meslekleri teknolojik gelişme tarafından tehdit mi ediliyor? Avrupa. Anlaşılmama duygusu mu? Yalnızlık mı? Avrupa. Doğu'dan gelen şok dalgası mı? Göçmen selleri mi? Avrupa. Geleneksel kurumların zayıflaması mı? Avrupa. Ahlakın gerileyişi mi? Avrupa. Ölçütlerin kaybolması mı? Geleneksel değerlerin yok olması mı? Yine Avrupa.

Kolektif havanın her şeyi ters yüz edebilmesi için pek az zaman gereklidir. Beş yıl öncenin Avrupacı tutkusunu anımsayan var mı hala? Avrupa yapılanmasının yalnızca çözümü değil de her soruna en iyi yanıtı getirdiğine yönelik kimsenin karşı koyamadığı inancı, ya da ilerlemenin sürdüğü ve biraz karışık olmakla birlikte tartışılmaz ortak bir bilince sahip örgütüyle birlikte yeni bir süper devletin oluştuğu duygusunu, ya da gerçekleşme noktasındaymış gibi görünen Avrupa Birleşik Devletler düşünü, anımsayan kaldı mı acaba? Gelişme "Avrupa iyimserliğini", durgunluk "Avrupa karamsarlığını" besler diyerek, bir görüşten öbür görüşe doğru kayan zihinlerdeki bu değişmeyi sadece ekonomik ortama bağlamak çok basittir. Ama Topluluk Atlas Okyanusu ile demir perde arasında kendi içine kapanmış bir şekilde yaşarken, belki de işler böyle gidiyordu. Günümüzde Avrupa, günah keçisi olarak, kamuoyunun düzensizlik ile yol işaretlerinin yitirilişi karşısındaki rahatsızlığını yansıtıyor: Artık bilinmeyenle uylaşıp onun en gözde ifadesi haline geliyor. Tehlikelerin, istikrarsızlığın ve yarın korkusunun ortaya çıktığı yer, Avrupa zeminidir. Bu kaygılara Avrupa yapılanması mitosu hiçbir yanıt getiremiyor ve Avrupa bütün tehlikelerin kıtası haline dönüşüyor. Avrupalılar, Avrupa'ya saldırarak gerçekte kendi zeminleri üzerinde görünen belirsizlikler karşısındaki tedirginliklerinden kurtuluyorlar. Nasıl yabancı düşmanlığı ile güvenlik saplantısı çok klasik bir psikanalitik modelin aktarımıyla görünmez toplumun reddine varıyorsa, günah keçisi Avrupa da, akılcılığın geleneksel kural-

larına uymayan bir dünyayı şimdilik kavramaktaki kolektif beceriksizliğimizi açığa vuruyor.

Karamsarlık, gerçekten de bütün düzeylerde ilerliyor. Bu durumun izleri, tüketimden yavaş yavaş tasarrufa kayılmasıyla birlikte, hergün ekonomide açıkça görülüyor; sanki Avrupalılar yarının bugünden daha kötü olacağına ve özellikle çocuklarının kendilerine göre çok daha zor yaşam koşullarıyla karşılaşacaklarına kesinlikle inanmışlar gibi: Öyleyse, korunmak için para biriktirmeli! Sınırsız tüketim arzusu, hem sonsuz gelişme hem de Avrupa'nın kurulması düşünceleriyle at başı gidiyordu; tasarruf tercihi ise, yarınların şüpheli olacağı inancına eşlik ediyor. Bunun yanında tarihsel karamsarlık daha derin bir şekilde yaşanıyor; çünkü Avrupa kıtasının çöküş içinde olduğu ve Asya'nın başarısının doğal olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni bu yöne doğru kaymaya zorlayacağı hakkındaki görüş hemen hemen herkes tarafından kabul görüyor. Üstelik çöküş hafif bir hastalıktır sadece...

Pek uzak olmayan düşüş sarhoşluğu, en pis geçmişin kokularıyla besleniyor. Vichy sahnenin önüne getiriliyor; ama bunun amacı, nihayet tabularımızdan kurtulup gerçekle yüz yüze gelebilmek değil. Tam tersine, büyülenişi dönemin en yeşilimsi yönleri besliyor; sanki Fransızlar en berbat şeyleri anımsayarak, ya da daha tehlikelisi, uyum sağlamadaki sonsuz yeteneklerinden emin olarak, kaygılarından kurtulmak istiyorlarmış gibi... Geleceği karanlık olarak düşünemedikleri için geçmişin renkleriyle resmetmeye kalkışıyorlar. Şu konuda anlaşalım: Fransa'nın Pétainci ya da Vichyci bir tutkuya kapıldığı anlamına gelmez bu söylediklerimiz; ama burada da bir transfer mekanizması işlemektedir. Fransa, katettiği yolların en karanlık anlarına geri dönerek gelecek karanlıkları başından savacağına inanıyor.

Batı'nın huzursuzluğu acaba kendi yolu yordamınca Ortaçağa geri mi götürüyor bizi? Benzetme uğruna böyle bir şeyi kabul edersek, huzursuzluğun beş yüzyıldır ortalıkta görünmediğini varsaymak gerekir... Ne büyük yanılgı! Fakat –şu noktada bir koşutluk kendiliğinden ortaya çıkıyor ki– gelecek öngörüyle ve özellikle bir akılcılık sezisiyle kavranamadığı za-

man, bu tür ortak kuşkuların belirsizlik anlarına eşlik ettiği de bir gerçek. Bulanıklık tek perspektif olarak kendini kabul ettirdiğinde, rahatsızlık yaygınlaşır ve kaygı da türevleriyle, aktarımlarıyla ve farklı biçimleriyle her yeri etkisi altına alır. 2000 yılının büyük korkusunu beklemeye gerek kalmadan, biz şimdiden bu durumun içinde bulunuyoruz. Her türlü benzerlik bir yana, Fransız ekonomisini etkileyen sinirsel bunalım, bu durumun tam bir göstergesini oluşturuyor. Savaştan bu yana görülen en büyük ekonomik durgunluğun yaşanmasına karşın, Fransa ilk petrol şokundan beri satın alma gücünü %25 artırarak bununla mücadele ediyor; ama yine de seçkinler bu durgunluk nedeniyle darmadağınık bir görüntü çiziyorlar. Devlet görevlerini yerine getirmek, halka güven vermek, soğukkanlılık duygusu aşılamak yerine, engel karşısında bozguna uğramış durumdalar. İçlerinden bir bölümünün devalüasyon yapılmasını, başka bir bölümünün gözükapalı atağa kalkılmasını, diğerlerinin faiz oranlarında yapay bir indirime gidilmesini istediği, bazen Amerika Birleşik Devletleri'ni, bazen Almanya'yı, bazen Japonya'yı suçlayan ve işsizlik rakamlarını gördükçe doğrudan tehdit altında olan insanlardan daha fazla şaşkınlığa düşen Fransız seçkinleri, küçük bir olay karşısında, Marc Bloch'un *Etrange défaite*[46] adlı mükemmel yapıtında betimlediği öncellerine benzer bir davranış içinde bulunuyorlar. Karamsarlık tehlikelidir: İnsanları yönelttiği tutumlar, aşırılığa kaçılırsa ve sorunlar da ciddi boyutlar alırsa, tıpkı 1940 Haziran'ındaki gibi bir çılgınlığa yol açabilirler.

Korkular yerleşir yerleşmez, dinsel, etnik ve siyasal aşırılıklar da öne çıkarlar. Doğal olarak akıl horlanır. Yeni Ortaçağın bu günlerinde dinsel zihniyetin katılaşması, ilginç bir tarihsel koşutluğa işaret ediyor. Nasıl bir zamanlar manastırların dindarlığı ortak imanın yoğunlunu kanıtlamaya yetmiyorduysa –Engizisyon bu çelişkiyi dile getirmiyor muydu zaten?–, dinsel azınlıkların softalığı da Kiliselerin artan etkisini garanti et-

[46] Marc Bloch, *L'étrange défaite*, Folio, Gallimard. Bu yapıt, henüz keşfetmemiş olanlar için zorunlu bir okumayı gerektirmektedir. Marc Bloch, Eylul 1940'ta kaleme aldığı ve idamından sonra yayımlanacak olan bir elyazmasında, Haziran bozgununu ve seçkinlerin sorumluluğunu ameliyat masasına yatırırcasına analiz etmektedir.

memektedir. Günümüzde pupa yelken ilerleyenler, en dogmatik gruplardır. Gilles Kepel, *Fous de Dieu*[47] adlı yapıtında bunların hepsini ortaya dökmüştür: Katolik dünyasında, köktendinci hareketlerin uyanışı; Protestan evreninde, karizmatik alt-kiliselerin ilerleyişi; dindar Yahudilerde, "Loubavitch"lerin ve öteki teokratik hahamların yükselişi; İslami yörüngede, saf ve katı, yayılmacı ve saldırgan bir İslam'ın yandaşları yararına ılımlıların gerileyişi. Semavi dinlerin dışında ayrıca, tarikatların, hepsi birbirinden daha çok esinlenmiş inançlılar gruplarının, çoğu kez misyonerler kadar açgözlü "guru"ların, Kutsal Kitap'la ilgisi olmayan kutsal kelamın, yalnızca korku güdüsü üzerinde oynayan yarı dinsel yarı pagan ayinlerin, üyelerinin hepsi hipnoz altındaymış gibi görünen cemaatlerin önlenemez yükselişi. Ve akıldışılık dizisinin daha da ilerisinde, gelecek saplantısının en mükemmel ticaret alanı olduğunu keşfetmiş astrolojinin, medyumluğun ve diğer bütün yalancı bilgi dallarının patlayışı.

Kardinal Lefebvre'den Kudüs'ün bazı hahamlarına, şeriatın en katı savunucularından kendilerini cemaatleriyle birlikte feda etmeye hazır Teksas'ın "guru"larına kadar hep aynı oyun tezgahlanıyor: Korku ile akıldışılık üzerinde oynanıyor bu oyun. Beş asır önce açılmış büyük akılcılık paranteziyle birlikte dinler de değişmişlerdi; doktrinal köşelerini törpülemişler, bilimle bir *modus vivendi* üzerinde anlaşmışlar ve dünyevi alanın kendi yetkileri dışında bulunduğunu hukuki ya da fiili bir şekilde kabul ederek ruhani alanın içine geri çekilmişlerdi. Uzlaşmaya son! İşte bütün bu dinler, yayılmacı oldukları kadar gerici de olan hareketli dinsel azınlıklar tarafından aşılmış durumdalar. Bunları yola getirmekten aciz oldukları için de, ister istemez ödün vermek zorundalar. Aşırı sağın göç hakkındaki tezlerinin her türlü süzgeçten geçerek sonuçta demokratik siyasal güçlerin hepsine bulaşması gibi, en dinamik dinsel cemaatler de geleneksel Kiliselerin kendilerini uydurmak zorunda oldukları "çizgi"yi belirliyorlar. Böylece, laik toplum-

[47] Gilles Kepel, *Les fous de Dieu*, Le Seuil, 1991.

larla gerçekleştirilmiş birçok uzlaşmanın tartışma konusu haline getirilmesi yönünde yeni bir eğilim beliriyor.

Fransa Kilisesi ve aynı zamanda Fransız büyük hahamlığı, bu değişmeyi en az yansıtanlar: Her ikisi de, bu ülkede hala çok güçlü olan akılcıl kültüre sıkı sıkıya bağlı. Fakat Kilisenin geleceği, Notre-Dame'dan çok Polonya'nın kiliselerinde, Parisli entelektüel cizvitler çevresinden çok Afrika ile Asya'nın yarı dinsel yarı pagan topluluklarında belirleniyor. Aynı şekilde köktendincilik, Fransız Yahudilerde, Protestanlarda ve Müslümanlarda, bunların yabancı dindaşlarına göre çok daha yumuşak bir nitelik gösteriyor: Akıl kültü izlerini bırakmış burada...

Gerçekten Fransa, bu açıdan bir ılımlılık limanıdır. Doğu Katolikliği, İran İslamcılığı, en gerici Yahudiler İsrail'i ve tüketim toplumu da ucuz peygamberler ile medyumları coşturup azdırıyorlar... Bunlara bir de aşırı Ortodoksluk eklenirse, hesap tamam olur: Piskoposlar Moskova'da siyasete ne kadar çok bulaşırlarsa, demokrasinin pekişmesi de o ölçüde zorlaşmaktadır; çünkü Rus Ortodoksluğunun iktidarla oluşturduğu yönelimler ve –daha berbatı– ilişkiler, rejimi teokrasiye doğru itmektedir. Bu nedenle de Balkanlar'daki toprak rekabetlerinin arkasından, çatışmaların en eskisi olan –ve uzun zamandır unutulan– Ortodoks dünyası ile Katoliklik arasındaki çatışma işin içine girmektedir.

Vatikan'ın politikasını da işte bu doğrultuda yeniden değerlendirmek gerekir, yoksa komünizm dönemindeki insan haklarını savunan konuşmaları ritminde değil. Sovyet tehditinin iyi ile kötü arasında kesin bir çizgi çekmiş olduğu günlerde, yaşam Vatikan için de çok daha basitti. Düşünce alışkanlıklarımız, dinsel çatışmaları şimdilik gizliyor; yalnızca topraklarla ya da etnik konularla ilgili yorumları kabul ediyor. Fakat bu referansları bir an önce yeniden bulmamız gerekli. Din savaşları geri dönüyor ve aynı zamanda Batı Kilisesi ile Doğu Kilisesi arasındaki daha az hoyrat nüfuz çatışmaları da. Bu Kiliseler, cephe çizgilerini, laiklerin çok daha sınırlı dünya görüşüyle uyuşmayan bir dünya görüşü doğrultusunda yeniden düzenlemeye girişmek üzereler. Sırbistan-Hırvatistan

sınırının girdili çıktılı çizgilerinin arkasından, Katolikliğin iki dalı arasındaki en eski sınır taşları beliriyor... Giderek artan ruhanilik eğilimlerini havada yakalayacak olanlar, en hoşgörülü biçimleri altındaki geleneksel dinler değildir. Tersine bu dinler, cemaatlerini yitirmemek için, köktendincilikle ve "aydınlık" düşmanlığıyla sonu gelmez bir yarışa girmek riski içinde bulunuyorlar. Mikro bilgisayar ile astroloji, cep telefonu ile tarikatlar, DNA'nın kurcalanması ile köktendincilik; öylesine garip eşleşmeler ki, sonuçta bilim galip gibi görünmüyor kesinlikle.

İlkelliğin geri dönüşü, tarikatların yükselişi kadar kabileciliğin canlanışında da somutlaşmaktadır. Komünizmin ölümü, kendi içinde ulusların intikamını taşıyor, ama etnik grupların kaçınılmaz başarısı anlamına gelmiyordu. Etnik gruplar görüş alanımızdan kaybolmuştu; onların yalnızca etnologlara ait olduğunu zannediyorduk. Lévi-Strauss, Bororoların üzerine değil de, Sırpların, Moldavların, Azerilerin ve diğerlerinin üzerine eğilmeliydi. Etnik kimlikler sorunu, "yumuşak" biçimi altında yurttaşlık hukukundaki toprak hakkı / kan hakkı tartışmasına, katı biçimiyle de kabilesel savaşlara doğru uzanmaktadır. Milliyetçiliğin zaferi, Fransız türü bir milliyetçiliğin ve "katılımcılık topluluğu"nun zaferi olabilirdi; oysa bunun tam tersi oldu: Ren'in doğusundaki bütün Avrupa'yı kapsayan Alman türü milliyetçiliğin zaferi gerçekleşti.

Yeni Avrupa bakımından Alman yurttaşlığının sembolik bir nitelik taşıdığının bilincinde olan Cumhurbaşkanı Von Weizsäcker, toprak hakkının hiç olmazsa bir bölümüyle işlemesini sağlayacak yeni kuralların konulmasını ne kadar savunursa savunsun, bu amacının hala çok uzağında bulunuyor. Dolayısıyla onun kadar özgür düşünceli biri bile, Almanya'da doğmuş bir Türk'ün Alman büyük ebeveynlere sahip bir Polonyalı'dan daha Alman olduğunu ve bu nedenle Polonyalı'nın değil de Türk'ün Cermen yurttaşlığını hak ettiğini söylemeye cesaret edemiyor. Hatta Federal Cumhuriyet'te yabancı düşmanlığı baskısını hafifletmek amacıyla yurttaşlığa

kabul edilme daha kolaylaştırılsa bile, "geri dönüş yasası"[48] ile bunun sonucu olan Almanların bir ulus-devlet değil de bir halk olduğunun ad vitam aeternam[49] tanınması olgusu, öyle kolay kolay yok olacak gibi görünmüyor. Öyleyse, Almanların kabul etmediği bir şeyi Polonyalılardan, Slovaklardan ya da Slovenlerden istemenin ne anlamı var? Ülkelerden taşıp mekanları bulanıklaştıran birbirine dolanmış halkların yer aldığı bir Avrupa haritasını öğrenmemiz gerekiyor artık. Dil hazinesi, sınırları etnik gruplara üstün tutmak için hala azınlıklardan söz ediyor. Ama yarın halklara göndermede bulunacak: İşte o gün etnik gruplar sınırlar üzerinde üstünlüklerini kabul ettirmiş olacaklardır.

Kabilecilik, yalnızca Avrupa'ya özgü bir "yeni düşünce" değildir. Aynı anda Amerika Birleşik Devletleri de, Tarih'in gizini oluşturan eşzamanlılık nedeniyle bu düşünceye kapılmıştır. Kabileler Avrupa'yı aralarında paylaşırlarken, "PC" –politically correct[50]– hareketinin Kuzey Amerika'yı kırıp geçirmesi, hangi garip raslantının sonucudur acaba? PC olayı, Amerikan mizacına çok uygun düşen azınlıkların hukuki mantığını doruk noktasına taşıyordu; kabileler olayı ise, önceden kestirilemeyen bir gelişmenin, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ortaya çıktı. İlk olay, azınlıklar için üniversitelerin kabul etmeleri gereken yapay bir tarih yaratmaya varacak denli kimlik ilkesini vurguluyordu; ikinci olay ise, hemen hemen doğal bir şekilde geleneksel çatışmalara kaynaklık ediyordu. İlk olay, tümüyle hukuki bir dinamikten doğmuştu; ikincisi ise, güç ilişkileriyle ölçülüyordu. Buna rağmen bu iki olay birbirine paralel olarak gelişti; sanki belli bir anda, bir refah modeliyle ya da bir totaliter sistemin yıkılışıyla karşılaşan çağdaş dünyanın, bunlara karşı tepki olarak alt topluluklara doğru kaçınılmaz bir geri dönüşe yol açması gerekmişti.

---

[48]Bunun anlamı, iki büyük ebeveyninin Alman olduğunu kanıtlayabilen her göçmenin Alman olarak kabul edilmesidir.

[49]Ad vitam aeternam (Lat.): Sonsuza dek; her zaman için. (Çev.)

[50][Ing.] Aşağılayıcı, küçümseyici ya da ayrımcı dilsel deyimler kullanmama yönündeki tutum (Çev.).

Ekonomi tarafından yönetilen bir toplumdaki kabilecilik güdüsü, yankısını eski iktisadi himayecilik fantazmalarının geri gelişinde bulur. Doğal olarak ideolojik evrenden çok piyasa üzerinde daha etkili olan gerçeğin baskısı, bugün bile bir karşıt ağırlık işlevi görmektedir: Allahtan himayecilik, bir söylem temasından başka bir şey değil. Eğer dünya ekonomisi, tam anlamıyla bir durgunluk içine batmazsa, sadece potansiyel bir politika düzeyine inmiş olur. Oysa tam tersine, bir dram patlak verdiğinde, ekonomik sağduyunun gerekçeleri, kabileciliğin bu ekonomik somutlaşması karşısında hiçbir ağırlık taşımayabilir. Böyle bir durumda da her türlü tehlikeyle karşı karşıya kalmamız mümkündür.

Bilinmeyen şeyin yarattığı başdönmesi, gerçekten de basit düşüncelerin yeniden ortaya çıkmasını sağlar: Köktendincilik, kabilecilik, himayecilik. Bir önceki dünya –yani beş yıl öncesinin dünyası!–, istikrarlı olduğu için, hepsi de etkileri ve karşı etkileri içeren sibernetik model üzerine kurulu karmaşık düşüncelere yol açıyordu. İstikrarlı evrene sofistike analizler; değişken evrene ise ilkel tepkiler. Bu yeni Ortaçağda, korkular bilinçaltına, ilkel düşünceler de bilince ihanet ediyor. Korkular ile ilkel düşünceler birbirinden ayrılmazlar ve doğal olarak kolektif davranışları koşullandırırlar. Popülizm, ilkelliğe bu geri dönüşün içinde tomurcuklanıyor, hem de basit düşünceler ve sorularla: Seçkinler neye yarar? Toplum neden arabuluculara gereksinim duymaya devam etsin? Zekayı işletecek ve sofistike düşünceler üretecek herhangi bir alan kaldı mı? Bir mitos, özdeşleşilen bir lider, bir halk dinamizmi: Aralarındaki bağlantı kendiliğinden kuruluyor. Korkular, demokrasinin karmaşık oyununa yol açmaz; aynı şekilde köktendincilik ile etnik grupçuluk da. Ayrıca popülizm, anıların ağırlığının bizde yarattığı inancın tersine, yalnızca ulusçuluğun ürünü değildir. Daha derin bir şekilde, umutsuzca tutarlılık arayışı içine girmiş olan karmakarışık bir topluma uygun düşer. Böyle bir toplum ise, artık kendisini yönetmek durumunda olan karmaşıklığın ve bulanıklığın boyutlarının farkına vardığı zaman, en temel siyasal biçimlerden vazgeçebilir. Bu noktaya ulaşıncaya kadar da, basit düşüncelerin politikasını yapma riskiyle karşı karşıya

bulunur. "Faşizm, neyin adına hareket ettiğini bilmez, ama hemen hukuki biçimlerden yaşamın kendisine geçer" diye yazmıştı Berdyayev. Her dönemin kendine özgü ideolojik katılığı. Bizi tehdit eden faşizm değil, ama yeni bir dirimselcilik.

Basit düşünceler, köktendincilik, kabilecilik..., yeni bir ideolojinin malzemelerinden başka bir şey değiller. Bu yeni ideoloji, otuzlu yılların basit bir dirilişi olmayacaktır. Göçmen sığınma merkezlerini ateşe veren Alman "skinhead"lerin şiddetinin ardında nazizmi aramaya kalkmakla yanılgıya düşüyoruz. Gamalı haçı gözümüzün içine soksalar da, yeni bir partinin SA'ları değil bunlar. Aynı şekilde Lombardia Birliği'nin ardında Mussolini'nin kara gömleklilerinin yeni bir canlanışını aramak da, yolumuzu şaşırmak demek. Bunların hepsi, ideolojik kazanlarda hazırlanmakta olan yeni ürünler. Henüz oluşum aşamasındaki sistemler olmalarına karşın, yine de kokularını tahmin edebiliriz: Ya "milliyetçi-komünist" bir sentez, ya da "ekolojist-milliyetçi-popülist" bir hareket.

Birincisi, sona ermekte olan bir çağın doğal çocuğudur. Milliyetçilik, faşizm ve komünizm, sürekli olarak birbirleriyle kesişmiştir: Birbirinin içine geçmiş kökenleri nedeniyle, her ne kadar hepsi bunu şiddetle yadsıyorsa da. Ortak düşmanları nedeniyle: Demokrasi, piyasa, kosmopolitizm. Eski tarihsel suç ortaklıkları nedeniyle: 1932'nin Alman komünistleri, nazilerden çok sosyal demokratlardan nefret etmiyorlar mıydı? Toplumsal örgütlenme konusundaki yakın görüşleri nedeniyle: Piramit şeklinde hiyerarşik ve otoriter bir örgütlenme. Aynı parti-devlet kültünü benimsemeleri nedeniyle. Geleceğin dondurulmuş bir görüntüsü adına belirsizliği yok etme arzusunu paylaşmaları nedeniyle. Bu milliyetçi-komünist sentez, eski Doğu bloğunda tezgaha yerleştirilmiş durumdadır: Çok sayıdaki bolşevik için, eski iyi komünizmin basit bir ikamesidir; başkaları için, Moskova'nın vasiliğinden kurtarılmış bir komünist rejimdir; yönetici sınıfın birçok üyesi için ise, bütün anti-demokratik güçlerin doğal bir ortaklığıdır. Sırbistan'da Miloseviç ile bir dereceye kadar Romanya'da Iliescu, bu yeni ideolojinin öncüleridirler. Ukrayna, bu ideolojinin içine doğal bir şekilde yer-

leşmiş gibi görünmektedir: Düzensizlikten bıkıp kendilerini eski komünist partisinin yerel sekreterlerine teslim eden eski Sovyet cumhuriyetleri de, Ukrayna örneğini izlemekte gecikmeyeceklerdir. Bu ülkeler, komünizmden örgütlenmeyi, vardiya sistemini ve kadrolaşma araçlarını alıp sürdürmekte; ama buna karşılık, kapitalizmin belli belirsiz büyüsüne olabildiğince kapılarak komünist doktrini reddetmektedirler. Milliyetçilikten ise ideolojik enerjiyi, harekete geçirme yeteneğini ve gerektiğinde günah keçisi yaratma becerisini çekip almışlardır. Duruma göre bir de dinselliğin vurgulanmasıyla, –çünkü Ortodoks kiliselerin dünyevi iktidara boyun eğme alışkanlığı vardır– bu karışım patlayıcı bir hale dönüşür. Sallantılı ve genç demokrasiler için tipik bir ideolojik üründür bu. Ama Batı'nın zengin toplumlarına ihraç edilmesi epey güçtür.

Tabii Fransa'da, aşırı sol ile aşırı sağ arasında köprülerin çoğaldığı, gazetecilerin kalemlerini değiştokuş ettikleri, kızgınların en iyi saldırı açısını bir bu yanda bir öbür yanda aradıkları ve Jean-Edern Hallier'nin bu balede simgesel bir rol üstlendiği izlenimini edinmek mümkün: Ama bu durum, olayın fazla ciddiye alınmaması için de yeterli bir neden... Zaten bu oyun, yalnızca Fransız siyaset sahnesinde oynanıyor; çünkü bu sahnede hem Stalinci bir komünist parti, hem de geleneksel bir aşırı sağ parti bulunmaktadır. Basının, satışlarını artırmak için ideal bir imkan olan bu sağlıksız ilişkileri aylar boyunca karıştırmasına tanık olacağız; ama gerçekten bunun bir geleceği olamaz. Miloseviç'in Fransız aşırı grupları için bile bir modele dönüşmesi, yarın gerçekleşecek bir şey değildir. Buna karşılık, Ugo Bossi bir model olabilir!

İşin doğrusu, yarının Batı aşırılığı "ekolojist-milliyetçi-popülist" yanda bulunmaktadır. Bizim yumuşak başlı Yeşillerimiz, sempatik ekoloji hareketinin bu ideolojik yığına katıldığını görmekten şaşkına düşeceklerdir. Oysa bu hareket, belirleyici bir malzemeyi oluşturmaktadır: Ekoloji, yoksa çevrecilik değil. Gerçekten de ilki, bir dünya görüşü olma amacındadır; ikincinin ise, kendi dönemindeki tüketiciyi koruma hareketi gibi, sanayi toplumunun gücüne yönelik bir karşıt-erk oluşturmaktan başka bir arzusu yoktur. Ekoloji, doğa

düşüncesini kültür düşüncesinin üstüne yerleştirir; oysa çevrecilik, toplumsal modelin temellerini tartışmaya kalkışmaz. Bir yanda, "öjenizm"[51] ile flört eden ve ılımlı biçimi altında bile etnik fantazmalarla çakışan aşırılığa götürülmüş bir saflık kültü; öte yanda ise, geleneksel olarak kaynakların, gelirlerin ve zamanın paylaşımını arzulayan sosyal demokrasinin yumuşak başlı bir türevi bulunmaktadır.

Ekoloji, ideolojik olarak gericidir; çevrecilik ise, daha çok ilericidir. Ekolojide olduğu gibi, küçük kuşlar için sosyal demokrasiyi bireyler için sosyal demokrasiye tercih etmek, yansız bir davranış değildir. Yeşiller, üveyik kuşlarını korumak için harcadıkları psikolojik yatırımın aynısını dışlanmış insanlar için ne zaman gösterecekler acaba? Yeşil köşenin, yani Luc Ferry[52] tarafından çözümlenmiş köktenciliğin bulunduğu bir uçtan, çevrecilik köşesinin yani doğal kaynakların iyi bir şekilde korunmasıyla bezenmiş bir sosyal demokrasinin yer aldığı öteki uca uzanan bu alan çok geniştir. Yeşillere dönüşmüş eski aşırı solcular köktencilikle nitelendirilmeyi, eski sosyalistler de saflığın çekiciliğine kapılmakla suçlanmayı kabul etmeyeceklerdir. Bütün marjinal toplumsal hareketlerin başına ne geliyorsa, ekolojinin de başına aynı şey gelmektedir: Şu ya da bu kişilerin iyi niyetlerinden kaynaklanan çok sayıdaki filtre ideolojik tempoyu yumuşatıyorsa da, aslında bu tempoyu belirleyenler aşırı kanatlarıdır.

Bölgeden, topraktan, ulustan geçilerek doğa durumundan kabileye kendiliğinden ulaşılıyor. Ekoloji, askeri ve fetihçi bir milliyetçiliğe değil, ama modernleşse bile eski tutucu kalıtımsallığı yansıtan toprağa, geçmişe ve kimliğe bağlılığa vurgu yaparak iyi komşuluk ilişkileri yürütüyor. Toprağa geri dönüş, ideolojik bakımdan hiçbir zaman ilerlemeyle eşanlamlı olamaz. Zaman zaman birkaç yersiz açıklama ile birkaç dil sürçmesi, bütün bu yakınlıkları aynı düzlem üzerine getiriveriyor. Bu işlem, Doğu'da şimdiden açıkça sergileniyor: Hatta kabilecilik ekolojinin ilk kırıntılarını içine almış du-

[51] Eugénisme (öjenizm): İnsan dölünü iyileştirme ve ırkları arıtma bilimi. (Çev.)
[52] Luc Ferry, *Le nouvel ordre écologique*, Grasset, 1992.

rumda. Ekoloji hareketinin vatanı olan Almanya'da, geçmişin ağırlığı, milliyetçiliğe karşı hala burun kıvırmaya neden oluyor; ama arada sırada, birliktelikler ortaya çıkmıyor da değil. Fransa'da Yeşiller, aşırı sağ ile göz göre göre birliktelik ilişkileri içine girenleri dışlamak zorunda kaldılar. İtalya'da ise Yeşil hareket, geleceğin bir önbelirtisi olarak, parçalanıp Birlik'lerin ve diğer eleştirel hareketlerin içine dağıldı.

Popülizm ise, oluşum içindeki bütün bu siyasal hareketlerin doğal ifade biçimini oluşturmaktadır. Seçkinlerin egemenliğine, teknokratik iktidara, sanayi modeline ve dolayısıyla bunlara bağlı bütün kurumlara bir tepki olarak yaratılan ekolojik patlama ile etnik diriliş, popülizmin dışında bir başka eylem biçimi tasarlayamazdı. Tabii ki Yeşiller, Almanya'da birkaç yıl boyunca iktidara ortak olduktan sonra burjuvalaştılar ve temsil sisteminin iyi yanları olduğunu keşfettiler. İtalyan devrimi tamamlandığı zaman, hiç kuşkusuz Birlik'ler için de aynı durum söz konusu olacaktır. Fakat bu arada, bu yeni güçler, kullandıkları anti-seçkinci ve anti-kurumsal söylemlerinin tutsağı olmuşlardır. Havada kaptıkları popülist dönemin tarzıyla beslenmişler, ona yeni perspektifler kazandırmışlardır; ve artık bu tarzın gereklerini yerine getirmek zorundadırlar. Bu "ekolojist-milliyetçi-popülist" yığın, Lombardia Birliği'nin zaferine kadar teorik bir yapılanma gibi görünebilirdi.

İtalya'nın her dönemin aşırı hareketini yaratması, hangi garip yazgının sonucudur acaba? Faşizmi icat eden İtalya'ydı; bu çağın sonundaki yeni fetihçi ideolojiyi de deneyen yine İtalya'dır. Üstelik de eylem içindeki aynı toplumsal sınıflarla: Daha açıkçası, çağın başındaki tüccarlar ile zanaatkarları, bugün ise küçük firma sahiplerini kapsayan Kuzey'in küçük sanayi burjuvazisiyle. Ayrıca, eskiden olduğu gibi, kesinlikle sisteme cepheden saldırmayıp onun çevresinde oynama yöntemiyle. Dahası, savaşçı retoriğin ötesinde, topluma yem atıp kendisine beklenmedik destekler ve katılımlar sağlayan aynı beceriyle. Ne Ugo Bossi Mussolini'dir, ne de Birlik *fascio*'dur; ama bozguncu mekanizmaları birbirine benzemektedir.

Bu tür sert ve acı sözler olmaksızın İtalya'nın siyasal açıdan kendisine çekidüzen verebilmesi olanaksızdır. Birlik, yeni Or-

taçağımız ideolojisinin somutlaşmış biçimidir. Doğayı, kökleşmeyi ve kimlik arayışını, bölgeselci, hatta yerelci bir kültün içinde öylesine harmanlıyor ki, Milano'nun yeni belediye başkanının ağzından eski "kent devletleri" düşünün resmen diriltildiğini duymak mümkün oluyor. Birlik, merkezi devletin zayıflamasını, hatta yok olmasını arzuluyor. Bütün yerel özlemleri kapsayacak denli muğlak bir Avrupalılık gösterisinde bulunuyor. Çevresel belirsizlik karşısında sertliği, hatta baskıyı içeren yeni bir düzen taşıyıcısı olduğunu ileri sürüyor. Kendisini –doğayı korumakla– ekolojik, –yolsuzluklara karşı savaşmakla– ahlaki ve –uzlaşmaları reddetmekle– siyasal olan bir saflık mitosuna kaptırıyor. Dışlama politikasını ılımlı bir şekilde uygulayıp, şu anda da olduğu gibi, tutkuları doğrultusunda ters ittifaklar kurmaya hazır bir durumda bulunuyor.

Lombardia Birliği, iktidara ulaştığında ne hale gelecek acaba? O an gerçeğin ortaya çıkacağı andır işte. Her şey olabilir. Birlik, ya sistemin içine girip onu yüzeysel bir şekilde değiştirir, verdiği sözlerin çoğunu unutur ve böylece kurumsallık İtalya'sına fazla masrafa girmeden kendisini yenileme imkanı sunmuş olur. Ya da demagojinin içine batar, kuşkucu ve zekice eleştirel olan halkın gözünde itibarını yitirir ve sonuçta Çizme'nin siyasal yaşamındaki çok küçük bir parantezden başka bir şey olamaz. Ya da ampirik bir tutumla İtalya'yı federal ya da konfederal bir yapının ardına sakladığı parçalanmaya doğru iter, küçük burjuvalar ile hakim ekonomik güçlerin kaygılarını giderir, fazla sarsıntıya yol açmadan seçkinlerin yenilenmesine öncülük eder, yapıların ve aygıtların ötesinde doğrudan bir siyasal meşruluğu sürdürmeyi başarır ve böylece bütün Avrupa için dikkate alınması gereken yeni bir siyasal ve ideolojik hareket modelinin öncüsü haline gelir.

Ülkeleri teker teker ele alıp her ülkenin kendine özgü Birlik'ini ortaya çıkaracak koşulları belirlemeye çalışmanın hiçbir anlamı yoktur: Birlikler, her ülkenin mizacından ve geçmişinden beslenecekler ve tıpkı Ugo Bossi'nin bölgeciliği üstlenmesi gibi şurada ulus-devlet mitosundan, burada halkçılık kültünden ve bir başka yerde de yüzyıllardan beri gömülü bulunan saldırgan milliyetçiliğin dirilişinden yararlanacaklardır.

Örneğin, görünüşte dereden tepeden oluşan Philippe Séguin'in önderliğindeki ittifak, Fransız türü bir Birlik'in ilk örneğini temsil edebilir: Sağ kadar Sol'da da kök salan, ulus-devlete övgüler düzen, toplumsal duyarlılığa seslenen ve kamuoyuyla yüz yüze ilişkiler kurmaya çalışan bir hareket. Charles Pasqua kadar uyanık bir politikacının yalnızca Ulusal Cephe seçmenlerini kazanmaya çalışmayıp, torbasına çok daha fazlasını düşürebilecek geniş açılı bir politika izlemesi de, bu bakımdan bir raslantı değildir. Bugün İspanyol Sosyalistlerinin özerklik yanlısı gruplarla, yarın da İngiliz Muhafazakarlarının ya da İşçilerinin aynı şekilde İskoç bağımsızlığı yandaşlarıyla bir uzlaşma sağlama zorunluluğunun ardında ise, yeni siyasal denklemler belirmektedir. Öte yandan Almanlar, bütün geleneksel yönetici güçleri bir araya getiren büyük bir koalisyonun düşünü kurdukları zaman, hepsi de görünmez toplumun yükselişinden kaynaklanan olgulara karşı, bunlara hakim olmayı başaramayan kurumsal toplumun kutsal birliğinden başka bir şeyi mi tasarlıyorlar sanki?

Postkomünist sarsıntı, siyasal alanın değişmeden sürmesine izin vermeyecektir. Sol-sağ ya da daha doğrusu merkez sol-merkez sağ çatışması, beklenmedik ideolojik şekiller ortaya çıkmaksızın ilelebet sürüp gidecek değildir; bu şekillerin hepsi, farklı oranlarda da olsa, ekoloji, milliyetçilik ve popülizm malzemelerini içereceklerdir. Geleneksel demokratik aktörler, bu perspektif karşısında epey korkak bir görüntü vermektedirler. Bugün sunabilecekleri ne vardır ki? Saf akıl mı? Saf akıl, duygulanımlar üzerinde bir parça da olsa dalgalanmayı beceremememekte ve kendi başlarına kaldığında insanı saçmalığa yönelten, ama aynı zamanda değerlerin altüst oluşunu, bireyciliğin yükselişini, egoizmi ve ara grupların zayıflayışını dile getiren özlemleri havada yakalayıp kendine mal edememektedir. Ampirizm mi? Bütün politikalar arasında ehvenişer olanı budur. Fakat bu denli kaygan bir tarihsel ortamda, ampirizmin, yetersiz dünya görüşü nedeniyle hiçbir hükmü yoktur; çünkü ortam, ne kadar belirsiz ve istikrarsız olursa, o ölçüde de seçkinlerin kavramsal bir donanıma sahip olmalarını gerektirir. Eylemin temel ilkesi olarak gönül yüceliği mi? Gönül yüceliği

politikası, "insan hakları" kavramında "açıl susam açıl" gibisinden siyasal bir sihirli sözcük bulduğunu sandı; ama bu kavram, ideolojik bakımdan düşük değerdedir ve kriz dönemlerinde kavramsal araç gereci sağlamaktan yoksun tamamlanmamış bir düşüncedir. Sosyal demokrasinin itibarını yeniden kazanması mı? Saygınlığının yıpranmasının nedeni, yakın düşmanı olan komünizmin ortadan kalkması değil, ama tam tersine, koşulların can sıkıcı raslaşması sonucunda, koruyucu devletin sancılı krizini bir türlü çözmeyi başaramamasıdır. Klasik liberalizm mi? Üst üste gelen olaylar demokrasinin hem piyasaya bağımlı olmadığını ve hem de Batı'da olduğu gibi diğer yerlerde de kültürel bir olguyla özdeşleşmediğini bize anımsattıkları zaman, klasik liberalizm çok kırılganmış gibi bir izlenim vermektedir.

Kurumsallaşmış toplum ideolojik boşluğu kendisi doldurmazsa, yenilik dışarıdan gelir. Bu bakımdan toplum, ipin ucunu kaçırırcasına yeniden dağıtım ile piyasayı birbirinden ayıran çizgi, tasarruf oranı ve girişim özgürlüğü ya da ekonomi için kabul edilebilecek sosyalizasyon düzeyi hakkında laf ebeliği yapacağına, kendisini ortama daha uygun bir düşünce sistemiyle donatmak zorundadır. Belirsiz hangi araçlarla kavranır? Bulanıklık çağında hangi pusulalar kullanılır? Düzensizliğin tek düzen ilkesi haline geldiği bir dünyada hangi düzenleyicilere işlerlik kazandırılır? Tarih'in tekerrür ettiğine inanmak yönündeki bu çok doğal eğilimden nasıl kurtulunur? Bugünün sorunlarına tarihsel olaylardan hareketle çözümler bulmak şeklindeki böylesine rahatlatıcı kanılar nasıl yadsınır? Bismarck'ın deyişiyle "Tanrı Tarih'in patikalarını adımlarken, onu gömleğinin ucundan yakalamaya çalışmak" durumuna nasıl gelinir? Eğer akıl partisi bu sorulara bir yanıt bulamazsa, işte o zaman akıl uzun bir süre için ayaklar altına alınır ve korkuların, ruhsal aktarım olgularının ve ilkel güdülerin oluşturduğu belirtiler sürekli olarak gelişip yayılır; bunun sonucunda da, modernlik görüntüleri bir köşeye bırakılırsa, yeni Ortaçağın bu kez tam anlamıyla eskisine benzediği gerçek bir entelektüel gerileme yaşanır.

İKİNCİ BÖLÜM
SPAZMLAR ÇAĞI

V

RİSKLER İNCİL'İ

"Apocalypse now"?[53] Yoksa yarın mı? Yeni Ortaçağ, eskisinden daha vurgulu şekilde kıyametin haberciliğini yapmıyor. Kıyamet, bugün gizil olan risklerin birbiri ardına açığa çıkıp en küçük bir sigorta mekanizmasının işlememesi durumunda gerçekleşebilir ancak. Bu bakımdan bizim şimdiki Ortaçağımız, eskisiyle öyle kolay kolay karşılaştırılamaz: Küreselleşme ile medyatik davulun yankısı, geçmişten farklı olarak, rüzgarının yıkıcı olabileceği bir şok dalgasını teşvik etmektedir; buna karşılık, uluslararası kurumlardan oluşan sıkı bir ağ, bu kurumların bürokratik ve beceriksiz olmasına karşın yine de amortisör işlevi görebilir. Denge noktası ne olacaktır? Kimse bilmiyor; umut edelim de deneysel kanıt çok erken ortaya çıkmasın...

Uluslararası kamuoyu, bu yeni gerçeklerin bilincinde değil. Soğuk savaştan düzenin garanti olduğuna ilişkin derin duyguyu aldı; komünizmin yıkılışından da temel tehlikenin yok olduğu izlenimini edindi. Seçkinlerin de kendilerini aynı rahatlatıcı inançlara kaptırmamaları olanaksızdı. Peki, eski Yugoslavya'daki savaş? Bir istisna, yoksa bir başlangıç değil. Ya nükleer yayılma? Çok uzun zamandan beri hep konuşulan bir şey. Ya Müslüman köktendinciliği? O da yatışıp yola geliyor işte... Devekuşu politikası, yönetici sınıfların büyük bir klasiği olmaya devam ediyor ne yazık ki. Oysa gerçek bütün berraklığıyla ortada: Hiçbir riskin olmadığı ama bir tehditin bulunduğu bir dünyadan tehditin olmadığı ama sayısız riskin bulunduğu bir dünyaya geçtik. –Kesinlikle unutulmaması gereken temel bir olgu bu.– Bu açıdan İncil'i bilmek, ilk aşamada –ve en azından entelektüel düzeyde– riskleri savmaya

[53] F.F. Coppola'nın filmine gönderme yapılıyor: *Kıyamet* (şimdi), 1979 (Çev.).

katkıda bulunmak demektir, yoksa işin kolayına kaçıp Kassandra sendromuna[54] teslim olmak değil.

Her yiğidin hakkını vermek gerekir. Birinci risk, her şeyden önce Avrupa'daki olası çatışmalar riskidir. Artık kıtamız üzerinde Litvanya-Polonya sınırından başlayıp eski Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman Cumhuriyetlerin uç noktalarında son bulan bir çatlak yer alıyor; bu çatlak boyunca da küçük ya da büyük bütün patlama odakları bulunuyor. Litvanya ile Polonya arasındaki sınır mı? Mutlak bir sakinlik içinde gibi görünüyor. Ancak, Litvanya'nın başkenti olan Vilnius'un henüz elli yıl önce Lehçede Wilno olarak adlandırıldığı unutulabilir mi? Ayrıca iki ülke arasında halkların tam anlamıyla birbirine karıştığı, Litvanya'nın özgürlüğe kavuşması döneminde beliren ilk gerginliğin ortak bir demokratik çabayla atlatıldığı, ama Litvanya'nın milliyetçi-komünizmin yıldızlarından biri haline gelmesi ve bu eğilime karşı bağışıklığı olan Polonya'nın ise daha sağcı bir popülizme kapılması durumunda bu gerginliğin yeniden ortaya çıkma olasılığının bulunduğu gözden kaçırılabilir mi? Letonya ile Estonya yöresinde, sınırlardan dolayı değil de Rus azınlığın haklarının gözetilip gözetilmemesi nedeniyle sorun patlak verebilir: Rusya'nın bu küçük devletleri olası müstemlekeleri gibi görmesine neden olan eski yönelimi gerektiğinde dile getiren Moskova, hoyratça tehditkar bir tutum takınmak zorunda kalmıştı. Bu durum, Rusya'nın en berbat karışıklıklar içine düşme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan bir kara delik olmasına karşın yine de dün olduğu gibi bugün de imparatorluk eğilimi taşıdığını gösteren birçok örnekten yalnızca bir tanesidir. Bu bölgede Doğu Prusya, paradoksal olarak en sakin yöre olmaya adaydır: "Rus siyasal egemenliği ile Alman ekonomik egemenliği altında bulunuyor" şeklinde açık bir saptama yapmış olan Frankfurt'un en büyük bankacısı, ardından "tıpkı Alsace gibi" diye de eklemişti...

---

[54]Kassandra, Yunan mitologyasında, Troya'nın (Truva'nın) düşüşünü öngören, ama buna kimseyi inandıramayan kral Priamos'un kızıdır. Kassandra sendromu ise, kişinin geleceği önceden görmekle birlikte kimseyi inandıramayacağını düşünüp bu geleceği değiştirmek yönünde herhangi bir girişimde bulunmaması demektir. (Çev.)

Kıtadaki çatlak, bundan sonra Rusya-Ukrayna sınırı boyunça uzanan en riskli alanına ulaşır. Ukrayna, tıpkı bir meteor gibi Avrupa göklerine birdenbire dalıvermiş bulunuyor. Tarihsel geçmişi olmayan, Almanya'nın iki yüz kilometre ötesinde bulanık sınırları bulunan, nükleer güce sahip elli beş milyon nüfuslu bir devletin ortaya çıkışı, bütün Avrupa için bir tehlikedir. Beyaz Rusya ile Ukrayna'yı içine alan ama diğer devletlerinden kurtulan bir büyük Rusya'nın dirilişi durumunda, oyunun kuralları basit olacaktır: Üç yüzyıllık Avrupa diplomasisi pratiğinin izleri hala sürmektedir. Fakat Ukrayna'nın aniden ortaya çıkmasıyla birlikte, her şey, hem Batı hem Doğu bakımından çok daha karmaşık bir hale gelmiş bulunuyor. Ukraynalı milliyetçiler, Kiev'in Rusya'nın beşiği olduğunu, Ukrayna'nın hiçbir zaman bağımsızlığına kavuşmadığını –hatta bu mucizevi bağımsızlığı elde etmek için bir zamanlar Nazi Almanya'sıyla ikircikli bir oyun içine girdiğini– ve nüfusunun beşte birini Rusların oluşturduğunu sonsuza dek unutturmayı başaramazlar. Anımsatmak gerekirse, bu Ukrayna, Rus imparatorluğu ile Avusturya-Macaristan imparatorluğu arasındaki eski sınıra uygun düşen bir çizgi doğrultusunda Ortodoks bir çoğunluk ile Katolik bir azınlığı yan yana barındırmaktadır. Bu durum, ne yazık ki yeni Avrupa'da ya da en azından Doğu'da temel alınan ölçütler göz önüne alındığında, Ukrayna'nın etnik ve dinsel türdeşliği içeren bir ulus-devlet olmasını engellemektedir.

Bütün bunlara bir de eski Rus toprağı olduğu söylenen –ki Fransızlar ile İngilizlerin bunun böyle olduğunu hatırlamaları için binbir nedenleri vardır–, ancak güçlü komünizmin bu tür bürokratik sınır çizme sorunlarına hiç önem vermediği dönemde yönetsel bakımdan Ukrayna'ya bağlanmış olan Kırım sivilcesi eklenmektedir. Ayrıca sınır bulanıklığının ardından, iki devletin boşanmasından kaynaklanıp iyi günlerde yüzeysel çözüme kavuşturulan, diğer zamanlarda ise çözümsüz olan bir dizi sorun sıralanmaktadır. Büyükannenin mirasındaki küçük kaşıkları bölüşen kuzenler gibi iki ülkenin kendi aralarında paylaşmaya çalıştığı Karadeniz donanması; tabii böyle bir paylaşımın askeri, lojistik ve insani bakımdan hiçbir anlamı yok-

tur. Zaman zaman tatsız bir şekilde anahtarının kaybolduğu hissine kapılınan nükleer güç: Uzun menzilli silahlar kimin denetiminde ve bunların kullanım prosedürü kimin egemenliğinde bulunuyor? Kısa menzilli füzeler neredeler ve stoklar kimin denetiminde? Ukrayna gerçekten nükleer bir güç mü acaba? Subayları kime itaat ediyorlar? Kiev'in silik iktidarına mı yoksa meslek yaşamları boyunca birlikte yaşadıkları, şimdi Rusya'da bulunan eski koğuş arkadaşlarına mı? Egemenliğin eski simgesi olan para ise, sorun olmayı uzun süre başaramadı; çünkü hem Rusya hem de Ukrayna, kendi paralarının tepetaklak oluşu nedeniyle çok geniş dolar alanının uç eyaletlerine dönüşmüş durumdalar.

Nasıl olur da Moskova ile Kiev arasındaki bu eğreti ve yüzeysel dengenin ilelebet sürüp gideceği düşünülebilir? Fransızlar için 1870'ten sonra Alsace-Lorraine ne idiyse Ruslar için de Ukrayna aynı şey: "Ondan hiç söz etmemek ama aklından da hiç çıkarmamak". Siyasal iktidar ile askerlerin kendi kararları doğrultusunda ve üstelik de Japonların onlara sunabileceği milyarlarca dolar karşılığında ıssız adacıklar olan Kuril ile Sahalin adalarını terketmekte ne denli zorlandıkları göz önüne alındığında, sivil ve askeri otoritelerin Ukrayna için kaderlerine razı olup bölünmüşlüğü sonsuza dek kabul ettiklerini düşünmek mümkün değildir.

Bu stratejik gerçek, iki ülke arasında kısa süre içinde kaçınılmaz bir savaşın patlak vereceği anlamına gelmez. Böyle bir savaş, olanaklıdır, ama kahinlik yaparsak olası görünmemektedir. Bu konuda binbir tane senaryo tasarlanabilir: İleri bir tarihte gerçek bir çatışmaya yol açacak gerginliklerin tırmanmasından başlayıp, Kiev'deki iktidarın bir komployla ya da birdenbire alaşağı edilerek her türlü konfederasyon ya da federasyon şeklindeki bir hukuksal yakınlaşma sürecine geçilmesine ve bu arada Ruslar ile Ukraynalılar arasındaki sürtüşmelerin Moskova'ya gerek birkaç toprak parçası koparması gerekse çok daha hoyrat bir şekilde büyük bir ulusal haçlı seferi başlatması için bahane hazırlamasına kadar varan binbir tane senaryo. Bahse girerim, 2000 yılında Ruslar ile Ukraynalılar, bugün –kredi sağlayan Batılıları tatmin etmek için– iyi

niyet çabalarının, gerçek art düşüncelerinin ve günlük sürtüşmelerinin oluşturduğu durumla hiçbir ilgisi olmayan bir görüntü vereceklerdir.

Ukrayna çıbanından sonra kıtadaki çatlak, çözümsüz Macar sorunuyla birlikte Orta Avrupa'nın bağrına dalar. Bizim Mayıs 1968 ya da Sol İttifak türündeki yakın bir siyasal olay üzerinde ısrarla durmamız gibi Macarlar da, Trianon Antlaşması'na gönderme yapmadan duramıyorlar; sanki yarım yüzyıllık komünizm belleklerinden uçup gitmiş. Nüfuslarının dörte biri ile topraklarının üçte birinin Romanya egemenliğindeki Transilvanya'da bulunması nedeniyle, rahatsızlıkları akıllarından hiç çıkmamacasına sürüp gidiyor. Buna ayrıca Slovakya ile Sırbistan'daki Macar azınlığı da eklemek gerekir. Slovakya'daki Macar azınlık, özerkliğini elde etme arayışı içinde; Sırbistan'daki Macar azınlık ise, Belgrat'ın milliyetçi-komünist rejiminin boyunduruğu altında özerkliğini yitirmiş durumda. Bu patlamaya hazır ortamda Budapeşte yönetimi, hayran olunacak bir ılımlılık içinde bulundu hep. Ne 1989'dan beri ortaya çıkan Çingene ve Yahudi düşmanlığı temasına dört elle sarıldı, ne de savaştan, etnik arındırmadan ve Transilvanya'nın yeniden fethinden dem vuran milliyetçi sirenlere kapıldı. Hükümet partisi, her ne kadar aşırı bir ayrılıkçı grupla sorunlar yaşıyorsa da, tıpkı bütünüyle taşkınlığa kaymayan kamuoyu gibi ılımlı tutumunu bugüne kadar sürdürmeyi başardı. Bununla birlikte Budapeşte, yabancı ülkelerdeki Macar azınlığın güvenliğinin garantörü olduğunu da açıkladı; bu tür garantilerin ne denli tehlikeli sonuçlara yol açacağı tecrübeyle sabittir. Dolayısıyla denge eğretidir: Aynı zamanda Romenlerin, Slovakların ve Sırpların da ağırbaşlı olmalarına bağlıdır; sürüp gideceği kesin olmayan koşullardır bunların hepsi de. Aynı şekilde Romanya'nın kuzeyinde, Moldavların bugünkü gibi yumuşak bir ayrılmayla yetinmeyip hoyratça bir tutumla Romen kuzenleriyle birleşmek istemeleri riskini içeren bir başka gerginlik yuvası bulunmaktadır: Acaba Rusya, Gürcistan ile Ermenistan'ın uçlarındaki durumu gizlice kabul ettiği gibi, bütün dünyanın gözleri önünde Avrupa'nın bağrında cereyan edecek böyle bir özgürlük hareketini kabul edebilir mi?

Orta Avrupa'dan çıkar çıkmaz riskler Balkanlar'da yeniden beliriverir; Tarih'teki ender yazgılara bir örnek gerekiyorsa, işte burasıdır.[55] Olayların zincirleme akışı kaçınılmazdı: Slovenya'nın patırtısız gürültüsüz bağımsızlığı, Sırplar ile Hırvatlar arasındaki toprak savaşı, Bosna'nın Lübnan'a benzemesi. Bu barut fıçısında her gün iki mucize gerçekleşmekte: Savaş dalgası, Makedonya aracılığıyla Bulgarların, Yunanlıların ve Türklerin arasındaki çözülmez düğüme ulaşmadı; Bosna'lı Müslümanların başına gelen felaketlere rağmen ve Kosova'da savaş patlak vermediği sürece, İslam ülkeleri dindaşlarına sözlerle sınırlı bir destek vermekle yetiniyorlar. Demek ki Yugoslav iç savaşı, her an, kaygan sınırları olan uluslararası bir çatışmaya dönüşebilir: Avrupa Topluluğu'nun üye devletlerinden birisi olan Yunanistan'ın doğrudan doğruya işin içine girmesi; üstelik böyle bir durum, Avrupa yapılanmasının barışla eşanlamlı olduğuna ilişkin mitosu da yerle bir edecektir. Türkiye'nin gerek aktif şekilde silah sağlayan, gerek savaşan bir ülke olarak Avrupa kıtasına geri dönmesi. Rusya'nın yüzyıllardır üstlendiği Slavları koruma misyonuna sadık kalarak taraf olduğu duygusuna kapılıp, daha önce de ima ettiği gibi Sırplara diplomatik bir şemsiye sunması varsayımı. Bazı köktendinci İslam ülkelerinin para ile silah sağlayarak ve böylece kendi propagandalarını yaparak yangına körükle gitmeleri olasılığı. Bütün bu varsayımların gerçekleşeceği gün, kontrolü mümkün olmayan bir süreç de işlemeye başlamış olacaktır.

İstanbul Boğazı'nın ötesine gidildiğinde kıtadaki çatlak, gerek aylardır iç savaşların ya da kabile savaşlarının süregeldiği –Gürcistan, Ermenistan, Azarbeycan gibi– gerginlik yuvaları boyunca, gerekse, daha önemlisi, eski Sovyetler Birliği'nin Müslüman cumhuriyetlerinin bağrında büyüyüp genişler. Türkiye ile İran arasında amansız bir "nüfuz" savaşı sürmektedir. Bu savaş, birinin laikliğine, diğerinin inancını yayma politikasına bakıldığında dinseldir. Bir tarafta Batı'yla önemli bağların bulunduğu, öteki tarafta Batı dünyası için geçen za-

[55] *La vengeance des nations* (Grasset) adlı kitabımda, daha 1990 sonbaharında Sırplar ile Hırvatlar arasındaki savaşın kaçınılmaz olduğunu belirtmiştim, bunu bilmek için müneccim olmak gerekmiyordu.

manın çok az yumuşatabildiği bir düşmanlık duyulduğu göz önüne alındığında stratejiktir. Geleneksel olarak birbirine rakip iki uygarlık arasında olduğu için kültüreldir. Son olarak, Avrupa kıtasındaki büyük devletlerin XIX. yüzyıldaki oyunlarını anımsatırcasına hem birinin hem ötekinin uyguladığı etkileme stratejileri nedeniyle de politiktir.

Bu gürültüsüz patırtısız mücadele önemli sürtüşmelere, hatta askeri bir çatışmaya dönüşebilir mi? Şu andaki Batı'da kök salma arayışı içindeki ılımlı Türkiye ile savaşçı bir retoriğin arkasındaki kurnaz, hatta ihtiyatlı İran'a bakıldığında, bu sorunun yanıtı hayır olmalıdır. Fakat ya yarın? Ankara'da bir rejim değişikliği ile Tahran'da bir saray devrimi, durumun değişmesi için yeterli olacaktır. Bir Türk-İran savaşı, bugün, on beş yıl önceki Irak ile İran arasındaki savaştan daha az olası değildir. Böyle bir savaş ise, Avrupa ile bütün Batılılar için çok ciddi bir dram demektir. Çünkü Türkiye, NATO'nun temel çarklarından biri olmaya devam etmektedir; Topluluk'un bir ortak üyesi olmakta da gecikmeyecektir; bu gecikmenin tek nedeni ise, veto hakkını kullanan Yunanistan'ın Onikiler'in gerçek bir katılım yolunda ilerlemelerini engellemesidir. Ayrıca Türkiye, uzun yıllar boyunca Batı'nın gürültülü bir bölgedeki ileri karakolu rolünü oynamıştır... Türkiye'nin İranlı "büyük şeytan" ile savaştığını kurgulamak, Batılı ülkelerin –kendileri için katlanılmaz olan bir müdahale etmeme politikasını tercih etmeleri dışında– savaşa bulaşacakları bir durumu kabul etmek anlamına gelir.

Üstelik bu riskli bölgeler topografisi, deprem konularında da olduğu gibi, Mağrip'i etkileyebilecek olası sarsıntıları hesaba katmamaktadır. Hiç kuşkusuz Fas bunların dışındadır; çünkü orada kral, Müminlerin Komutanı olma şansı sayesinde birçok sahnede birden oynayabilmektedir: Peygamber sülalesinden gelen başkan sıfatıyla dinsel sahnede; aristokrasi, aydın despotizmi ve yarı-demokrasi arasında kendi keyfince oluşturduğu uygulamalarıyla siyasal sahnede; sahici bir orta sınıfın ortaya çıkışıyla sosyal sahnede; gerçek bir ekonomik canlanmanın görüntüleriyle de ekonomik sahnede. Fakat Cezayir ilk sırada bulunmaktadır ve hemen arkasından da

Tunus gelmektedir. Cezayir ordusu, halka ekonomik ve sosyal kalkınmanın belirtilerini sunmayı başaramadıkça güçlü köktendinci dalgaya daha ne kadar dayanabilir acaba? Cezayir'de iktidarın İslamcıların eline geçmesi, bizim açımızdan birbirinden çok farklı iki olasılık şeklinde gerçekleşebilir. Ya Suudi Arabistan etkisi taşıyan, ama kendi içine kapalı olan katı bir rejim iş başına gelebilir; ya da çok daha köktendinci olan ve özellikle inancını saldırgan bir şekilde yaymak isteyen İran yanlısı bir grup yönetimi ele geçirebilir. Birinci durumda, Avrupalılar, demokratik erdemler adına yakınacaklar, kaçan seçkinleri kabul etmek zorunda kalacaklar, ama kendilerinin tehdit edildiği duygusuna kapılmayacaklardır. İkinci durumda, Avrupa'daki göçmen topluluklarının kıpırdanması ile terörizmin yeniden canlanmasından başlayıp ileriki yıllarda Avrupa kentlerini vurabilecek bir nükleer güç kapasitesinin Kabil içlerinde konuşlandırılmasına kadar varan en berbat olasılıklar gerçekleşebilecektir; böyle bir durum ise, her şey kendine özgü olmakla birlikte, bizi Küba krizi sırasındaki Amerikalıların konumu içine sokacaktır.

Gerginlik yuvalarının bu şekilde arka arkaya sıralanmasını görmekle birlikte bir gerçek-dışılık duygusu da belirmektedir. Kantarın topuzu kaçmışsa, kaçmış demektir! Rusya-Ukrayna çatışmasının Romanya ile Macaristan arasında bir krize yol açması, buradan hareketle Balkanlar'da bir patlama olması, işin içine karışan Türkiye'nin İran'la savaşmak durumunda kalması ve bunun ardından da köktendinci bir şok dalgasının Cezayir'i sarsması şeklinde bir kaçınılmaz olaylar zincirinin tehditi söz konusu değildir. Altmışlı yılların Amerikalı stratejistlerinin çok sevdiği domino teorisi, bu dönemde ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin başına gelen büyük felaketlerle ne denli sınırlı bir teori olduğunu açıkça göstermişti. Bu gerginlik yuvaları, çizgi üzerinde birbiri ardına patlayacak mayınlar değildir. Fakat herhangi bir kriz yuvasında bir kaza patlak verirse, bunun kıyamete yol açmayacak şekilde de olsa yine de belirli zincirleme sonuçları olacaktır.

Deprem benzetmesiyle söylersek, risklerin Richter ölçeği üzerindeki en berbat risk, Rusya ile Ukrayna arasındaki çatış-

madır: Bu çatışma, uluslararası düzeni darmadağan edecek ve nükleer belirsizlikler karşısında Amerika Birleşik Devletleri'ni en azından "itfayeci" rolü altında ilk sıraya yerleştirecektir. Bunun ardından da Rusya'nın Slavların hamisi, Türkiye'nin de Müslümanların koruyucusu olarak görüneceği Balkanlar yangını ortaya çıkacaktır. Bu, XIX. yüzyıla özgü bir tür uluslararası kriz olacaktır; nazik çözümü, sınırların değişimini, nüfus alış verişini ve çok karmaşık uluslararası garantileri gerektirecektir. Kriz, bir çözüme kavuşturulsa bile, ardında Batı ile Müslüman dünyası arasında dramatik yaralar bırakacaktır. Bu tür sarsıntıların yanında, Romanya ile Macaristan arasında ciddi bir gerginlik ya da Cezayir'de İslami bir devlet darbesi, neredeyse zararsız gibi görünebilir... Günümüz dünyası, bu denli tehlikeli krizlerin üstesinden gelebilecek donanıma sahip değildir: Ne dünyanın uluslararası örgütleri –Kamboçya sorunu daha şimdiden Birleşmiş Milletler'in olanaklarının ötesindedir– ne birlikte hareket ile müdahale yöntemleri, ne de –en kötüsü– bizim ortak zihniyetimiz, bunun için uygundur.

Bu potansiyel kriz yuvalarının birçoğunun ardından, ufukta nükleer dram beliriyor. Bu dram, Kızıl Ordu'nun taktik nükleer silahlarının kapanın elinde kalması, füzelerin açık artırmayla satılması ve atom bilginlerinin en fazla parayı verene gitmesi nedeniyle bütün dünyanın korktuğu nükleer yayılmayla sınırlı değildir yalnızca. Evet, bu risk de vardır: Bu mutlak düzensizlik dünyasında, stokların tek tek hesaplandığını, kontrollerin geçerli olduğunu, yönetim zincirlerinin işlediğini düşünmek mümkün mü? Sefaletten yakınan bu kadar bilim adamı arasında bazılarının paralı asker rolüne kapılmayacağına nasıl inanılabilir? Topluca ahlaksızlığın içine kaymış olan bu dünyanın yüreğinde bazı ahlaki reflekslerin var olması mı gerekiyordu acaba... Bu nükleer yayılma sürüp gitmektedir. Kimin yararına? Uzun zamandan beri nükleer yarışın içine girmiş ülkelerin yararına: İran, Libya, kuşkusuz Suriye ve tabii Batı sırtını döndüğü an Irak. Silah takımları ile bazı bilimsel becerilerini zenginleştirmek isteyen nükleer güce sahip ya da sahip olma aşamasındaki devletlerin yararına: Pakistan ve belki de Hindistan. Her türlü yararlı amaç için birkaç atom

bazukasını ele geçirme arzusundaki aşırı hareketlerin yararına: Büyük bir olasılıkla. Yasadışı grupların, hatta "Mafia Incorporated"ın bazı bölümlerinin yararına: Olasılık dışı değil. Batı dünyası, Ortadoğu devletlerinin ya da köktendinci örgütlerin 2000 yılına kadar kendilerini nükleer füzelerle donatmaları ve bunları Akdeniz'in kuzey kıyılarına ya da Almanya'nın bağrına doğru hedeflemeleri varsayımı karşısında gözlerini kapatamaz: Sık sık unutulsa da dünya yuvarlaktır ve Berlin, kuş uçuşuyla Paris'ten çok Ortadoğu'ya yakındır.

Vahşi olan bu ilk nükleer yayılmaya, Ukrayna ve eski Sovyetler Birliği'nin Müslüman cumhuriyetleriyle birlikte daha kurumsal olan bir ikincisi eklemlenir. Kuruluş aşamasındaki bu devletlerin, kendi toprakları üzerinde depolanmış nükleer silahlardan bir karşılık almadan ve sırf Batı'nın kara kaşı, kara gözü için vazgeçmeleri beklenebilir mi? Ellerinde egemenliğin olabilecek en güzel ayrıcalığı var; üstelik bu ayrıcalık, bıkkın Avrupalılara göre nükleer tehlikelere aşırı duyarlı olan ve bu konularda çok kolayca heyacana kapılan Amerikalılara karşı kullanabilecekleri paraya çevrilebilir bir şantaj aracı oluşturmaktadır. Onlar için Batılıların ilgisini sağlayabilecek tek gerçek teminattır: Amerika Birleşik Devletleri, nükleer güce sahip bir Ukrayna'nın üstüne titremektedir; ama Ukrayna'nın bu özelliği ortadan kalkarsa, daha doğal bir yaklaşımla onu Rus nüfuz bölgesinin içkin bir parçası olarak görecektir... Aynı durum, Kızıl Ordu'nun gürültü patırtısı arasında birkaç kısa menzilli silahı ele geçirmiş olan Müslüman cumhuriyetler için de geçerlidir. Bu hükümetlerin nükleer oyuncaklarını kılıflarına soktuklarını görebilmek için dolgun bir bedelin ödenmesi gerekiyor.

Son olarak, hesabı tamamlamak için bütün bunlara bir de Doğu ülkelerindeki sivil nükleer santraller ilave edilmeli. Oder ile Neisse nehirlerinin doğusundaki bütün santrallerin fiilen birer Çernobil olduğunu herkes biliyor. Aralarındaki benzerlikler hiç de az değil ve bu nedenle de kamuoyu ayağa kalkmış durumda; riskleri önlemek amacıyla doğrudan yardım, dönüştürme kredileri ya da Batılı elektrik üreticilerinin işletmesine verilmesi gibi her türlü düşünce ortaya atıldı. Ancak hiçbir

şey yapılmadı ya da hemen hemen hiçbir şey; sanki Çernobil mitosu, paradoksal bir şekilde en kötü korkuları bile yatıştırmıştı: Maruz kalınan zarar ziyan atomik fantazmanın boyutunda değildi; yaşam alt üst olmadı... En korkunç belirsizlik de gerçekte buradan geliyor: Bir atom bombası yanlışlıkla ya da bile bile patlatılıyor ve dramatik herhangi bir şey olmuyor. Ne klasik borbardımanların yaratacağı zarardan daha fazla bir zarar, ne de büyük ölçekli bir nükleer kirlenme... Bereket versin ki, Hiroşima'dan bu yana dünyanın nükleer güç hakkındaki bilgisi yalnızca sözde kalıyor: Atomun siyasal erki, kıyamet imgeleri sayesinde hükmünü kurdu zaten. Hiç kuşkusuz orta menzilli silahlarla mutlak bir yıkımın olacağı kesindir; ama taktik silahlarla ne olacaktır? Eğer bu silahların bizim onlar hakkındaki düşüncelerimizden ne yazık ki daha az korkunç olduğu ortaya çıkarsa, sonuçlar yıkıcı olur: Atom korkusunun yok oluşu, barışın öldüğünü ilan eden çanları da çalar.

Bugün büyük devletler arasında gezegenimizi havaya uçurma olasılığı üzerine kurulu bir caydırıcılık bulunmuyor; ama orta güçteki devletler arasında en küçük atom bombasının kullanılma olasılığı bile bir caydırıcılık oluşturuyor. Kippur Savaşı sırasında köşeye sıkışan İsrailliler Negev'de konuşlandırılmış nükleer füzelerinin başlık kapaklarını casus uyduların gözü önünde açmakla yetindiklerinde bile ne denli soğuk terler döküldüğünü anımsayalım. Sovyetlerin Suriye baskısını yumuşatması için birkaç gün bile gerekmemişti... Eğer nükleer tabu korkunç bir dram olmadan ortadan kalkarsa, en küçük saldırgan kabile, en küçük aşırı grup ya da en küçük savunmasız devlet, güvenlik gerekçesiyle Bakü ya da Vladivostok taraflarından birkaç nükleer füze edinmeye çalışacaktır. Batı, bu alanda silahlarını terketmiş bulunuyor: Rusya'ya yaptığı yardımı onun kontrolündeki depolarda bulunan taktik nükleer silah stokları konusuyla birlikte yürütmedi hiçbir zaman; başıboş Rus bilginleriyle ilgilenilmesi amacıyla hiçbir uluslararası bilimsel örgüt kurmadı; atom uzmanlarını yoldan çıkartan devletlere karşı herhangi bir olumsuz yaptırım uygulamadı. Eğer yarın korkulan berbat durum gerçekleşirse, biz de

bir ölçüde sorumlu olacağız: Bu konuda Doğu ülkelerine yönelik olarak devekuşu politasından başka bir politika yürütmedik; oysa önümüzde birçok imkan vardı. Uyanıklık, yüreklilik ya da daha da basiti aktif karamsarlık sorunudur bu: Batılılar, donun ya da dolunun gerçek dışılığına inanmış bağcılar kadar körler...

Toplumlarımız, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, dünyanın gürültüsü karşısında sağır değiller. Çoğu kez seçkinlerden daha uyanık olan kamuoyu, tek tek sayfaları gözden geçirme becerisine sahip olmasa da riskler İncil'ini özümsemiştir. İşte bu nedenle de kamuoyunun "spleen"i, kuşkuları, belirsizlikleri ve görmüş olduğumuz tarihsel korkusu: Kamuoyu için yarın, bugünden çok daha şüpheli ve çok daha tehlikelidir. Belki de kamuoyu, daha kaba bir yaklaşımla, risklerin yalnızca savaşlarla ve nükleer güçle sınırlı olmadığını, ama hazcı ve tüketici uygarlığımızın yüreğine çöreklenmiş başka risklerin de bulunduğunu algılamaktadır. İlk başta ekonomik ve parasal risk: Ateşin üstünde dans ede ede bu riski unuttuk sonunda. Dünya ekonomisi 1987 yılında öyle bir iflasın eşiğinden döndü ki, onun yanında 1929 krizi bölgesel bir macera gibi kalırdı: Merkez bankaları sistemin içine para pompaladılar ve bu yalancı ilaç piyasaların çılgınlığını sakinleştirmek için yeterli oldu. Ama bu çözüm her zaman için geçerli midir? Dalgalanan kurlar evreninde, sermayenin serbest dolaşımından kaynaklanan hemen hemen sınırsız sayıdaki dalavereler nedeniyle her an her şey olabilir.

Piyasaların kendi kendilerini düzenlediklerini ileri sürüyor hayranları: Sterline, lirete ya da artık franka bakınız, diyorlar; kasırga bir kez geçti mi, dengeler de hemen kuruluyor... Böyle bir yaklaşımı benimsemek, bunların çevresel paralar olduğunu ve başlarına konan talihin ya da felaketin yalnızca borsa işlemcileri için birer basit kâr ya da zarar olasılığı oluşturduğunu unutmak demek: Bu paralar nedeniyle ekonomik sistemin "nükleer motoru" tehlike içine atılmış olmaz. Güven krizi dolar, mark ve yen konusunda patlak verdiği gün ne olur acaba? "Böyle bir şey mümkün değil, bu paralar her türlü kuşkunun üstündedir" denirse, bu bir şaka olur: Doların birkaç

yıl içinde %100 oranında değer kaybettiği zamanlar olmuştur. Günün birinde, böyle bir şey neden bir kez daha olmasın ki? Özellikle de piyasalar Amerikan bütçe açığının korkunç çarklarının bilincine varıp kendilerine özgü kaba hoyratlıkla birkaç haftada inançlarını yitirirlerse...

Dolar rantının ebedi olduğuna güvenen Amerika Birleşik Devletleri kendi çıkarları gereğince ve serbest mübadeleye duyduğu inançla paraların serbest dalgalanmasına bağlı kaldığı sürece, herhangi bir düzenleme çabasına girişilmez ve bizim yazgımız da her an gerçekleşebilecek parasal bir damar tıkanıklığına bağlı olur. Böyle bir tıkanıklığın ardından, dünyadaki şaşkınlığın yarattığı şok dalgasının paralardan borsalara ve borsalardan paralara gidip gelmesi ve böylece kapana kısılan tasarruf sahiplerinin, simsarların ve oyuncuların akılcıl olmayan davranışlarla kargaşayı daha da artırmaları. Dolayısıyla, uluslararası ticarette sineye çekilemeyecek bir düzensizlik, yani uzun bir sabrın ürünü olan rekabet edebilme avantajlarının çapraz döviz kurlarının sürekli değişimi tarafından bir çırpıda yok edilmesi. Ayrıca, ne yazık ki kesinlikle bazı hükümetlerin soğukkanlılıklarını kaybedip her yöne makroekonomik darbeler indirmeleri ve bu nedenle hastalığın daha da azması. Bunun sonuncunda ise, himayecilik eğilimlerinin bu kez karşı konulmaz bir şekilde yeniden canlanıp Avrupa yapılanmasını ve dolayısıyla Avrupa mitosunu paramparça etmesi; bu durumun da, yalnızca türdeş bir Avrupa düşünün bugüne dek büyük zorluklarla gemlemeyi başardığı yerel gerginlikleri yoğunlaştırma riskini içermesi.

Biz Fransızlar, tehditlerin hızını dikkate almaksızın, sanayilerin ulusal üretim mekanlarının sınırlarını aşıp yayılması ile serbest mübadele sisteminin yıkımları karşısında şaşkınlığa düşüyoruz: Eğer dünyanın üç büyük alanı arasında küçük barajlar oluşturulmazsa, sanayimiz ile hizmet sektörümüzün bazı bölümleri 2000 yılına kadar darmadağan olacaktır; fakat bunlar belli bir süreyi gerektiren olasılıklar olduğu için, bu süre içinde bunlara hazırlanıp uyum sağlanabilir, hatta bunların gerçekleşmesi engellenebilir. Oysa bunlarla hiçbir benzerliği bulunmayan parasal patlama, aynı süre içinde olmayabilir,

ama her an da ortaya çıkabilir. Böyle bir damar tıkanıklığı perspektifine karşı elimizde panzehir var mı acaba? Avrupa para odağını bıkıp usanmadan güçlendirmek –ki bu, olmayacak duaya amin demektir– ve hiç olmazsa vicdanımızı rahatlatmak için yeni bir dünya para sistemini savunmak...

Ticaret düzeninde ivedi sorun, Çin de dahil olmak üzere Asya'nın artan rekabetinden değil, fakat Rusya ile Orta Avrupa'dan yapılan valışi ithalattan kaynaklanıyor. Doğu ürünleri nedeniyle henüz şimdiden sarsılmış kaç tane ağır sanayi sektörü var acaba? Demir-çelik üreticileri, alüminyum yapımcıları ve yarın da düz cam sanayicileri için tehlike, ne Japonya ne de Çin'dir, fakat Rusya'dır. Dövize aç olan ve komünizm dönemindeki verimlilik gerekçelerine aldırış etmeyen eski Sovyet sanayi kompleksleri, fazlalıklarını damping fiyatıyla Batı pazarlarına boşaltıyorlar. Bunun sonucunda, hedef alınan sektörlerin yitirmiş oldukları dengeleri çabucak bulabilmeleri için en küçük bir umut olmaksızın, fiyatlar düşüyor, zararlar dağ gibi büyüyor ve yeniden yapılanmalar hızlanıyor. Üstelik de yıkımların henüz başlangıcında bulunuluyor. Yıkımlar, kıtanın batısının sınırlarını aşıp Doğu'ya doğru yayılarak daha da artacaktır: Büyük Alman holdingleri, sanayiye alışkın olup Üçüncü Dünya fiyat tarifeleri üzerinden ücret alan ve hemen hemen Alman olan işçilerin bulunduğu bu arka-ülkeyi, modern bir üretim aygıtına sahip olmak amacıyla kullanmaya başlamışlardır. Volkswagen, 2000 yılında Alman topraklarında kaç tane otomobil üretecektir? Kaç tanesini de Doğu'da acaba? Diğer meslek dallarındaki soydaşları gibi Volkswagen de, üretim mekanından bağımsız olarak "made in Germany"den "German quality"ye[56] doğru geçmektedir.

Bunun sonucunda Batı Avrupa bakımından iki çelişki belirir. Birinci çelişki: Batı Avrupa, Doğu'ya yardım etmek için pazarlarını ona sunmaktan başka daha iyi bir imkana sahip bulunmuyor; fakat aynı anda bazı en gelişmiş sanayi dallarını da cezalandırmış oluyor. İkinci çelişki: Batı Avrupa, Doğu'da,

[56][Ing.] "Made in Germany": Almanya'da üretilmiş; "German quality": Alman kalitesi (Çev.)

kendisini fabrikalarını başka kıtalara yayma zahmetinden kurtaran bir "Hinterland"dan yararlanıyor; ama bu şekilde davranarak da, işgücü bakımından kendi endüstriyel yıkılışını hızlandırıyor. Batı Avrupa devletleri, Doğu rekabetinin çok hızlı bir şekilde gelişmesine izin vererek, kendi toplumlarında, kıtanın iki bölümünün ticari birleşmesini zorlaştıracak düşmanlık tepkilerine yol açabilirler. Hiç de hafife alınacak bir risk değildir bu: Ekonomik öfke, politik düşmanlık, Batı'nın kapanması, Doğu'da toplumsal huzursuzluklar arka planı üzerinde artan kargaşa ve bu durumun kabilecilik "çılgınları"nın ekmeğine yağ sürmesi.

Ayrıca şu andaki bir risk, yani demografik düzensizlik. Fransızlar bu konuda bilinçli değiller. Göçmen karşıtı fantazmalarının esiri olarak, bugüne dek ne denli korunmuş olduklarını kavrayamıyorlar. Tabii bu arada Güney-Kuzey doğrultusundaki göç, –Cezayir'de bir köktendinci rejimin kurulup bize laik seçkinleri yollaması olasılığı öncesinde– Mağrip'ten ya da Afrika'dan gelen kaçak göçmen dalgaları şeklinde sürüp gidiyor... "Sıfır göç" hedefinin saçma olduğunu ve Charles Pasqua'nın hem kurtuluş çaresi hem de etkililik amacıyla oluşturduğu önlemlere karşın "sıfır kaçak göç" hedefinin de bir düşten öteye gitmediğini herkes biliyor. Fakat birkaç on bin göçmenin bu düzenli ve dengeli ince sızıntısı, kıtadaki istikrar bozulmasının her aşamasına eşlik edecek olan nüfus hareketleriyle kıyaslanamaz bile. Almanya ile Avusturya'nın oluşturduğu "Cermen şemsiyesi" tarafından korunan Fransa, gözünün önünde yüz binlerce Yugoslav göçmenin bulunmasına karşın bu olgunun bilincine varmış değil.

Gelecekteki daha başka felaketlerin habercisi olan bu çatışma, şimdiden milyonlarca insana yer değiştirtti. Macaristan gibi hala komünizm sonrası geçiş güçlüklerinin içinde bulunan ülkeleri ister istemez birer sığınma yurduna dönüşmeye zorladı. Balkanlar ile Orta Avrupa arasında zincirleme göçlere neden oldu. Genelde yabancı düşmanı olan Avusturyalıları ülkelerinin insancıl bir arka üsse dönüşmesini kabul etmek zorunda bıraktı. On yedi milyon iç göçmeni ile her yıl Doğu'dan gelerek kan hakkını kendi yararlarına kullanan yüz bin-

lerce yeni Almanı nedeniyle boğazına kadar batmış olan Almanya üzerindeki baskıyı yoğunlaştırdı. Kıtadaki riskler çatlağı üstünde daha büyük boyutlu bir kaza olursa, işte o zaman "gerçek istilalar"la karşı karşıya kalırız. Macaristan sınırlarında bir çatışma ya da daha berbatı Rusya ile Ukrayna arasında bir savaş öylesine büyük kitleleri harekete geçirecektir ki, bunun yanında -Rusya'dan Polonya'ya, Polonya'dan Almanya'ya şeklindeki– Doğu'dan gelen ekonomik göç çok önemsiz görünecektir. Halkların bir yerden bir yere bu denli hoyratça aktarılışı bütün Avrupa'yı ilgilendirecektir; çünkü Almanya'nın bu boyuttaki bir göçü tek başına kabullenebilmesi olanaksızdır.

Biz Fransızlar, bir yanda Güney'den gelen sınırlı yoğunluktaki günlük bir nüfus aktarımıyla sorunlar yaşıyoruz, öte yanda ise yazgımızı öteki Ortaçağı yani eskisini anımsatacak göçlerin eline bırakmış bulunuyoruz. Birinci olgu aklımızdan hiç çıkmıyor, ikincisini ise farkedemiyoruz bile. Bizi bir yanda akıllıca denetlenebilecek bir baskı karşısında kaygılanmaya iten, ama öte yanda düzenimizi bozacak bir sarsıntıyı görmemezlikten gelmeye yönelten acayip bir kaçış tutumu bu. Ayrıcalıklı statümüzün sürüp gideceğine inandığımızdan ya da inanmak istediğimizden, bu konuyu, üzerinde düşünüp tartışmaya sonra da Avrupa Topluluğu içinde ortak bir eylem uygulamaya imkan verecek şekilde açıp kurcalamamaya özen gösteriyoruz. Böyle bir şey olursa, Almanların bu fırsattan yararlanıp bizim kendilerine göre on kat daha az Yugoslav göçmen kabul ettiğimizi yüzümüze vurmalarından ve bu yükü seve seve bizimle paylaşabileceklerini söylemelerinden çekiniyoruz hiç kuşkusuz... Fakat bu iki yüzlü davranış, uzun vadede kazançlı olmaz: Büyük göçlere hazırlanabilmemiz için çok az zamanımız var; onu boşu boşuna harcamayalım!

Nihayet, en son tehlike: Batı toplumlarının onarılmaz bir şekilde kırılması. Aklımızda mucizevi insanların refleksleriyle yaşayıp gidiyoruz. İşsizliğin zıvanadan çıkıp işsiz sayısının beş yüz binden üç milyona fırlamasına rağmen yaşamımızı sürdürmüş olmamız nedeniyle başımıza dramatik bir şeyin gelmeyeceği hissine kapılıyoruz hepimiz. Toplum plastiktir;

kendi kendini düzene sokar; aşırı kaymaları engeller; karşı önlemler alarak kendiliğinden genlerini yeniler. Bunların hepsi de, son yirmi yılın mucizesi içinde kök salan ve bir bakıma her gün doğrulanan inançlar. Kurumsallaşmış ve oturmuş toplum, bir başka deyişle yerleşik insanların, yani uzman işçilerden yöneticilere kadar uzanan çok geniş orta sınıfın toplumu, işlenen suçların bedelini ödemeyeceği duygusuyla yaşıyordu bugüne dek. Mutsuzluğa yabancıydı bu toplum; mutsuzluk, bizim hesabımıza krize uyumlanmanın bedelini ödeyen işsizlerin ve dışlanmışların alt-toplumuna aitti yalnızca. Diğerleri için –bizim için– her şey yolunda gidiyordu, çok şükür! İlk petrol şokundan sonra paranın alım gücü büyük ölçüde arttı, tasarruflar şaşılası gerçek faiz oranlarından yararlandı ve koruyucu devlet orta sınıfın üyelerine sağladığı her türlü yardım sayesinde toplumsal avantajlarını korumayı bildi. Öyleyse, toplumsal düzen neden bir tehdit altında olsun? Nasıl olsa yirmi yıldır aynı şekilde sürüp gitmiyor mu?

Güvensizliğin artması, birkaç yerel gerginlik, Amerikanvari gettoların belirmesi: Şu ana kadar kolektif dengesizliğin henüz kısmi belirtileriydi bunlar. Bu rahat durumun dışına çıkma noktasında mıyız acaba? Yönetici sınıfların sanki yirmi yıl sonra gerçeği keşfetmişlercesine büründükleri kaygılı tutum, bunun böyle olduğunu düşündürtüyor insana. Bu tutum, bilinçlilikten çok ortak egoizmin bir sonucu: Belanın rüzgarı, yönetici sınıfları, avantajları ile yaşam biçimlerini kapsayacak şekilde sarsıyor ilk kez. İşten çıkartılan müdürler, işçilerle ve memurlarla aynı yeniden yapılanma planları içine sokulan yönetici kadrolar, iş bulamayan çocuklar, aylak gezen "büyük okul"[57] menzunları: "Çürümüş bir şey var Danimarka Krallığında." Gerçek, ayrıcalıklı kişilere kendilerinin yaşadıkları zorluklar aracılığıyla görünüyor, üstelik onu görmezlikten geldikleri için çok daha hoyrat bir şekilde.

---

[57]Büyük okullar: Fransa'daki *Ecole nationale d'administration, Ecole normale supérieure, Ecole polytechnique* gibi menzunlarının iş bulma sorunları olmadığı kabul edilen yüksek öğrenim kurumlarıdır. (Çev.)

Demokratik olmaktan çok aristokratik olan bu Fransa'da, yönetici sınıfların havası ülkenin de atmosferi haline dönüşüyor; kolektif bir sinir krizi kapının hemen ardında. Zihinlerdeki ani yön değişiminde, üst kategorilerin kriz içine girmesi belirleyici bir rol oynuyor. Ayrıca bunun sonucunda, bu bilinçlenmenin uzun süre devam etmesi riski de bulunuyor. Şöyle olacaktır: Her zaman olduğu gibi ayrıcalıklı kişiler, en küçük olumlu ekonomik esintiden yararlanacaklardır. Ortam kendileri ve çocukları için bir düzene girince, başımıza gelebilecek en kötü şeyin artık arkada kaldığını düşünme ve dolayısıyla açıklama eğiliminde olacaklardır. Nasıl seçkinlerin şaşkınlığı kötüleşen durumun biçimsel değil de yapısal bir değişiklik içinde bulunduğu inancını yaratıyorsa, bunların "alçakça rahatlaması" da her şeyin iyi kötü normale döndüğü düşüncesine yol açacaktır. Fakat bu bilinçlenme şimşeğinin ardında bir yara izi kalacaktır; toplum, tıpkı seçkinleri gibi, kendisine güvenmemeyi sürdürecektir; haklı olarak...

Marjinallik olguları nereye kadar uzanacaktır acaba? Hukukdışı alanların çoğalması, bir yönüyle toplumda öbür yönüyle "underground"da olan bir gençlik kesiminin belirmesi, mafya da dahil olmak üzere yasadışılık belirtilerinin artması, fedakarlıkların paylaşılması konusunda toplumsal gruplar arasındaki gerginliklerin şiddetlenmesi, çalışanlar ile çalışmayanlar arasında sosyal çatışmanın doğması, uluslararası rekabetin hızlanması, işsizliğin ya da en azından kayıt dışı ekonomide çalışanların sayısının kanatlanıp havalanması, her siyasal krizde Avrupa kıtasına ya da çevresine doğru yönelen göçlerin yoğunlaşması: Hepsi de yüzyılın sonuna kadar gerçekleşecek şeyler bunlar. Yanıtı bilinmeyen tek bir soru var: Kitlesel bir hareket gerçekleşecek mi? Yoksa toplum, bugün de olduğu gibi, her türlü bulaşıcılığı önlemek amacıyla çıban başlarını birbiri ardına tecrit etmeyi başaracak mı? Şimdilik bunu gerçekleştiriyor ve böylece sıkıntılarını başından savuyor. Ancak kamyon sürücülerinki gibi korporatist hareketler karşısında da ne yapacağını şaşırıyor. Batı'nın en iyi saklanan gizi, yani toplumun inanılmaz zayıflığı, böyle bir durumda açığa çıkıyor; bu nedenle de otoriteler, itiraf etmeksizin, bütün baskıların bu

denli belirgin bir zayıflıktan yararlanmak için işbirliği yapmalarından çekiniyorlar: Yiyecek içecek gereksinimleri sağlanamıyor; güvenlik güçleri serbestçe yollarda gidip gelemiyor; bolluk toplumlarımızda gerçeküstü bir düşünce olan kentlerin ablukaya alınması düşüncesi yeniden ortaya çıkıyor; suçların bedelini ödememiş olma duygusu yaygınlaşıyor. Her şey mümkün gibi görünüyor.

En kötü olan şeyi bu tarafta aramak gerekiyor işte. Banliyö gençlerinin başkaldırısı mı? Belli bir yerle sınırlı bulunuyor, kurulu toplum için bir tehlike mesajı hizmeti sunuyor, ama zincirleme sonuçlar doğurması mümkün görünmüyor. Geleneksel toplumsal çatışmalar mı? Ortaya çıktıklarında, hala gerçek yoksulların, marjinallerin katılmadığı zenginler arası tartışmalar şeklinde beliriyorlar. Tarımsal ayaklanmalar mı? Tarımın ekonomik yaşamın yüreğini oluşturduğu zamanlarda bile dayanışma hareketlerine yol açmamışlardı kesinlikle. Kamu taşımacılığı grevleri mi? Kendilerine özgü kuralları, işleyiş biçimleri ve sonuçlarıyla birlikte yerleşik gruplar için bir tören niteliği taşıyorlar. Göçmenler mi? Görülmemekten başka bir amaçları yok. Dışlanmışlar mı? Krizin bedelini toplum onların üstüne yıkmayı başardı, çünkü baskı grubuna dönüşmekten acizler. Hala Mayıs 68 şokunu yaşayan kamusal güçler, sürekli kafalarında şiddetli bir devrim varsayımıyla hareket ediyorlar. Gerçekten de, öngörülemez bir olaylar zinciri yaratabilecek şekilde –tarih dışı bir biçim altında kamyon sürücüleri ya da daha güncel bir yaklaşım içinde iletişim ağları tarafından– ortak yaşamın felce uğratılması bir yana bırakılırsa, yirmi yıl öncesinden farklı olarak, toplumun bir raslantıyla şu ya da bu yöne devrileceği duygusunu yaşatan kitlesel bir hareketin tehditi altında bulunmuyor gibiyiz şimdi.

Toplumsal çatlak, bir devrime yol açmaz; dağınıktır, elle tutulamaz. Dünya istikrarlı olduğu ve en zengin devletler korunmuş bir biçimde kendi köpükleri içinde yaşadığı sürece, her ikisi de sivil toplumun ufalanmasına uyum sağlayabilir. Böyle bir durumda, en yoksullar ile en varsıllar arasında artan mesafeyle birlikte ahlak da kendine bir yer bulamaz; oysa yarım yüzyıllık Welfare State'in, teorik olarak, bunun tam ter-

sine yol açması gerekirdi. Aynı şekilde, istikrarın teminatı olan sosyal yardımları sağlamak için yüksek kesintilerin uygulandığı ekonomi de, bu durumda beklentilerini gerçekleştiremez. Sistem, arka planda durağan bir Tarih ile birlikte varlığını sürdürmektedir. Ama, öngürülemeyen olaylar karşısında sistemin durumu ne olacaktır? Yanlış bir soru değildir bu: Doğrudan bir askeri çatışma varsayımında, "kutsal birlik" tehlike içine girmez. Avrupalı büyük devletler, böyle bir perspektifte insan yaşamı bakımından tehdit altında görünmüyorlar. Fakat yeni Ortaçağ, yalnızca sosyal tutarlılık içindeki toplumların karşı koyabileceği meydan okuyuşlarını giderek artırıyor. Örnek: Günün birinde düzeni yeniden kurmak için Yugoslav sorunuyla kıyaslanmayacak denli büyük ölçekli bir müdahalede bulunmak zorunda kalabiliriz. Oysa kamuoyu, Bosna için bile ne düzenli askeri birliklerin görderilmesini, ne de gönüllülerin karşılaşabileceği ölüm riskini kabul ediyor. Gitgide daha da kırılgan olan bir ülkede, daha büyük bir müdahale zorunluluğu karşısında kamuoyu nasıl davranacaktır acaba? Örnek: Yasadışılığın sinsi ilerleyişine karşı verilen mücadele, her birey için, "banka polisi" uygulaması gibi yeni baskılar getirebilir; acaba yurttaşlık güdüleri, ortak sağduyuyu sağlayabilecek kadar yeterince canlı mıdır? Örnek: Her stratejik sarsıntıda hız kazanan Avrupa içi göçler, devletleri göçmen kotaları kabul etmeye yöneltecek ortak bir politikaya neden olabilir; göç sendromunun tutsağı olan toplumumuz, böyle bir uygulamayı kabul etmeye hazır mıdır? Örnek: Devletin hukukdışı alanlara yeniden hakim olması, çok büyük finansal kaynakları gerektirecektir; orta sınıf, gerekli fedakarlığı yapmaya hazır mıdır, yoksa kısa vadeli bir yaklaşımı benimseyip problemin yoğunluğu karşısında gözlerini kapamayı mı tercih edecektir? Örnek: Avrupa'nın istikrarı, Doğu'nun ekonomik ilerlemesine bağlıdır ve bu bakımdan en kısa yol da pazarlarımızın açılmasından geçmektedir; Batı'daki ücretliler, uzun vadeli bu zorunluluk uğruna, karşılıklı ekonomik ilişkilerdeki böylesine bir serbestliğin kendilerinden bekleyeceği fedakarlıkları kabul edecekler midir? Örnek: Düzensizlik ne kadar tehdit ederse, askeri donanımımız o denli uygun olmak-

tan çıkmakta ve dolayısıyla onu yeniden işler duruma getirmek için de o ölçüde büyük bir çaba harcanması gerekmektedir; evrensel barışın zaferinden emin olan ya da yalnızca ikiyüzlülüğü benimseyen vergi mükellefleri, gerekli vergi artışlarını geçerli kılacaklar mıdır? Örnekler sonsuz sayıdadır. Kamuoyunun temel siyasal aktör haline dönüştüğü bir dönemde, kamuoyunun ruhsal hali, devletlerin artık düzensizliğe mahkum edilmiş bir evrende uygulayabilecekleri eylemleri belirlemektedir. Toplum ne kadar istikrarını yitirip kırılganlaşırsa, kamuoyu o ölçüde daha az tutarlı olur ve zorunluluğun hükmü de o ölçüde daha az geçerli kılınır.

İstikrarın dünyanın normal hali olduğuna inanacak ölçüde uzun zamandır istikrara alışmış olan ülkelerimiz, aşırı tepkiler arasında gidip geliyorlar. Bazen raslantıları yadsıyıp yeni Ortaçağın ilk belirtilerini yalnızca çok küçük aksaklıklar olarak değerlendiriyorlar ve "zamana zaman tanınmasıyla" dünya sisteminin doğal olarak dengesini bulacağına inandırıyorlar kendilerini. Bu arada, François Mitterand'ın "zamana zaman tanıma" tadı altında siyasal eyleme belki de en berbat zehiri yavaş yavaş akıttığını belirtelim. Bazen de ülkelerimiz, göçler ve ulusal üretim mekanlarının sınırlarını aşan sanayiler gibi gerçekliğin görüntüleri karşısında şaşkınlığa düşüyorlar ve uçuruma doğru yuvarlandığımıza inanarak sağduyularını tümüyle yitiriyorlar. Bu nedenle yöneticiler, ülkelerine, risklerin hesap edilmesini öğretmekte ve belirsizliğin gündelik azığımız haline dönüştüğünü anlatmakta zorlanıyorlar. Her yönüyle ele alınıp kesin bir gerçeklik olarak algılanan riskler İncil'imiz, kolektif bir sinir krizine yol açabilir; bundan dolayı hiçbir devlet adamı, bu İncil'in sayfalarını kamuoyu önünde karıştırmaya kalkışmıyor işte. Ama buna karşılık, riskler İncil'ini sadece seçkinlerin seçkinlerinin erişebileceği bir sır gibi saklamak da, toplumları karanlık günlere hazırlayabilecek ileriyi göremeyen salakça bir politika izlemek demektir... Kolektif pedagojik deyimle, uzun zamandan beri karşı karşıya kaldığımız en güzel sorun bu işte...

VI

DEVRİMLERİN GERİ GELİŞİ

XX. yüzyıl, paradoksal bir şekilde, devrimlerin değil de, devlet darbelerinin ve *pronunciamento*'ların[58] çağı olurdu. Tabii eğer, tanımların yarattığı anlam değişikliği doğrultusunda, bir "devrim" şu iki ölçüte bağlanmış olsaydı: Yönetici sınıfın yerini o güne kadar önemsenmeyen bir başkasının alışı ve özellikle de mutlak bir belirsizlik ortamı. Bu değerlendirmeyle XIX. yüzyıl sayısız devrim yaşamış olur, ama XX. yüzyıl değil. Bolşeviklerin 1917'deki zaferi, Nazilerin 1933'te iktidara gelişi: Yaşanacak dramlar bu partilerin açıkladıkları doktrinlerinde tohum halinde bulunuyordu; geleceğin yöneticileri ise bu partilerin bağrına çöreklenmiş bir şekilde hazır bekliyorlardı. Bu konuda yanılgıya düşenler yanılmak isteyenlerdi yalnızca; uyanık kafalar için ne kuşkuya yer vardı, ne de belirsizliğe.

Aynı şekilde komünist rejimlerin yıkılışı da, bizim tanımımızın dar anlamı bakımından, devrimler şeklinde gerçekleşmedi. Koşullar, zaman ve olayların zincirleme akışı öngörülemezdi. Ama ulaşılan nokta için aynı şey söz konusu değildir. Polonya, Çekoslovakya gibi örgütlü muhalefetlerin bulunduğu yerlerde, siyasal iktidar, Batı demokrasilerindeki iktidarın el değiştirmesi sistemine benzer şekilde, doğal olarak muhaliflerin eline geçti; yalnızca oyun, daha sivri vurgularla oynandı. Yeni efendiler, hapisten çıktıktan hemen birkaç ay sonra, Muhafazakarlar ile İşçilerin, sosyal demokratlar ile Hıristiyan demokratların ya da Gaullistler ile sosyalistlerin geleneksel seçimlerle yer değiştirmeleri sırasında geçerli olan aynı barışçıl tören uyarınca, mirası öncellerinin, daha açıkçası eski gardiyanlarının ellerinden aldılar. Komünist partinin Macaristan'da olduğu gibi muhalefeti kendi bağrında bile bile

[58] Pronunciamento (İspanyolca): Askeri darbe. (Çev.)

beslemiş olduğu durumlarda, geçiş öylesine yumuşak oldu ki, rejim değişiminin tarihini kesin bir şekilde belirlemek bile mümkün değildir. Komünizmin –Rusya ile Romanya'da– yakın bir tarihe kadar herhangi bir muhalefete alışamamış olduğu durumlarda ise, eskisinin yerine yeni bir seçkinler sınıfı geçmedi: Dün komünist olan nomenklatura, birdenbire demokrat ve kapitalist kesilip, aynı ebediyet duygusuyla yönetime yeniden kuruluverdi.

Bu açıdan bakıldığında Sovyetler Birliği'nin yok oluşu, sözcük anlamıyla bir devrim değildir. Ayrıca bizim ikinci ölçütümüz –belirsiz bir gelecek– bakımından da bir devrim olarak kabul edilemez. Rusya, bir "kara delik"tir; yoksa keşfedilmemiş bir yer değil. Yoksul kalmış ama imparatorluk niteliğini de yitirmemiş bir devlet olarak varlığını sürdürecektir uzun zaman; siyasal demokrasi düzeyi onun tek belirsiz noktasıdır. Sivil toplum, eskiden komünist olan bütün ülkelerde , kalıcı bir şekilde özgürleşti. Onu yeniden zapturapt altına alabilmek için Stalinizmin doruk noktasına yaraşan bir baskı gerekir. Oysa demokratikleşme, çok narin bir şeydir; yazgısı bir insana, bir ideolojiye ya da koşullara bağlı olabilir her an. Olasılıklar hayaleti tam anlamıyla belirlenmiştir artık: Bir uçta Polonyavari siyasal karışıklık, öteki uçta ancak küçük çapta hilelere başvurabileceği seçimleri kabul etmek ve geniş boyutlu bir muhalefete katlanmak zorunda olan Sırbistan tipi bir milliyetçi-komünist rejim. Doğu'daki belirsizlik, ne politiktir, ne de sosyolojiktir; bu ülkeleri, tıpkı XIX. yüzyılda Fransa ile Almanya'nın başına geldiği gibi, sürükleyip götürecek olan olayların akışına bağlıdır: Sayısız Ems telgrafı[59] görünüyor ufukta. Ama bu dönemde İmparatorluk'un[60] ya da Bismarck rejiminin bir devrimle karşı karşıya olduğunu kim iddia ede-

[59]Ems telgrafı: 13 Temmuz 1870'de Prusya kralı I. Wilhelm'in Ems kentinden Şansölye Otto Von Bismarck'a gönderdiği telgraf. Bismarck'ın bu telgrafın Fransa'yı kışkırtacak bölümlerini açıklaması, Fransız-Alman Savaşı'nın (1870-1871) başlamasına yol açmıştır. (Çev.)

[60]İmparatorluk: Fransa'da III. Napoléon'un imparator sanı altında 1852 ile 1871 yılları arasında hüküm sürmüş olduğu rejim. (Çev.)

bilirdi? Yer çekimi yasası fizik için neyse, belirsizlik de Tarih için odur; devrim ise, bir başka konu...

Bununla birlikte, belki geri geliyor devrim, üstelik de acayip bir şekilde kıtanın doğusundan çok batısında. Hiç kuşku yok ki, yeni zamanların bir paradoksu bu. Batı'nın komünizm üzerindeki yengisi, onun istikrarını pekiştirecek yerde tehlike içine soktu. Komünizmin bir mıknatıs gibi işlemiş olduğunu ancak bugün farkediyoruz: Komünizm, kendi güçleri kadar hasımlarının güçlerini de yapılandırmıştı. Hiçbir günah keçisi görevlerini bu denli mükemmel bir şekilde yerine getirebilmiş değildir şimdiye kadar. Komünizmin toplumlarımızın dengesini garantilediğini ve o olmazsa toplumlarımızın pusulayı şaşırabileceğini, on yıl önce kim kabul edebilirdi? Bunu iddia eden peygamberi hemen çarmıha gererlerdi. Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğümüz barışçıl mücadele içinde gerginleştiğimizden, onun ne denli Batı'nın belkemiği haline geldiğini ve ortadan kalkması durumunda güçler alanının nasıl da tutarlılığını yitireceğini hesaplayamamıştık. Bu büyük gürültü patırtının arasından yalnızca iki giz beliriyor gerçekten: Komünizmin Doğu'da yıkılışı nasıl oldu da aynı zamanda şiddetsizliğe de damgasını vurabildi? Moskova'da darbe, iki ölü! Batı dünyası hasmından kurtulur kurtulmaz nasıl oluyor da bu kadar şaşkın, hatta darmadağan bir durumda bulunabiliyor? Geriye doğru inanılmaz bir dönüş yaparak, XIX. yüzyıl modelindeki devrimleri kafamızda kurmanın tam zamanı.

Sorun entelektüel düzeyde bulunmuyor; bu tür devrimlerin ilki, gözlerimizin önünde cereyan ediyor: Daha önce de belirttiğimiz gibi, İtalyan devrimidir bu. Avrupalılar, İtalya hakkındaki derin önyargılarına saplanıp kaldıkları için bu devrimi göremiyorlar. Onlara göre bu durum, ülkenin siyasal yaşamındaki yeni bir krizdir, tabii hoyratça bir krizdir, ama üst düzeyde uygarlaşmış bu halk onun da hakkından gelmesini bilecektir... Herkesin paylaştığı bu yanlış yorum, hayranlık kadar horgörü tarafından da besleniyor: Önemli hiçbir şey gerçekleşmeksizin bir krizden bir başka krize giden kapalı, anlaşılmaz ve ahlaksız bir sisteme duyulan horgörü. Dinamizmi ve zekası sayesinde bir operet devleti ile komedyen politi-

kacılara uyum sağlamayı bilmiş bir topluma duyulan hayranlık. Bu nedenle, sanki jandarma rolünde savcı Di Pietro'yla ve mukavva dekorlar olarak da San Vittore hapishanesiyle bir *commedia dell'arte* seyrediliyormuş duygusu. Her ne kadar Birlikler büyük bir olasılıkla hümanist görünüşlü Batılı aşırılığın ilk örneklerini oluşturuyorlarsa da, daha önce görmüş olduğumuz üzere, onları eski Avrupa popülizminin bir maskarası haline dönüştüren dargörüşlülük. Son olarak da, İtalya'da her zaman olduğu gibi her şeyin gözyaşlarıyla ve kahkahalarla yoluna gireceği inancı. Hiçbir İngiliz, hiçbir Alman, hiçbir Fransız, bu acayip siyasi ve polisiye roman içinde, Berlin Duvarı'nın yıkılışından bu yana Batı Avrupa'da yaşanılan en önemli olayı görmeye hazır değil.

Oysa bu olay, eğer işlemeye başlayan mekanizma durmazsa, 1848'den beri Batı Avrupa'daki ilk devrimdir; tabii savaşların yol açtığı rejim değişiklikleri dışında! Yabancılar, siyasal liderleri yutan, kapitalizmin büyük feodallerini hapishaneye, sürgüne ya da intihara sürükleyen, bir çıkarcılar ve yiyiciler nomenklatura'sını haritadan silen sosyolojik depremin önemini algılayamıyorlar... İtalya, 1945'ten beri bir demokrasi değildi. Demokrasinin yalnızca genel oy hakkı değil, fakat aynı zamanda siyasal, ekonomik ve hukuki güçler ile karşıt güçler üzerine kurulu olması anlamında, bir demokrasi oldu mu acaba hiç? Bu anlamın içerdiği koşul kesinlikle gerçekleşmedi... Bir "sistem" ülkeyi ele geçirmişti. Bu sistem, çıkarların partiler arasındaki dokunulmaz paylaşımı nedeniyle siyasal; siyasal seçkinlerle bir bütün oluşturan bazı kamusal ve özel aktörler dolayımıyla ekonomik; içinde politik, kokuşmuş ya da namuslu yargıçları değişik oranlarda barındıran bir yargıçlık kurumu bakımından da hukukiydi. Bu işbirlikçi mikro toplulukların arasındaki "sosyal bağ" ise, ara sıra paranın büyüsüyle bezenmiş bir iktidar büyüsü şeklinde varlığını sürdürdü uzun zaman; sonra göreneklerin değişmesiyle birlikte para iktidarın bile önüne geçti. Evvelki gün "partitokrasi", dün "kleptokrasi".

Bu yumuşak diktatörlük, doğal olarak Doğu'daki diktatörlüklerin ölümünden sonra da yaşamını sürdürebilirdi. Sivil toplum nomenklatura'nın yolsuzluklarına uyum sağladığı,

hatta onu finanse ettiği için, bu diktatörlük sivil toplumun özgürlüklerine saldırmıyordu; ayrıca, ekonomik sistem verimsiz ve kliantelist kamu sektörünün dolaplarına para yetiştirebildiği sürece, ekonominin inanılmaz başarısını da tehlikeye atmıyordu. Öyleyse, bu iyi işleyen sosyolojik makinayı bloke edecek kum tanesi nereden kopup gelebildi? Bireysel özgürlüklere susamış bir halktan değil: Halk bu özgürlüklerin hepsine, hatta bunların da ötesindekilere sahipti. Ekonomik bakımdan tatmin olmamış bir kamuoyundan da değil: Çünkü kamuoyu, savaştan bu yana, satın alma gücünün diğer Avrupa ülkelerine göre daha fazla arttığına şahit olmuştu. Liberal gazetelerin, uyanık aydınların ve birkaç sıradışı girişimcinin yönelttiği şiddetli eleştirilere karşın, sistem sanki hiç ölmeyecekmiş gibi görünüyordu.

Ve sistem, on sekiz ay içinde, Polonya'da ya da Çekoslovakya'da komünizmin yıkılışından çok daha büyük bir gürültüyle yerle bir oluverdi! Adaletin eli Andreotti ile Craxi'nin enselerinde; oysa Doğu'da komünist partilerin eski birinci sekreterleri, sakin sakin emeklilik uğraşlarıyla ilgileniyorlar ve hatıralarını en fazla parayı verene satıyorlar; hapisteki nomenklatura üyelerinin sayısı, Varşova'ya göre Milano'da ya da Prag'a göre Torino'da çok daha fazla; seçkinler, Moskova'da değil de Roma'da daha fazla sarsılma tehlikesi içindeler! İtalyanlar, belki de kolektif utancın meyvası olan garip bir çekingenlikle bu gerçeği açıkça dile getirmiyorlar; devrim içinde olduklarını açıklamakta tereddüt ediyorlar ve kendilerini hiciv yoluyla korumaya çalışıyorlar: Dendiğine göre VIP "viviamo in prigione"[61] anlamına geliyormuş... Bütün gerçek devrimler gibi bu devrim de yazgının ve talihin ürünüdür. Nasıl tarihçiler Fransız Devrimi'nin temel nedenlerininin ardından dur durak bilmeksizin koşuşturdularsa, bugün de gözlemciler İtalyan sarsıntısının gerçek kökenlerini, yani Tarih'in akılcı olduğunu kanıtlayabilecek kökenleri araştırıp duruyorlar...

[61] İngilizce "very important person" (çok önemli kişi) deyişinin kısaltmasından bozma. Viviamo in prigione (İtalyanca): Hapishanede yaşıyoruz. (Çev.)

Savcı Falcone ile savcı Borsalino'nun öldürülmeleri, Milano'daki bir skandalın ifşa edilmesi, eski cumhurbaşkanı Cossiga'nın gözlem altına alınması: Bunların hepsi de başlangıçtaki olaylardı, hiçbir şeye yol açmayabilirlerdi. Yarım yüzyıldır iktidarı parsellemiş Hıristiyan demokrat-sosyalist ittifakının zayıflığını ortaya çıkaran 1992 Seçimleri sonuçları ile Birlikler'in yükselişi: Bunlar daha önemliydi, çünkü kral çıplak olarak görünmüştü bu kez. Ahlakı ve demokrasiyi hiçe sayarak karşılarında bir kutsal birlik oluşturulmuş olan komünizm ile Sovyet tehditinin yok oluşu: Belirleyici olan buydu, çünkü sistem için bir günah keçisi kalmamıştı artık. Ekonomik ve parasal birleşme perspektifi doğrultusunda Maastricht'te başlatılan süreç: Can alıcı olay buydu belki de.

İtalya'nın kurumsallaşmış yanı, birdenbire, Topluluk'un kurucu üyelerinden birisi olan kendisinin Avrupa'nın yüreğinden dışlanma tehlikesi içinde bulunduğunu farketti. Birleşme ölçütleri, her ne kadar bugün geçerliliklerini yitirmiş olsalar da, o günlerde hem devlet hem de kamu sektörünün tümü için olanaksız bir dönüşüm anlamına geliyorlardı. Yurtiçi hasılanın %10'unu temsil eden kamu açığının beş ile yedi yıl arasında %3'e indirilmesi ütopik gibi görünüyordu. İtalya eşi benzeri görülmemiş bir meydan okumayla karşı karşıyaydı. Bu zamana kadar sivil toplumun dinamizmi bürokratik savrukluğa alışıp üstesinden gelmeyi bilmişti: Savaş sonrasının ekonomik mucizeleri hep bu şekilde gerçekleşmişti işte. Fakat bu kez, yalnızca devlet harikalar yaratmak zorundaydı. Girişimci sınıf, ne kadar becerikliyse de kamu açığı tarafından beslenmiyordu. Seçkinler, devlette bir dönüşüm gerçekleştirilmediği takdirde, dışa dönük, uluslararası ve Avrupalı olma özellikleri taşıyan kendileri için felaketin çok yakında bulunduğunun farkına vardılar hemen: Avrupa'nın arka bahçesine itildiklerini, ülkelerinin bir "süper Yunanistan"a dönüştüğünü ve en korkunç utanç olarak da İspanya'nın büyük devletler düzeyine yükselme umudu taşıdığını görmek felaketi. Bu nedenle ilk

önce –dönemin Turgot'su[62] olan– Amato hükümetinin kurulması ve bir dizi katı önlemler alması. Daha sonra, başlatılan bu girişimi sürdürmek için –bu kez dönemin Necker'i[63] olan– Ciampi'nin göreve çağrılması ve bunun ilk belirtisi olarak da İtalyan enflasyonunun temel nedeni olan ücretlerdeki eşel mobilin bu kez kesin bir şekilde ortadan kaldırılması.

İtalyan devrimi bugün 1792'yi yaşamaktadır. Kralın idamı, partitokrasinin yıkılmasıdır. İşlemeye başlayan kansız bir giyotin, –bazen şaşırtıcı intiharlar nedeniyle kanlı bir biçimde– tıpkı Terör'ün soyluları mutlak bir şekilde yok etmesi gibi, yönetici sınıfı ortadan kaldırıyor. Paris'in sakinliğini tercih eden ve suçluların geri verilmesi uygulamalarındaki belirsizliğe bel bağlayan bazı burjuvalarla birlikte dış göç yeniden beliriyor. Kahramanların hemen hemen hepsi geri gelmiş gibi; koşulların iktidara doğru itebileceği kişiler olan savcı Di Pietro Saint-Just, Ugo Bossi Robespierre ve başkan Scalfaro Condorcet rolündeler... Karşılaştırma yapmak akıl yürütmek değildir, ama devrim süreçlerinin hepsi de benzer bir seyiri izliyorlar. Bununla birlikte Thermidor'a ulaşmış değiliz. Seçkinler bakımından günün birinde, sivil bir ölüm karşılığında, daha açıkçası yüksek para cezaları ödemelerinin ve mesleki uğraşlardan men edilmelerinin karşılığı olarak, kovuşturmalara son veren bir yasa çıkacaktır. Böylece dünün yöneticileri sosyal rollerinin en önemli yönünden yoksun kalmış rantiyelere dönüşeceklerdir. 1990 İtalya'sını hala anımsayanlar için böyle bir şey, o günlerde düşlenemeyecek denli büyük bir değişim olur. Agnelli sürgünde, Gardini intihar etmiş, Romiti tutuklanmış ve diğerleri korku içinde... Geçmiş dönemde birisi çıkıp böyle bir sarsıntının olacağını haber verseydi, tıpkı XIV. Louis ile Marie-An-

---

[62]Turgot (1727-1781), Fransa'da 1774'te maliye genel müfettişliğine atanmış, ekonomik durumu düzeltmek amacıyla çeşitli reformlar başlatmış, ama hakim sınıfların tepkisi nedeniyle XVI. Louis tarafından görevine son verilmiş olan Fransız iktisatçı ve yönetici. (Çev.)

[63]Necker (1732-1804), ekonomik iflasın eşiğindeki Fransa'yı kurtarması için çeşitli dönemlerde maliye bakanlığına atanmış, Devrim'den üç gün önce görevinden uzaklaştırılmış, ama on gün sonra tekrar bu göreve çağrılmış, hazinenin borç yükünü azaltmayı başaramayınca da 18 Eylul 1790'da bakanlıktan ayrılıp bir daha siyasetle uğraşmamış olan İsviçreli banker. (Çev.)

toinette'in kellelerinin uçurulacağını 1785 yılında ileri süren bir yazar gibi ona da deli gözüyle bakılırdı...

Peki ya yarın? Gerçek devrimlerin drama sanatının gereği olarak, en çelişkili senaryolar bile akla yatkın gibi görünüyor bugün.

Karamsar olan ilk senaryo: Ülkenin fiili olarak parçalanışına yol açan bir devrim. Parlamentodaki sandalyelerin %75'inin belirlenmesi için seçimlerde tek turlu dar bölge sisteminin benimsenmesi, İtalya'yı siyasal bakımdan böler. Birlikler Kuzey'i, eski komünistler Merkez'i ele geçirirler; Hıristiyan demokrasi ise en kliantelist biçimiyle Güney'i muhafaza eder. Bunun ardından Birlikler, ilk önce bıkıp usanmadan bir "bütçesel ayrım"ı elde etmeye ve Kuzey'den Güney'e yapılan finansal aktarımları azaltmaya uğraşacaklardır. Böylece her türlü bölgecilik, federalizm, hatta konfederasyon projeleri ortaya çıkacaktır. Üniter İtalya'nın savunusu için hangi güçler harekete geçeceklerdir? Güney mi? O da bir taraftır ve kendi yöresinin savunusunu ne kadar çok yaparsa Lombardialıların ve diğerlerinin o ölçüde ayrılma düşüncesiyle yanıp tutuşmalarına yol açacaktır. Politik Roma mı? Devrim tarafından boğulmuş olacaktır; siyasal bakımdan hala hayatta kalan kişiler ise, olayların yeni akışının en ateşli savunucuları haline geleceklerdir. Cumhurbaşkanı mı? Ülkenin birliğini kendi kişiliğinde etkili bir biçimde temsil edebilmesi için genel oyla seçilmesi gerekir, ama faşizmin anısı en basit başkanlık rejimi projelerini bile batırmaya yeterli olmuştur hep. Ekonomik seçkinler mi? Hepsi de Kuzey kökenli olduklarından, Batı ile Doğu arasında kalmış bir ülkenin liderleri rolünü oynamaktansa Avrupa'nın bir kantonunda yaşamayı tercih ederler. Aydınlar mı? Hiç kuşkusuz daha birlikçidirler, ama "bölünmeler karşısında ağır basamazlar." Vatikan mı? Tabii ki geçmişin tersine, Güney'in elinden kaçacağı korkusuyla birlikten yana olacaktır, ama ağırlığı eskisi gibi belirleyici değildir artık. Bu senaryoda İtalya'nın ister gerçek ister yalancı bir federasyon şeklinde varlığını sürdürmesi, şu temel kırılmada herhangi bir değişiklik yaratmaz: Doğu sınırı Floransa'nın biraz güneyinde yer alacaktır. Zaten bu sınır, yıllardan beri kuzeye doğru çıkmaktadır: Sicilya'dan başlayıp seneler önce İsken-

deriye'ye benzemeye başlamış olan Napoli'ye ve oradan da Avrupa kent modelinden yavaş yavaş uzaklaşmış bulunan Roma'ya ulaşmıştır; şimdi de Toscana'dan geçme riski vardır. Bu olaylar, diğer Avrupa devletleri için ikincil derecede olaylar olarak kalmayacaktır: Kıtanın önemli ulus devletlerinden birinin dağılması, yeni Ortaçağın dayanılmaz parçalanma eğilimini hayata geçirip kendisine öykünen tilmizler yaratacaktır. Doğu'yla olan kültürel sınırın yakınlaşması ise, göç baskılarını, yasadışı transferleri, özellikle de uyuşturucu kaçakçılığını yoğunlaştırıp bütün Avrupalıların güvensizlik duygusunu artıracaktır. Bu senaryo, bugün en son olayların gelişimi göz önüne alındığında en olası senaryo gibi görünmektedir, ama kaçınılmaz da değildir.

İkinci sénaryo: Bu devrim, birçok sarsıntıdan sonra İtalya'nın en sonunda modernleşmesini tamamlamasını sağlar. Bunun olabilmesi için ilk önce, eski seçkinlerin ayıklanması sayesinde bu zengin sivil toplumun eline, gelişmiş Avrupa ilkelerine daha uygun bir zihniyet taşıyan yeni sorumluları yükseltme fırsatının geçtiğini varsaymak gerekir; bir bakıma tıpkı bir şirkette bütün yönetim kademesinin ayrılması sonucunda özsuyun her tarafa yayılmasının sağlanması gibi. Yeni siyasetçiler, yeni girişimciler, yeni memurlar: Devrimlerde, bir kaza olmadığı sürece gölgede kalmaya mahkum olan insanların yeni yöneticiler olarak ortaya çıkmaları, epey şaşırtıcı bir şeydir. Fakat İtalyan toplumu, diğer toplumlara göre kendini gençleştirme yeteneğine daha fazla sahiptir belki de: Yaratıcı ve uyum sağlayıcı kaliteli insan bakımından Avrupa'da eşi benzeri olmayan bir rezervi bulunmaktadır. Bunun ardından, yeni siyasetçilerin, özellikle de Birlik'in sıralarından olanların Roma'ya geldiklerinde, kendilerini yalnızca uzlaşmaz eğilimlerin taşıyıcıları olarak görmediklerini ve seçmenlerinin arzularının yalnızca bir bölümüne yanıt verip birlik içindeki modern bir İtalya projesini benimsediklerini kabul etmek gerekir. Böyle bir dönüşüm, siyasetin geleneklerine aykırı değildir... Pétain'e mutlak erkler verilmesini oylayarak kabul eden Halk Cephesi ağırlıklı bir parlamentoydu, Cezayir'in bağımsızlığı kararını alan daha çok "Fransız Cezayiri" düşüncesini benim-

semiş bir ulusal meclisti, Çekoslovakya'da Havel'i oybirliğiyle cumhurbaşkanlığına getiren komünist bir parlamentoydu, İspanya'da demokrasiye geçişin ilk adımlarını atan hala Franco yandaşı bir Cortès'ti. Yeni İtalyan siyasetçilerinde devlet adamlığının birkaç refleksinin, yani İtalya'nın parçalanmasının uzun vadede yıkıcı etkileri olacağı bilincinin uyuklar vaziyette bulunması bile, bu dönüşüm için yeterli olacaktır. Daha sonra, son olarak, bu devrim içinde yer alan aydınlar ile gazetecilerin ülkelerinin dağılması düşüncesinden korktuklarını ve henüz taze olan meşruluklarının arkasına sığınıp teneffüs zamanının dolduğunu belirten zili çalmaya çalıştıklarını varsaymak gerekir. Bunların arasında sözlerinin ağırlığını ölçüp biçen parlak kişiler, bu işi başaracak yetenektedirler; diğerleri ise, olayın oyun boyutu içine sıkışıp kalma riskiyle karşı karşıyadırlar. Eğer yeni İtalyan seçkinleri bu olgunluğu gösterebilirlerse, ülkelerini Avrupa gelenek ve görenekleri doğrultusunda değiştirmeleri, gecikmiş feodal yapıları yıkmaları, tarihsel yıkıntılardan kurtulmaları ve artık hiçbir şeyin engelleyemeyeceği harika bir canlılık kozuyla Avrupa'nın sert çekirdeğine katılmaları için gerekli bütün kartlara da sahip olurlar. Böyle bir İtalya, sınıfın en kötü öğrencisiyken en iyisi haline gelebilir kısa süre içinde. Bu senaryodaki devrim, temel olarak İspanya'da Francoculuğun son dönemine benzer işlevleri yerine getirip bir tür arındırma rolü oynamış olur.

En az olası olan üçüncü senaryo: Ödünler vermekten haklarından vazgeçmeye, özverilerde bulunmaktan kefaret ödemeye kadar giden sistem, tümüyle yok olmaktan kurtulur. Geleneksel partiler, iç tasfiyeler ile isim değiştirme pahasına varlıklarını sürdürmeyi başaracaklardır; Birlik'i kendisiyle görüşülebilir bir Ulusal Cephe[64] düzeyine indirgeyip, salt eleştirel bir işlevle sınırlandıracaklardır. Ekonomik aktörlere gelirsek, bunlar, iktidar üzerindeki aşırı oyunlarından vazgeçmelerinin karşılığı olarak durumlarını belli ölçüde koruyacaklardır: Agnelli ailesi Fiat'ı elinde tutacak, ama diğer

[64] Ulusal Cephe (Front National): Fransa'da Le Pen'in önderliğindeki aşırı sağcı parti. (Çev.)

hisselerini, özellikle de basındaki hisselerini bırakacaktır; aynı şekilde De Benedetti yalnızca Olivetti ile yetinecektir; Berlusconi en azından televizyon kanallarından bir tanesini elinden çıkaracaktır; özelleştirmelerle birlikte klasik pazar ekonomisinin göreneklerine daha yatkın olan ve daha az feodal tutum içinde bulunan özel şirketler doğacaktır. Öte yanda entelektüel ve medyatik güçler, başkaları gibi kendilerini de ezip öğütecek cehennemi bir makinayı harekete geçirmiş olduklarının farkına varıp, yatıştırıcı bir rol oynayacaklardır. Yargıçlar ise, diğer güçleri aşağılamak için kendilerini kullanan devrimin sonradan kendilerine karşı dönebileceğinden korkup, nihayet daha ılımlı bir tutum takınacaklardır.

Daha öncekilerde olduğu gibi bu devrimde de üç senaryodan birisine karar verecek olanlar, koşullar ile yazgıdır, ama bunların da ötesinde kamuoyunun durumudur. Çok olağan bir şeydir bu: Bizim kamuoyu diye adlandırdığımız şey, XIX. yüzyıl devrimci yazarlarının halk dedikleri şey değil midir? Her iki kavramın içinde de, hareketli azınlığın göreli ağırlığı ile sessiz çoğunluk hakkındaki aynı belirsizlikler, kitlelerin güdümlenmesine ilişkin aynı eğilimler ve bir olayın şoku ile gerçek sonuçları arasındaki aynı farklılıklar yer alıyor. Bizim kamuoyumuz, eskilerin halkı kadar ele avuca sığmaz ve öngörülemez bir şeydir: Bu nedenle İtalya'daki son seçim, doğuracağı sonuçlar bakımından Yasama Meclisi ile Konvansion'un seçimlerinden daha açık değildir. Nasıl olsa bir ara kamuoyu kararını verecektir. Fakat ne olursa olsun, olayların bir dinamiği vardır: İkinci ya da üçüncü senaryo gerçekleşse bile, bölgeci ırmak doğal olarak yatağına geri dönmeyecektir. Aynı şekilde en az sarsıcı varsayımda da, Kuzey'in günlük para yardımına karşılık Güney'in oyları şeklindeki geleneksel değiş-tokuşun ortadan kalkması nedeniyle Kuzey ile Güney arasındaki ilişkiler kesin bir şekilde değişime uğrayacaktır.

Yerinin doldurulacağı belli olmayan bir seçkinler grubunun batmakta oluşu, olayların akışının belli bir anda şiddetli bir krize doğru yönelişi, almaşık ve çelişkili gelecekler: Gerçek bir devrimin bütün malzemeleri burada işte. Bu öylesine şaşırtıcı bir İtalya ki, Birlik'lerin "ekolojist-milliyetçi-popülizm"iyle bir-

likte belki de –görmüş olduğumuz gibi– XXI. yüzyılın ideolojisinin haberciliğini yapıyor, ama eylemini bir XIX. yüzyıl devriminin zorunlu şekilleri içine yerleştiriyor! Yüz yıldan fazla bir süredir alışkanlıklarını yitirdikleri bir temsili biraz da şaşkınlıkla izleyen diğer Batı Avrupa ülkeleri, şu korkutucu soruları kendilerine soramadan edemiyorlar: Bu devrim de tıpkı öncekiler gibi bulaşıcı mı? Kendisine öykünenler çıkar mı? Nerede? Hiç kuşkusuz şu andaki biçimiyle böyle bir şey olmaz. Avrupa'nın başka hiçbir yerinde, devlete duyulan nefret bu denli başdöndürücü, iktidar ile paranın arasındaki ilişkiler bu denli sıkı fıkı, bölgeci eğilimler bu denli güçlü, zenginler ile yoksullar arasındaki kültürel uçurum bu denli büyük değildir. Fakat İtalyan devrimi, buna karşılık erkler dengesindeki değişimi en uç noktasına kadar taşıdığından, bu değişim diğer ülkelerde de daha küçük ölçekler altında gerçekleşecektir. Savcı-kamuoyu-medya üçlemi, karşıkonulmaz bir güce ulaşmıştır: Diğer bütün erkler, bunun karşısında teslim olmak zorundadırlar artık. Bu üçlem için ahlaki gereklilik doktrin, gösteri tutkusu motor ve sosyal intikam arka dekor yerini tutmaktadır. Bütün Batılı devletlerin birlikte yaşamayı öğrenmek zorunda oldukları bir gerçektir bu üçlem, ama bir başka devrimin ateşleyicisi de olamaz hiçbir zaman.

Devrim, başka yerlerde farklı çizgiler izliyor. Genelde devletlerin dışarıya doğru patlayışı biçimini alıyor. Bu konuda da XX. yüzyıl bize garip alışkanlıklar kazandırmıştı. Sınırların yerini değiştirmek, devlet kurmak ya da haritadan silmek için en azından bir savaş gerekiyordu. Komünizmin sona ermesiyle birlikte, sistem de koltuk değneklerini yitirdi. İçeride, İtalyan devrimi. Dışarıda, Sovyetler Birliği ile Yugoslavya'nın dağılması ve daha da şaşırtıcı olan Çekoslovakya'nın ikiye bölünmesi. İlk iki olay açıklanabilir: Uluslar yapbozunun parçalarını dengede tutan, yalnızca komünizmin demir pençesiydi. Bu pençe ortadan kalkar kakmaz, parçalar ya kolektif edilgenlik ya da şiddet içinde yeniden düzenlendiler. Çekoslovakya olayı ise, çok daha öğreticidir. İşte iki ulus arasında beceriyle yürütülen bir federasyon; iki savaş arası, savaş sonrası ve komünist totalitarizm dönemlerinden başarıyla çıkmış, sonra birdenbire ken-

disinden sıkılmış ve yaşlı bir çiftin dostça boşanmaları gibi sakin bir şekilde kendi kendini batırmış! Belli bir anda ortaya çıkan bir dinamik, davranışların ve kararların denetlenemeyen bir şekilde birbirlerini izlemesi nedeniyle, ayrılmaya yol açmıştır; oysa ne seçkinler, ne de halklar, geleneksel atıp tutmaların dışında, böyle bir ayrılmayı canı gönülden istemişlerdi.

Düzenleyici bir sistemin bulunmadığı bu yeni Ortaçağda, olaylar birbirinin peşi sıra ortaya çıkıyor ve hiçbir söndürücünün engelleyemediği sarsıcı sonuçlar doğuyor. Frenler patlamıştır: Olayların akışını değiştirebilecek ne büyük devletler vardır, ne de süzerenler. Bu durum, örneğin Çekler ile Slovakların ayrılmasına neden olduğu gibi aynı şekilde öngörülemeyen başka olaylara da yol açacaktır. İşte bu nedenle devrimler geri geliyor... Üstelik bazı devrimler daha iyisini yapmayı amaçlayan tilmizler de yaratabilir. Tıpkı Prag ile Bratislava arasındaki yumuşak boşanmanın İtalyan olayından farklı oluşu gibi. Bir devletin savaş olmaksızın nasıl yok edilebileceğini kimse bilmiyordu. Çek teknokratlar yöntemlerinin patentini alabilirler. Bir noter güç bir paylaşımlı-bağış karşısında ne yaparsa, onlar da aynı şeyi yapıp her şeyi paylaştılar, döviz rezervlerini, elçilikleri, şirketleri, borçları. Saldırı, şiddet ya da çatışma olmadan bir ulus-devletin döllenmeden çoğalması mümkündür; bir uzmanlık ve titizlik işidir bu. Demir perdenin doğusundaki yönetimler dünyanın en iyileri olmadığından, bu tür operasyonların üstesinden gelebilecek olanlar daha çok Batı bürokrasileridir. Bu açıdan bakarsak Belçika ne durumda acaba? Federal devlete dönüşmesiyle birlikte, Belçika kimliğini simgesel bir şekilde sürdüren, ama yavaş yavaş Ortaçağa özgü ufalanmayı içeren İsviçre tipi bir "kantonculuk"u yaratmayı başardı mı? Yoksa varlığını sürdürmek için paradoksal bir şekilde tümüyle sembolik olan bir monarşiyle yetinmeye varacak denli zayıfladı mı? Kral Baudouin'in cenazesi bu bakımdan bir referandumu andırıyordu. Ya da Belçika her şeyin ötesinde, bir zamanlardaki statüsüne şöyle ya da böyle kavuşmak isteyen Flandre ile Fransa'ya bağlanmayı arzu edecek Valonya arasında parçalanma riskiyle mi karşı karşıya? Yüzyıl-

lardan beri "altıgen"in[65] bozulmaz olduğuna inanan biz Fransızlar, barışçıl bir ilhakla mı tanışacağız acaba?

Yalnızca 1919 antlaşmalarının sınırları sarsılmıyor, fakat gerek Belçika gerek diğerleri için sınırlar XIX. yüzyıla ve hatta daha da gerilere doğru götürülüyor. Örneğin İskoçya: Fren tanımayan radikal ulusçuluğu, günün birinde Birleşik Krallık'ın bağrında hemen hemen tam bir bağımsızlığa yol açabilir; bu durumda Birleşik Krallık da, Britanya takımadaları içinde bir Commonwealth gibi işlemeye başlayacaktır. Örneğin Katalonya: Kimliğini ortaya koyma süreci içinde Barselona Olimpiyatları ulaşılan son nokta değil, fakat bir aşamaydı ve artık ulusal bir paraya sahip olmak istiyor. Ekonominin kapladığı bir dünyada parasal bağımsızlık, ayrılıkçı güçler için geleneksel toprak fantazmalarının yerini almış durumda.

Daha hangi noktaya kadar mikro devletler ortaya çıkacak? Baltık devletleri ya da üç milyon nüfuslu küçücük Slovenya geleceği mi temsil ediyorlar? Ortaçağ prensliklerinin çağdaş versiyonları olan ve egemenlik simgeleriyle donanıp Birleşmiş Milletler'e katılan bölgelerin sayısının katlanarak arttığına mı tanık olacağız? Kilit sorunların uluslararası boyutlar kazanması, sürekli olarak bu gidişi güçlendiriyor tabii ki. Salt dünya ölçeğinde gelişen ekonomik ve parasal olgular karşısında, on beş, on ya da iki milyon insanın bir ağırlığı bulunmuyor: Bu nedenle en küçük kabilenin bile egemenliğe ulaşması mümkün. Parçalanıp dağılma süreci, birkaç istisnayla sınırlı kaldığı zaman allak bullak edici değildir; ama büyük ölçek üzerinde kendi biçimiyle devrimcidir, çünkü belirsizliğin payını artırır. Valonya ile şişmiş bir Fransa, İskoçya'nın kopartıldığı bir İngiltere ve henüz konfederasyon haline gelmiş bir İtalya'nın ardından Katalonya'dan öksüz kalmış bir İspanya, Avrupa düzenini aynı şekilde sağlayabilecekler midir acaba? Avrupa düzeni, üç yüzyıldır, her ne kadar ulus-devletlerin birbirleriyle çatışmaları pahasına olsa da yine de bunların güçlenmeleri sayesinde sürüp gitmiştir. Eğer ulus-devletler

[65] Altıgen (*hexagone*): Fransızların haritasını altıgene benzettikleri Fransa'yı dile getirmek için kullandıkları deyim. (Çev.)

dağılmaya başlarsa, yeni Ortaçağ, eskisinkine benzer toprak biçimlerine geri dönülmesiyle sınırlı kalmayacak; İtalya'nın örnek olduğu en önemli sarsıntıdan en basitine kadar çeşitli sarsıntıları bir defile şeklinde içeren korkunç raslantıları da kapsayacaktır.

Devrimler, bugüne kadar yalancıktan Doğu'da olmuşlardır; artık Batı'da gerçekleşiyorlar; fakat Batı'ya gitmek için Doğu'dan yola çıkan devrimler, doğal bir gidişi izleyerek yakında Doğu'ya geri döneceklerdir. Eski halk demokrasileri ve hatta Rusya devrildikleri zaman, önlerinde tek bir istikamet bulunuyordu: Demokrasi ile piyasa ekonomisine doğru giden en kısa yolu aramak. Geri kalan her şey ayrıntıdan başka bir şey değildi. Bundan böyle gelecekleri, paradoksal olarak daha da raslantılara bağlıdır artık. İtalyan devrimi gibi burada da en çelişkili senaryolar akla yatkın görünüyor: Üç aşağı beş yukarı katı bir siyasal rejimi olan ve imparatorluk tutkusunu şöyle ya da böyle dışa vuran bir Rusya senaryosu. Bazı ülkelerde, kendisini demokratik kurallara biçimsel uyum göstermekle sınırlayan Pilsudskivari otoriter rejimler perspektifi. Sınırları, devletleri, siyasal rejimleri sarsan askeri çatışmalar olasılığı. Sovyetler Birliği'ne benzer bir şekilde içeride yeniden parçalara ayrılan ya da tersine baskıyla –hatta güçle– küçük bir boyutta da olsa imparatorluğu yeniden kurmaya çalışan bir Rusya varsayımı. Kendilerini haber veren çalkantılardır bunlar, fakat 1989-1992 yıllarındakilerden farklı olarak yönleri belli değildir. Devrimler harekete geçti; ama ne anlama geldiklerini henüz kavrayamıyoruz. Güç kullanımlarının şiddeti içerdiği ama sonuçlarının da belli olduğu bir yüzyıldan sonra devrimlerin geri gelişi, bize yeni Ortaçağ hakkında, düşünce alışkanlıklarımız bakımından her biri bir diğerinden daha beklenmedik olan birçok ders veriyor.

Birinci ders: Hiçbir devlet sonsuza kadar sınırlarından emin olamaz. Ne Doğu Avrupa ile Orta Avrupa'daki en zayıf devletler; ne de kıtanın Batı'sındaki en sağlam devletler. 2000 yılının Valonya'ya doğru genişlemiş bir Fransa'ya ya da İskoçya'nın koparıldığı bir İngiltere'ye tanıklık edebileceği bir Avrupa'da, her şey mümkün olabilir. Her şeyden önce, bir

toprakla değil de bir ulusla özdeşleşen Almanya, Fransızlardan farklı olarak, sınırların kesinlikle dokunulmaz olduğu görüşüne sahip değildir; savaş sonrasında çizilen sınırlara, özellikle de Oder-Neisse hattına, sırf saygınlık kaygısıyla uymuştur bugüne kadar. Yoksa, karşısına başka pürüzler getirilirse, yer haritasının son kalesi gibi dikilecek olan Almanya değildir kesinlikle. Eğer bir kanıt gerekiyorsa, işte Almanların toprağı değil de halkı içeren bir ülke tanımına bağlı olmaları: Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, yabancı düşmanı saldırılara tepki olarak göçmenler için yurttaşlığa kabul edilme olasılıklarının nihayet genişletilmesi düşüncesi yaygınlaşıyor; ama bunun simetrik varsıyımı olan iki kuşak öncesindeki ebeveynlerinin Alman olduklarını kanıtlayan Polonyalıların ya da diğerlerinin Alman yurttaşlığına geçmelerinin sınırlandırılmasını kimse aklının ucundan bile geçirmiyor. Ulusun etnik anlamı, yüzyılları aşıp zamanımıza ulaşmıştır; bugün kaybolacak değildir. Almanya, yitirdiği toprakları yeniden kazanma artdüşüncesiyle yaşamamakta ve Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sının Alsace-Lorraine konusundaki davranışı gibi bir tutum takınmamaktadır; şu andaki durumu benimsemiştir. Fakat sınırlar düşünsel düzeyde bile tartışılmaya başlanırsa, Almanya'nın sınırları korumak için diğerlerinden daha fazla bir şeyler yapmasını beklememek gerekir... Eğer bir tahmin yürütme tehlikesi göze alınırsa, sınırların 2000 yılına kadar Orta Avrupa'da, Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da kesinlikle değişmesi kaçınılmaz gibi görünüyor; hatta Batı Avrupa için bile ihtimal dışı değil bu durum.

İkinci ders: Hiçbir toplumsal yapı, hatta en eski ve en sağlam yapı bile, kesinlik taşımaz. Tarih hareketsiz olduğu zaman, 1968 tipindeki bir olay saçmalık olarak görünüyordu. Tarih yeniden akıcılık kazanınca, artık her şey mümkün gibi görünmektedir ve bu bakımdan İtalyan devrimi bir istisnadan çok değişimlerin ilk habercisi olabilir; bizi gözleyen pronunciamento'lar ya da devlet darbeleri değil, fakat toplumsal aktörler arasındaki dengelerin kaymasıdır. Art arda gelen spazmlarla karşı karşıya kaldığımız bulanıklaşmış bu evrende, soğuk savaşın çocukları olan bizim için sarsıcı bir nitelik taşıyan

düşünceye, yani istikrarın hiçbir zaman kesin olmadığı düşüncesine alışmalıyız artık.

Üçüncü ders: Çağdaş dilde devrim, yıkım ile değil, dağılma ile eşanlamlıdır. Karanlığın içine çöreklenip iktidarı ele geçirme fırsatı bekleyen yıkıcı hareketler bulunmuyor. Bolşevizmin ortadan kalkmasıyla birlikte, büyük bir olasılıkla bu tür siyasal eylem modeli de sönüp gitti. Buna karşılık, toplumsal sistemlerimiz, hoyrat bir şekilde darmadağan olup yeni aktörlerin ya da yeni çatışma konularının belirmesiyle birlikte geleneksel normlara uymayan siyasal oluşumlara yol açabilirler. İtalyan sorunu sınırlı bir olaysa da, üç yıl önce bazı kimselerin İtalya'yı, hükümetlerinin traji-komedisinin ötesinde, Avrupa'nin en istikrarlı ülkesi olarak değerlendirdiklerini hiçbir zaman unutmamız gerekiyor. Toplumlarımız, güçlerini karmaşık yapılarından almıyorlar; bazı anlarda sonsuz derecede kırılgan olabilirler.

Dördüncü ders: Devrimci güç, hepsi de saçma sapan ya da gülünç olan hareketli azınlıkların değil, fakat medyanın, –tıpkı adalet erki gibi– henüz yönetim alışkanlığı ve hazları tarafından aşındırılmamış "taze" iktidar düşüncesi yardımıyla besleyip harekete geçirdiği kamuoyunun elinde bulunuyor. Özellikle önceden kestirilemeyen bir görüntü bu. Azınlıklar oyunlarını açık yüzle oynuyorlardı: Doktrin biliniyordu, eylem araçları dile getirilmişti, amaç açığa vurulmuştu. Çağdaş devrimler, kamuoyu tarafından, onun önyargılarıyla, güçlü inançlarıyla ve kararsızlıklarıyla birlikte tezgaha konuyor. Dolayısıyla daha çok belirsizlik ve önlenebilecek daha az spazm.

Beşinci ders: Devrimler, bir Avrupa icadıydı; yeniden böyle oluyor. Diğer hiçbir kıtada İtalyan ya da Çekoslovak olayına benzer herhangi bir şey gerçekleşemezdi. Ne, düzenin iki yüzyıldır ilke olarak istikrarı çağrıştırdığı Kuzey Amerika'da. Ne, devlet darbelerinin toplum üzerinde en küçük sonuçlar doğurmayıp iktidarı hakim sınıflar içinde yeniden düzenlemekle yetindiği Güney Amerika'da. Ne de sivil toplum düzeneklerinin bu tür gerginliklere izin vermediği Asya'da. Bunun en iyi kanıtını Japonya oluşturur. Burada İtalyanvari patlamanın bütün malzemeleri –yaygın yolsuzluk, saygınlığını

yitirmiş siyasal sınıf, eleştirel medya– bulunuyor, ancak bu patlama gerçekleşmeyecek: İktidarı ele geçirme mekanizmaları buna engel olacaktır; kamuoyu boyun eğme durumu içindedir, dolayısıyla ilgisizdir; adalet yapısı, doğal olarak erkler ayrımının düşüncesini bile kabul etmeyen oligarşik bir evrende, kendisini bağımsız bir güç olarak görememektedir. Devrim tekeli, biz Avrupalıların elinde bulunuyor: Üç büyük ekonomi-kıtasının her birine özgü kozların dökümü yapıldığında, bu tekel diğerleri tarafından bizim borç hanemize yazılacaktır.

Devrimlerin dirilişiyle birlikte, umulmayan şey yeniden ortaya çıkıyor, üstelik de umulmayandan kurtulduklarına inanan toplumlarda. Hiç kuşkusuz, gerilemeden çok ilerlemenin bir bedelidir bu; ama her depremin hayırlı olduğunu yeniden kabul edebilmemiz için epey zamana gereksinimiz var.

VII

KRİZ SANATI

Kriz,1945'ten beri ufkumuzun dışına itilmişti: Nükleer caydırıcılık oyunu, büyük devletler arasındaki –1948 Berlin, 1962 Küba gibi– birkaç istisnai soğuk dalaşma dışında krizi gündemden kaldırmıştı. Komünizm korkusunun garantilediği Batı toplumlarının istikrarı, bu toplumların Fransa'daki garip 1968 Mayıs'ından başka herhangi bir spazm geçirmelerini engellemişti. Geri kalan her yerde mutlak bir dinginlik. Sakin bir yarım yüzyıl, üstelik de en berbat tehditin, yani düşlenebilecek en mükemmel barış aracı olan nükleer ateş tehditinin altında: Seçkinler, bu rahata alışmışlar ve sonuçta da yozlaşmışlardı. Politik, ekonomik, diplomatik ya da teknokratik seçkinlerin yaşadığı dünya, barışı kendisinin doğal düzeni haline getirmiş ve hatta en küçük kazayı bile gözlerden saklamıştı; çünkü kaza, caydırıcılığın dahice oyunu sayesinde aşırılıklara yükselişle özdeşleşiyor ve bu nedenle de olanaksızlaşıyordu. Bütün bunların sonucu olarak da, önceki kuşakların sahip olduklarından farklı olan bir zihniyet, bir eylem felsefesi ve de refleksler. Aynı durum, üst kademelerdeki en sorumlu devlet adamları için de geçerliydi. Nükleer güce sahip bir devletin başkanından beklenen neydi? Ondan nükleer ateşi başlatma kapasitesine inanılmasını sağlaması ve bu kapisitesini daha çok iç gücü sayesinde ortaya koyması bekleniyordu; bu başkan İngiliz ya da Fransız olduğu zaman ise, güçsüzün güçlü üzerindeki caydırıcılığının çılgın kurallarına inandırıcılık kazandırması gerekiyordu. François Mitterand, "devlet benim" klasik deyişinin yerine kulakları sağır edici "caydırıcılık benim" anlayışını koyarak bu rolü mükemmel bir şekilde yerine getirmişti.

Yüce yöneticilerde bir tür şizofreniyi gerektiren acayip bir dönemdi bu: Bu yöneticiler, bir yanda Nietzsche'nin doktrininin normlarına uymak, nükleer "üstün insanlar" rolünü oy-

namak ve gündelik kararlar sırasındaki aynı vicdan rahatlığıyla düğmeye basacakları izlenimini vermek zorundaydılar; öte yanda ise, soğuk savaşın güç ilişkileri içindeki her türlü akıcılığı engellemesi ve Léon Wirth'in "Tarih Tanrı'nın satranç tahtasıdır" sözünü akıllardan silmesi nedeniyle, zarif bir iktidarsızlığa mahkumdular. Bu tuzağa yakalanan yöneticilerin hepsi, geleneksel olarak büyük devlet adamının belirleyici özelliği olan öngörme kapasitesini yitirdiler. Onlardaki bu kas cılızlaşıp köreldi. Bu açıdan François Mitterand, soğuk savaşı yönlendirebilmek için gerekli bütün niteliklere sahipti: Caydırıcılığı, direngenliği ve dayanıklılığı kişiliğinde somutlaştırma yeteneği vardı; bunun kanıtı da, yedi yıllık ilk Cumhurbaşkanlığı döneminin doruk noktasını oluşturan Ocak 1983'te Bundestag'da verdiği söylevdi. Yapılması gerekli olan şey, hatların değişimine karşı çıkmak değil de Sovyetlerin nükleer satranç tahtası üzerindeki ölçüsüz bir hamlesine hayır demek, yeni ittifaklar oluşturmak ve içten içe yanan ateşleri sezinlemekti. John Kennedy 1962'de Küba'nın ablukasına karar verirken ya da Truman 1948'de Berlin ablukasını kırmak için bir hava köprüsü oluştururken, aynı niteliklere daha üst düzeyde sahip olduklarını kanıtlamışlardı.

Süper devletler arasındaki rekabet ile nükleer caydırıcılık, aktif olanlara değil de tepki gösteren devlet adamlarına prim kazandırıyordu. Öngörülü devlet adamlarının en öngörülüsü olan De Gaulle'ün, bu denli engelleyici bir evrende hareket etmek zorunda oluşundan duyduğu tatminsizlik işte bu yüzdendir. Burada De Gaulle, sıkışıp kaldığını ve öngörülerinin en uç noktasına kadar gitmekten alıkonduğunu hissediyordu. Böylece diplomasi klavyesinin bütünü üzerinde etkide bulunamama olanaksızlığı içinde, başını sürekli olarak iki büyük devlete çarpma riskiyle kıpırdanıp durdu. Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra soğuk savaşa alışkın siyasal sorumluların birçoğu, olayların akışının ters istikametinde oynamaya başladılar: İşte François Mitterand, 1983'te ne kadar mükemmelse 1989'da da o denli başarısızdı. Doğu Berlin'den Kiev'e kayan ve ebedi Rus ittifakının arayışı içinde olan Mitterand, Alman birleşmesini öngörüp dostça desteğini yüksek bir fiyatla

maddi kazanca dönüştürmek yerine, statu quo ante'yi[66] korumaya çalıştı... Bu şaşkınlıktan kendisini kurtaran bir tek Helmut Kohl oldu gerçekten; Kohl, olayların da itelemesiyle, yedi yıl önce Sovyetlerin SS 20'ler şantajı karşısında göstermiş olduğu direnç kapasitesi ölçüsünde bir zamanlama ve yerinde kullanma anlayışına sahip olduğunu kanıtladı: 1989 öncesi ve sonrasındaki her iki partisyonu da icra edecek tek kişi o olabilirdi ancak...

Bu garip dönem, yalnız seçkinler ile devlet adamlarını biçimlendirmedi, ayrıca kendisini hareketsizliği varsayan bir doktrinle donattı. İlk olarak, caydırıcılığın mekanizmalarına bağlı olan hareketsizlik: İki "vasi"nin koruması altında bulunanlar arasındaki herhangi bir olay, kendi içinde aşırılığa kaçışın tohumlarını içeriyordu; ancak birinin ya da ötekinin vasalı olmayan hiçbir ülke bulunmadığı için de, belirsizlik alanları sıfıra indirgenmiş oluyordu. Bir devletin içişlerine müdahale etmeme doktrininin doğurduğu hareketsizlik: Sovyetler Birliği'yle bir çatışma riskini göz önünde bulunduran demokrasiler, ahlaki açıdan kendilerini rahatlatmak için, hareket edememe yeteneksizliklerine bundan daha iyi bir bahane bulamazlardı. Sınırların dokunulmazlığıyla güçlenip bunu dünya dengesinin temel ilkesi haline getiren, ama bu arada uluslararası topluluğun azınlıkların isteklerine kulaklarını kapaması sonucunu doğuran hareketsizlik. Birleşmiş Milletler mekanizmalarına içkin olan hareketsizlik: BM'nin dünya polisi tekelini kendine mal etmesi –böylece diğer müdahale biçimlerinin yasadışı kılınması– ve Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasındaki veto oyununun etkisizliği sağlaması. Bu bakımdan her şey, Ağustos 1968 Prag darbesini "yol kazası" olarak nitelendiren Michel Debré ile 13 Aralık 1981 tarihli Varşova'daki askeri darbe sırasında "Tabii ki müdahale etmeyeceğiz" diyen Claude Cheysson tarafından dile getirilmişti zaten. Batı demokrasilerince dünyaya getirilen Birleşmiş Milletler, demokratik değerlere gönderme yapmaktan kaçınıp durmaktadır. Onun tarafından tanınan bir devlet, siyasal rejimi

[66] Statu quo ante (Latince): Önceki durum. (Çev.)

ne olursa olsun sistemin hem başlangıcını hem de sonunu oluşturur: Dolayısıyla bu devlet, sınırları içinde keyfine göre davranmakta serbesttir.

Tabii ki sistem, devletlerin içişlerine karışma hakkını ileri sürerek, ahlak gerekçelerini en az düzeyde de olsa karşılayacak ve yine de statükoyu koruyacak bir doktrin arayışı içine girdi. Böylece Bernard Kouchner ile tilmizlerine rağmen sürüp giden korkunç bir ikilem ortaya çıktı: Onlar için bu hak, kurulu düzenin zararına da olsa, müdahale etmeme ilkesini bozacak ve uluslararası ilişkilerin içine ahlaki bir doz sokacak bir aygıtı temsil etmektedir. Oysa kurulu düzen yandaşları için bu hak, yalnızca en aşırı durumlara yönelik müthiş bir ödün olduğundan, çok ender durumlar dışında müdahale etmemenin temellerini meşrulaştırmaktadır. Peygamberlerince devrimci bir aygıt olarak görülen, geleneksel güçler için ise "modern stilde bir Kızıl Haç" olarak kabul edilen devletlerin içişlerine karışma hakkı, uluslararası topluluğun uzun yıllardan beri yarattığı en tutucu doktrin yapısını sarsmakta zorlanmaktadır: Bununla karşılaştırıldığında, Viyana Kongresi'ne katılanlar tehlikeli ajitatörler olarak görünmektedirler. Bu tutum, gerçekten, rahat olmayan vicdanını "insancıllık" gösterisiyle yatıştıran, kriz durumunda askeri müdahalelerden yana olduğunu ifade eden, ama bunlarda hiçbir ölümün olmamasını tasarlayan kamuoyunun istekleriyle uyum içindedir... Statüko, böylesine yumuşak baskılara razı olmaya iyice alıştı sonunda.

Bu dönem, kesinlikle bitmiştir artık. Soğuk savaş, tarihi, siyasetin temel bilimdalı olmaktan dışlamıştı; hatta aşırı bir tutumla tarihi bilmemezlikten gelmek bile mümkündü. Bazıları, cahil olmalarına karşın, görevlerini yolunca yordamınca yerine getirdiler: Ronald Reagan, karşısındaki Sovyetler Birliği sayesinde, sadece "kötülük imparatorluğu" kavramını kullanarak rolünü oynamayı başarmıştı. Yaprak bile kıpırdamadığı zaman ne Metternich'e, ne de Talleyrand'a gereksinim vardır. Kriz, doğal yerini yeniden buluyor artık: Tarih'in soluk alıp vermesidir o. Kriz: Atomu ve gerçekte yeniden uluslararası yaşamın bir değişkenini "insancıllaştıran" taktik nükleer kaza. Stratejik nükleer güç ise, filozofların "düşünülemez"iyle

özdeşleşiyordu; çünkü akılda bile tasarlanamazdı ve onu betimlemek öte dünyayı keşfetmenin bir aracı olabilirdi... Kesinlikle kriz: Kabilesel rekabetler ve bunların zincirleme etkileri. Tabii ki kriz: Şu ya da bu olaya tepki niteliğindeki kontrol edilemez göç dalgaları. Doğal olarak kriz: "Ortadoğu'da din için, petrol için ya da sadece emperyalist nedenlerle yapılan savaşlar. Bir başka düzeyde kriz: Uluslararası finansal sarsıntılar, tıpkı 1987 borsa iflasları ya da Avrupa para sisteminin kronikleşen spazmları gibi.

Riskler İncil'i aynı zamanda krizler İncil'idir. Kırk yıllık rahatlık, ne bizi, ne de devlet adamlarımızı krizlere hazırlamıştı. Devlet adamlarımız, şimdi çıraklık yaparcasına öğrenmeye çalışıyorlar; Kuveyt'te epey yolunca yordamınca, Yugoslavya'da ise dramatik denecek kadar kötü bir şekilde. Irak olayı, bize, unutmuş olduğumuz bir şeyi, yani kriz sanatına önsel bir şekilde sahip olunmadığını ve böyle bir anda yalnızca kişisel mizaçların önemli olduğunu anımsatabildi. Uzun zamandır CİA tarafından eğitilen ve sorunların bilincinde olan bir George Bush ile onu yüreklendiren bir Margaret Thatcher olmasaydı, neler olurdu acaba? Bill Clinton'ın John Major tarafından büyülenmesi insanın aklının ucundan geçer mi? Irak için bir raslantı –çelik gibi karakterler–, halkları kızgınlığa sürükleyen bir düşman, basit bir hedef –düşmanı geriletmek– ve araçlarda düzen yanlılarının yararına olan rahatlatıcı bir dengesizlik gerekmişti. Oysa Yugoslavya için bu malzemelerden hiçbiri yoktur: Kararsız devlet başkanları, çelişkili dayanışmalar, işe karışan çok sayıda taraf, olayların zincirleme etkilerinin belirgin olmasına karşın bunları öngörememe yeteneksizliği, yetersiz askeri teçhizat. Sonuç: İnsancıl müdahalenin üstü örtük teslimiyeti. Balkanlar, krizleri çözüme kavuşturmadaki ortak beceriksizliğimizi açığa çıkarabilirdi; atalarımız, aynı topraklarda daha iyisini yapmışlardı. Daha zeki oldukları için mi? Kesinlikle hayır. Daha geniş bir tarihsel ve diplomatik kültüre sahip oldukları için mi? Muhakkak. Özellikle de karşılaştırılmaz bir deneyleri olduğu için: Her on yılda bir Avrupa'da savaşa karar vermeleri gerekmişti; biz ise savaş sözcüğünü bile unuttuk. Çıraklık eğitimi Bosnalıların sırtından

yapıldı. Acaba tamamlandı mı bu eğitim? Kuşkusuz hayır: Birçok sorun olduğu gibi duruyor.

Öyleyse krizler yalnızca alevlendirilerek mi çözüme kavuşturuluyor? Çok sayıda sorumlu, Balkanlar'daki beceriksizliklerini bu şekilde mazur gösterip, dramın patlak verişini farkettiklerini, ama harekete geçmek için dramın en üst noktaya ulaşması gerektiğini açıklıyorlar. Saçma sapan bir savunma bu. Aslında iki tür kriz vardır: Bir kısmı dökümü yapılabilen bölgesel krizlere, diğerleri de kazalara karşılık gelir. Birinci tür krizlere Transilvanya sorunları ya da Rusya ile Ukrayna arasındaki çatışma, ikinci tür krizlere ise Rusya'nın sınırları içindeki dikkatsizlikten kaynaklanan nükleer bir patlama örnek verilebilir. İlk durumda öngörücü ve bazen de önleyici bir diplomasi uygulamak gerekir; diğer durumda sorumlular, bir "acil durum kitapçığına", daha açıkçası her an harekete geçirilebilecek eylem araçlarına ve yöntemlerine sahip olmalıdırlar. Alevlendirilmiş krizin etkisine inanmak, farklı durumlara soğuk savaşın reçetelerini uygulamak demektir: Beklemek, sabretmek, harekete geçmek. Fakat oyun değişmiştir artık: Saraybosna kuşatmasına Berlin ablukasındaki gibi bir karşılık verilemez. Olaylar, Yalta dünyasının uyuşuk zamanı içinde olup bitmiyor, tersine çok hızlı gelişiyor; öyle ki "alevlendirmek" artık "geç kalmak" anlamına geliyor.

Avrupalılar arasındaki siyasal işbirliği mekanizmaları, farkı daha da artırıyor. Bu mekanizmaların iyi tarafı, güçlü bir "aptallık azaltıcısı" oluşturmaları: Onlar olmasaydı Almanların Hırvatlara Fransızların da Sırplara verdikleri destek, çok daha ileriye gidebilir, kim bilir belki de savaşan taraflara resmen ya da gizli bir şekilde silah sağlamaya kadar varabilirdi. Aynı şekilde bu mekanizmalar, eğer Transilvanya sorunu sertleşmeye yüz tutarsa, aynı Almanların Mitteleuropa[67] adına açıktan açığa Macarlara yardıma koşmalarına ve aynı Fransızların Romenler için aşırı bir Latin dayanışması hissetmelerine engel olabilecek midir acaba? Fakat sorunların birlikte düşünülüp tartışılması, tam tersine en azla yetinen ve geciken tutumlara da neden ol-

[67] [Alm.] Orta Avrupa (Çev.).

maktadır; bu da krizlerin alevlendirilerek çözülmesine aykırıdır: En azla yetinme birlikte düşünmeye, gecikme de boş tartışmaya içkindir. Topluluk daha önceden düşünüp taşınmadıysa zamanında harekete geçme becerisi gösteremez, tabii eğer dışarıdaki bir orkestra şefi, yani Amerika Birleşik Devletleri onu sıkıştırmaya kalkışmazsa.

Kriz sanatı, aldatıcı diplomatik mucizeler içinde somutlaşmaz; kendisini çatışmaların önlenmesi içinde ya da hiç olmazsa olay patlak verdiğinde bilinçli bir şekilde davranmayı mümkün kılan öngörülü bir düşünce içinde ortaya koyar. Önlemek, her şeyden önce tehlikeleri bilmek demektir. Balkanlar dramının öngörülemez olduğunun ileri sürülmesi yanlıştır. Tarih'ten haberdar olmamak anlamına gelir bu. Çatışmaların yayılmasının kaçınılmaz olmadığında ısrar edilmesi aldatıcıdır: Sırplar ile Hırvatlar arasındaki toprak savaşının ardından acımasız bir biçimde Bosna'nın "Lübnanlaşması" gelmek zorundaydı; aynı şekilde Sırp ilerleyişi her an Kosova'da Arnavutluk ile İslam dünyasını da içine çeken bir çarpışmayı doğurabilir, arapsaçı şeklindeki Makedonya ise uluslararası bir çatışmaya neden olabilir. Geçmiş için yazık oldu...; ama bu tahmin, günümüzde hangi fiili önlemlere yol açıyor? Gözlemci rolüyle sınırlı yüzlerce Barış Gücü askerinin yollanmasına. Eğer patlama gerçekleşirse, bu mavi bereliler, tıpkı Saraybosna'da olduğu gibi tarafların birbirlerine yolladığı bombaları saymakla ve pirinç torbalarının savaş kurbanlarına dağıtımını denetlemekle yetineceklerdir. Uluslararası toplum, dramı bu şekilde önleyeceğini düşünüyorsa kendisini kandırıyor demektir. Daha iyisini yapabilir: Birleşmiş Milletler yöntemlerinin içinde sıkışıp kalacağına XIX. yüzyıldaki gibi davranmaya kalksa neye karar verirdi acaba? Karmaşık güvenceler oyunu sayesinde statükonun korunmasını sağlayabilmek amacıyla, savaşa katılma olasılığı olan ülkeleri, bunların komşularını ve büyük devletleri biraraya getiren Kosova ile Makedonya hakkındaki uluslararası bir konferansın toplanmasına. Şu andaki gelişmeler bu tür toplantıların yapılmasını gerektiriyor, ama dramdan sonra değil de, çok daha zor bir uğraşla drama nokta koymak için onun ilk belirtilerinin hemen ardından... Böyle bir oyunun baş

aktörleri bakımından önceden verilen ödünlerin sonradan kabul edilecek bırakımlara göre daha ucuza geleceğini hesaplamak için büyük bir bilgin olmaya gerek yoktur.

Önlemek, aynı zamanda düşünmek demektir: Gerçek krizlere ancak kurgusal krizleri önceden sezinleyerek hazırlanılabilir. Böyle bir alıştırmaya ne zaman, nerede, nasıl girişilir? Fransızlar arasında mı? Avrupalılar arasında mı? NATO çevresinde mi? BM'de mi? Ya da daha etkili bir biçimde, taraflar arasındaki görüş ayrılıklarını önceden ölçüp biçip bunları alevlendirerek değil de soğutarak uyum içine sokmak amacıyla özellikle Fransızlardan, İngilizlerden ve Almanlardan oluşan birkaç kişi arasında mı? Böyle bir düşünüp taşınma eylemi, Yugoslavya hakkında yürütülmüş olsaydı, birçok kötü sürprizi önleyebilirdi; Macar sorunuyla ilgili olarak ilk kez uygulamaya konursa, bizi çok daha ciddi düş kırıklıklarından kurtarabilir. Sorumlular, bizi her türlü tehlikeye atarak "burunları direksiyonda" yol alıyorlar. Böylesine bir önleme ve zemini mayınlardan temizleme uğraşı, Topluluk için bürokratik genelge tutkusundan daha önemli olabilir. Belki de Topluluk, bu misyonun Birleşmiş Milletler'in yetki alanı içinde olduğuna ve bu alana girmesinin onunla haksız bir rekabet yapmak anlamına geleceğine inanıyor. Ne büyük bir yanılgı! Devletlerin içişlerine müdahale etmemeye ilişkin şu Allah'ın belası doktrin nedeniyle BM'nin gözünde azınlıklar yoktur ve sınırlar her üye ülkeyi dokunulmaz bir tapınak yapmaktadır. Üçüncü Dünya ülkelerinin bütün bu konular hakkındaki duyarlılığı, her türlü ciddi önleyici girişimi yok etmeye yeterli olabilir.

Halbuki Avrupalılar, krizlerin "önlenmesi" adına, François Mitterand, Margaret Thatcher ya da Helmut Schmidt ve Valéry Giscard d'Estaing gibi emekli devlet adamları tarafından sürekli tekrarlanan "sınırların değişmez olduğu ve örgüde bir kaçık olursa her şeyin çorap söküğü gibi gideceği" şeklindeki ilkeler bildirisiyle yetinmeyip, 1990'dan ya da 1991'den itibaren sınırlar üzerinde düşünmeye başlasalardı kendileri için daha iyi olmaz mıydı? Azınlıklar sorununun giderek büyük boyutlar alıp sınırları tartışılır hale getireceğini ve ciddi sarsıntılardan kaçınmak isteniyorsa bu halklar için yeni bir statünün gerekli

olduğunu ileri sürmek –ki bunları yazan bizler epey kalabalıktık–, Kassandra[68] rolünü oynamak değildi. Kolay bir konu değildir bu: Azınlıklar ister genellikle Avrupa'da olduğu gibi ülkesel, ister etnik olsunlar, bunlar için özgül hakların varlığı, ulus-devletin ilkeleriyle kolay kolay bağdaşamaz. Dolayısıyla çalışmak, önermek, öngörmek gerekecek: Hoş ve boş kuruntular...

Topluluk'un üye devletleri, eski halk demokrasilerine yaptıkları yardımların karşılığı olarak, onları bu tür bir statüyü, hakemlik mekanizmalarını ve hatta bir cezalandırma hakkını kabul etmeye zorlayabilirlerdi. Böyle bir şeyi ne yaptılar, ne de akıllarına getirdiler; bu durum, herhangi bir girişimi her gün biraz daha zorlaştırmakta. Yugoslav krizinden önce Avrupa mitosu öylesine güçlüydü ki, Topluluk'un istekleri doğal olarak yönergelere dönüşürdü. Pazarların açılması sırasında fazladan birkaç ekonomik baskı da yapıldı mı her şey hallolurdu. Topluluk'un güçsüzlüğü bir kez ortaya çıkınca, sanki "Tarih yemekleri ikinci kez ısıtıp sofraya getirmez" atasözü doğrulanırcasına, operasyon çok daha şüpheli bir hale geldi. Ekonomik araç teferruatlar dükkanına kaldırıldıktan sonra kala kala bir tek askeri müdahale varsayımı kaldı. Fakat bu varsayım, ne yazık ki dramın baş aktörlerinin bize kahkahalarla gülmelerini sağlıyor. Çünkü biz Avrupalıların müdahale etmek için ortak bir iradeye sahip olmadığımızı ve hatta "Kutsal Ruh" bize bu iradeyi bahşetse bile olanaklarımızın olmayacağını herkes biliyor artık.

Düşünüp taşınma olmazsa önleyici tedbirler olmaz, fakat aynı zamanda askeri aygıt olmazsa da olmaz. Avrupa devletlerinden hiçbiri böyle bir aygıta sahip değil; hatta bu devletler ellerindeki güç parçacıklarını biraraya toplasalar bile –ki bu hiç de kolay değildir–, sorunla başedecek yeterlilikte bir güç toplamına ulaşamazlar. Ordularımız hala soğuk savaşın izlerini taşıyor: İngilizler ile Fransızlarda nükleer güce tanınan orantısız önem; Almanya tarafında ise Kızıl Ordu'ya karşı savaşmak için oluşturulmuş konvansiyonel güçlerin ötesinde, birçok

[68] Bkz: Dipnot 54.

bakımdan gerçeküstü bir nitelik taşıyan birleşmeden kaynaklanan düzensizlik ve de Bundeswehr'in bağrındaki Doğu Alman ordusunun, yani komünist ordunun birlikleri.

Bu devletlerin ordularının kendi üslerinden uzaklara doğru sıçrayabilme kapasiteleri çok zayıftır. Pek de şerefli olmayan bir anı, Fransızların askerlik sistemleri nedeniyle Kuveyt'te on binden fazla askeri savaş düzenine sokamamaları, bunun açık bir kanıtıdır. İngilizler, mesleki orduları sayesinde biraz daha iyisini yapabilmişlerdi. Almanlara gelince, Bosna'daki denetim AWAC'larında kendi askerlerinin yer almasının yol açtığı anayasal dramın ardından, artık onlar için askeri bir müdahale birliği oluşturma perspektifi ortadan kalkmış gibi görünmektedir. Diğerlerinin, yani Belçikalıların, İspanyolların ve İtalyanların iyi niyeti ise, bir önem taşımamaktadır. Önleyici tedbir düşüncesi, askeri bakımdan iki güncelleştirmeyi gerektirmektedir: Nükleer ülkelerde çabaların konvansiyonel güçlere doğru yönlendirilmesi; konvansiyonel ordular için ise, tıpkı *Tatar Çölü*'nün[69] kahramanı gibi Kızıl Ordu'nun bekleyişi içindeki statik tutumdan dramlar sırasında, öncesinde ve sonrasında itfaiyeci rolü oynayabilecek hareketli güçlerin kullanımına geçilmesi... Bir de bunlara, bu askeri müdahale güçlerinin aynı operasyonel çatı altında, yani AT, NATO ya da BM çerçevesi içinde kaynaştırılmaları zorunluluğunu eklemek gerekir. İvedi dönüştürmelerden pek hoşlanmayan askeri bürokratlar için çok büyük bir iş bu: Henüz çekirdek halindeki Eurocorps'un oluşturulması için kaç yıla gereksinim duyulmuş olduğu göz önüne alındığında, bundan sonra yapılması gereken işlerin önemi daha iyi anlaşılır. Askeri aygıt olmadığı sürece önleyici tedbirler düşüncesinin de hiçbir anlamı olmayacaktır. Askeri aygıt elde bulunsa bile, bu kez de belirleyici bir soru, harekete geçme iradesinin olup olmadığı sorusu ortaya çıkacaktır. Eğer olayların ardındaki gerçeğin bilincinde olmayan kamuoyu her türlü müdahale etmeyişin yarattığı "alçakça rahatlık" ile insani yardımın yatıştırıcı kandırmacası arasında gidip gelirse, eğer

[69] İtalyan yazar Dino Buzzati'nin (1906-1972), sınırdaki bir askeri kalede, hiç gelmeyen bir düşmanın bekleyişi içinde ne ilerleyebilen ne de geri çekilebilen askerleri anlattığı romanı. (Çev.)

yılların getirdiği hareketsizlik içine saplanıp kalmış devlet adamları en küçük bir risk almaksızın caka satmak isterlerse, eğer –ölülerin olmadığı!– temiz savaş mitosu sürüp giderse, işte o zaman uluslararası krizleri çözme sanatı da eski Ortaçağdan yenisine doğru gerilemiş demektir.

Bu sanat, askeri hırdavatın ötesinde gerçek bir tarihsel kültürü gerektirir. Tarih tekerrür ettiği ve geçmiş durumlara öykünmenin yeterli olacağı için değil; fakat –yarım yüzyıldır yoksun kaldığımız– yön değiştirmeleri yeniden yaratan bu dönemde, seçkinlerimizin de bazı reflekslere sahip olmaları gerekiyor yeniden: Tersine çevrilemeyenin varolduğu ve her krizin bu açıdan ele alınması gerektiği inancına ilişkin refleks. Eğer Sarrault[70] 1936'da Ren bölgesinin yeniden silahlandırılması sırasında soruna bu şekilde yaklaşmış olsaydı, belki de İkinci Dünya savaşı olmazdı. George Bush, Kuveyt sırasında bu açıdan hareket etti: Bizim iyiliğimiz için! Zincirleme etkilerin varolduğu ve örneklerin çabuk oluştuğu duygusuna ilişkin refleks. Yugoslavya, Avrupa kıtasının barışın ebedi alanı olduğu mitosuna son verdi; bu da bize pahalıya patlayacaktır. Yunanistan'ın Makedonya sorunu karşısında yalancı pehlivanlığa soyunması, ilk kez Topluluk'a üye bir devletin savaştan söz etmeye hazır olduğunu açığa çıkardı: Diğer üye devletler, bu sözsel saçmalıkları henüz başındayken cezalandırmadıklarına pişman olacaklardır günün birinde. Siyasal söylevleri yeniden ciddiye almak gerektiği gerçeğine ilişkin refleks: Soğuk savaş sırasında sözcüklerin çılgınlığı, hareket etme yasağının yerini tutuyordu. Hiçbir şey gerçekleşemezdi; oysa bugün her şey olabilir ve sloganlar tıpkı eskiden olduğu gibi gerçeklere dönüşebilir. Eğer Avrupa yeni bir Ortaçağı yaşıyorsa, Doğu'nun ters ittifaklar ile ittifak değişimlerinin sonsuz çeşitliliği içindeki XIX. yüzyıla öykündüğü ve Batı'nın bu tuzağa düşmemesi gerektiği izlenimine ilişkin refleks. Çünkü iyice düşünülürse, Ortaçağ bu bakımdan XIX. yüzyıla göre daha iyidir. Düzensizlik, büyük devletler arasındaki rekabetten daha az tehlikelidir.

---

[70] Albert-Pierre Sarrault (1872-1962), 1936'da Başbakan olan Radikal Sosyalist Partili Fransız devlet adamı. (Çev.)

Böyle bir rekabet bir süre için bir düzen yaratır, fakat hemen ardından devletler kaçınılmaz olarak birbirleriyle çatışmaya girer. Nihayet son refleks olarak, iki büyük devletin sağduyusunun mümkün kıldığı uyuklama yıllarının ardından, her an yeni risklere dikkat edilmesi ve bunların tıpkı ateş üstündeki süt gibi gözetim altında tutulması zorunluluğu. İşte yeni devlet adamları bu okulda yetiştirilmelidir; soğuk savaş döneminden kalanlar için ise bir uyum sağlama eğitimi gerekir...

İç krizlerin çözümü, farklı niteliklerin bulunmasını gerektirmez. Bu alanda da hiç umulmayana hazırlıklı olunmalıdır. Zaman, işverenler, sendikalar ve kurumsal güçler arasındaki çizgiyi birkaç milimetre oynatan bir hükümet müdahalesine uygun değildir. Toplum temsili aktörlerce parsellenmiş olduğu dönemde, çatışmaları –senaryoları, ritmleri, kuralları ve ritüelleri doğrultusunda– çözecek bir kullanım kılavuzu vardı. Uzlaşmayı sağlayacak iyi mekanikçilere sahip olmak yeterliydi: Fransızvari radikal kültür, bu beceriyi yetkinleşmeye kadar götürebilmişti.

Yeni sorunlar, tümüyle farklı bir beceriyi gerektirmektedir. Görünen toplumun görünmeyen toplum tarafından yavaş yavaş kemirilişi, yasadışılığın yükselişi, hukuk dışı alanların yayılışı, marjinallerin artışı: Bunların hepsi de, bildiğimiz gibi, sosyal çatışmayı krize, güç ilişkilerini spazma dönüştüren sarsıntılardır. Temel bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Çatışma ne denli açık ya da zımni bir oyunun kuralları içinde yer alıyorsa, kriz de o ölçüde her türlü proglamlamadan ve tekrardan uzakta bulunur. Nasıl ki güç ilişkileri bazı keskin anlarda yön değiştirmekle birlikte bir süreç içinde uzayıp gidiyorsa, spazm da bir kez olup bittikten sonra sanki hiç meydana gelmemiş olduğu duygusu uyandırır insanda. Savaş sonrası, iç planda bir çatışma dönemi oldu: Bu çatışmalar, yeniden paylaşımla, sosyal demokrasiyle ve temel noktada birleşip yalnızca para konularında parçalanan çok büyük bir orta sınıfın meydana çıkışıyla eşanlamlıydı.

Oysa yüzyılın sonu, tam tersine bir kriz dönemi olacaktır: Krizler, sosyal güçlerin un ufak oluşunun, bireyciliğin yükselişinin, davranış kuralsızlığının ve özellikle de mikro gruplar

ile mikro toplum arasındaki sürtüşmelerin belirişinin sonuçlarıdır. Dün Renault grevleri; bugün kamyoncuların isyanı. Dün üniversite öğrencilerinin gösterileri, bugün banliyö çetelerinin karşılıklı savaşları. Dün doktorların ayaklanması, bugün hastabakıcılar arasındaki eşgüdümün yayılması. Dün mesleki eğitim konusunda meslekler arası anlaşmalar, bugün kim oldukları pek bilinmeyen kişilere RMI hakkının verilmesi. Dün zenginlerin sermayelerinin yurt dışına kaçışına karşı mücadele, bugün kirli paranın yurt içine girişine karşı savaş. Dün geleneksel suçlara karşı düzenin sürdürülmesi, bugün ve özellikle yarın "Mafia Incorporated" istilasına direnme.

Fakat uluslararası sorunlardan farklı olarak, bu iç alanda, hiçbir riskler İncil'i değil de yalnızca her yerde her şeyin olabileceğine ilişkin yaygın bir inanç bulunuyor ve dikkatlilik ile gözü açıklık yönetenlerin ilk ödevini oluşturuyor. Bu oyun tahtası üzerinde, tam bir sürpriz olabilir; oysa uluslararası harita üzerinde sürpriz, düşünme ve hazırlanma yoksunluğunun bir sonucudur. Birlikte yaşamak zorunda olunan spazmlar aynı değildir; birileri tümüyle öngörülemezdir, diğerleri ise ortaya çıkışları bakımından beklenemez olmalarına karşın yine de mantıksaldır. Fakat en sonunda, her iki alan da aynı meydan okuyuşla karşı karşıyadır: Düzen, iç alanda sosyal sınıflar, uluslararası alanda da iki büyük devlet arasındaki güç ilişkilerinin yavaşça yer değiştirmesinden değil, fakat yangınları mümkün olabildiğince çabuk söndürme ve hızlı bir şekilde bir yangından öbürüne geçebilme kapasitesinden kaynaklanmaktadır artık. Bir dönemdeki çatışmaların eski yöntemle çözülmesi nedeniyle gün ışığına çıkmış olan yayılma yasasının aksine, artık bu değişik merkezler arasında herhangi bir yayılma yasası bulunmamaktadır. Her kriz tehlikelidir; öngörülemez bir biçimde yayılabilir; nerede, ne zaman ve nasıl yayılacağını hiç kimse bilemez. En azından, bir kez daha, iç planda bilinemez; çünkü uluslararası düzeyde sayısız senaryo üretilebilir: Marx'ın bilinen deyişiyle, her ne kadar Tarih insanlardan daha fazla düş gücüne sahipse de, bu düş gücü sınırsız değildir.

Kriz sanatı, iktidar sahibi insanlar bakımından yeni bir talebi gerekli kılar. "Saf ve yetkin" devlet adamı, tıpkı iktisat teorisindeki saf ve yetkin piyasa gibi varsa, çelişkili kaliteleri kendisinde birleştirmek zorundadır. Özellikle de caydırıcılığı tek başına kendi kişiliğinde somutlaştırma yeteneği ile kararlılığı birleştirmelidir: Tabii nükleer caydırıcılıktan başka konvansiyonel silahların caydırıcılığı da olmalıdır bu. François Mitterand, birinci tür caydırıcılık yeteneğine sahiptir, ama ikinciye değil; bunun böyle olduğunu Yugoslavya örneği kanıtlamıştır. Margaret Thatcher, belki her ikisine de sahipti. Soyutlayıcı zeka ile doğaçlama yeteneği, genelde çelişkili kaliteler-dir: İlki, kişinin her an, riskleri önceden sezme, düzensizliği kavrama ve kendisini sürekli bir çaresizlik içinde hissetmesini engelleyen bir "Weltanschauung"la –yani bir dünya görüşüyle– donatma çabası için gereklidir; ikincisi ise, görünüşte hep farklı olan krizlere yanıt vermeye, zamanın havasını solumaya, dönemin oyuncularının kimler olduklarını saptamaya ve bazen de –sanatın doruk noktası olan– şaşırtıp kazandıran darbeyi bulmaya yarar. Bir başka kalite de, babacan bir kişiliğe ve otoriteye sahip olunmasıdır; bunun sayesinde, yavaş yavaş rahat kabuğundan çıkan, tehlikelerle karşılaşan ve şaşkına dönüp devlete sığınmaya yönelen kamuoyunu yatıştırmak mümkün olur; aynı zamanda devlet, yeni koşullar göz önünde bulundurulduğunda, etkileyici bir biçimde gücünü yeniden kazanır.

Düşsel devlet başkanımızın iki yönlü olması gerekir: "Öngörülen" alanda, yani yöneticilerinden daha olgun olan halkın değişiklikler beklediği konularda reformist olmalı; öngörülemeyen alanda ise, korkulara karşı yalnızca kendisini bir kalkan gibi kullanarak, koruyucu ve güven verici olmalıdır. Bu kaygıları ve tasaları giderme becerisi, geçmişin gereksiz tekrarlanan sözleriyle, her elde bir öncekine göre daha çok kazanma ya da daha çok kaybetme olasılığı bulunan bir yüzyıl öncesindeki oyunun arayışıyla değil, fakat yeni riskleri göz önünde bulundurup hesaba katmayla özdeştir. Bu kaliteler demeti, biz Fransızların fi tarihinden beri tanıdığımız geleneksel devlet adamı tipine hiç uymamaktadır. Teknokratik kibirin

alışılmış modeli kesinlikle işlemiyor: Bu modelde yeterli düş gücü, doğaçlama, kültür ve etkileyicilik bulunmuyor. Yeteneğin özü değişiyor gerçekten: Artık önemli olan, gözü kapalı bir biçimde tekparça bir bilgiye inanmak değil, fakat programlanmamış tepilere yanıt vermektir. Aynı şekilde Tarih'in ve XIX. yüzyılın alışılmış türü de işlemiyor: Çağdaş toplumların işleyişini kavramaktan aciz olan bu tür, önceden sezinlemek yerine uygun zamanı bekleyerek oyalanmaya yatkın olduğundan, kendi görüş alanı dışında tasarlamak ve doğaçlamak becerisinden yoksun bulunuyor. Konsensüsün radikal stili de daha iyi durumda değil; korkularından kurtulamıyor bir türlü: Tarih'ten korkması; olaylardan korkması; risklerden korkması; yaşamdan korkması. Fransa'da çok yaygın olan soyut aydının yaratısında da iş yok: Önsel yapıların içine sıkıştırılmış bu yaratı, öngörülemeyeni algılamaya çok az elverişli, doğaçlamaya uygun değil ve dramatik bir şekilde güven vermekten uzak. Çok renkli ve alaycı hatip ise, tam bir felaket; gerçeklerin üzerinde uçuyor, Tarih'ten haberi yok ve yalnızca çene yarıştırmakla yetiniyor. Herkes, Mitterand'ları, Balladur'leri, Delors'ları, Barre'ları, Rocard'ları, Chirac'ları, Giscard d'Estaing'leri bu "sempati haritası"nın üzerine canı nasıl çekiyorsa öyle yerleştirsin işte.

Bu açıdan bakıldığında, Avrupalı liderlerin değeri nedir acaba? Birinci ödül, Helmut Kohl ile Felipe Gonzales'e gider hiç kuşkusuz. Kohl, daha önce de belirttiğimiz gibi, temel konularda parlak, ama ayrıntılarda başarısız: Pershing füzeleri, Duvar'ın yıkılışı gibi tarihsel sorunlar karşısında doğru düşünen ve olağan zamanlarda psikolojik kavrayıştan yoksun bulunan garip bir kişi. Gonzales ise, söyleminin klasik bir şekilde sosyal demokrat olmasına karşın, çatışmalar toplumundan çok krizler toplumuna uygun gerçek bir dünya görüşüne ve on bir yıllık iktidardan sonra "değişim içinde değişim"i gülünç olmadan dile getirebilecek kadar şaşırtıcı bir tazeliğe sahip.

Fransa, soğuk savaş için mükemmel yöneticiler üretmişti: Zeki, kurnaz, kararlı. Aynı şekilde, sakınımdan çok gözüpekliği, statükocu zihniyetten çok girişkenliği, tutuculuktan çok düşgücünü gerektiren bu dönem için de mükemmel

yöneticiler yaratmayı başarabilecek midir acaba? Tanrısal yazgı, –ki eğer Tarih'te varsa– işleri kötü düzenledi. De Gaulle, soğuk savaş tarafından dizginlenmişti; oysa yeni Ortaçağa hakim olurdu: Uluslararası planda, kesinlikle; ülke içinde, büyük bir olasılıkla. Belirsizliği kullanır, raslantılardan yararlanır, yeni koşulların üzerine atılır ve böylece düzensizlik içinde bir düzen yaratırdı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİR DÜZEN ARAYIŞI

VIII

OTORİTELER YERİNE...

Eski düzen yapıları, yeni Ortaçağda varlıklarını sürdürmüyorlar; fakat onların yerini alan hiçbir şey de yok henüz. Avrupa'da topluluk kuruluşunun rasyonel modeli yıkılıyor; bunun uzayıp giden sonucu da federalizm düşünün gerçekleşmesi oluyor. Yarım yüzyıl boyunca Avrupa, bir günah keçisi, yani komünizm ile Sovyet yayılmacılığı korkusu sayesinde yapılandı; bu yapılanma, Jean Monnet gibi ampirik liberallerin yarattığı garip bir şekilde marksist olan bir felsefeyi –stratejiyi biçimlendiren siyaseti ekonominin belirlemesi felsefesini– ve zincirleme etkilenmeden esinlenmiş Descartesçı bir yaklaşımı –ilk önce bir antlaşma, ardından bir takvim, ileriye doğru adımlar ve sonra yeni bir antlaşma şeklindeki bir yaklaşımı– içeriyordu. Her şeyin sonunda, demir perdenin batısında bulunan ve kendisinin pek de istemediği federal bir biçim alan Avrupa düşüncesi, yani Lahey Kongresi'nin şu eski projesi gerçekleşmiş olacaktı. General de Gaulle'ün "ulusların Avrupası" teması doğrultusundaki baskıları, bu süreci bir süre yavaşlattı; ancak, ekonomik bakımdan serbest mübadeleci, siyasal bakımdan federalist ve stratejik bakımdan NATO'cu olan hakim felsefeyi hiçbir zaman tartışma konusu yapamadı.

Maastricht Antlaşması, komünizmin yıkılışından sonra olmasına karşın, yeni bir modelin ilk etabını değil, fakat bu sürecin son aşamasını ifade ediyordu. İşte antlaşma, ekonomik durgunluğun kendisi için yıpratıcı olan etkilerinden çok, bu anlamsızlığın üstesinden gelemedi. Moskova'da Brejnev'in ve Doğu Berlin'de Honecker'in bulunduğu bir dönemde, bu antlaşma daha farklı bir şekilde kaleme alınamazdı ve onaylanması da çok doğal bir şekilde gerçekleşirdi: Hasım korkusu, egemenlikten verilen ödünleri doğrulamıştır hep. Aralık 1991'de devlet ve hükümet başkanlarının ortak hatası, sanki başka yerlerde hiçbir şey değişmemiş gibi davranmak oldu.

Tabii birkaç ay boyunca, tıpkı ağtabakadaki resmin sürüp gitmesi gibi, Avrupa'nın klasik görüntüsü de birlik ve uyum içinde işlemeye devam etti, ta ki yeni gerçekler kamuoyunun gözleri önünde patlayıncaya kadar. Topraksal gerçekler: Avrupa coğrafik bakımdan yeniden bir olunca, on iki ülkelik bir alt-alanı kalıcı bir şekilde ayırmak mümkün müdür? Siyasal gerçekler; çünkü Doğu Bloğunun yok olmasıyla birlikte, uzun zamandır ekonomiyle sınırlı bulunan sorunlar, doğal olarak yeniden siyasallaşırlar; artık, olabilecek en saf ve en mükemmel bir piyasa düşü değil, fakat barış, gelecek, savaş gibi en eski sorunların geri gelişi gündemi oluşturmaya başlar. Moral gerçekler: Onikiler'in kapılarının eşiğindeki bir savaşı engellemekten aciz oldukları bir zamanda, karmaşık düşünceler ve sofistike yapılar için heyecan duyulabilir mi? Entellektüel gerçekler: Avrupa Rusya'sı ile Asya Rusya'sının birbirinden ayrıldığı nerede olduğu bilinmez bir sınırdan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan bir Avrupa karşısında, federalizm projesinin ne gibi bir ağırlığı olabilir? Sınırdaş zengin ülkeler için bir anlamı varsa da, bu denli bölünmüş bir kıta ölçeğinde ne gibi temellere kavuşabilir? Son olarak tarihsel gerçekler: Komünizm, Batılı devletlerin egoizmini yıkıp bunları beklenmedik bir kutsal birliğe doğru iteklemişti; bu egoizm, fizikteki yer çekimi yasası kadar kesin bir şekilde geri geliyor şimdi.

İşte bu yüzden Maastricht ölü doğdu ve bu yüzden paradoksal olarak onu kabul etmek gerekiyor: Bu antlaşmayı onaylamamak bir tutum takınmaktı; onaylamak ise değildi. "Kralın çıplak olduğunun" çok gösterişli ve bazılarınca çok sevinçli bir şekilde açıklanması durumunda, Topluluk yaşamı yıllarının ince bir uygarlık tabakasıyla örtmeyi başardığı içtepiler ile tepkilerin önünün yeniden açılması riski çok büyüktür. Bununla birlikte, antlaşmayı imzalayanlar Avrupa zihniyetine aykırı bir şekilde davrandılar: Yeni Avrupa'nın mimarisini önceden düşünüp tasarlayacakları yerde, eskiden olduğu gibi "uzatmaları oynatmaya" çalıştılar.

Bu yaklaşım tükenmiştir artık. Tükenmemesi için çok az şey yeterli olabilirdi: Tarih, topluluk yapılanmasına uysal davranmadı. Komünizm on yıl sonra yok olsaydı –bir mutluluk sis-

temi için çok küçük bir tecil bu!–, bu süre içinde Onikiler, büyük bir olasılıkla tek bir paraya, ortak güvenlik aygıtlarına ve birleşik bir dış politikanın ilk biçimine sahip olurlardı. Tek yönde ilerleme aşamasını geçmiş olurlar ve tutarlı bir örgüt sayesinde yenilikle, yani Doğu'nun kurtuluşunun yol açtığı sorunlarla başederlerdi. Halk demokrasilerinin özgürleşmesinin "prematüre" olduğunu ileri sürmek, halkların yazgısına pek de önem vermemek demektir tabii ki. Fakat bu gelişme, Batı'nın gözlükleriyle buz gibi ve kinik bir şekilde değerlendirilirse, bizi hazırlıksız yakalamıştır; üstelik tam da Topluluk Avrupa'sının demir perdenin gölgesinden yararlanarak kesin sonuca götüren bir dönemeci geçeceği sırada. Zarlar atılmıştır bir kez; Descartesçılık geçerli değil artık; Avrupa, Fransızvari bir bahçeye benzemeyecek, yani muntazam bir biçimde düzenlenmiş yapılara ve kurumlara sahip olmayacak.

Bununla birlikte, düzen gereksinimi ortadan kalkmış değildir. Tam tersine, yeni Ortaçağ öyle sorunları ardına takıp getirmektedir ki, bunların çözümü, önceki süreçle karşılaştırıldığında bile, bir örgütlenme artışını zorunlu kılmaktadır. Çok tehditkar olan Sovyetler Birliği, tıpkı madeni parçaları kendine çeken bir mıknatıs gibi, Batı Avrupalılar üzerinde korkunç bir çekim gücü uygulayıp onları yapılanmaya zorlamıştı. Tam anlamıyla bir devlet bile olmayan Rusya ise, paradoksal olarak, diğer devletleri iyi düzenlenmiş ve iyi tasarlanmış bir politika izlemeleri için daha da fazla zorlamaktadır. Belirsiz sınırlar, statü sorunu olan azınlıklar, tartışılan ülkesel ve etnik parçalanmalar: Hepsi de bir düzen artışı için teorik olarak tanıklık yapan gerçekler. Yalnızca Doğu'da olmayıp bizim devletlerimizin bağrında da yayılan gri alanlar; hızla gelişen yasadışı toplum; devletin bulunmadığı "hukuk dışı" mekanlar: Bunların hepsi de, piyasadaki "görünmez el" gibi bir rolü üstlenecek üstün bir düzen uğruna şu andaki düzensizliğe razı olunmasına izin vermeyen karışıklıklar. Bu acil durum karşısında, yeni Ortaçağ, sadece bulanık ve hatta bazen eskisine göre bile daha az yoğun olan yapılar sunabiliyor.

Bu yapılardan biri, yeni Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'dur. Fransızlar, daha önce de belirttiğimiz üzere, Alman

İmparatorluğu konusunda yanılgıya düşüyorlar: Sempatik ve demokratik bir tutum içinde bulunan, ama yeni bir Bismarck'ın düşleyebileceği gibi de örgütlü ve emperyalist olan bir Dördüncü Reich'ın olduğunu zannediyorlar. Oysa karşılarında öteki Alman İmparatorluğu var; bir önceki olan, ama garip bir şekilde eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun topraklarına yayılan İmparatorluk. Hem Kutsal İmparatorluk'un hem de Habsbourg monarşisinin mirasçısı durumundaki yiğit Federal Cumhuriyet: Adenauer, büyük bir İsviçre'yi Amerikan nükleer korunması altında vaftiz kurnasına taşıdığı zaman, böyle bir şeyi aklının ucundan bile geçiremezdi. Oysa artık böyle bir alan var: Nasıl Silezya ya da Polonya Prusyası Federal Cumhuriyet'e aitse, aynı şekilde Hırvatistan, Macaristan ve Bohemya da ona aitler. Bu öylesine şaşkınlık verici bir Cermenlik ilişkisi ki, Bonn'un sakin burjuvalarının, kendilerinin de farkında olmaksızın fazlalıktan Franz Joseph'in mirasına konmalarına ve böylece onun eski toprakları üzerindeki himayecilik ve arabuluculuk rolünü üstlenmelerine yol açıyor. Bu şekilde formüle edilen bu gelişme, Alman siyasal sorumlularına maledilen kötü niyetli bir zihinsel kurgu olarak görülebilir. Kırk yıllık NATO'cu ve Avrupacı terane ile geçmişin canlı anısı, kafa berraklığını ve olayların keskin kavranışını engellemek için yeter de artar bile.

Fakat bu gerçek, her gün yerli yerine oturuyor: Bu alanlarda ürünleri için pazarlar bulan ve özellikle hem Üçüncü Dünya fiyatlarıyla hem kültürel yakınlık avantajlarıyla üretim yapma olanaklarına kavuşan firmalar temelinde. *Mitteleuropa* ülkelerinin finansal kaynaklarını parmaklarında oynatan bankalar temelinde. İzlerini doğal olarak bu Avrupa'nın içinde bulan Alman kamuoyu temelinde. Fakat daha da çok öteki tarafın gözünde, yani Almanya'yı son savaşın bunalımlarını kendilerine unutturacak denli Batı'nın anahtarı gibi gören komünizmden kurtulmuş bütün bu halklar temelinde. Dil, televizyon, turizm ve özellikle de tüketim toplumu, bu halklar için hala mucizelerle dopdolu: Her şey, bu halkları Bonn'un süzerenliğini kabul etmeye doğru itiyor. Bonn, işin içinde kısmen bulunuyor şimdilik: Her ne kadar Almanya iki eski Cermen

İmparatorluğunun toprakları üzerinde hazır ve nazır bir şekilde bulunuyorsa da, federal hükümet alçakgönüllü ve ihtiyatlı olmak istiyor. Bu ekonomik ve kültürel hakimiyeti siyasal bir nüfuza dönüştürmüş değil. Karakter meselesi: Ekonomik sorumlular Almanya'nın mutlak egemenliğini üstlenmekten çekinmiyorlar; oysa siyasetçiler, Almanya'nın örnek öğrenci davranışıyla geçmişinin kefaretini ödediği yılların getirdiği alışkanlık nedeniyle daha ağırbaşlı davranıyorlar. Tecrübe meselesi: Alman şirketlerinin doğrudan doğruya dünya ekonomik savaşının içinde bulunmalarına karşın, Bonn hükümeti uluslararası bir gücün yetkilerini kullanmayı öğrenememiş; böyle bir gücün ne davranışına, ne de bilgisine sahip değil henüz. Tercih meselesi: Helmut Kohl, ülkesinin Batı'daki ilişkilerini ister istemez etkileyecek olan aktif bir oyunu Doğu'da oynamayacak kadar içten bir Avrupa yandaşıdır. Fakat daha sonra? Almanya, becerikli ve ölçülü bir şekilde de olsa, eninde sonunda Kutsal İmparatorluğunun içinde ağırbaşlı doğal süzeren rolünü üstlenmek durumunda kalacaktır. Bu denli bulanık bir yapı, barış zamanlarına uygun düşer; ama programlanmamış olduğu kriz dönemlerinde ne gibi bir hizmet sunabilir ki?

Belirsiz ve kavranamaz yeni sosyopolitik varlıklar, yalnızca Avrupa kıtasında görünmüyorlar. Çin bütünü, bir bakıma böyle bir varlığı ifade ediyor: İlk önce, nomenklatura'nın tıpkı bir zamanların "mandarin"leri gibi belkemiğini oluşturdukları giderek bölünen kıta Çin'i. Bunun yanında, Tayvan, Hong kong, Asya'daki Çin diaspora'sı ve hatta Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Çinli göçmenler arasındaki sürekli artan karşılıklı etkileşim. Hepsinin üstünde, Hong Kong ile Taipei *tycoon*'ları[71] tarafından bu bütünün çıkarı doğrultusunda harekete geçirilen korkunç büyük finansal kaynaklar. Sonuçta, bütünsel bir kültürel kimlik; gitgide yoğunlaşan ekonomik ve finansal karışım; ama buna karşılık, bu bütünün içinde açık seçik bir iktidar zincirinin belirmediği silik bir siyasal gerçeklik. Savaşın hemen ertesinde Almanya ile Japonya arasında ortak noktaların artmasına karşın, postkomünist dünyadaki Alman

[71] [İng.] Çok zengin ve nüfuzlu iş adamı (Çev.).

İmparatorluğu, paradoksal bir şekilde, Federal Cumhuriyet sınırları içinde daha çok Japon niteliklerini devam ettirirken, işleyişi bakımından Çin bütününe daha yakın gibi görünüyor: Şaşırtıcı bir simya... Alman ya da Çinli olan bu aktörleri, geleneksel yaklaşımın Pasifik ya da Hint Okyanusu kıyılarında bulduğu entegrasyon süreçleriyle karıştırmamak gerekir; çünkü bu süreçler yalnızca kapitalist ve ekonomiktir; oysa aktörler, bu süreçlere temel olanı, yani tarihsel bir bağlantıyı, kültürel bir kimliği ilave ederler.

Bir aşırı uçta, Ortaçağ modeli doğrultusunda bulanık imparatorlukların kurulması; öteki aşırı uçta ise, yine eskiden olduğu gibi muafiyetler elde etmeye çalışan kent devletlerinin ya da bölge devletlerinin ortaya çıkması. Lombardia Birliği'nden olan Milano'nun yeni belediye başkanı, çevresindeki İtalyan gerçeğine aldırış etmeksizin, şehrini neredeyse ülke-dışı konumdaki bir kent devleti yapacağını ileri sürdüğü zaman başka bir şey mi amaçlıyor sanki? Katalonya bölgesi başkanı, özerkliği para konusu da dahil olmak üzere en aşırı noktasına kadar götürmek istediğinde neyi ilan ediyor acaba? Doğu Prusya'dan gelmiş olan mülteciler, Rusya'nın siyasal egemenliğinin biçimsel olarak sürmesini kabul etmekle birlikte, bu bölgeyi ve özellikle de Königsberg'i eski tür bir prenslik yapmak istediklerinde neyi düşlüyorlar? Birliğini yitirme yolundaki bir İtalya'da, Venedik ile Trieste geleceklerini hangi yönde tasarlıyorlar? Roma'ya mı dönük yoksa *Mitteleuropa*'ya mı açık bir yönde? Başta Hamburg olmak üzere Baltık Denizi'ndeki büyük Alman limanları, Hansa Birliği'ni yeniden kurma projesini düşünmüyorlar mı? Saint-Petersburg, kendisini Avrupa'ya doğru açılan bir Rus köprü başından çok Rusya'ya doğru açılan Batı'nın son durağı olarak görmüyor mu? Kuşkucular, bunların şimdilik siyasal retorikten başka bir şey olmadığını ileri süreceklerdir. Oysa çıkarlar, bu kentleri ya da bu mikro bölgeleri her seferinde bu tür bir davranışa doğru itiyor. Siyasal fantazmalar ile ekonomik çıkarlar birleştiği zaman, gerçek bir dinamik işlemeye başlıyor. Yeni imparatorlukların ne imparatorluk Diet'leri, ne büyük elektörleri, ne anayasaları, ne de soydan geçme monarşileri olduğu için, kent devletleri resmi

olarak muafiyetler, haklar ve özel statüler alamayacaklarsa da, gerçekte hem imparatorluklar hem de kentler bu model doğrultusunda hareket ediyorlar.

Bu kent devletleri ile bölge devletleri, gizlice soymaya çalıştıkları ulus-devletler üzerinde daha çok baskı kurabilmek için, Ortaçağ üniversitelerine benzer bir şekilde kendi aralarında dayanışma ağları oluşturacaklardır. Bir başka bulanık yapı, azınlıklara hukuki ya da fiili olarak verilen statülerdir. Avrupa azınlıklar sorununu düzenli bir şekilde rayına oturtamasa bile, azınlıklar ayrıcalıklar elde etmeye devam edeceklerdir; en berbat durumda güçle, en iyi durumda hakim devletlerin siyasal etkisiyle, çoğu kez de pratikler içinde, güncel ödünlerle ya da işlerin oluruna bırakılmasıyla. Eski ulus-devletlerdeki etnik azınlıklar için de aynı durum söz konusudur: Azınlıklar, ya Amerikan modeli içinde, haklarını yasalarda kabul ettirecekler; ya da İngiliz modeli içinde, devletin kendilerini anlaşmalı ortaklar olarak ampirik bir biçimde tanımalarını sağlayacaklardır; ya da Fransız modeli doğrultusunda, kamusal güç azınlıkların varlığını resmen yadsıyacak, ama "hukuk dışı alanlardaki" iktidarın tümünü azınlıklara terketmek zorunda kalmamak için fiili düzeyde onlarla görüşüp konuşacaktır.

Gevşek imparatorluklar; kent devletleri; özerk azınlıklar: Modern Zamanlar'ın yaratmış olduğu modellerle ortak hiçbir şeyi olmayan garip bir harita. Bu harita, ne XIX. yüzyıldaki gibi belli aralıklarla birbirleriyle savaşacak kadar sınırlarına önem veren ulus-devletlerin yan yana sıralanışına, ne savaş sonrasının düşü olan egemenliklerin art arda bırakılarak ve bir takvimi izleyerek oluşacak bir devletler topluluğuna, ne de Anglo-Sakson fantazması doğrultusunda diğer kimlik biçimlerinin yok olmasına neden olacak kadar serbest mübadele ile ekonomik akışkanlık tarafından hükmedilen bir dünyaya uygun düşmektedir. Dolayısıyla, Hegel ile ardıllarından, Jean Monnet ile talebelerinden ya da Adam Smith ile yandaşlarından hareketle açıklayıcı bir kavramsal dayanak aramanın hiçbir yararı yoktur; belki de Braudel, bir kez daha üç dünya teorisiyle, gözlerimizin önünde oluşmakta olan gerçeğe en az uzakta olan kişidir. Aynı şekilde, anayasacıların ve uluslararası

hukuk uzmanlarının tarafında kurumsal bir kullanma kılavuzu bulunacağını düşünmek de gereksizdir; bu kişilerin bize sunabilecekleri tek bir referans modeli bile yoktur.

Bu bakımdan, tam bir paradoks olacak ama, eski Ortaçağ yenisine göre daha iyi mi donanmıştı acaba? Tanrı kurumsal kubbeyi oluşturuyordu; imparatorluklar ya seçimli ya da soydan geçmeydi; kentler muafiyetlerden, bazı bölgeler ile kontluklar ise özel haklardan yararlanıyordu. Oysa biz, biçimsizliğe mahkum olmuş durumdayız bugün. Yeni Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu, Avrupa Konseyi'nden ya da Batı Avrupa Birliği'nden daha fazla öneme sahip; aynı şekilde Çin bütünü de ASEAN'dan[72]: Öylesine garip bir durum ki, gösterişli ama güçsüz uluslararası kurumlar ile asıl olan ama hiçbir statüleri bulunmayan gerçekler yan yana yaşıyorlar. "Demokratik imparatorluklar" resmen varolabilecekler mi? Bunları yaratmak mümkün mü? Düzen gereksinimi bizi bunlara götürebilirdi... Bugün bu noktada değiliz. Dünyanın yapısı, savaştan beri, güç ilişkileri gerçeğini yansıtıyordu: NATO, Amerika Birleşik Devletleri'nin ağabeyliği altındaki bir ittifak; Topluluk, Fransız-Alman çiftinin çevrisindeki bir ortaklık; Amerikan-Sovyet anlaşmaları, ortak liderliklerini vurgulamaya yarayan bir araç. Hukuk ile güç ilişkileri birbirinden ayrılıyor artık: Biçimsiz-yapısız gerçekler öne çıkıyor ve cafcaflı örgütlerin içi boşalıyor. Sağlıklı bir durum değil bu: Dünya, bu spazmlar döneminde, otoriteler ve düzenleyiciler arayışı içinde. Giderek artan sorunlar, otoritenin yok olduğu bir anda, belirli bir otoriteyi zorunlu kılıyor. Örneğin, göçler. Devletler düzeyinde çözümü bulunmayan, Topluluk ölçeğinde az da olsa bir çözüm içeren, Avrupa kıtası boyutunda çözümü mümkün görünen, kıtalararası ilişkiler içinde, yani uluslararası ortamda ise denetlenmesi kesin olan bir sorun bu. Ancak bu son olasılık, en olası perspektif değil tabii ki... Örneğin, yasadışı paranın her tarafa yayılması. Ülkelerin kendi başlarına kontrol edemeyeceği bu sorun, hiçbir ülkenin katılmamazlık edemeyeceği uluslararası bir mücadele örgütünü gereksindiriyor. Sık sık gündeme gelen bir

[72] ASEAN: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği. (Çev.)

örnek, yerel çatışmaların denetimi. Amerika Birleşik Devletleri'nin dışında, uluslararası polis görevini üstlenebilecek ne bir devlet ne de bir örgüt var; fakat artık Amerikalıların da bunun için ne imkanları var, ne de istekleri.

Bu çelişkiden, yani postkomünist gerçeğin etkili bir uluslararası aygıtı zorunlu kıldığı bir dönemde gevşek yapıların ortaya çıkması çelişkisinden nasıl kurtulunabilir? Halk hareketlerinin kontrolü, finans polisi, çevrenin denetimi: Gereksinim, her seferinde aynı. Uluslararası bir çerçeve, türdeş kurallar, gözetim ve denetim mekanizmaları. Bu tür kurumlar ortada yok. Savaş sonrasında yaratılan kurumların hepsinin ekonomik –GATT, Topluluk– ya da askeri –NATO, Batı Avrupa Birliği– bir amacı vardı: İktidar ilişkilerinin Sovyet-Amerikan ikili tekeli yararına dışlandığı ve tek hareket alanını ekonominin oluşturduğu bir dünyayı yansıtıyorlardı. Bu nedenle, devletlerin artık kabul edilmiş olan zayıflaması. Bu nedenle, her iki tarafta bir kez güçlü bir ittifak kurulduktan sonra, ekonomik yaşamın dışında kalan her türlü somut uluslararası örgütün silinmesi. Ayrıca bu nedenle, tek malzemeleri özgür konuşma olan, kendilerini amaç haline getirmiş bürokrasiler içeren ve gerçek hiçbir güce sahip olmadıkları için o kadar daha fazla etkinlik gösteren UNESCO, FAO, UNICEF gibi kuruluşların giderek artması. Bu karmakarışık yığının başımız üzerinde yeri vardı; tabii dünyanın, istedikleri zaman teneffüs bitiş düdüğünü çalabilecek iki hamisi olduğu sürece.

Yeni otoritelerin yaratılması, bizim eski düşünce kalıplarımızdan kaynaklanmayacaktır. Ekonominin öncelliği mi? Bitti. Siyasetin üstünlüğü ele geçirdiği bir dünyada, artık önemli olan, bu kaldıracı kullanmak değil, kazanılmış olanı korumaktır. Bazı himayecilik eğilimlerin geri gelmesi, serbest mübadelenin tartışılması, Avrupa para sisteminin sarsıntılar geçirmesi, rekabetçi devalüsyonların yeniden belirmesi: Bunların hepsi, artık ekonomik değil de yalnızca siyasal iradenin karşı koyabileceği bir gerileyişin belirtileri. Amerika Birleşik Devletleri'nin vasiliği mi? Aldatıcı. Kendisini artık dünya düzenini korumak göreviyle bağlı hissetmeyen ABD, fermanlarını içsel demokrasi örtüsü altında uyum içine sokmakla yetinen uluslararası kuru-

luşları doğurmayı başaramayacaktır bundan sonra. Birleşmiş Milletler yan kuruluşlarının hızının azaltılması mı? Vicdanları rahatlatmak için mükemmel, ama en küçük bir rolü yerine getirmek için bile elverişsiz. Avrupalılar bakımından geleneksel topluluk yaklaşımı mı? Bildiğimiz üzere Maastricht, bu yöntemin doruk noktası olacaktı: Arka planı hareketsiz bir dünyanın oluşturduğu bir ortamda, aynı adımlarla ilerlenebilmesi için on ikili bir uyum olmayacaktır artık.

Yeni bir oyun partisi başlıyor; bu parti, iki ya da üç yüzyıldır hiçbir partinin gereksindirmediği kadar çok fazla düş gücünü gereksindiriyor. Bir çatışmadan sonra uluslararası oyunun kurallarını yeniden yazmak gerektiğinde, her şey çok basitti: Güç ilişkileri çözümü kendi içlerinde taşıyorlardı, hatta 1918'de Avusturya-Macaristan'ın yok edilişi gibi tarihsel saçmalıklar pahasına olsa da. Bu bakımdan Fransızlar, günün birinde, belli bir olgunluğa ulaşıp, entelektüel dürüstlüklerini Clemenceau'yu[73] yargılamaya varacak kadar ileri götürebilecekler mi acaba? XX. yüzyılın dramları, büyük ölçüde Clemenceau'nun hatalarından kaynaklanmıştır: 1917'de İmparator Karl ile ayrı bir barış yapılmasını reddetmek; Versailles Antlaşması'nın zorla kabul ettirmek. Bu nedenle, "Zaferin Babası", İkinci Dünya Savaşı'nın atalarından birisi de olmaktadır. Komünizmin birileri için çekici, ötekileri için itici bir rol oynadığı zamanlarda, özgürlük payı belliydi ve inisiyatifler milimetrelerle ölçülüyordu. Komünizmin yıkılışından sonra, eşi benzeri görülmemiş bir durum ortaya çıktı: Soğuk savaştan kaynaklanan eski yapılar çözülüp dağılıyor; daha "informel" olan yeni yapılar ise, yerli yerine oturmakla birlikte, ne güçlü görünüyorlar, ne de sağlam. Öyleyse, neyin üzerine dayanmalı? Hangi kurumlarla çalışmalı? Yeni otoriteleri nasıl yaratmalı?

Düşgücü, varolanın çöpe atılması demek değildir. Geleneksel Avrupa Topluluğu, daha fazlasını veremez, ama işliyor; öyleyse onu kullanmak gerek... Topluluk alışkanlıklarının çarkına

[73]Clemenceau: 1917-1920 yılları arasında başbakanlık yapmış olan Fransız devlet adamı. (Çev.)

kapılan devlet başkanları ile başbakanlar, 1989'dan sonra, siyasetin ekonomiye olan yeni üstünlüğünü hesaba katamadılar. Siyasetin üstünlüğü: Alman birleşmesiyle birlikte Almanya'nın kazandığı konumun ardından beliren yeni güç ilişkileri hakkındaki her türlü soru: Almanya, hala Batı'ya mı dönük? Daha çok Merkez'e mi yoksa? Ya da zaman zaman Doğu'ya mı? Siyasetin üstünlüğü: Batı Avrupa için, Doğu Avrupa'yı kendisine, yani demokrasi ile piyasaya bağlama gerekliliği. Siyasetin üstünlüğü: Bir düşman olmayan, ama tarih ile coğrafyanın gerçek bir dost olmasını da engelleyecek olan öngörülemez ve belirsiz bir Rusya'yla ilişkilerin yürütülmesi. Siyasetin üstünlüğü: Düzeni korumak ve kıta çatlağı boyunca kuluçkaya yatmış olan sayısız anlaşmazlıkların kabile savaşlarına dönüşmesini engellemek zorunluluğu. Siyasetin üstünlüğü: Daha dar düzeylerde hiçbir çözümü bulunmayan sorunların ele alınmasını sağlayacak uluslararası yapıların yerli yerine oturtulması. Siyasetin üstünlüğü, son olarak: Zamanın olaylarına daha iyimser bir görünüm veren gerekli simgelerin kullanılması ya da gerekli davranışların yerine getirilmesi. Bu saptamanın ardından, Topluluk, her neyse öyle görünmektedir: Tıpkı Komisyon gibi, ekonomik sorunlarla içli dışlı olan ve teknokratik bir özü bulunan bir iktidar; siyasal bakımdan yenileştirme yapmak için yaratılmış ve donanmış değil. Siyasetin aniden yükselişine uygun düşen bir başka işleyiş tarzını yaratmak zorunda olanlar devletlerdir.

1990 yılında, çok sayıda insan, Topluluk'un siyaset ile ekonominin yerlerini değiştirmesi gerektiğini düşünüyorduk. Böylece Topluluk, eski halk demokrasilerine, ekonomik katılımdan önce siyasal bir katılım sunabilecekti. Siyasal katılım, bu ülkelerin, rejimlerinin demokratik niteliği, piyasa ekonomisi tercihi, iki devlet arasındaki sınırların karşılıklı anlaşma dışında değişmez olduğu ilkesinin olumlanması, azınlıklar için belirli bir statünün benimsenmesi ve şu ya da bu hükmün çiğnenmesi durumunda bir yaptırım hakkının kabulü üzerinde söz vermelerinin bir karşılığı olarak onaylanacaktı. Yeni katılanlar, Topluluk'un siyasal üyeleri olarak, piyasanın işleyi-

şiyli ilgili düzeyler dışındaki diğer düzeylerde, yani siyasal, askeri ve çevresel işbirliğinde yer alacaklardı.

Bu şekilde, eski komünist ülkeler, kendilerinin Batı'dan ısrarla istedikleri ve bizim de değerlerimiz adına komünist kaleyi yıkmış olan bu Avrupalılara sunmak zorunda olduğumuz demokratik bağlanmayı elde etmiş olacaklardı. İkincil olan ekonomik katılım, daha sonraları ve ampirik bir biçimde gerçekleşecekti: Her Doğu ülkesiyle ekonomisinin piyasa ekonomisi kurallarına göre gelişmişliği oranında farklı takvimler yapılacak; ve bazı durumlarda, açık ve basit birleşmeler yerine, bazı Mağrip ülkeleriyle geçerli olan anlaşmalara benzer daha uygun anlaşmalar yürürlüğe konacaktı. Böylece Avrupa, düşgücü yoksunluğu nedeniyle içine düşmüş olduğu ikili tuzaktan kurtulmuş olacaktı: İlk tuzak, ekonomik ölçütler adına siyasal bakımdan tartışılmaz olan katılımların reddedilmesi; ikincisi ise, böyle bir durumun sürdürülmesinin olanaksızlığı karşısında, üye devletlerde ve daha da kötüsü yeni katılanlarda karışıklıklara yol açma pahasına da olsa, ekonomik birleşmelerin bazıları tarafından hızlandırılmak istenmesiydi. Siyasal açıdan genişletilmiş bir Topluluk, yeni Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu için bir çerçeve oluşturabilecekti; çünkü imparatorluğun hemen hemen bütün üyeleri Brüksel'de bir yere sahip olacaklar ve böylece Almanlar da süzerenliklerini diğer büyük Avrupa devletlerinin gözleri önünde uygulayacaklardı.

Böyle bir Topluluk, Maastricht Antlaşması'nın ilkelerine aykırı düşmezdi; on iki ülkeyi aşan bir çember, eski üyeler arasındaki birleşmenin daha sıkı fıkı mekanizmalarına dokunmaksızın, daha çok siyasal ve stratejik amaçlar doğrultusunda yerli yerine otururdu. Buna karşılık, türdeş olmayan ve birçok hızı bulunan bir Topluluk düşüncesinin benimsenmesi, antlaşmanın ruhuyla bağdaşmazdı; her ne kadar AET, gerçekte hep böyle işlemişse de. Bunun en açık kanıtı, Maastricht'te İngilizlere, sonra da olumsuz referandumun etkisini silmek için Danimarkalılara tanınan muafiyetlerdir. Fakat bu ayrıcalıklar, ekonomik alanla sınırlıydı ve bu ülkelere özgü handikaplarla gerekçelendirilmişti; yoksa, siyaseti birdenbire ön plana

çıkartıp karşılığında ekonomik mekanizmaları önemsizleştiren bir yapının içine yerleştirilmemişti. Böyle bir yapılanma, beklenmedik bir geri dönüşle, ilk biçimine, yani ekonomiye indirgenmiş klasik bir topluluk Avrupa'sının üstünde yer alan ve koşulların yardımıyla Doğu'ya doğru yayılmış bulunan, General de Gaulle'ün çok önem verdiği siyasal nitelikli uluslar Avrupa'sını ortaya çıkarmış olurdu.

Kolomb'un yumurtası kadar pek az orijinal olan böyle bir şema, 1991'de neden hiç göz önünde bulundurulmadı acaba? Topluluk bürokratları ile Komisyon, bu şemadan korkmuşlardı; çünkü, saçma sapan dolambaçlı mekanizmalarına yalnızca kendilerinin vâkıf oldukları bir örgütün yeni karmaşıklıklar nedeniyle zor duruma düşeceğinden çekiniyorlardı. Başta İspanya olmak üzere en az zengin ülkeler, Doğu'nun yoksullarına kapıyı aralayan her girişimin, katılım siyasal düzeyde de tutulsa, sonuçta bu ülkelere Topluluk'un para yardımından yararlanma hakkı tanıyacağından kuşkulanıyorlardı. İngilizler, Avrupa'yı en alt düzeyde siyasal işbirliğini içeren çok büyük bir piyasa olarak gördüklerinden, Topluluk'u genişleten böyle bir tutuma en az onlar muhalif olabilirlerdi; ama farklı bir uygulamaya sahip olma isteğine kapılmış oldukları için de, bir başka düşüncenin savunuculuğunu yapamıyorlardı. "Topluluk patronları"na gelince; Fransızlar, kapıyı başkalarına aralamadan önce on iki üyeli Avrupa'nın güçlendirilmesi önyargısının; Almanlar ise, birleşmeleri sırasında Avrupalıların verdiği desteğin karşılığı olarak klasik topluluk yapılanmasını hızlandırmak konusunda zımnen üstlendikleri yükümlülüğün tutsağı konumundaydılar. Böylece, her biri alışkanlıklarının ve küçük çıkarlarının tutsağı olan Onikiler, kapılarının önünde harekete geçmiş bir Tarih'e aldırış etmeden, kendi geleneksel mutfaklarıyla ilgilenmeye devam ettiler.

Bu yeni Topluluk'u yaratmak bugün için artık çok mu geç? Maastricht'ten bu yana çekim güçleri etkilerini gösterdi ve Almanya'nın kışkırtmasıyla Doğu ülkelerinin en gelişmişleri olan Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin daha çok klasik bir şekilde Topluluk'a katılmaları perspektifine yaklaşıldı. Gerçekte bu perspektif, Amerika Birleşik Devletleri'nin Meksika

karşısındaki tutumuna benzer bir biçim taşıyor: Göç dalgalarını kabul etmektense, tek pazarı *Mitteleuropa*'nın en iyi devletleriyle paylaşmayı tercih ediyor. Ancak bunun da iki sakıncası var: Bir yanda, eski Doğu Bloku'nun bir bölümünü sahipsiz bırakmak; öte yanda, demokratik çabalarında ve barışçıl tutumlarında yardıma epey ihtiyaçları olan bu devletlere, karşılığında belli şeyler dayatmak amacıyla katılım silahını kullanamamak... Avrupalı devlet adamları, oyunun kurallarının arayışı içinde kıpırdanıp duruyorlar, fakat özellikle birkaç yıl önce çok güçlü bir mitos olarak varlığının bile bir barış faktörü haline gelmiş olduğu bu biricik kuruluşu kullanmaya cesaret edemiyorlar. Gelecek tehlikelerin küçümsenmesi mi? Karmaşık bir örgütü alt üst etme çekingenliği mi? Yoksa tek kelimeyle risk korkusu mu? Kuşkusuz hepsi etkili oldu ve sonuç olarak da eyleme kalkışmak bugün çok daha güçleşti. Henüz zamanın olduğuna hiç kuşku yok, ama artık çabuk hareket etmek gerekiyor: Avrupa hülyasının her türlü çekim gücünü yitirecek denli yıpranmasına fırsat vermeden davranılmalı; Orta Avrupalı üç silahşörlerin klasik katılım süreci işlemeye başlamadan önce yenileştirmeli; yoksa her türlü değişiklik, onlara yönelik sıkıntı verici bir güçlük olarak görülür. Eğer Fransızlar, Almanların oluşturdukları imparatorluğun hangi tür olduğunu zamanında farkedebilmiş olsalardı, hiç kuşkusuz, onu çok geniş bir bütünün içinde, daha açıkçası anahtarına hiç olmazsa eşit bir şekilde sahip olacakları siyasal özü ağır basan bir Topluluk içinde boğmanın kendi çıkarlarına olacağını da kavrayabilirlerdi.

Bu Topluluk, bugün kurulması gereken olanaksız "demokratik imparatorluk" biçimlerinden birini temsil edecekti. –Ya da bu kadar karamsar olmaya ne gerek var, ederdi diyelim.– İmparatorluk, Tarih'in bulanık bütünlerin sorumluluğunu üstlenmek için yaratmış olduğu tek yapıdır. En parlak dönemini Ortaçağda yaşamıştı. Şimdi sıra, yeni Ortaçağın onu keşfetmesinde. Zaten büyük elektörleri olan Alman İmparatorluğu, en ilkel olanı değildi; korkunç Brüksel makinasından daha az sofistike olan bir Topluluk'u andırıyordu... Eğer Brüksel makinası, salt ekonomik boyuttan kurtulup genişlerse ve

daha siyasal bir nitelik kazanırsa, bu imparatorluğa benzer bir işleyiş modeli oluşturmak zorunda kalacaktır: Bakanlar Kurulu, tıpkı elektör prenslerin seçilmiş imparatoru yetkilendirmeleri gibi, iktidarının bir bölümünü bir *primus inter pares*'e devredecektir. Şaşırtıcı iki seçenek vardır: Birincisine göre, Topluluk bu dönüşümü gerçekleştiremez; o zaman, iki eski Cermen imparatorluğunun sınırları içinde yer alan, ama güçlü bir siyasal merkezi bulunmayan ve temelde ekonomik ve kültürel bir gerçek olan bir Almanya imparatorluğu kurulur. İkinci seçeneğe göre, Topluluk eski Almanya imparatorluğu modeli doğrultusunda genişler; bu durumda ise, o ana kadar sürekli bir şekilde diriliş süreci içinde bulunan Almanya imparatorluğu, hukuki bakımdan daha iyi yapılanmış çok daha geniş bir bütünün içine girer.

Eski model Topluluk'u postkomünist Avrupa'ya uymadığı gerekçesiyle yerin dibine batırmak, saçma bir davranış olur. Federalizm yolu onun için kapanmıştır artık; ama yine de Topluluk, kurumsal ve ideolojik bir makyajı kabul etmesi koşuluyla, mükemmel bir "demokratik imparatorluk" oluşturabilir. Yapabileceğimiz tek şey budur; üstelik de yeni zamanlar, halkların birlikte yaşamalarını çoğu kez zorlayarak başarmış olan bu eski yapıyı yeniden keşfetmeye doğru itiyorlar bizi. Birisini Fransızlar ile Almanların, ötekisini İngilizlerin oluşturduğu iki cephenin Avrupa konusundaki anlaşmazlığı, bir bakıma bunların imparatorluk kavramı hakkındaki farklı görüşlerinden besleniyor. Fransızlar ile Almanlar için kıta imparatorluğunun bir anlamı vardır: Her ikisi de emperyalist bir açıdan istememişler miydi onu? Onların gözünde imparatorluk, kıtanın sorunlarına getirilen doğal bir yanıtı ifade etmektedir. İngilizler için ise bir sapkınlıktır imparatorluk; Brest'in ötesinde yer alan birleşik bir Avrupa düşüncesi, çıkarlarına ters düşmektedir; yüzyıllar boyunca, terazi politikasını kıtanın hakim devletini engellemek amacıyla uygulamışlardır sadece. Ezelden beri serbest mübadeleci olan İngilizler için Avrupa, tarihsel bir aktör değil, bir pazardır. Fransızlar ile Almanlar, kıta imparatorluğunun sınırları ve doğası hakkında uzun zamandır farklılıklar gösteriyorlar: İmparatorluk, birisinde daha çok Latin

dünyasına, diğerinde Doğu'ya dönük; Fransızlar bakımından daha merkezci ve katı, Almanlar bakımından daha gevşek ve devingen; Paris'in gözünde güçlü bir hukuki kaynaşmayı içermeli, Berlin'e ya da Bonn'a göre ise güç ilişkilerine daha fazla yer vermeli. Fakat en azından, her ikisi için de kıtanın örgütlenmeye eğilimi vardır. Zaten Karolenj İmparatorluğu'nun eski mitosu, Ren'in gerek batısında, gerekse de doğusunda, örtük bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Günün rengine uydurulan bu mitos, yeniden keşfetmek zorunda olduğumuz bu demokratik imparatorluğun yüreğini temsil etmiyor mu sanki?

2000 yılının Karolenj İmparatorluğu, Fransa ile Almanya arasındaki çözülmez bir bağdan başka bir şey olabilir mi? Rastlantılarla dolu bir dünyada, düzenleyicileri çoğaltmaktan daha önemli bir zorunluluk yoktur. Amerikan mekanında, hiçbir itiraz mümkün değil: Zaten düzenleyicilik, Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihsel görevidir. Asya dünyasındaki düzenleyicilik oyunu, bildiğimiz üzere, Çin bütünü ile Japonya arasındaki hem nefret hem de rekabet ilişkileri içinde oynanacaktır. Avrupa'da ise, Almanya tek başına bu işin üstesinden gelemez; zorlu birleşmeden yeniden canlanarak çıksa bile, bu iş için belki ekonomik imkanları olur, ama kesinlikle siyasal, askeri, stratejik ve hatta moral imkanları olamaz. Mümkün olan tek düzenleyici, Fransız-Alman ortak düzenleyicisidir. Nasıl Fransa ile Almanya birlikte, federalizm yaklaşımı döneminde olası tek motoru temsil etmişlerse, bugün de bir demokratik imparatorluğa dönüşebilecek Topluluk'un –bir bakıma Karolenj özellikli olan– zorunlu yüreğini oluşturmaktadırlar.

Bu oluşum, olayların doğal bir ürünü olmayacaktır: Tersine, genel eğilim, bu iki ülkeyi gitgide birbirinden uzaklaşmaya doğru itmektedir; sonuçta Batı'dan Orta Avrupa'ya doğru kayan bir Almanya ve düşkırıklığına uğrayıp kendisini Latin bahçesinin içine kilitleyen bir Fransa ile karşılaşılabilir. Oysa bu birliktelik ilişkisini geri dönülemez bir hale getirebilecek çok fırsat vardı, ama hepsi harcandı! Fransızlar, ellerinde ortak güvenlik kartını bulunduruyorlardı; hiçbir zaman kullanmadılar onu. Dünya ölçeğindeki küçük rollerinin paylaşımını Almanya'ya sunmak şeklinde siyasal kozlara sahiptiler; hiçbir

zaman akıllarından geçirmediler bunu. Öte yanda Almanlar, parasal egemenliklerini, ekonomik bakımdan kendilerinden daha akıllı bir hale gelen Fransa'yla paylaşabilirlerdi; bu düşünce akıllarına bile gelmedi; faiz oranlarını %1 oranında düşürmek riskini göze almaktansa, para sisteminin sallanmasını tercih ettiler.

Küçük hesap zihniyeti ile düşgücü yoksunluğu, kaçırılan fırsatların sayısını artırdıkça artırdı: Hiçbir zaman, ne Helmut Kohl birleşme sırasında gösterdiği cesaretin aynısını bu alanda ortaya koyabildi, ne de François Mitterand poker oynama riskini göze alabildi; Fransa Cumhurbaşkanı, yalnızca akıllıca girişimlerde bulunmakla yetindi, ama bu girişimlerin mükemmel bir ritminin olabilmesi için Sovyetler Birliği'nin sadece varlığıyla bile zaman kavramını yok etmeyi sürdürmüş olması gerekirdi. 1983'teki Pershing füzeleri olayından sonra Fransızlar ile Almanlar, aralarında bir savunma ortaklığı kurarak yazgıyı zorlayabilirlerdi; hiçbir şey yapmadılar. Duvar'ın yıkılışı sırasında, bu karışıklığı birlikte kullanmaları her ikisinin de yararınaydı; olmadı. Maastricht konusundaki çok zorlu Fransız referandumunun ardından, Benelux ülkeleriyle birlikte gelecekteki ekonomik ve parasal birliği öncelleyerek gerçekleştirmeleri için önlerinde birkaç haftaları vardı; kullanamadılar! "Tarih yemekleri ikinci kez ısıtıp sofraya getirmez": Devlet adamlarımızın kamusal eylemin bu ilk dersini ögrenebilmeleri için daha ne kadar fırsatın harcanması gerekiyor acaba? Her seferinde, hem sorunlar hem de kararlar daha önemli hale geliyor. Bu bakımdan olaylar, verimliliğin düşmesi yönünde işliyor: Açıkçası fırsatlar, her seferinde daha da belirsiz olan amaçlar için daha da büyük enerjiler harcanmasını gerektiriyor. Sonuçta gözüpeklik ile düşgücünün de pek fazla bir değeri kalmıyor...

1940 Haziranında, Churchill, bir Fransız-İngiliz birliği önermişti; bu inanılmaz girişim, Almanlara teklif edilen bir silah bırakımı önerisinden başka bir sonuç vermemişti... Hiç kuşkusuz bu girişimin yapılmasında tiyatrovari rol kesmek isteği ile psikolojik eğilimlerin katkısı belirleyici olmuştu, ama en azından olayların üstesinden gelme arzusunu da içeri-

yordu. Robert Schuman ile Jean Monnet, savaştan on yıl sonra Avrupa savunma topluluğu düşüncesini, yani Fransa ile Almanya arasında bir ortak ordu düşüncesini ileri sürdükleri zaman, çizgilerin yerlerini değiştirmişlerdi. General de Gaulle ile Konrad Adenauer, 1963'te Elysée antlaşmasını imzaladıklarında, geri dönülmez bir kazanım yaratmayı amaçlamışlardı. Peki sonra? Siyasal sorumlular, Sovyet buzlanması yılları boyunca becerikli noterler gibi yönete yönete, masayı yeniden düzenleme yeteneklerini yitirdiler...

Fransız-Alman anlaşmasının otuz yılı, çok fazla iyimserlikle kutlandı. İlk olarak, geçmişe aykırı olan bu dostluğa hayranlık duyulması nedeniyle iyimserlik. Hepsi de bellek yitimine uğramış gençler için ise, bir giz ya da bir mucize değil, fakat bir gerçek vardır: Almanya ile Fransa birbirine yakındır, bunun ne azı ne de fazlası söz konusudur. İki ülkenin hem aralarındaki ilişkilerin özgüllüğünü vurgulama, hem de Topluluk'un diğer üye devletlerini incitmeme arzuları nedeniyle iyimserlik. İşbirliğine sunulan alanlar –daha fazla parlamenter bağlar, daha fazla konvansiyonel askeri işbirliği– nedeniyle iyimserlik. Ancak bunların yapılma zamanının geldiğini, bu iyimserlik değil, fakat yeni bir Elysée antlaşması ortaya koydu. İki imzacı ülke, görevlerinin ne olduğunu bu antlaşmada açıkladılar: Kıtanın düzenine daha iyi katkıda bulunmak amacıyla birbirine bağlanmak. Bu görevi yapılması gereken düzenlemeleri sıralayarak dile getirdiler: Askeri bakımdan, Fransız nükleer garantisinin Alman topraklarını kapsayacak şekilde genişletilmesi, konvansiyonel güçlerin daha hızlı entegrasyonu, "eurocorps"un en zor yerlere müdahale edecek bir aygıta dönüştürülmesi. Siyasal bakımdan, sürekli yönetsel birliktelik için bir yapı, karşılıklı olarak her birinin başkentinde bulunan birer bakan, uluslararası politika konularında iki ülke parlamentolarının (alçak meclislerin kendi aralarında, yüksek meclislerin kendi aralarında toplanması şeklindeki) ortak oturumları, ortak elçilikler... Parasal bakımdan, ekonomik ve parasal birleşme konusunda bir aşamayı atlayıp hemen 1995'te beş ülke için ortak paraya geçilmesi.

1993 başlarında bile çok tutkulu olan bu projenin, üzerinden bir yıl geçtikten sonra hala bir anlamı var mı? Hele parasal karışıklıktan, GATT üzerindeki anlaşmazlıklardan ve Bosnalı Müslümanlara yönelik ambargonun kaldırılması konusundaki farklılıklardan sonra? Üstelik her iki tarafın da sözlerini tutacaklarını gösteren davranışları otomatik bir şekilde yapmalarına karşın gerçekte bunlara inanmadıkları bir dönemde?

Dostça boşanma çarkını durdurmak gerekiyor: Para konusunda ayrılık olur, sonra bir gün bir başka konuda ve böylece bütün ilişkiler yavaş yavaş bozulur; herkes kendi işiyle uğraşmaya koyulur ve Avrupa dağılma ile düzensizlik anlamına gelen yeni Ortaçağa doğru hızla sürüklenir. Bu süreci durdurma işi, amacı daha iyisini yapmak ya da geçmiş hataları tekrarlamamak olan belli belirsiz bir girişim şeklinde olamaz. Bu iş ancak kurucu bir eylem tarafından gerçekleştirilir.

Kuşkucular ile gerçekçiler alayının bu konuda şunları söylediklerini işitir gibiyim: Olanaksız: Ortam, ne stratejik bakımdan ne de parasal bakımdan uygun değil. Düşünülemez: Kamuoyları böyle bir yakınlaşmaya hazır değil. Benimsenemez: İki tarafın birlikte ilerlemesi, ortaklarımıza hakaret etmek ve İngiltere'yi aşağılamak demektir. Kabul edilemez: Fransız egemenliği paylaşılmaz... Bunları söyleyenler, bazı yeni gerçekler üzerinde kafa yormalıdırlar: Fransızlar, birkaç yıl önce nükleer kozlarını kullanmamakta ısrar ettikleri için, bunun değerinin her gün biraz daha düştüğünü farkediyorlar. Avrupalılar, beş ülke arasında gerçekleşebilecek ekonomik ve parasal birleşme anını yakalayamadıkları için, Avrupa ortak parasının Tarih'in kızma birader oyunu üzerinde birçok hane gerilediğine tanık oldular. Fransızlar ile Almanlar, Sırbistan ile Hırvatistan konusunda tarihsel anılar tarafından yönetilmeyi kabul ettikleri için, hiç de barış yandaşı olarak görülmeyeceklerdir... Üstelik yarınlar, daha da önemli anlaşmazlıklara gebe olabilir: Macaristan ile Romanya arasındaki gerginlik durumunda; Rusya-Ukrayna ilişkileri konusunda; Balkanlar nedeniyle. Varış noktasını kimsenin bilmediği bir süreç ilerlemeye devam ediyor. İşte bu nedenle, Avrupa'nın "Karolenj yüreğini"

güçlendirmek için gereken iki düzenleme ortaya çıkıyor: Zayıflayan ikili ilişkiyi canlandırmak ve bu ilişkiyi kıtanın temel dengeleyicisi yapmak.

Fakat yeni Ortaçağın bir "demokratik imparatorluğu" –"Karolenj" boyutu içinde bile– kurması, ancak devletlerin varlıkları ile kimliklerini hiç olmazsa asgari bir düzeyde sürdürmeleriyle mümkün olur. Yoksa, dağılıp parçalanmalar ile yerel gerginlikler hiçbir fren tanımazlar ve devletler de bunlara karşı herhangi bir direniş göstermeyi başaramazlarsa, bağıra çağıra gözüpeklik ile düşgücünde ısrar etmenin hiçbir yararı olmaz. Bu nitelikler, harekete geçebilecek durumdaki oyuncular ile onlara destek olabilecek bir ideolojik yapıyı gerektirmektedir: Entelektüel bakımdan Modern Zamanlar'ın sonunu yaşadığımız izlenimine kapıldığımız bu dönemde, böyle bir ideolojik yapı var mı hala?

IX

MODERN ZAMANLARIN SONU MU?

Hiç kuşkusuz, yüzyıllardır bu denli ideolojik bir boşluk yaşamamıştık; herhalde, yine Ortaçağdan beri. Bu dönemin ardından, ne zaman bir dünya görüşü yıkılsa, bir başkası onun yerini alıyor ve bazen de can çekişen bir dünya görüşü doğmakta olanla çatışıyordu. Oysa şimdi, komünizmin yıkılışıyla birlikte gitgide ideolojinin sıfır noktasına doğru yaklaşıyoruz. Entelektüellerin bu kadar kalabalık, sosyologların bu denli etkili, bilimadamlarının alanlarının boyunduruğundan kurtulmakta bu denli arzulu ve tarihçilerin açıkça gelecek "guru"larına dönüşmekte bu denli ısrarlı olduğu hiç görülmemişti bugüne dek. Yeni bir "Weltanschauung"a sahip olabilmemiz için bu insanların hepsi de gerekli. İlerlemeyi, ortak bir "en yüksek aşama"yı ve dolayısıyla düzenin hükmünü varsayan bütün geleneksel düşüncelerimiz siliniyor. Aynı anda, fiziki dünyanın, biyolojinin, kosmosun ve bireyin, düzen-düzensizlik, belirsizlik, değişkenlik diyalektikleri doğrultusunda dönüşümler geçirdiğini görüyoruz. Fizik ile biyoloji bilimleri, düz çizgili ve tekanlamlı geleneksel gösterimlerinden kurtulmuş bulunuyorlar; sosyal bilimler, beceriksizce, hala emekleme aşamasındaki raslantı ve kaos teorileriyle bu noktaya gelmeye çalışıyorlar; ideolojiler ise, bu noktadan çok uzaktalar. Sosyalist yaklaşımın Newton fiziğinden daha dayanıklı çıktığı unutuluyor çoğu kez.

Sosyalizmin ölümü, bu bakımdan düzen felsefelerinin bitişini ifade etmektedir. Yalnız komünizmin değil, sosyalizmin de ölümü. Yıkılan sadece doğaya aykırı olan fosilleşmiş bir sistem değildir. Ayrıca, toplumların bir umut adına ilerleyebilecekleri ve kolektif örgütlenme bakımından Teilhard de

Chardin'e[74] özgü ω noktasının yerini tutan bir başka şeyin bulunduğu düşünceleri de yıkılıyor. En ilkel Marksizmin, yani tümüyle maddeci olan kaba anlayışın yok oluşu, sigortacıların deyişiyle yan zararlara yol açmadan gerçekleşmiyor. Eski şema –daha açıkçası, yalnızca ekonomiyi altyapı olarak gören ve geri kalan her şeyi, düşünceleri, ulusları, kültürleri, güç ilişkilerini basit üstyapılar olarak kabul eden şema– ile birlikte, pazar ekonomisinin en iyi kuramcılarından biri olan Marx'ın ekonomi politiği ile bütün sosyalist düşünceler, yani toplumun kendiliğinden bir örgütlenme kapasitesine sahip olduğunu varsayan düşünceler yok olup gidiyor.

Yıkım, ortak umut mitosunu bile etkiliyor. Hatta en güçlü sosyal demokratlar bile, artık her türlü teorik dayanaktan yoksun bulunuyorlar; çünkü demokrasinin ve özgürlüklerin eleğinden geçirilmiş olan en uç saplantıları, hala bir ütopyaya göndermede bulunuyordu. Ne umut, ne ütopya, ne de ilerleme: Levha tümüyle kazınmış durumda. Yarı insancıl, yarı dinsel birkaç ilkeyi el yordamıyla oluşturmak yeterli olmayacaktır. –Mounier'nin[75] ardılları ile kişilikçilik akımının yandaşları beni bağışlasınlar ama– Hıristiyan demokrasi bir felsefe değildir ve dinsel özgeciliğin, laik cömertliğin ve bulanık bir insan hakları kültünün becerikli bir karışımı, sosyalist ahiret biliminin yerini alamayacaktır. Sol, hiçbir yerde ideolojik devrimden kısıtlama yapmaya kalkışmayacaktır: Ne sosyalist partinin Bad Godesberg anlayışına otuz beş yıllık bir gecikmeyle geçtiği Fransa'da; ne İşçi Partililerin devletçilik mitosundan kurtulmayı başaramadıkları İngiltere'de; ne de Almanya'da, tabii eğer sosyal demokrasi her üç yılda bir çalışma süresinin bir saat indirilmesi talebiyle kendisini sınırlamak istememeye devam ederse. Sol hangi toplumsal güçleri temsil ediyor? Toplumsal güçler denmeli gerçekten de; çünkü Marksizmin

---

[74]Teilhard de Chardin (1881-1955): Evrimi tamamlanmamış bir süreç olarak ele alan Fransız filozof ve paleontolog. (Çev.)

[75]Emmanuel Mounier (1905-1950): Kişilikçilik akımının önderlerinden olan Fransız düşünürü. Kişilikçilik: İnsan kişiliğini evrensel yapıda en üstün ve en gerçek değer olarak ileri süren ve önderleri arasında Bowne, Renouvier, Mounier, Scheler gibi düşünürler bulunan idealist ve dinsel akım. (Çev.)

soluğunun kesilmesi, sırf artık kimse toplumsal grupların analiziyle uğraşmıyor diye, sınıfsız topluma yol açmıyor. Devletin girişimiyle ortak yaşamın hangi yönleri yeniden düzenlenebilir? Bundan sonra hangi düşünce kamusal eyleme hükmedebilir?

Liberalizm, komünizmin yok oluşunun ardından pek de öyle zinde görünmüyor. Nasıl Stalinizm korkusu topluluk birleşmesine yol açtıysa, Komünizm de, günah keçisi işlevi görerek, liberalizmin bir tepki şeklinde yapılandırılmasını sağlamıştı. Karşılarında hasım olarak sıradan Marksist ıvır zıvırın bulunduğu liberaller, modellerini en uç noktasına kadar götürmek arzusuna kapıldılar. Böylece, belli bir mekan söz konusu olduğunda en üst aşama anlamına gelen saf ve mükemmel piyasa kültü ortaya çıktı. Bir üstün düzen, bir sonul akılcılık fantazması, sosyalist ütopyanın üstüne yerleştirildi; gerçekte ise bunun tam karşıtını oluşturuyordu. Sözü edilen bu liberalizm, paradoksal bir şekilde, bazı hükümetlerin eylemleri üzerinde çok büyük bir ağırlığa, kendisinin Siyam ikizi olan dogmatik Marksizmin sallanmaya yüz tuttuğu dönemde sahip olabildi sadece. Karşıtlar mantığı, Reagan ile Thatchervari politikaları Stalinizme karşı panzehir işlevi görmeleri amacıyla ortaya çıkarmıştı; ancak bu politikalar, sosyalizmin ölümcül şekilde yaralandığı bir zamanda hakim konuma gelebildiler. İlginçtir ki, sosyalizmin şatafatlı günlerindeki liberal ülkeler, onun karşısına bir "wet"[76] felsefesinden başka bir şeyi dikmeyi başaramamışlardı. 1989'dan sonra neler neler okumadık ki! Tarih'in sonu, liberalizmin kesin zaferi, toplumların ulaşabileceği en son saf piyasa, her türlü rakip ideolojik referansların yok oluşu...

Oysa liberalizm, geleneksel hasmının yanında en iyi dayanağını da yitirdi. Tabii ki piyasa ekonomisi, herkesin bildiği gibi, toplumların mutlak gerçeğini temsil eder: Piyasa, bir kültür olgusu –bir tercih ürünü– değil, doğal bir olgudur. Bu gerçekliği keşfetmek için uzun yılların, katliamların, dram-

[76] İngiltere'de en ılımlı Muhafazakarları belirtmek için kullanılan kavram. Sözcük anlamıyla "ıslak".

ların yaşanması gerekti. Fakat bu kazanımın elde edilmesine karşın, liberalizmin kendisi hiç de iyi durumda değildir. İdeolojik tekeli elinde bulundurduğu için, en üst aşamaya göre bütün sapmalar ona atfedilmektedir: Toplumsal düzeni tehdit edecek denli yaygın olan yoksulluk yörelerinin belirmesi. İşsizlik gibi bazı çözümsüz sorunları içtenlikle ele alma beceriksizliği. Yeniden keşfedilen ortak gereksinimlerin üstesinden gelme yeteneksizliği. Yerkürenin artık %90'ına egemen olan piyasanın kesin zaferini kutlayacak durumdaki dünya ekonomisinin, savaştan bu yana hiç görülmemiş berbat bir durgunluğun içine girip sapmalar yaşaması. Ve belki en ciddisi, finans piyasalarının kibir dolu zaferi.

Denetlemenin dünya ölçeğinde ortadan kalkışı –ki başka hiçbir sektör bu boyutta bir olguyu yaşayamazdı–, en aşırı dalkavuklarının düşledikleri bir piyasa sistemine yol açmalıydı. Neredeyse sonsuz bir piyasa: Dünyadaki hiçbir ülke onun dışında değil. Fiyatlar, her an, sürekli değişen arz ile talep arasındaki dengeyi yansıtıyor. Saf bir piyasa: Hiçbir aktör, özel bir üstünlüğe sahip bulunmuyor. Mükemmel bir piyasa, çünkü girmek isteyen herkese açık. Fakat sonuç, kuramcıların ilkelerine hiç de uygun değil: Ağır basan, düzen değil, tam tersine düzersizliktir. –Benimsenmiş kavram olan– "piyasalar", öğreti gereği en üst aşamayı gerçekleştirecekleri yerde, bazen karşıt bir dinamik yaratmaktadırlar.

"İşlemciler", yani teorideki özel finansal aktörler, bir ülke parasını uzun yıllar boyunca oradaki işsizlik oranıyla bağlantılı bir biçimde değerlendirmiyorlardı; hatta işsizlik oranı, tam tersine, noterlere yaraşan Poincarévari[77] ciddi bir yönetimin bedelini temsil ettiğinden, onları bir anlamda rahatlatıyordu bile. Ve birdenbire, işte aynı çiçeği burnunda bankacılar, gözleri ekranlarına dikili, işsizliğe ve dolayısıyla da her ülkedeki toplumsal kıpırdanmalara saplantıyla önem veriyorlar! Aynı şekilde, henüz dün, faiz oranı yükselen bir dövizin değerini

[77]Raymond Poincaré (1860-1934), 1913-1920 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yaptıktan sonra çeşitli tarihlerde Başbakanlık görevinde bulunmuş olan ve ilkelerinden ödün vermez tutumuyla tanınan Fransız devlet adamı. (Çev.)

de yükseltiyorlardı. Ortak yaklaşımları bugün değişmiş bulunuyor: Bazı dönemlerde bunun tam tersini yapıyorlar. Bu çark edişlerin sonuçlarına katlanmak zorunda olanlar da bizleriz! Artık gerçeklerden kopmuş bulunan –çünkü parasal mübadelenin %5'inden azı mal ya da hizmet akışlarının karşılığını oluşturmaktadır– ve yalnızca kendi oyunlarına dönük olan finans piyasaları, sadece kâr hırsıyla hareket ediyorlar; piyasa ekonomisi için olağan bir şey bu, ama aynı zamanda çok özel bir kazanç türü de. Çünkü bu kazanç, bir yanda hiçbir ekonomik karşılık içermiyor, öte yanda her işlemcinin kişisel kanısı ile hepsinin birlikte gerçekleştirdikleri dayanılmaz kanı arasındaki olumlu ya da olumsuz basit ilişkiden kaynaklanıyor.

Buradan ortaya çıkan şey ise, George Soros'un medyatik vaazlarında sahneye koyduğu duygu yüklü spekülasyon mitosu: Spekülatörler, en saf ve en mükemmel olan bu piyasanın sayesinde hükümetlerin yapacakları öngörüler üzerinde öngörülerde bulunuyorlar ve bunların sırtından servet ediniyorlar! Tabii bunlara katlanamayan ekonomiler için de kargaşa riski doğuyor! Anglo-Saksonlar, tuhaf bir biçimde, liberalizmin en iyi yönü olduğunu belirttikleri şu kuralı finans piyasaları için kabul etmiyorlar: Piyasa ile hukuk kuralları birbirlerinden ayrılamazlar, piyasa ancak hukuk kurallarının kontrolü altında etkili bir biçimde işliyebilir. Para söz konusu olduğunda, Anglo-Saksonlar, dünya ölçeğinde en küçük bir düzenlemenin tasarlanmasını bile reddediyorlar. Sonuçlar, liberalizm için yıkıcı olabilir. Stalinizmin sosyalist düşünce için ifade ettiği aynı şeyi, finans piyasaları da liberalizm için yerine getirmesin sakın? Liberalizm, en uç noktasına kadar götürülmüş bir mantık, mutlak bir bozukluk ve kusurlu bir karikatür olarak görülmesinin cemeresini çekecektir bir gün. Herkesin bildiği üzere, çok ciddi bir finansal kaza tehlikesi karşısında bulunuyoruz; öyle ki, onun yanında 1987 borsa iflasları beklenmedik basit bir olay ya da Yaz 1993 parasal karışıklıkları küçük birer çerez gibi görüneceklerdir. Eğer bu kaza patlak verirse, ardından her ülkede ekonomik durgunluk ve çok sayıda iflas olayı yaşanacak, tasarruf sahiplerinin güvenleri kırılacak ve iş-

sizlik oranı artacaktır; önde gelen liberaller ise onun ilk kurbanları olacaklardır, çünkü bu en soyut piyasanın aşırılıkları karşısında ayakta kalamayacaklardır.

Fakat liberalizm, başındaki bu büyük tehlikeden başka, kendi büyüsünün bozulması tehditi altında da bulunuyor. Sınırları her gün biraz daha açığa çıkmaktadır: Hasmına öykünmesi sonucunda komünizm gibi global bir sistem olduğunu ileri sürmek yanılgısına düşen liberalizm, bütün kazalardan sorumlu tutulmaktadır. Avrupa kıtasının çöküşü? Onun başarısızlığı. Marjinallik sorunu? Onun hatası. Uluslararası düzensizlik? Onun ihmali. Ve tabii ekonomik durgunluk? Onun beceriksizliği. Eğer liberalizm, özgün ilkelerine uygun olarak, kendisini, dünyayı açıklayıcı en kötü sistem, ama diğer bütün sistemlerin dışındaki en kötü sistem şeklinde ortaya koyabilmiş olsaydı, bu yargılamalardan kurtulurdu. Kaybetmesine neden olan tutkusudur: Komünizmle paralellik kurmaya çalışa çalışa kendisini zayıf bir konum içine oturtmuştur. Adam Smith'in ya da Ricardo'nun araç gereç kutuları, dünyayı güç ilişkileriyle, tarihsel ağırlık noktalarıyla ya da çatışmalarıyla birlikte açıklamak için üretilmemişti. Bu düşüncesiz ölçüsüzlükten düşkırıklığı doğuyor bugün. Hem komünizmin hem de liberalizmin öldüğünü ileri süren o kadar çok insan var ki! Üstelik 1990'da kapitalizm ile piyasanın mutlak zaferini aynı kesinlikle dile getirenlerin çoğu da bu insanlardı... Gerçekte liberalizm, global analiz sistemi olarak sakattır: Tarih'in yoğunluğunu hiçbir zaman içermeyecektir; toplumların işleyiş felsefesi olarak geleceği vardır; piyasanın ideolojisi olarak ise direnen gerçeklere toslayacaktır. Piyasa, eğer toplumun doğal olgusuysa, farklı biçimlerde işleyebilir: Liberal ilkelerin egemenliği altındaki en doğru dürüst biçiminden Rus modelinde görülen en vahşi biçimine kadar, tabii devletçi, otoriter ve diğer değişik şekillerini saymazsak.

Zor durumda olan bir başka düzen ideolojisi: Teknokratik akılcılık. Bu düzen ideolojisi, hiçbir zaman bir ideoloji statüsünde olduğunu iddia etmedi, ama bu apaçık alçakgönüllüğünün ardından Batı toplumlarına en az liberalizm kadar damgasını vurdu: Dünya rasyoneldir; problemlerin hepsinin

bir çözümü vardır; iyi eğitilmiş uzmanlar bu çözümleri her zaman bulabilirler; böyle bir bilgiyle donatılmış olduklarından toplumu yönetme yeteneğine sahiptirler... Sofizm denebilecek bu düşünceler, uzun yıllardan beri Batı'yı yönetiyor. Teknokratlar, salt Fransız ürünü değillerdir. Domino teorisiyle Amerika Birleşik Devletleri'ni Vietnam Savaşı'na sürükleyen Mac Namara ile onun Rand Corporation kültürü unutuldu mu yoksa? Kavramsal ve mekanik kesin inançları doğrultusunda tıpkı dostu Giscard d'Estaing gibi dünya işlerinin üstesinden gelmek için sadece aklın yeterli olduğuna inanan Helmut Schmidt'in artıları ile eksilerini hesapladık mı acaba? Büyük şirketleri yöneten bürokratik ve teknokratik korkunç sosyal yapıları gözden kaçırmış olmayalım sakın? IBM'in kendisini bu kültürden kurtarmaya çalışması için bir felaket gerekti.

Fransa'nın bu alanda önemli bir yere sahip olduğuna kuşku yok; yüksek devlet görevlilerinin hepsi, hem üstün bir akıllılığın, hem de genel bir çıkarın varlığına inanıyorlar; bu da, onların iktidarına hem yetki, hem de statü meşruluğu sağlıyor. İşte, bu yarım yamalak ideoloji de, gerek doğal düzensizliği ön plana çıkaran piyasanın darbeleriyle, gerek komünizmin yıkılışının yarattığı şokun etkisiyle yıkılmak üzere. Çünkü teknolojik yaklaşım, komünizmin Batı'daki yansıması olmuştu. Fransa'daki –Planlama Dairesi, Öngörü Müdürlüğü, INSEE[78] gibi– büyük teknokratik kuruluşların Komünist Partisi'nin eski yoldaşları olan yüksek devlet görevlilerince yaratılmış olması, bir raslantı değildir. Bu kişiler, yollarında ilerlerken Marksizmin İncil'ini unutmuşlar, ama ilerlemeci anlayışı, düzenleyici zihniyeti ve akılcılık kültünü korumuşlardır. Üstelik bunu yaparken, teknokratik akılcılığın sürekli olarak karşılaştığı başarısızlıklardan ders alamamışlardır: Teknokratik akılcılık, ne zaman Tarih ile karşılaşsa, bunun sonu kendisi için hep kötü olur. Çünkü, çözümsüz çatışmaların, kuşkulanılmayan çekim güçlerinin ve can sıkıcı bir aktörün, yani akıldışılığın her zaman için varolacağı düşüncesini kabul etmez.

---

[78][Fr.] Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques: Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırma Enstitüsü (Çev.).

Teknokratik akılcılık, Ortadoğu türü sorunlar karşısında uzun zamandan beri yelkenleri suya indirmişti. Şimdi başka zeminlerde de boyun eğmeyi öğreniyor: Kamuoyunun beklenmedik öfkelenmeleri, şiddet tepkileri, etnik fantazmaların dirilişi ve başka birçok gerçek, onun için dayanılmaz şeyler. Bu süreç içinde inandırıcılığını yitirmiş bulunuyor: Aklın düzenleyiciliğinin yeterli olduğu teknolojik ve akılcıl bir toplum hakkında, hala kehanetlerde bulunmaya kim cesaret edebilir acaba? İki boyutlu bir düşünce bu, zaten bu nedenle de yok olmaya mahkum: Yeni Ortaçağ, tarihsel derinliği içinde birçok boyutu bulunan ve karmaşıklığı ele almayı bilen bir ideolojiyi gerektiriyor. O olmazsa, vay Dünya'nın büyüsünün haline!

Geleneksel ideolojilerimizi yitirdiğimizden, yeni bir barbarlığa mahkum olduğumuz inancına kapılmak riskiyle karşı karşıyayız: Bu yeni barbarlık, düzensizliğin doğal bir sonucu gibi görünüyor bize. İşte tehdit buradadır ve bu bakımdan yeni Ortaçağ, eskisinin yaşamış olduğu gelişime doğru kaymaktadır. Su üstüne çıkanlar yalnızca en eski barbarlıklar değildir, bunlara yenileri de ekleniyor: Biyolojideki başarısızlıklar, bilimdeki sapmalar, çevreye verilen zararlar, Saọ Paulo ile Meksiko'da doruk noktasına ulaşan dayanılmaz kentsel yaşam türü, yeni yoksulluk biçimi.

Olumsuz düşünceye göre, karamsarlığa açılan bir alanın hiçbir sınırı yoktur. Eğer başka bakımlardan gerçek bir entelektüel ve ideolojik donanımımız varsa, böyle bir düşünce ne kaygı verici, ne de şaşırtıcıdır. İlerlemeye inanılması, bir en üst aşamanın varlığının kabul edilmesi, daha iyi düzenlenmiş bir topluma doğru ilerlendiğinden emin olunması: Bu panzehirlerin hepsinden yoksunuz bugün. İlk Ortaçağın inancı vardı; son kertede bunun içinde kaynaşabiliyordu. Oysa ikinci Ortaçağ, böyle bir dayanağa sahip değildir; yalnız başına olduğundan, ideolojik düşkırıklıklarından yeni barbarlıklara, yeni barbarlıklardan da zararlı öğretilere doğru kayıp gitme riskini içermektedir. Dayanışma ile barbarlığın kendi aralarında sonu belirsiz bir kavgaya tutuştuğunu ve bu kavganın da

Tarih'in kararsızlığına yol açtığını belirten Edgar Morin[79], olasızlığı ileri sürerek kaygılarını giderir. Ona göre, büyük süreçlerin gerilemeye gidiş izlenimi vermesi nedeniyle, bu süreçler sadece olasıdır ve dolayısıyla "umut" da olasızlığın içindedir. Morin, bu görüşünü desteklemek amacıyla, Atina'nın Persler üzerindeki zaferini, VII. Charles'ın hükmü altındaki Fransa'nın hayatta kalmasını, Lutherci imparatorluğun yıkılmasını ve Stalinci imparatorluğun yok oluşunu örnek olarak gösterir! Aşırı akılcıl olan bu aydının, itiraf edilmemiş bir Tanrı arayışını dile getiren garip düşüncesi! Zaten Tanrı'nın bütün özelliklerinin verilmiş olduğu görülen bu şaşırtıcı "Umut", Tanrı'dan başka neyi temsil edebilir ki? Tanrı'sız bir Ortaçağın iyice çaresiz olduğunu gösteren daha iyi bir kanıt bulunabilir mi?

Milliyetçiliğin, en saygın görünüşüyle bile yeniden canlanması, boşluğu doldurmaya yeterli olamaz. Hatta milliyetçilik, en alt düzeydeki bir aklı[80] içermese bile, yine de yanıtsız bir çok sorunu çözüme kavuşturmayı başaramamaktadır... İyimser uluslararasıcılıktan koruyucu ulus düşüne geçmek, kolay bir kaçıştır. Uluslar komünizme direndiklerine göre, birçok erdemi de kendi içlerinde taşımıyorlar mı? Dolayısıyla, neden temel topluluğu, en son değeri ve doğal yanıtı ulusta bulmayalım ki? Tabii bunun için, ailesel, bölgesel, ulusal ve kıtasal "vatan"lara bağlanma biçimlerini es geçmek gerekir. Geçmişin reflekslerinden malzeme sağlamak hiç de uygun değildir. Bugünün insanı için, ne kadar sosyal katılım varsa o kadar vatan vardır, toplum ne kadar çok boyutluysa o kadar da sosyal katılım bulunmaktadır. Bu durum, iki Ortaçağ arasındaki en az görünen, ama gerçekte en önemli olan farklılıktır. Eskiden birey, temel topluluk ve Tanrı sayesinde, ilerleme perspektifi bulunmayan bir dünyayı göğüsleyebilecek bir donanıma sahipti. Bu değerler kaybolunca, onların yerini ilerleme mitosu aldı. Sonra yok olma sırası ona gelince –ki böylece özdeşleşmiş olduğu Modern Zamanlar için çanlar çalmaya başladı–, yolun tersinden katedilmesine kalkışıldı, ancak böyle

[79] 21 Nisan 1993 tarihli *Le Monde*'da.

[80] Bkz: 4. altbölüm: "En Alt Düzeydeki Akıl".

bir şey olamaz. Evet Tanrı geri geliyor, ama akıldışılık ve fanatizm biçimi altında: Daha iyisine layık oysa... Temel topluluk ise, bağlanılacak tek yer olduğunu ileri sürüyorsa da, bireyi çeşitliliği içinde ele almayı başaramıyor. Bu yönde yeni kurucu mitoslar aramanın hiçbir yararı yok; olsa olsa, ulus düşüncesi sonuna kadar götürülüp akıl milliyetçiliğinden savaş milliyetçiliğine geçilir ve böylece tehdit edici düzensizliğe yeni malzemeler eklemiş olunur.

Tarih'in "Yasalar"ının ardına saklanmak, daha etkili olamaz. Bu eğilim de doğaldır: Dünya ilerleme düşüncesi tarafından yönetilmediğine ve de bilinemez olamayacağına göre –başlangıç varsayımı!–, Tarih'in az buçuk gizli olan yasaları vardır; değişik türler altında. Gerekirci [determinist] olan ilk yasa türü, Tarih'in daha çok olumlu bir biçimde ilerlediğini varsayar: Kapıdan kovulan ilerleme, hiç zaman yitirmeden bacadan girmeye çalışmaktadır böylece. Hafifçe karamsarlığa bulaşmış olan ikinci yasa türü, tekrarlılık ilkesini benimser: İnsan doğası değişmez olduğundan, olaylar sürekli olarak tekerrür etmekte ve Tarih, koşullar ile kişiler üzerinde hile yaparak bu sürekliliği gizlese de gerçekte onu dile getirmekle yetinmektedir. Günümüz fizik bilimlerinde çok gözde olan yadgerekirciliğin [endeterminizm] mirasçılığına soyunan üçüncü yasa türü, Tarih'in temelde raslantısal bir nitelik taşıdığını, sürekliliklerden çok sapmaların bulunduğunu, belirsizliğin egemen olduğunu, ama insanların onun üzerinde hiçbir etkilerinin bulunmadığını kabul eder. Bu anlayış, sosyal bilimler söyleminin hakim olduğu entelektüel bir dünyada, şu bizim eski kaderciliğin dirilişinden başka bir şey değildir.

Bu yaklaşım krizlerin övgüsünü çağrıştırdığından, ona karşı çok olumsuz bir tavır takınılmamalı: Gerçekten de krizlerdir sapmaları sağlayan, eylemi olanaklı kılan ve de oyunu başlatan. Artık devlet adamlarının krizler hakkında olumlu bir söylem kullandıklarını ve kazınmış levhanın özelliklerini övdüklerini işitmiyor muyuz? Öncüllerinin aksine, krizlerde toplumsal tıkanıkları aşıp harekete geçme fırsatı görenler de onlar değil mi? Raslantısal olana inanarak, her günkü güçsüzlüklerini itiraf etmelerinin ilginç bir yolu bu! Tabii aynı za-

manda, güven verici her türlü düşünceyi yardımlarına çağırsalar da: Elektronlar ile atomların oyunu için doğrulanmış olan sibernetik, kaos teorisi ve diğer tezler; hepsi de, sihirli bir değneğin dokunuşuyla toplum hakkındaki düşüncelere, dünyayı açıklayıcı öğretilere, kosmos felsefelerine dönüşüyorlar sanki! Bu yardımcı koz ile de yeni Ortaçağın içinden çıkamayacağız tabii. Tarih'in dönüşünün ilan edilmesi, ona otomatiklik, tekrarlılık, yenilik ve hatta akıllılık gibi mucizevi erdemlerin yüklenmesi demek değildir.

Günümüz toplumları, yeni bir ideolojinin arayışı içinde olan kişilerin bu uğraşını hiç de kolaylaştırmıyorlar. Kendi kendilerinin erekleri olmanın yarattığı bir gizden kurtulamıyorlar. Toplumların katmanlar biçiminde yapılanmış oldukları zamanlarda, hiyerarşi ilkesi, bu gizi kolayca açığa vuruyordu. Toplumsal sınıflar belirginleşip kendilerini kabul ettirince, çatışmacı bir felsefe, onları açıklamayı umut edebilirdi; bu rolü Marksizm yerine getirdi. Bugün, toplumların zembereğini bildiğini kim iddia edebilir? Bu bakımdan kamuoyunun yükselişi, açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır: Devindirici güç anlamındaki işçi sınıfından zımni bir şekilde kamuoyuna geçilmesi, yansız bir tutum değildir. İşçi sınıfının bir eskatolojiyi içerdiği kabul ediliyordu ve onun her yeni zaferi tozpembe yarınlara doğru atılmış bir adım demekti. Oysa kamuoyu, başarılarla karşılaşıyor mu? Herhangi bir ütopyayla bir bütün oluşturuyor mu? Yöneldiği bir hedef var mı? Kamuoyu, yalnızca kendisi için vardır. Hatta acaba var mı? Kamuoyu yoklamaları birdenbire ortadan kalkarlarsa, kamuoyu diye bir şey kalır mı? Kamuoyu yoklamaları, onun varolduğunu ilke olarak ortaya koyuyorlar ve bu önkoşulun ardından da onu değerlendiriyorlar. Kamuoyu yoklamaları olmazsa, kamuoyu elle tutulur bir şey olmaktan çıkar ve sadece milletvekillerinin tıpkı Üçüncü Cumhuriyet döneminde yapmış oldukları pazar yerleri gezintilerinde belirir. Elbette medya, uzun yıllardır uyguladığı aldatmacaya uygun olarak, kamuoyunu dile getirdiğini ileri sürmektedir; tabii, onu etkilemek arzusunu itiraf etmekten daha rahat bir şeydir bu. Fakat medya bu oyunu bu kadar kolaylıkla sürdürebiliyorsa, hastanın tansiyonunu, nabzını ve

diğer şeylerini ölçen korkunç rakam borbardımanı olduğu içindir.

Kamuoyu, kendisinin üzerinden ekmek paralarını çıkardıkları için varlığını büyük bir ciddiyetle doğrulayan kendi "guru"larını, kahinlerini ve rahiplerini yaratmıştır. Bu kişilerin en başarılıları, kamuoyunun gözünde bir tür ululuk kazanmışlardır; tıpkı liberal kuramcıların kafasındaki saf ve mükemmel piyasa gibi. Mitos bir kez yerleşince, seçkinlerin teslim bayrağını çekmekten başka çareleri kalmaz: Kamuoyunun arzu ettiğini yapmak zorundadırlar. Onun önünde gitmenin alemi yoktur; çünkü intikamını alır. Onu etkilemeye çalışmak da gereksizdir; çünkü direnir. Kamuoyuyla bir olmak, işte eylem sloganı budur artık. Bu yaklaşım, doruk noktasına kadar götürüldüğünde Michel Rocard'ın Joué-les-Tours'da yaptığı söyleve varır. Bu konuşmasında Rocard, devlet adamının olanakları içindeki reformların, sadece kamuoyunun daha önceden kabul ettiği reformlar olduğunu söylemiyor muydu? "Sıfır noktasındaki siyaset" tanımının bir başka biçimidir bu. Bu felsefenin ışığı altında, ne pedagoglara, ne devlet adamlarına, ne de etkileyici insanlara yer vardır.

Kamuoyu vardır. Yıllardan beri böylesine kesin bir şekilde ortaya konmuş bir varsayımla karşılaştık mı hiç? Ekonomi bilimi bu tür gururlanmalara imkan tanımıyor, aynı şekilde felsefi düşünüşler ya da en modern teolojiler de. Eğer kamuoyu varsa, ona boyun eğmek dışında bir başka alternatif de olamaz: Sanki XIX. yüzyıl liberallerinin, saf ve mükemmel bir piyasa içinde fiyatların kaçınılmaz olarak belirlenme modelini dile getirişlerini duyar gibiyiz. Böyle bir sosyal hayvan, yani kamuoyu, ideolojik yenilenmeye yatkın değildir. Ayrıca, nereden geldiğini, nereye gittiğini, neler düşlediğini ve nelere hoşgörüyle yaklaştığını da bilmek gerekir. Titreşimlerinin ölçülmesi, ne özlemlerini, ne içsel çatışmalarını, ne de görünüşe rağmen dinamiğini açığa çıkarır. Aslında, kamuoyu dolayımıyla, elle tutulamaz hale gelen toplumun ta kendisidir:

Nedir onun mekanizmaları, rahatsızlıkları ve de gerginlikleri? Bunları ne IFOP, ne de SOFRES[81] öğretebilir bize.

Böyle bir toplum, ideolojik güncelleştirmeyi kolaylaştırmıyor: Bu düzmece-kamuoyu ile gitgide özdeşleşerek sonunda bir yokluk [non-être] haline geliyor. Kendi girişimiyle yeni bir dünya görüşünü doğuramaz: Her şeyi küçücük bir ortak paydaya indirgeme eğilimi nedeniyle, gevşek düşüncelere, rahatlatıcı görüşlere ve statükocu felsefelere yol açıyor. Dünyayı kıpırdatanlar, kamuoyu yoklamalarının verileri değil, fakat yerinde duramayan azınlıklar, peygamberimsi hayaller ve siyasal kumarlardır. Bu veriler, yapı olarak bir denge düzeyini ifade ederler. Günümüz toplumları, kamuoyu kültüyle özdeşleşen bu acayip kolektif narsisizm biçiminine saplanıp kaldıkları için, farklılığı, özgünlüğü ve yaratıcılığı dışlamaktadırlar. Artık tanrıları da, mitosları da, simgeleri de yoktur; en fazlasıyla rakamsal istekleri vardır ellerinde. Bu da, toplumsal varlıkların en dinamiğini oluşturmaz tabii ki.

Fakat nasıl her madalyonun iki yüzü varsa, bu toplumlar da, öte yandan mükemmel bir soğurma kapasitesine sahiptirler. Sarsıntıları, bunalımları, şokları, gerginlikleri şaşılacak bir doğallıkla emip yutmaktadırlar: Reddetme görüngülerinin hepsi ortadan kalkmıştır. Artık gerçek bir muhalefet yok gibidir: Her şey, eninde sonunda ele geçirilmekte, içeri çekilmekte, yeniden kullanılmakta... İtalya'daki gibi bir devrim yaptığı zaman bile kamuoyu ele avuca gelmemekte, toplum ise gizemliliğini sürdürmektedir. Aydınların kamusal tartışmalar sahnesinden silinip gitmelerinin nedeni, geçmiş hatalarının kefaretini ödemek istemeleri ya da birdenbire kamusal işlerden soğumaları değil, fakat belki de toplum artık "algılanamaz" hale geldiğinden geleneksel satış imkanlarını yitirmiş olmalarıdır. Bir kez daha Modern Zamanlar'ın sonuyla özdeşleşen bir olgu: Üç yüzyıldan beri, toplumu arzu ettiğimiz biçimiyle düşleyebilmek amacıyla onu olduğu gibi algılamak dışında başka bir şey yaptık mı sanki? Bu açıdan piyes sona eriyor. Perde.

---

[81] IFOP ile SOFRES: Fransa'da kamuoyu yoklamaları yapan kuruluşlar. (Çev.)

Dolayısıyla, yeni bir teorinin, buradan hareketle de yeni bir ideolojinin koşullarını ortaya koymak kadar daha boş bir uğraş olamaz artık. Bununla uğraşanlara göre, karmaşık bir düşünce olmalıdır. Çok iyi: Öyleyse, Edgar Morin'in çok iyi işlenip akıllıca kaleme alınmış "yöntemin yöntemi" gibisinden bu konudaki iddialı girişimler, iki bin sayfalık çalışmalar sonunda her şey her şeyin içindedir gibisinden inançlar dışında nereye varıyorlar ki? Çok boyutlu bir düşünsel yaklaşım olmalıdır. Kesinlikle: Ekonominin, sosyolojinin, etnografyanın, siyaset biliminin ve tarihin birbirlerine karılmasının gerekliliği bir önkabul olarak bir kez ortaya kondu mu, var olmayan entelektüel devlerin dışında somut herhangi bir şey yaratılabilinir mi? Bu devlerin olmaması, belki de boşuna değildir: Bu denli farklı bilim dallarının bu şekilde birleştirilmesi, hiç kuşkusuz, matematikçilerin boş bütün diye adlandırdıkları şeye karşılık gelmektedir. Bir eylem felsefesi olmalıdır. Tabii: Hangi hedefler uğruna, hangi ω noktasını kullanarak? Çünkü eskilerin hepsi yok olmuştur. İlerlemenin düşüncesi bile bu tür ideolojilerin özünde vardır. Bu düşünce silinirse, onun yokluğu nasıl doldurulabilir? Öyle bir teori olmalıdır ki, Marksizm ne kadar basitse o kadar sofistike, maddiyat ile maneviyata aynı derecede bağlı, komünizm ne kadar totaliterse o kadar açık, onun kadar kapsayıcı, ama bu kez bilinçli ve bizi yöneten ahlaki değerlere sahip... Koşulları belirleyen baylar, size iyi şanslar!

Modern Zamanlar'ın sonu, Aydınlanma Çağı'ndan farklı olarak, entelektüel bir zincirlenme hareketine yol açmayacaktır. İdeolojik bir devrimin belirtileri hiçbir yerde görünmüyor: Ne birçok yerde aynı anda doğan yeni düşünceler, ne kültürel çalkantılar ile sert tartışmalar, ne de birdenbire bir dünya görüşüne dönüşen şu "yüz çiçek". Yeni Ortaçağ, nasıl bölünmüş bir yapıya sahipse, aynı şekilde bölük pörçük ideolojilere de alışmak zorundadır. Kapsayıcı hiçbir sistem, bütünlük kazandıramaz ona. Bu nedenle kendimize, ıvır zıvırdan oluşan, ama en fırtınalı günleri de atlatmamıza yarayacak olan kavramsal bir araç gereç kutusu yapmamız gerekir. Bu yapım işlemine, birkaç temel kuralla başlanır.

Birinci kural: Piyasa toplumun doğal bir olgusudur, ama onu bir kültürel olgu yapmak da seçkinlerin görevidir. Gelişmiş toplumlarda ya da diğerlerinde hukuki normlar olmadığı zaman, piyasa, bir cangıla dönüşüp en güçlünün hakkıyla özdeşleşir ve ayrımcılık ile şiddeti yaratır. Toplumların en ilkel işleyişinin içinde yer aldığından, piyasayı yadsımak doğaya aykırı bir düşüncedir; bunun böyle olduğunu komünizm bol bol kanıtlamıştı. Fakat öte yandan, kendi başına bırakılan piyasanın, aşırılıklarının en uç noktasına kadar gittiğini de akıldan çıkarmamak gerekir.

İkinci kural: Tarih mekanik bir şekilde tekerrür etmez, ama fizikçilerin deyişiyle "aynılıklar" inşa eder. Davranış aynılıkları, risk aynılıkları, tutum aynılıkları. Bunları bilmek, raslantıları engellemenin değil, ama onlara hazırlıklı olmanın ender yollarından biridir. Krizler öngörülemez; ancak daha önce gerçekleşmiş krizlerin bilgisi, olabilecek en iyi hazırlıktır.

Üçüncü kural: Gerçeğin gitgide büyüyen bir bölümü, geleneksel devletler ve kurumlar tarafından kavranamamaktadır. Bu kuralın bilinmesi, sorumlu seçkinler bakımından bunu kabul etmek değil, fakat eylemlerinin sınırlarını akıllarında bulundurmak zorunda olmaları anlamına gelir: Gerek ulusal sınırlar içinde, gerek dışarıda giderek büyüyen bir alan, ellerinin altından kayıp gitmektedir.

Dördüncü kural: Oynak durumların bozulmaya doğru doğal bir eğilimi vardır. Yozlaşma, her zaman için bir yazgı değildir: Sağlam iktidar ile fethedici ideoloji sistemleri ayakta olduğu sürece, ortadan bile kalkabilir. Buna karşılık bu korkuluklar bir kez yıkıldı mı, yeniden doğal bir yasa haline gelir. Böylece değişkenlik, özellikle uluslararası sahnede tehlikeli boyutlara ulaşır. İşte bu nedenle, aklı başında sorumluların statüko ile eylemsizlik konusunda ısrarcı olmaları mümkün değildir. Tam tersine, ölümcül bir bela çarkının harekete geçmesinin engellenmesi için, ölçüsüz bir enerji ile düşgücünün ortaya konması gerekir.

Son olarak, beşinci kural: Tutarlılığın sağlam ilkelerini bize armağan olarak sunmayacak bir dünyanın içine giriyoruz artık.

Dinsel armağanlarımız olmayacak: Eski Ortaçağ, bu bakımdan çok daha iyi bir durumdaydı. İmparatorluk armağanlarımız olmayacak: Tek başına gezegenin geri kalanına tempoyu verip onu kendi modeline uydurabilecek hiçbir devlet yok artık. İdeolojik armağanlarımız olmayacak: "Ultima ratio"[82] anlamındaki ilerleme düşüncesinin mirasçıları olmayacaktır. Tabii ki ilerleme ortadan kalkmadı, ne de özellikle ona olan inanç; ama artık bunlar, ideoloji pazarında sunulan kanılardan yalnızca birisidir. Kültürel armağanlarımız olmayacak: Amerikan modeli, sanki egemenmiş gibi simgelerle oynayıp duruyor; oysa dünyadaki, özellikle de Asya'daki çok büyük yöreler, ona direniyor. Ekonomik armağanlarımız olmayacak: Endüstriyel ve finansal gerçekler, yeniden tarihsel olgularla ve stratejik çekim güçleriyle birlikte varolmak zorunda; bu nedenle toplumlarımızın işleyişleri yalnızca onlar tarafından belirlenmeyecektir artık.

Yardımcı olan bu kaba saba kuralları kullanarak nasıl davranmalı acaba? Ya da Lenin'in bize miras bıraktığı eski bir deyişle, ne yapmalı? El yordamıyla yaratılan bu ilkeler, hiç olmazsa, ruhun bütün olası eğilimlerine uygun düşen bir eyleme olanak sağlarlar. Ne bir umuta gönderme yapıp toplumsal ilerleme inancını paylaşan insanlara, ne yalnızca egoizm tarafından harekete geçirilenlere, ne de aktif bir karamsarlık namına ilerleyenlere yabancıdırlar. Bu tür bir cep kılavuzu için bir tavsiye mektubu gerekecekse, böyle bir mektup, bir bakıma bizim aktif karamsarlığımıza benzeyen "göreli iyimserlik" adına "her türlü Mesihçilikten ve yersel cennet nostaljisinden kurtarılmış alçakgönüllü bir siyasal düşüncenin" Camus tarafından savunulmasıyla bize sunulmuştu. Sadece iflah olmaz iyimserler, bu sözlerde aradıklarını bulamayacaklardır; çünkü çatışmaların doğal yatışmasına inanıyorlar. Ne Tarih'in trajedisini, ne de Tarih'i sanki trajikmiş gibi düşünmek olan asgari entelektüel sağlığı kabul ediyorlar.

Eylemin kendisine gelirsek; zamanın akışı içinde dünya görüşümüz ne kadar değişiyorsa, o da o ölçüde bir değişime

[82] Ultima ratio (Latince): Son uslamlama; son gerekçe; en son açıklayıcı. (Çev.)

uğrayacaktır. Düzen felsefeleriyle, yani sosyalizm, dogmatik liberalizm ve teknokratik akılcılıkla birlikte, hem devlet adamları, hem de emredici herhangi bir konumdaki bütün insanlar için bir yönetim metodu ortaya çıkmıştı. Bu metod, doğal olarak otorite kullanımı üzerine temellenmişti ve üstün bir meşruluğa gönderme yapıyordu: Pembe yarınlar, ekonomik en üst aşama, yetenek. Etkili bir devlete güvenen Fransızlar, bu yönetim sistemi içinde kendilerini rahat hissetmişlerdi hep. Yeni Ortaçağın eşiğinde bu şekilde davranmak mümkün değil artık, çünkü bütün kurucu ilkeleri yok olup gitmiştir. Üstelik böyle bir davranış verimli de olmaz: Günümüzün sorunu, ilerlemeyi ite kaka gerçekleştirmek değil, fakat yoldan çıkışları engelleyip toplumlarımızı istikrar içinde tutmaktır. Bunlar, görünürdeki alçak gönüllülüklerine karşın belki de çok daha iddialı hedeflerdir; çünkü tek ülkede sosyalizmin inşası ya da orta sınıfın sınırsız refahı kadar düşsel değillerdir. Böylece çok boyutlu bir davranış ortaya çıkar, ki bu da yönetim anlayışını eskiye oranla çok daha güçleştirir.

Yönetmek, her şeyden önce dümencilik sanatını uygulamaktır; bir başka deyişle, insanın, yön vermekten çok, dolaylı etkiler ile baskılar bütünü içinde kendisini yönlendirmesi demektir. Her eylem onu yaratan kişinin başlangıçtaki niyetlerinden sapıp sonuçta öngörülemeyen karşıt tepkilere neden olduğundan, –bir hedef, bir yaklaşım ve araçlar şeklindeki– eski yöntemlere güvenmek olanaksızdır. Gitgide yan etkiler doğrudan etkilere, geri tepen şoklar başlangıç eylemlerine, beklenmeyen aksaklıklar da programlanmış çatışmalara baskın gelmektedir. Arka zeminde ilerlemenin yerini öngörülemeyenin almasıyla birlikte pusulaların yönleri de değişmiştir.

Komutanlık etmek, çok sayıdaki etkiyi göz önünde bulundurmayı, en küçük alarmda harekete geçme yeteneğine sahip olmayı ve ilk karışıklıkta rotayı değiştirmeyi gerektirir. Bunun bir zamanlardaki konsensüs arayışıyla hiçbir ilgisi yoktur. Bu arayış, her güzergahda karşıt güçler arasında bir uzlaşma olacağını varsayıyordu ve böyle bir uzlaşma bir kez gerçekleşince de bir başka girişimde bulunmadan bu durumda kalınmasının yeterli olacağını kabul ediyordu. Oysa günümüzde zıt güçleri

birbirinden ayırdetmek bile çok güç; bunlar arasındaki bir anlaşma raslantısal ve dayanıksız olur, konsensüsten kaynaklanan durağanlık ise düşünülemeyecek bir şeydir. Ayrıca bu yarım yamalak yönetim, ne en klasik ampirizme, ne de geleneksel eyyamcılığa benzemektedir. Edgar Faure'a ait olduğu epey kuşku götüren olan bir deyişe göre, "dönüp duran fırıldak değil, rüzgardır." Bu davranış kuralına bağlanmak olanaksızdır artık; çünkü bu kural, zımni olarak, hiçbir şeyin değerinin olmadığını, toplumun bata çıka ilerlemeye devam edeceğini ve ciddi hiçbir aksaklığın onu tehdit etmediğini varsaymaktadır.

Eyyamcılık, gerilemenin olmadığı bir sistemi varsayar. Bu sistem de, dümencilik yönteminin güçlüklerini ortaya çıkartır. Rota belirgin değildir, aynı sonul hedef uğruna, yani akıntılara kapılmamak için sık sık değiştirilir. Çok geleneksel otorite, manevralar için dramatik bir şekilde zararlı olacak yan etkileri beraberinde getirir. "Feed-back"leri kabul etmeye yönelik belirgin eğilim ise, kısa sürede güçsüzlüğe yol açar. Bu nedenler yüzünden sonuçta, sertlik ile esneklikten, kararlılık ile oynaklıktan oluşan ve sürekli hareket halinde olmasına karşın bazı temel noktalar üzerinde eğilip bükülmeyen bir garip sanat ortaya çıkar. Bu sanat, düzen düşünceleri zamanında pek de etkili olmayan iki gerekliliği içermek zorundadır: Düşgücü ile risk sevdası. Çünkü istikrarsızlığın artmasıyla birlikte, küçük adımlar politikası çoğu kez büyük felaketlerle sonuçlanmaktadır.

Olayların zıvanadan çıkmasını engellemek, ilk önce böyle bir şeyin olabileceğini akılda tasarlamayı, sonra bunun olası evrelerini öngörmeyi ve son olarak masayı karıştıran ve düzeni altüst eden inisiyatifler almayı gerektirir; kısa vadede düşüncesizce görünen ama doğrulukları sonradan anlaşılan inisiyatifler olacaktır bunlar. Hatta haklarındaki yargılar büyük bir adaletsizliği de içerecektir: Önleyici tedbir başarılı olursa, dikkat çekmeden silinir gider ve hiç kimse de gerçekleşmemiş bir dramdan bizi hangi inisiyatifin koruduğunu bilmez. Eğer yarın Batılı devlet adamları Rusya ile Ukrayna arasındaki olası bir çarpışmanın bilincine varıp kaygılanırlarsa, o an için açıklayamayacakları inisiyatifler almaya yönelebilirler –çünkü derin

gerekçelerini itiraf edemezler–; bu sayede tehlike uzaklaştırılırsa, inisyatifler açıklanamaz olarak kalırlar, çünkü tehlike ortadan kalktıktan sonra, bu iki olgu arasında en küçük bir ilişki bile kurulmaz. Kıtanın doğusunu Batı'ya iyice bağlamayı ve Fransız-Alman ilişkilerini her şeye dayanıklı sağlam bir çerçeve içine oturtmayı amaçlayan bütün girişimler, görmüş olduğumuz üzere, bu yaklaşımı çağrıştırmaktadırlar. Seçkinlerden konsensüs arayışıyla hiçbir ilgisi olmayan dümencilik yöntemini uygulamalarını ve aynı anda düşgücünü ön plana koymalarını beklemek boşunadır. Üstelik bu davranış biçimi, aktif bir karamsarlıktan doğan ilkelerle desteklenmek zorundadır.

Yeni Ortaçağ, bir kez daha bir paradoksa yol açmaktadır. Klasik siyasal eylem, ilerleme üzerine kurulu felsefeler gibi değer yitirmiş bulunuyor. Aynı zamanda siyaset tutkusu, gerileme riskine karşı mücadele edilebilmesi için daha da gerekli görünüyor, ama birkaç sağduyulu görüş dışında hiçbir gerçek ideolojik ya da teorik dayanak bulamıyor. Bu bakımdan Modern Zamanlar'ın sonu, dönülmesi zor bir viraj. Entelektüel açıdan göreli bir kazınmış levhayla özdeş: Yanılsamaları ve bahaneleri çoğaltıp sorumluları sürekli bir çilecilik tutumuna zorluyor. İyimser bir "Weltanschauung"a dayanma olanaksızlığına bağlı çilecilik. Pek de harekete geçirici olmayan bir gösterim uğruna, aktif karamsarlık adına davranılması zorunluluğundan doğan çilecilik. Temelini hiçbir semavi dinde bulamayan "seçkinlerin ahlaki görevi"nden ayrılmaz çilecilik. Karmaşık ve yönetilemez bir dünyanın yelkenleri suya indirmeyi değil de daha fazla müdahalede bulunmayı gerektirdiği bilinciyle vurgulanan çilecilik.

Bütün bu yeni sorunlar karşısında Batılı ülkelerin hepsi aynı durum içinde bulunmuyorlar. Modern Zamanlar'ın sonu, bazıları için ideolojik bakımdan çok daha vahim bir nitelik taşıyor. Fransa'nın durumu kesinlikle böyle. Fransa, Descartesçılıktan Aydınlanma'ya, Aydınlanma'dan Jakoben ahiret bilimine geçerek, sonsuz ilerleme düşüncesiyle diğer ülkelere göre çok daha fazla bütünleşmişti. İşleyiş biçimi, koruyucu devleti, genel çıkar gizemine bulanmış seçkinleri, laik papazlar düzeyine yükseltilmiş devlet görevlileri, aydın despo-

tizminin demokratik biçimine zaman zaman göz kırpmış siyasal sistemi, aklın misyonerleri olduklarına inanmış aydınları ve de teknokratik akılcılık kültü, hep birlikte, onu bu bütünleşmeye doğru itmişlerdi. İşte, Tarih'in mekanik gösterimleri içinde uzun zaman rahat eden ve raslantılar ile belirsizliklerin karmaşık oyununa pek düşkün olmayan bir ülke. Fakat görünürdeki bu ideolojik yetersizliğine ve yarattığı izlenime karşın yine de Fransa, karışıklığın hüküm sürdüğü ve belirsizliğin gündelik yaşamın bir parçası haline geldiği bu dönemde başka kozlara sahiptir. Hatta en uç noktada Fransa'nın şansından da söz edilebilir.

X

FRANSA'NIN ŞANSI

Fransa, soğuk savaşın bitişinin kurbanı olmuş gibi görünmektedir. Çünkü Yalta'nın mirasyedisi olarak elinden geldiğince çok avantaj sağlamıştı kendisine: Amerikan nükleer şemsiyesinin koruması altında, bölünmüşlüğün ve geçmişin ağırlığının ezikliğini duyan bir Almanya'yı kendisine ortak edinip hiç riske girmeden büyük devlet rolü oynayabilmiş ve demir perdeyle iyice küçülmüş Avrupa kıtasında sanki bir devmiş gibi at koşturabilmişti. Bu politikayı bağımsız bir aktörün kibiriyle bir süre devam ettirdikten sonra, Topluluk yapılanmasının kendisine olağanüstü bir etkileme aracı hizmeti göreceğinin farkına varıp Avrupa sınıfının hocası konumuna yükselmişti: 1983'teki kısıtlayıcı ekonomik tedbirler tercihi, hükümet bakımından, iyi bir yönetimin kurallarının birdenbire keşfedilmesinden çok, Fransa'nın Avrupa'daki konumunun korunması kaygısını yansıtıyordu; revaçtaki deyişle "rekabetçi dezenflasyon", ekonomik aktörleri gevşeklik alışkanlıklarından kurtarmaya çalışırken aynı zamanda Fransa'nın durumunu da sağlamlaştıracaktı.

Bu miras, 9 Kasım 1989'da, Berlin Duvarı'nın yıkılış gününde yok oldu. Bunun hemen ardından Paris'te, rahat bir konumun yitirilişinden duyulan ortak bir duygu, bir can sıkıntısı kendisini gösterdi. Bu nedenle de Alman birleşmesi süreci hoşnutlukla karşılanmadı: Bu hoşnutsuzluk, –François Mauriac'ın "Almanya'yı öyle çok seviyorum ki iki tane olmasını tercih ederim" deyişiyle ifade etmiş olduğu– eski bir korkunun sürekliliğinden çok, mucizevi bir konumun yitirilmesinden kaynaklanan düşkırıklığını yansıtıyordu. Düşüncesiz iyimserlerin kehanetlerine göre eğer komünizmin yok oluşu evrensel barışa doğru giden bir adımı ifade ediyorsa, bunun için Fransa'nın ödeyeceği bedel çok yüksek olacaktır: Avrupa'da nüfuz kaybı, nükleer kozun ortadan kalkması, çok büyük bir

kıtasal pazar içinde ekonomik sıradanlık, her türlü karar almadaki özerkliğin silinip gitmesi, siyasal girişim kapasitesinin zayıflaması.

Gerçeği iki ya da üç yıl geriden izleyen Fransızlar, büyük bir çoğunlukla bu "diminutio capitis"in[83] bilincine varmış bulunuyorlar: Bu duygu, ekonomik ve sosyal belirsizlikler yanında şimdiki karamsarlıklarına yol açan nedenlerden birini oluşturuyor. Bu konu hakkında kamuoyu liderleri tarafından ne kadar çok kitap, makale yazılıyor: Yalta'nın sona ermesi, Gaullist yanılsamanın ve dolayısıyla De Gaulle'ün kişisel büyüsünün yaratmış olduğu ebedi Fransız ihtişamı inancının çanlarını çalıyor! Kıtanın batısındaki orta güçte bir devlet haline gelen Fransa'nın daralması hakkında ne kadar çok lâf ediliyor ve söylev çekiliyor! Fransız özgünlüğünün ölüm ilamını imzalamaktan mutluluk duyan Anglo-Sakson basını, aynı konu üzerinde ne kadar çok görüş yayımlıyor! Bizdeki kamuoyu, öz-övünç kadar öz-yergi eğilimine de sahiptir: 1958'den itibaren –XIX. yüzyıl Alman aydınlarının alaycı deyişiyle– "büyük ulus" mitosunun geri gelişiyle birlikte öz-övünce bağlanıp unutmuş olduğu öz-yergiyi Alman birleşmesinden sonra yeniden benimsiyor.

Yeni Ortaçağın eşiğinde Fransa'ya özgü bir "diminutio capitis" bulunmuyor. Tam tersine! Garip bir psikolojik paradoksla karşı karşıyayız: Dünyanın ilerleyişi hakkında iyimser olan kişiler, Fransa için karamsar bir tutum takınmak zorundalar; buna karşılık karamsarlar ise, ülkemizin geleceğinden emin olup iyimserlikle yaklaşıyorlar ona. 1989-90 yıllarının saf görüşleri, yani piyasa ekonomisinin değerleri etrafında küresel birleşme, Batı'nın kesin zaferi, o dönemde herkesin benimseyip de bugün dalga geçtiği "Tarih'in sonu" gibi düşünceler bir kez yok olunca, bakış açısı da değişiyor. Arka zemindeki bulanıklık, spazmlar ve belirsizlikler nedeniyle, en istikrarlı, en iyi örgütlü ve gelecekteki sarsıntılardan en iyi korunmuş ülkeler doğal olarak avantajlı duruma geçiyorlar. İşte bu bakımdan ve hali hazırdaki önyargıların aksine bir Fransız şansı beliriyor. Bu

[83] [Lat.] Güç azalması (Çev.)

şans, büyük ölçüde ulus-devletimizin sürekliliğinden ve de fırtınaları diğerlerine göre daha kolayca atlatabilme yeteneğinden kaynaklanıyor. Gerginlikler ve çatışmalar dünyasında olağanüstü bir avantaj bu: Salt ekonomik olan kazançlardan farklı olarak rakamlarla hesaplanmıyor, fakat nüfuz, göreli güvenlik ve erk bakımından tartılıyor.

Böylece olayların bir oyunu sonucunda, yerden yere vurulan bu ulus-devlet bizim birinci kozumuz haline geliyor. Her çeşit milliyetçiler bu konuda böbürlenmeye kalkışmasınlar sakın: Biz bunu hep söylemiştik! Sağcı ve solcu Maurrasçılar[84] da bu değişimde stratejik önsezilerinin yeni bir kanıtını aramaya kalkışmasınlar! Komünizmin hüküm sürdüğü ve Batı'nın birleşmesinin piyasa sultası altında ilerlediği sürece, ulus-devlet kültü eskimiş bir nitelik taşıyordu: Geri safların mücadelesiydi bu. Moskova tahtında Brejnev'in oturduğu dönemde, Paris'te Jironden olmak gerekiyordu; Rusya bir kara delik haline dönüşünce ve 2000 yılı bizi *mutatis mutandis*[85] Ortaçağa doğru sürükleyince, Paris'te yeniden Jakoben olmak gerekiyor. Döneklik mi bu? Fransızvari ulus-devletin değerini bu denli zıt koşullar içinde aynı ölçütlerle ölçmeye kalkmak tam bir saçmalık olur. Bir bakıma Rönesans'taki kadar büyük bir tarihsel değişim yaşandığına inanan kişiler için tek bir görev vardır: Kavramlarını bu ışığın altında gözden geçirmeleri. Diğerleri ise, eğer her günün bir başka olduğunu ve dünyanın aslında istikrara ve düzene doğru ilerlediğini düşünüyorlarsa, eski düşünce alışkanlıklarıyla yetinebilirler.

İşte bizler, muzaffer komünizmle birçok farklılıklar yanında epey benzerlikler de taşıyan bir merkezileşmeye tepki olarak Jirondenliği benimsedikten sonra, şimdi de can çekişen komünizm sayesinde Jakoben olduk! Diğer devletlerin birçoğunun gri alanlar dalgası altında kalıp savunmaya çekildiği dönemde, düzensizlik kıtası haline gelmiş bir Avrupa'da elli sekiz milyon nüfuslu bir ulus-devlete sahip olmak eşi ben-

---

[84] Maurrasçılar: Fransız yazar Charles Maurras'nın (1868-1952) "bütünsel milliyetçilik" görüşünü benimseyenler. (Çev.)

[85] Mutatis mutandis (Lat.): Gerekli değişiklikleri yaparak. (Çev.)

zeri görülmemiş bir şanstır! İki Ortaçağ arasında bir kez daha şaşırtıcı bir koşutluk bulunuyor: Fransa, böylesine uygun bir duruma yalnızca birinci Ortaçağ boyunca, yani en iyi kurumsallaşmış, en kalabalık ve en geniş olduğu zamanlarda sahip olmuştu. Diğerlerinin bölünüp dağılması bizi güçlendiriyor. Kışkırtıcı bir deyişle söylersek, elli sekiz milyon nüfuslu bir Land, Batı'ya doğru genişlemiş bir Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na benzeyecek olan bir Avrupa'da çok güçlü olmaz mı? Land, herkesin betini benzini attıran bir sözcük... Söz konusu olan, bir "Anschluss"[86] değil tabii ki. Almanya, üniter modelden her gün biraz daha uzaklaşıyor: Batı Land'ları arasındaki farklılıklar belirginleşiyor; tabii bunlarla Doğu Land'ları arasındaki farklılıklar da artıyor; bütün bu farklılaşmalar, *Mitteleuropa* düzeyinde kolayca doruk noktalarına ulaşıyor. Fransa'nın ağırlığını ölçmek için onu, simgesel ve gerçek dışı bir büyük Almanya'yla değil, fakat tek tek Land'larla ya da eski Alman Prensliklerini oluşturacak Land'lar arası zımni gruplaşmalarla kıyaslamak gerekir.

Kendisine hükmeden piyasanın tutsağı konumundaki Avrupa ne denli bölünürse ve mikro topluluklar ne kadar özgürleşirse, birleşik ve merkezi Fransa da o ölçüde güçlü bir görüntü çizer. Kent devletlerinin, egemenlik arayışındaki bölgelerin, bulanık imparatorlukların ve darmadağanık bir Rusya'nın bulunduğu bir dönemde, Fransa, tıpkı ilk Ortaçağda olduğu gibi, kıtanın en sağlam noktası gibi görünmektedir. Topluluk bağrındaki bir kıyaslama onun lehine sonuçlanır: Fransız ulus-devleti, güçlü kişilik sahibi küçük devletler -Hollanda, Danimarka, Lüksemburg– dışında, Alman bütününe göre daha tutarlı, İngiltere ile İspanya'ya göre de bölücülük konusunda daha az sorunlu olduğu izlenimini vermektedir. Üstelik parçalanma tehditi altındaki ülkelerin, yani İtalya ile Belçika'nın bu kıyaslamanın dışında tutuldukları da göz önünde bulundurulursa.

---

[86] Anschluss (Almancada "Birleşme"): Avusturya ile Almanya arasında siyasal birleşmeyi öngören ve Hitler'in 1938'de Avusturya'yı ilhak etmesiyle gerçekleşen düşünce. (Çev.)

Gerçekten de bölücülük mü? Başkaları için bir eğilim bu. Korsika'yı gitgide bir "anavatan" vilayeti statüsünden bir denizaşırı vilayet statüsüne doğru sürükleyen güçlükler bir yana bırakılırsa, gerçekte Fransız devletinin maruz kaldığı tek bir bölücülük biçimi vardır: Güney Doğu'nun yasadışı toplum tarafından ele geçirilmesi. Fakat buna karşı, Topluluk'un daha az örgütlü ve daha çok tartışılan diğer üye devletlerinin yapamayacakları şekilde bir savaş verilmesi iyi olacaktır.

Bölgecilik sorunu mu? Ademi merkeziyetçilik politikası, her şeyi valilerden kaynaklandıran geleneklerimizin bakış açısıyla, kesinlikle yerel zorbalar yaratmaktadır; ama bu kişiler, Alman Land'larının, İspanyol eyaletlerinin ve İtalyan bölgelerinin başkanlarıyla karşılaştırıldıklarında birer cüceden başka bir şey değillerdir. Yine de bu politikayı sanki hiçbir şey olmamış gibi sürdürmek gerekir mi? İşte bu noktada Brejnev döneminin Jirondeni, ihtiyatlı bir Jakobene dönüşür. Ademi merkeziyetçilik politikası işlevsel ereklere sahip olduğu, örneğin korkunç eğitim ve öğretim aygıtını daha etkin kılmayı amaçladığı sürece, onu durdurmanın ne alemi var? Ama bölgeleri gruplaştırarak Avrupa düzeyinde birimler oluşturmaya kalkarsa, o zaman dikkat! Avrupa'nın en büyük bölgesi Fransa'dır: Onu ne diye yalancı Land'lara bölmeli? Federalizm eğilimini reddetmiştik, üstelik de hiçbir riske girmeden benimseyebileceğimiz bir dönemde. Şimdi, bu konuda kamuoyundan hiçbir baskının gelmediği tek Avrupa ülkesi olma şansını yakaladığımız bir zamanda, kalkıp da federalizmle flört etmenin hiçbir anlamı yok.

Yurttaşlık sorunu mu? Fransız özümleme makinası, uyumsuz üyelerine rağmen, Avrupa'nın en etkilisi olmaya devam ediyor: Görünürdeki göçleri düzenlemek bakımından diğerlerine göre daha iyi donanmış durumda. Bu nedenle, ulusun içinde farklı etnik toplulukların bulunduğunu ileri süren yaygın eğilime karşı koymamız gerekir. Sorun, tıpatıp ademi merkeziyetçilikteki kavramları çağrıştırır. Batı dünyasının bir arada olması komünizm tarafından garanti edildiği sürece, bu çok katı örgütlenmeyi gevşetmeye çalışmak meşruydu: Temel olan hiçbir şey tehdit edilmiyordu ve bunun sayesinde

ülkenin işleyişinde daha fazla yumuşaklık sağlanabilirdi. Bölgelerin güçlendirilmesi bakımından kesinlikle böyleydi; yabancı kökenli topluluklar için de kimliklerini vurgulamalarına yardım edilerek böyle olabilirdi. Amerikan bütünleşme modeline gitmeksizin yine de ondan bazı topluluksal özerklik kırıntılarını ödünç almak hiç de gereksiz değildi. Oysa bugün böyle bir şey yapmak tam bir çılgınlık olur. Hem de yurttaşlık hukukundaki toprak hakkının, özümseyici ekolün ve toplumsal yapıların hızlı bir bütünleşmeye yol açtığı bir zamanda: Bu ne büyük bir şans!

Başkanlık monarşisi sorunu mu? Başkanlık monarşisi de, inanılmaz denli durağan olan bir dünyada, çok fazla koruyucu ve her yerde hazır ve nazır bir görüntü veriyordu: Ulusal siyasal tartışmayı boğuyor ve böylece sistemi, bazılarının deyişiyle, oyundan yoksun bırakıyordu. Sorumluların birçoğunun davranışlarında özgür olmayı kurumsal olarak beceremeleri nedeniyle daha ciddi boyutlar alan bir raslantısal ortamda, Fransa bu yazgının dışına çıkıyor. Dünya işlerinde kendini ortaya koyamaması, kısıtlayıcı kurumlara bağlanamaz. Fransa için bir yandan yeni Ortaçağda büyük bir role sahip olmasını dilemek, öte yandan bunun imkanlarını, daha açıkçası yedi yıllığına cumhuriyetçi bir monarşinin yetkileriyle donanmış bir devlet başkanını onun elinden almayı istemek, kabul edilecek bir şey değildir. Bu bakımdan, erkler ile karşıt erklerin sofistike dengesi içine saplanıp kalmış olan diğer ülkelerin bize ne kadar imrendiklerine bakalım bir kere.

Hükümetin güçsüzlüğü, durağan bir evrende güç de olsa savunulabilir; ama başlamak üzere olan oyunda kesinlikle hayır! Amerika Birleşik Devletleri başkanının Kongre ile daha fazla uzlaşmak zorunda kaldığı ve Almanya şansölyesinin kafasında hep federalizmin karışıklıklarıyla ilerlemek durumunda olduğu bir sırada, Fransa başkanı, "birlikte yaşama"[87] parantezleri dışında, istediği gibi davranmak özgürlüğüne sahiptir. Krizler karşısında kullanabileceği çok önemli bir

[87] "Birlikte yaşama" (*cohabitation*): Fransa'da cumhurbaşkanı ile başbakanın (dolayısıyla kabinenin) farklı, hatta karşıt partilerden olma durumu. (Çev.)

avantajı vardır: İlk önce harekete geçmek, dolayısıyla inisyatif almak ve böylece oyunun kurallarını belirlemek. Merkeziyetçi zihniyet doğrultusundaki bu yaklaşım, daha mükemmel bir demokrasinin zararına devletin eylem kapasitesini öne çıkarmaktadır. Fransa, iç planda karşıt erklerden yoksundur. Elbette bunları –Anayasa Konseyi'ne doğrudan başvurulması ya da 49.3'üncü maddenin yetki alanının kısıtlanması şeklinde– güçlendirme zorunluluğu ile davranışlarında uygun bir biçimde özgür olan devlet başkanının uluslararası sorumluluklarını koruma gerekliliği arasında bir denge kurmak zorundadır. Ulus-devlet, yerli yerine oturmaya çalışan bir dünyada istatistiki bir sapma olmaktadır; demek ki bir ayrıcalıktır.

Fransa'nın göç karşısındaki durumu da, görece bir kozdur. Aslında bu durum, kamuoyunun göç hareketleri tarafından rahatsız edildiği hissine kapıldığı ve bazen yabancı düşmanı tepkiler gösterdiği bir zamanda, bir paradokstur. Fakat bu alanda her şey bir karşılaştırma işidir, çünkü göçlerin hızlanması yeni Ortaçağa katkıda bulunmaktadır. İlk önce Almanya ile karşılaştırma: Daha önce görmüş olduğumuz üzere Almanya, aynı zamanda on yedi milyon iç göçmeni –Doğu Land'larının halkını–, Federal Cumhuriyetin topraklarına ayak bastıkları an kan hakkı sayesinde Alman yurttaşı olan yüz binlerce "dış Alman"ı ve yapılan son düzeltmelere rağmen hala Avrupa'nın en cömert sığınma hakkından yararlanan çok daha büyük sayıdaki mülteciyi içine alıp özümlemek zorundadır; ayrıca bunlara, Doğu'dan gelip ABD ile Meksika arasındaki sınır kadar delik deşik olan Orta Avrupa sınırından geçen kaçak göçmenler yığınını da eklemek gerekir.

Latin ülkeleriyle karşılaştırma: Eskiden göç edenlerin ülkesi olan İtalya ile İspanya, Mağrip ile Afrika'ya en yakın sınırı oluşturduklarından, birdenbire giderek artan bir göç olayıyla karşılaşmış bulunuyorlar. Deneyleri, gelenekleri, özümleyici yapıları, yetenekli yönetimleri olmayan bu devletler, bu olgu nedeniyle giderek daha fazla kasılıp büzüleceklerdir. Göçmenlerin anayurtlarıyla bağlarını sürdürebilmeleri için çifte yurttaşlığı düzenleyen bir dönemden yurttaşlığa geçişi sınırlayan bir döneme geçişleri hiç de kolay olmayacak, yurttaşlık

hukukundaki kan hakkı ile toprak hakkı arasında seçim yapmakta da zorlanacaklardır.

Doğu'nun yeni demokrasileriyle karşılaştırma: Bu ülkeler arasındaki en az yoksul olanlar, daha yoksul olanlardan gelen kaçak göçmenler için bir barınak haline dönüşüyorlar; üstelik bugün Balkanlar'daki, yarın da bir başka yerdeki savaşlardan kaçan mültecileri de kabul etmek zorunda bulunuyorlar. Savaş alanlarından uzakta bulunan sınırlarının koruması altındaki Fransızlar, Yugoslav çatışmasının başlangıcından bu yana milyonlarca insanın göç etmek zorunda kaldığının farkında bile değiller. İngiltere ile karşılaştırma: *Commonwealth* gereğince bu ülkenin toprakları, eski sömürgelerin insanlarına açık tutuluyor; bu da, etnik gettoların yayılması sonucunu doğuruyor. Son olarak, Meksikalıların hücumu karşısında olağanüstü özümleme yeteneğinden çok şey yitiren Amerika Birleşik Devletleri ile de karşılaştırma: Ne antlaşmanın imzalanmasından sonra oluşmakta olan Kuzey Amerika büyük pazarı, ne de göç kotalarının yeniden düzenlenmesi, özellikle kaçak olan göçmenlerin hızını kesebilmiş değil.

Gözümüzün önündeki bu gerçekler nedeniyle Fransa'nın konumu neredeyse rahat gibi görünmektedir. Bugüne kadar Doğu-Batı eksenindeki korkunç göçten amortisör rolü oynayan Almanya sayesinde korunmuş olan Fransa, yalnızca Güney-Kuzey eksenindeki göçle uğraşmak durumundadır. Bu göç, Afrika'daki demografik baskıya karşın bir aşama kaydetmemiştir. Çünkü geçilebilir olmakla birlikte Çekoslovakya ile Almanya arasındaki sınır kadar kolaylıkla atlanamayacak engelleri ve mesafeleri aşmak zorundadır. Giderek daha da katılaşan hukuki kurallarla kuşatılmaktadır: Yasal göç, deneyimli bir yönetim sistemi tarafından düzenlenmekte; kaçak göç ise, her yıl birkaç on bin kişiyle sınırlı tutulmaktadır. Bu göç olgusu, psikolojik sarsıntılara karşın kontrol edilebilir olmaya devam etmektedir. Hep böyle mi kalacaktır acaba? Elbette baskının artması riski vardır; ama Fransa, Doğulu göçmenlerin baskısı karşısındaki Almanya'dan farklı olarak, Güney'den gelen bu baskıyı denetimi altında tutabilecek güçte görünmektedir.

Özümleme makinası, gerçekten işlemeye devam ediyor. Müslüman göçü, Cumhuriyet'in göreneklerini İtalyanlar ya da Polonyalılar kadar kolaylıkla benimsememesine karşın, uzun bir süreç sonunda da olsa toplumla bütünleşmektedir. Yurttaşlık, okul, kültürel gelenek: Özümleme aygıtları sürüp gidiyor. Fransızlar, göçsel kargaşalar karşısında toprak hakkına sahip oldukları için her an mutluluk duyabilirler. Çünkü toprak hakkı, Fransızları, ülkelerinde sayıları giderek artan ve ikinci derecede yurttaşlık statüsüne *ad vitam aeternam*[88] mahkum olan göçmen topluluklar nedeniyle Almanların yaşamakta olduğu sürtüşmelerden uzak tutmaktadır. Garip bir paradoks sonucunda, toprak hakkı, çok ileri bir tarihte Fransa'yı Almanya'dan, hem de buradaki kan hakkının tarihsel hedeflerini açıkça ortaya koymasına karşın, çok daha türdeş bir hale getirebilir. Göçmenler ya da en azından onların çocukları Fransız yurttaşlığına geçecekler ve kesinlikle Almanya'daki Türklerin Alman olmasından daha fazla Fransız olacaklardır. Fransız ulus-devleti, mükemmel bir özümleme ve kimlik oluşturma aygıtı olmaya devam etmektedir.

Fransa'nın bir başka kozu, onun ekonomik, toplumsal ve siyasal bütünlüğüdür. Bu da, bir karşılaştırma işidir. Her gün biraz daha çatışmalı işbirliği ve şimdilik barışçıl olan rekabet alanı haline gelen bir Avrupa'da, ancak diğerleriyle kıyaslama yapılarak bir yargıya varılabilir. Hiç kuşku yok ki Fransız toplumsal örgüsü yırtılmaktadır. İşsizliğin artması, banliyölerde yasak mahallelerin belirmesi, dışlanmışların çoğalması, kırsal alanların boşaltılması, güvensizliğin baskısı, yabancıdan korkulması: Bunların hepsi de tartışılmaz gerçeklerdir. Fakat diğerleriyle karşılaştırıldığında Fransa bir vaha gibi görünüyor. İngiltere, Londra bölgesiyle sınırlı batısı ile Üçüncü-Dünyalaşan bölgelere sahip güneyi, kuzeyi ve ortası arasında ikiye bölünmüş durumdadır: Roubaix, Liverpool ile kıyaslandığında bir barış limanıdır. İtalya, ekonomik büyüme mucizesinin belli bir süre gözlerden sakladığı Kuzey-Güney ayrılığı nedeniyle bölünmeye doğru gidebilir. İşsizliğin aktif nüfusun dörtte

[88] Ad vitam aeternam (Lat.): Ebediyen, sonsuza dek. (Çev.)

birini etkilediği İspanya'da, hala latifundia[89] zihniyetindeki Endülüs ile en gelişmiş Avrupa'ya bağlanmak arzusundaki Katalonya arasında tam bir zıtlık vardır. Almanya'da, ekonomik birleşme sağlandıktan sonra bile Batı ile Doğu Land'ları arasındaki gerginlik, eski komünist Avrupa'yla olan sınırdaşlığın toplum üzerinde yarattığı baskıdan bağımsız olarak sürüp gidecektir. Küçük ülkeler olan Belçika bölücülükle, Avusturya ise Balkan girdabının dolaylı etkileriyle ve günün birinde Orta Avrupa'da patlak verecek karışıklıklarla yıpranmaktadırlar.

"Fransa'da Tanrı gibi mutlu olmak": Bu eski özdeyiş, gerileyiş içinde olan ve kaygılar taşıyan, zaman zaman da kolektif bir sinir krizine tutulan bir ülkeye hiç de uygun gibi görünmemektedir. Fakat diğer ülkeler, bu özdeyişteki gibi düşünüyorlar ve hiç kuşkusuz bunu gelecekte daha çok hissedecekler. Hatta siyasal yaşamımız bile, uzun zaman komşularımıza verdiğimiz soğuk bir iç savaş uygulamak şeklindeki görüntümüzün aksine, onların siyasal yaşamından daha uygar bir nitelik alıyor bazen. İktidarın el değiştirmeleri, neredeyse İngilizlere özgü bir uygar ortam içinde gerçekleşiyor; hükümet olabilen partiler arasındaki farklılıklar, yerlerini merkez-sağ ile merkez-sol arasındaki geleneksel bir tartışmaya bırakacak ölçüde silinip yok oluyor; dış politika hemen hemen oybirliğini içeren bir konsensüse dayanıyor; "spoils system"[90] Amerikan hoyratlığına benzer hiçbir şey içermiyor. "Birlikte yaşama" uygulamaları, zamanın bir mobilyayı cilalaması gibi, bizim kurumlarımızı cilalamakta. Tam anlamıyla siyaset oyununun dışında kalan toplumsal aktörlerin ilişkileri bile, belli bir ölçülülüğe ulaşmış durumda, öyle ki işverenlerin bir bölümü sendikaların güçsüzlüğünden yakınıyorlar. Grevler toplumsal panoramadan hemen hemen kaybolmuşlar ve aşırı azınlıklar buhar olup gitmişler. Aşırı sağın yükselişi, neredeyse tertemiz olan bu tabloyu karartmak için yeterli değil. Elbette

---

[89] [Lat.] Geniş topraklar. Eski Roma'da soyluların elindeki büyük mülkleri belirtiyordu; XIX. yüzyıldan bu yanaysa geniş topraklar üzerinde kaba tarım yöntemlerine dayalı geri kalmış bir üretim sistemi anlamında kullanılıyor (Çev.).

[90] [İng.] Arpalık düzeni. Seçimi kazanan partinin devlet görevlerine kendi üyelerini ya da yandaşlarını yerleştirmesi (Çev.).

en uygar toplum biz değiliz, hatta ne siyasal düzeyde İngilizler kadar, ne de toplumsal düzeyde Almanlar kadar uygarız; ama kolektif yaşamın bütün boyutları göz önüne alındığında, artık en olgunlar arasındayız.

Nihayet son kozumuz, stratejik risklere çok az açık oluşumuz. Tabii Avrupa öylesine dar ki, bir kazanın bütün kıta üzerinde zincirleme etkisi olur. Fakat her şey bir yana, en iyi korunmuş olmayı sürdürüyoruz. Akdeniz'deki raslantısal olaylar durumunda, elbette ilk sırada yer alan biziz: Cezayir'de ya da Tunus'ta köktendinci rejimler ve bunun sonucu olarak da bizde göçmenler dalgası; bu bölgede, Libya'da ya da bir başka yerde, Avrupa'yı vurabilecek nükleer füzelerin ortaya çıkması; İslami terörizm; kronik istikrarsızlık. Latin ülkeler nişan çizgisi içindeler ve birinci Latin güç, eski sömürgeci devlet olan Fransa da ilk sırada. Fakat raslantıların Richter ölçeği üzerinde, bu olasılıklar, Avrupa'daki bir düzensizlik dalgasından daha az tehlikeli görünmektedirler. Riskler İncil'ini biliyoruz, sayfalarını karıştırdık. Her durumda tehdit altında gibi görünen ülke Almanya'dır. Kapısının önündeki herhangi bir çatışma, muhakkak onda bir göçmen artışı, olaylara bulaşma korkusu ve çatışanların arka cephesine dönüşme kaygısı yaratır. Tabii Almanların başına gelen hiçbir şeye yabancı kalamayız; ya dayanışma ya da çıkar nedeniyle. Ama gerçekte Almanlar, bizim için mükemmel bir siper vazifesi görmektedirler. Alman toprağını bir savaş alanına çevirecek ve otomatik olarak bizi de işin içine sokacak şüpheli bir çatışma dışında kalan diğer bütün raslantısal olasılıklar, ancak Federal Cumhuriyet'in oluşturduğu bu devasa amortisörce yumuşatılarak bizim üzerimizde etkide bulunabileceklerdir.

Stratejik rahatlığımız, nükleer cezalandırılmazlık duygumuzla da artmış bulunmaktadır. Otuz yıllık ulusal kutsal sığınak doktrini, Doğu'da bir tehditin bulunduğu dönemde, yalnızca bizim güvenlikte olduğumuza inanmamızı sağlamıştı. Bu rahatlık duygusu, günümüzde tehditin yok olup yerini risklere bıraktığı bu ortamda da sürüp gidiyor. Belki de bir yanılsama artık: Stratejik nükleer gücümüz, tıpkı Sovyetler Birliği gibi savaşçı bir görüntü çizen ama bunu ekonomik şantajlar için

kullanan Rusya'ya karşı koruyor bizi. Güney'den gelebilecek nükleer terörizme karşı da koruyabilir mi? Silahlarımızın bugünkü durumuna göre hiç de kesin değil. Orta Avrupa'da ya da Balkanlar'da savaşan tarafları sağduyuya davet etmek için etkide bulunmamızı sağlayabilir mi? Hiçbir şey bu kadar kuşkulu olamaz. Nükleer kalkanımız, Yalta dünyasının yok olmasıyla birlikte etkililiğini yitirdi. Fakat yine de, bir başka Avrupalının sahip olmadığı bir güvenlik etkisini aşılamayı sürdürüyor: Çünkü ilk olarak, nükleer gücü elinde tutmak, öngörülemez koşullar için en son kasko sigortası olmaya devam ediyor; ikinci olarak, atom gücü statüsü, barışçıl amaçlar da dahil olmak üzere uluslararası düzeyde gerçek güçle orantılı olmayan önemli bir rol oynamayı sağlıyor; son olarak, oyun kurallarının değişiminden pek haberi olmayan kamuoyu, nükleer kalkandan güçlü bir güvenlik duygusu ediniyor. Bu bakımdan, bu kez de tersine bir tehlike bizi tehdit ediyor; bir başka deyişle, bizi kaygısızlık ya da yalnızlık refleksine götürecek bir rahatlık yanılsamasına kapılma tehlikesi.

Üstelik bu tehlike, Almanlarınkinden ya da Doğu ülkelerinkinden çok farklı olan bir tarihsel bellek tarafından beslenme riskini taşıyor. Bu ülke için garip bir paradokstur bu; çünkü burada tarihçiler birer kraldır, çok sayıda anma töreni vardır ve sık sık geçmişe göndermeler yapılır: Yine de Tarih, Ren'in doğusuna göre burada daha hafiftir. Kıtayı Batı'dan Doğu'ya doğru kateden birisi, belleğin kilometreler boyunca giderek daha ağırlaştığını, hatta daha saplantılı bir hale geldiğini farkeder: Fransa'dan daha fazla Almanya'da; Almanya'dan daha fazla Polonya'da ya da Macaristan'da. Varşova için Polonya'nın paylaşımı, Budapeşte için Trianon Antlaşması, Prag için de Montagne Blanche Savaşı ya da Bohemya'nın Avusturya İmparatorluğuna bağlanışı, hala sancıyan birer anıdır. Alman tarihi öylesine karmaşık, öylesine çokbiçimlidir ki, en iyi anılar en kötülerin silinmesine katkıda bulunarak birbirlerini götürürler. Fakat bulanık anılar, Strasbourg'un ötesindeki her yerde dolanıp durmakta, en güncel tartışmalarda ortaya çıkmakta ve seçkinler ile halkın büyük bir bölümünün içinde yaşamaktadırlar. Fransa'da ise anılar, daha

hafif, hatta daha uçarıdırlar. Tarih'e katlanmış olmaktan çok onu yapmış olma ayrıcalığımız nedeniyle, bu kadar çok yaranın acısını çekmiyoruz. 1918 savaşının 1870 bozgununu silmesiyle birlikte kala kala bir tek Vichy kalıyor. Diğerlerinin yaşamış olduğu şoklar, utançlar ve aşağılanmalar ölçeğinde değerlendirildiğinde, çekilebilecek küçük bir çiledir bu... Buradan hareketle de daha hafif bir sıkıntı, Tarih'in bütün kötülükleriyle yeniden doğduğu düşüncesine pek önem vermeyen bir duygu. Bu nedenle Fransızlar, şimdiki şaşkınlıklarına rağmen, doğmakta olan düzensizlikten diğer Avrupalılara göre daha az etkilenmiş gibi görünüyorlar; belki de nükleer öcüleri ve geçmiş dramlar hakkında pek de rahatsızlık duymayan vicdanları tarafından korunmuş olduklarından bunun farkında bile değiller. Bu durum, onlara haklı ya da haksız bir ayrıcalık sağlıyor: Sert rüzgarların estiği bir zamanda güvenlik duygusuna sahip olmak, sıradışı bir avantajdır.

Bu Descartesçı ülke, tabii ki Descartesçılığa gitgide daha az yer veren bir çevreden rahatsızlık duyacaktır. Entelektüel bakımdan, ideolojik bakımdan dünyanın yeni durumuna alışmakta zorlanacaktır. Belki de başlamakta olan oyunda bir ayrıcalıklı olduğunu ve uzun zamandan beri bu oyun için eşi benzeri görülmemiş kozlara sahip bulunduğunu farkedemeyecektir. Paris'ten bakılan Fransa, bitkin bir şekilde üçüncü binyıla girmektedir; başka bir yerden bakıldığında ise bir vahadır. Refah vahası. Güvenlik vahası. Denge vahası. Bu kazancı boşuna harcamamak ve özellikle de olumlu amaçlar için kullanmak bizim elimizde. Boşuna harcamamak, her şeyden önce ulus-devletimizi korumak demektir: Her türlü bölünmeyi yasaklamak, felsefesini korumak ve etkinliğini sürdürmek. Bu bakımdan, devletin yoksullaşması gerçek bir dram olur. Dünyanın iki Büyük'ün gözetiminde "hazırolda" durduğu ve piyasanın bütün Batı'yı fethettiği dönemde, sorun haklı olarak, zor bela kendini geçindirebilen bir devlet nedeniyle daha büyük bir etkinliğin sağlanması şeklinde ortaya konabilirdi: Tam anlamıyla üretkenlik sorunuydu bu.

Bugün ulus-devlet, omurgasını oluşturan devletin ufalanıp dağılmasına izin veremeyecek kadar önemli bir koz haline

gelmiştir. Bütün ülkeler, savunma zorunluluğu ve dolayısıyla askeri harcamalar konusunda bu tür bir sonuca ulaşacaklardır. Ekonomik durgunluğun sona ermesiyle birlikte askeri harcamaların her yerde daha da artacağı tahmininde bulunulabilir. Fakat Fransa'nın şansı, yalnızca bu askeri boyutla sınırlı değildir. Arabulucular ya da uzlaşmalar olmaksızın ülkenin her yanına müdahale edebilecek muktedir bir devlete sahip olmasına bağlıdır. Bu şans, su alsa bile işler durumda kalan –ve okul, Sosyal Güvenlik gibi kurumlarla yoksullara yardımı içeren– kaynaştırıcı bir sistemle özdeştir. Fransa'yı Avrupa'nın en üniter devleti yapan yurttaşlık felsefesinin içinde bulunur. Son olarak da, ulusu –en azından diğer ülkelerden daha iyi bir şekilde– bir katılım topluluğuna dönüştüren bir değerler sisteminin içinde varolur.

Fakat Fransa, devlet aygıtını koruma istencinin ötesinde, bu ayrıcalıklı konumunu kullanıp iç ve dış inisiyatifler almak zorundadır. XXI. yüzyılın toplumsal sorununa, yani kente, diğerlerinin yapabileceğinden daha ciddi bir şekilde el atacak olan kendisidir: Kentsel sorun, bu yüzyılın sonunda, başlangıcındaki işçi sorunu kadar ağırlık taşıyacaktır. Devlet ile kurumsal toplumun, kendilerini felç eden gri alanları fethetme sorunudur bu. Gelişimi bir aktör, yani işçi sınıfı tarafından belirlenmiş toplumsal sorundan farklı olarak, banliyö halkları hiçbir zaman bir aktör haline gelemeyeceklerdir. İşte bu nedenle, etnik toplulukların kamusal güç ile yardıma muhtaç bireyler arasında arabuluculuk yapmalarını haklı olarak reddediyoruz; ön planda olması gereken devlettir. Devlet, bu yeni türdeki toplumsal krizi başkalarının, daha açıkçası yerel yönetimlerin, derneklerin, yardımsever örgütlerin üzerine atıp kurtulamaz. Bununla birlikte devletin böyle bir eğilimi de vardır; çünkü belirli insan grupları –hastalar, işsizler, sakatlar, evkadınları...– ile ilgilenmeye alışkın olduğundan, risk içeren alanlar karşısında donanımsızdır; ne deneyimi vardır, ne de müdahale edebilecek araçları.

Fakat böyle bir şeyin dışında da kalamaz: Eldeki avantajlı oyun kağıdının, etnik gettolarına bir zamanlar sömürgelerine davrandığı şekilde davranan İngiltere gibi yerel yönetim kon-

seylerine ya da Hollanda gibi yarı dinsel ve yarı askeri kuruluşlara bırakılması kabul edilemeyeceğine göre, devletin bu alanlara sıkıca el atması gerekir. Belki belli bir süre için her gri alana, yani her mahalleye uygulanacak aşırı bir iktidar yapısı oluşturmalı ve bunun çevresinde yerel yönetimler ile sosyal eylem kanallarını birleştirmelidir. Belki bu insanlar için bütün müdahale ve yardım aygıtlarını tek yerde toplamalı ve böylece ilgili kişilerle doğrudan doğruya ilgilenmelidir. Belki bir defaya özgü olarak baskı aygıtlarını –polis–, önleyici hizmetleri –sosyal eylem–, ulusal eğitimi ve posta gibi diğer kamusal aktörleri tek bir otorite altında birleştirmelidir. Elbette mucizevi bir girişim yoktur, ama hepsi de aynı yaklaşıma götürürler: Gri alanlara karşı kendi başına savaş açan bir devlet. Diğerlerinden daha üniter olan bir ulus-devletin ilk ayrıcalığı, kendisini yavaş yavaş kemiren yapılara karşı güç kullanabilecek yetenekte görmesidir.

Fransa, bu aynı görev namına, "Mafia Incorporated"e karşı bir sefer düzenlenmesini önermek bakımından diğer devletlere göre belki de daha uygun durumdadır. Korumak, hatta yeniden fethetmek zorunda olduğu toprakları vardır özellikle. Kamu güvenliğiyle ilgilenen kimseler için, kimlik kontrollerinin yaygınlaştırılmasından çok daha belirleyici olan bir mücadeledir bu. Yarın, bankalar ve finans kuruluşları üzerinde denetim araçlarına sahip bir uluslararası finansal polis teşkilatı olmalıdır; ayrıca bu kuruluşların yerlerini alabilecek daha katı bir hukuki çerçeveyle donanmış ulusal merkez bankaları oluşturulmalıdır. Böyle bir yapılanmanın oluşmasını geciktirmek, piyasanın giderek yaygınlaşan bir yasadışı paranın insafına bırakılmasını kabul etmek demektir. Gerek teknokratik bakımdan yetersiz oldukları, gerek kaçakçılarla işbirliği yaptıkları için bu yapılanmaya karşı koyan ülkelere ise, en azından kamusal, mümkünse de özel kredi yollarını yasaklayıp kapatmak gerekir. Bugüne dek hiçbir büyük devletin böyle bir model önermemiş olması çok üzücüdür! Eylemsizlik, devletlerin, ilgilenmeye başladıkları zaman artık geri dönüşü olmayan bir şekle bürünebilecek kangren hastalığıyla bir tür pasif işbirliği içinde olmaları anlamına gelir.

İnisiyatif, uluslararası finans sahnesindeki büyük aktörlerin herhangi birinden gelebilir tabii ki. Ama bu rol, dünyasal örgütlenme sistemleri önermeyi kendisinin bir özelliği haline getirmiş Fransa için biçilmiş bir kaftandır. Devletinin gücü ile siyasal karar alma sistemi, bu bakımdan ona eşi benzeri görülmemiş bir esneklik kazandırmaktadırlar. Diğerlerinden önce bir inisiyatif kapasitesine sahip olmak hiç de yabana atılacak bir özellik değildir. Aslında söz konusu olan şey, muktedir bir iktidarı yaratmaktır; gerek polisin müdahalesini gerektiren yeni sorunlar konusunda, gerekse gerçekte bir anlamı olduğu uluslararası düzeyde. IMF'in finans polisi mi? Bunu önermek bize düşüyor: Piyasaların kuşatılmasını işin ruhuna karşı işlenmiş bir cinayet gibi gören Anglo-Saksonlar, belki bir kereye özgü olarak daha az dikkafalı olurlar. Gerçekte, sadece ve sadece, yapısını koruyan bir ulus-devlet, avlusunu korumak, elinden kaçan topraklarını yeniden fethetmek ve güvendiği devletleri özellikle baskıcı amaçları da içeren bir uluslararası örgütleniş istencine doğru sürüklemek uğraşı içine girebilir.

Fransa'nın uluslararası oyunda uzun zamandan beri karşılaştırılmalı iki avantajı bulunuyordu: Nükleer güç statüsü –aşınmış da olsa sürüyor– ile siyasal düşgücü hakkı. Bu hakkını kimse tartışma konusu yapmamıştır; ne kendilerini genel düşüncelerin hazzına bırakmayacak kadar pragmatik olan İngilizler; ne uzun süre üstün gücün doğal kullanışına kendilerini kaptırmış olan Amerikalılar; ne en küçük inisiyatifleri bile kibirlenmelerinin ilk belirtisi gibi algılanan Almanlar; ne en basit yaklaşımları emperyalizm kuşkuları uyandırmış olan dünün Sovyetleri; ne de uluslararası sorunlar üzerinde aklı selim bir şekilde düşünemeyecek denli düzensizlik içinde bulunan bugünün Rusları. İşte Fransızlar, bu boşluğu doldurarak Topluluk yapılanmasını yarattılar, ona hükmettiler ve sayısız yeniden doğuşlarının ritmini belirlediler. Gelecek düzensizlik perspektifinden artık hiçbir şey yapılmaması gerektiği sonucunu çıkarmak tam bir çılgınlık olur. Bir ülke için başını kuma gömmek, kendisini en berbat olan şeye, daha açıkçası olaylara maruz kalmaya mahkum etmek demektir.

Bizim bakımımızdan böyle bir tutum daha da saçma olur: Yeni Ortaçağın bize sunduğu garip şans, bizim için yalnızca bir söz hakkı değil, fakat en azından bir konuşma zorunluluğu da yaratmaktadır. Diğer Avrupalılara göre şok dalgalarından daha iyi korunan, ama tümüyle güvencede de olmayan, daha çok kendimize dönük, daha istikrarlı olan ve başkalarının gitgide daha da imrenecekleri bir ulus-devlete dayanan biz Fransızlar, Tarih'in gerileyişine karşı savaşmak zorundayız. Tabii ki yalnız başımıza değil; ama diğerlerini de yanımıza çekmeye çalışarak. Dünyanın asgari bir örgütlülük ve otorite arayışı içinde olduğunu çok iyi biliyoruz.

Avrupa için federalizm düşünden "demokratik imparatorluğa" geçiş: Zihinsel değişim ile kurumsal dönüşümü gerektirir bu uğraş. Eğer bu misyonu biz üstlenmezsek, ortaklarımızdan hiçbiri bu işe el atmaz. Fransızlar ile Almanlar arasında canlandırılmış bir ittifak çevresinde kıtanın batısını istikrara kavuşturma istenci: İnisyatif bizim tarafımızdan gelmezse mümkün değil. Gelecek tehlikeler ve bunları önleyecek tedbirler hakkında önsezili bir refleks: Bizim daha Descartesçı olan yapımız, daha ampirik bir yaklaşımla krizlerin sıcağı sıcağına çözüleceğine ve bu çözüm anında bir akıl dozu ile bir taktik düşüncenin yeterli olacağına inanan ortaklarımıza göre, böyle bir şeyi telkin etmeye daha yatkındır. Sıcak krizlere tepki: Şansımız sayesinde kendimize daha güvenen biz Fransızlar, ileri görüşlülük ile canlılık gösterebilmek için diğerlerine göre daha az gergin olmak durumundayız. Oluşan dünyayı daha genel bir şekilde kabullenme: Bu dünyanın merkezi ve üniter ulus-devletlere beklenmedik bir avantaj sağlaması nedeniyle, ayrıcalığımızın farkına vardığımız anda diğerlerine göre çok daha özenli ve kararlı bir şekilde tepki gösterebiliriz. Yurttaşlık ile kimlik konusunda giderek alevlenen tartışmalar: Etnikçilik ile onun gerekçesi olan kan hakkının yükselişi karşısında toprak hakkımız nedeniyle kendimizi tecrit edilmiş hissedeceğimiz yerde, ötekine göre çok daha barışçı ve gerginlikleri azaltıcı olan sistemimizi yaygınlaştırmaya çalışmalıyız. Göçlerin baskısı: Önyargıların aksine daha az tehdit altında bulunduğumuz için, bu konuda uluslararası bir düzenlemenin

yapılmasını ve yükün paylaşımını çok daha kolaylıkla önerebiliriz. Akıldışılığın ve yeni aşırı akımların yükselişi: Eski ulus-devletimiz bize daha iyi korunma olanakları sağladığından, ideolojik mücadeleyi diğerlerine göre daha yoğun bir şekilde yürütmeliyiz.

Bütün bu cephelerde, daha iyi korunmuş olduğumuz için daha aktif olabiliriz. Üniter ve merkezi ulus-devletimizin bize sunduğu avantaj, farklı iki şekilde kullanılabilir. Ya onun koruyucu kanatları altına sığınıp, tıpkı bir kalenin koruması altındaki ilk Ortaçağ halkları gibi içe kapanır ve böylece eski izolasyonist ve himayeci geleneklerimize geri dönüp dışarda olup bitenle mümkün olduğunca ilgilenmeyiz. Ya da bu kasırganın içinde kendimizi daha güçlü hissederek dünya üzerinde daha etkili olma fırsatının doğduğunu düşünür ve daha mücadeleci, daha yenileştirici olmaya çalışıp olayların gidişi üzerine ağırlığımızı koymaya çalışırız. Bu iki eğilim de Fransa için yeni şeyler değildir: Fransa, her zaman köycülük refleksi ile evrensellik refleksi arasında gidip gelmiştir; bu bağlamda devlete iki farklı anlam yüklenilmiştir, birincisinde kalkan, ikincisinde kılıç. Bir bakıma Vichy ile Londra'nın çatışması, bu konudaki son dramatik bölümdür. Kırk beş yıllık ekonomik gelişme ile tarihsel donuş, tartışmanın uluslararasıcılığın zaferiyle sonuçlandığına inandırabilmişti bizi: Çünkü bu süre boyunca uluslararası birlik ile Batı'yı birbirine karıştırmış ve kimlik özlemlerinin kesinlikle yok olduğuna inanmıştık.

Çarkın tersine dönmesiyle birlikte yeni Ortaçağın ilk sıkıntıları, bu özlemleri görünürde olumlayan bir şekilde etkilemektedir. Zaten Maastricht'e karşı olan %50'ye yakın oyun başka ne gibi bir anlamı olabilir ki? Uzun zaman geri planda kalan içe dönüklük eğilimi, yeniden başını doğrultuyor: Görünürdeki olaylara getirilecek en iyi yanıt olduğu iddiasında. Ancak ilk zamanlarda başarılı olamaz: Uluslararasıcı ve iyimser referans modellerinin yok oluşu karşısında yönlerini şaşıran dışa dönüklük yandaşları, bundan kuşku duyacaklardır. Eğer bu kişiler, savaş sonrasının uluslararsıcılık türüne sarılacak olurlarsa, bir bozgundan bir diğerine doğru yuvarlanırlar. Görüşlerini güncelleştirmek için daha ne kadar zaman

gerekecek onlara? Ne zaman ebedi ilerleme inancıyla bezenmiş eski hülyalarını terkedip dışa dönük ama daha gerçekçi bir görüşü benimseyecekler? Bir başka uluslararasıcılık, ama bu kez köşesinden aktif karamsarlıkla damgalanmış bir uluslararasıcılık oluşturabilmek için ikonalarını en kısa zamanda yakmaya cesaret edecekler mi? Açık görüşlü olacaklarına dair iddiaya girebilecekler mi? Eski dünya görüşlerinde ısrar ederlerse ve kısa bir uyum anı yaşadığımıza, sonuçta geleneksel düzenin yeniden hakim olacağına inanmayı sürdürürlerse, yok olmaya mahkumdurlar. Bu durumda, içe dönükler, eski himayecilik savunucuları, ulus-devletin gerici türünün yandaşları, tedirginler ve yabancı düşmanları oyunu kazanmış, Fransa ise yeni dünyasal düzensizliğin kendisine sunduğu şansları olabildiğince kötü bir şekilde kullanmış olur. Eğer dışa dönüklük yandaşları, tam tersine, beklenilmeyen şeylerden yararlanmayı bilirler, düşüncelerini dünyanın değişiminden daha hızlı bir şekilde ortama uydururlar, kendilerini kavramsal bir alet kutusuyla ve el yordamıyla hazırlanmış birkaç ilkeyle donatırlarsa, yeniden üstünlüğü ele geçirip çok kötü gözüken bir şeyi en iyi şekilde kullanabilirler.

Yeni Ortaçağ, bizim için epey olumlu yönler gösteriyor: Elverişli noktalar en az riskler kadar önemli bir yer tutuyor. Öteki ülkelerin çoğu için ise bilan daha dengesiz ve tehlikeler şanslardan daha fazla. Yolumuzu şaşırmamızın hiçbir mazereti olamaz. Sarsıntı öylesine büyük ki, uzun bir süre şaşkınlık yaratacaktır. İlerleme kültü ile olanaklı bir düzen duygusu içinde yaşanmış birçok yüzyıldan zarar görmeden çıkılamaz. İlk aşamada, gerilemeye mahkum olduğumuza ve bu gerileyişi gökyüzünün kafalarına düşeceğine bir şekilde inanmış olan ilk Ortaçağ insanlarının duygularına benzer bir tedirginlik içinde yaşayacağımıza inanmak eğilimi vardır. Buradan da ruhsal huzursuzluk gerginlikleri, sıkıntılı davranışlar, kaderciliğin çekiciliği ile kolektif kargaşa ortaya çıkar.

Fakat kendilerini bu durumdan en iyi şekilde çekip çıkarabilecek insanlar, düzen ve ilerleme dönemine göre daha da önemli olan bir özelliğe, yani olgunun boyutunu ilk önce kavrama özelliğine sahip kişiler olacaktır: Her şey yolunda git-

tiği ya da herkes her şeyin iyiye doğru gittiğine inandığı zamanlarda, farklılıklar olayları öngörenler ile geriden takip edenler arasında bulunur; bu ikinci kişiler rüzgarın da yardımıyla olayların tümüyle dışında kalmamayı becerebilirler. Ama arka zemini düzensizliğin oluşturduğu bir ortamda, en küçük bir yakalama şanslarının olabileceğini düşünmek mümkün değildir: Açık görüşlülük yaşamsal bir önem kazanır. Bu durumda, öngörmek, öngörmek ve yine öngörmek dışında bir başka slogan olamaz. Tabii öngörüye özgü hatalar riskiyle birlikte: Yanlış düşünceli Romain Rolland, "İstemek nedeniyle çoğu zaman yanılgıya düşülür. İstememek nedeniyle ise her zaman yanılgıya düşülür." diyerek ilk kez doğru bir şeyi dile getirmişti. Öngörünün yanında ayrıca: Egemen ortamın gerisine düşmek ve böylece güçsüzlüğe indirgenilmek tehlikesi. Tersine, karamsar ve kibirli yalnızlık eğilimi. Özellikle, sadece akılcılık yüzyıllarının bize miras bıraktığı araçlara dayanarak daha az akılcıl bir dünyayı tasarlamanın entelektüel güçlüğü. En önemlisi de, kesin olmayanı asgari bir kesinlikle düşünmeye çalışmanın neredeyse çözümsüz sorunu.

Bu tutumun yani öngörünün benimsenmesi, her türlü tehlikeyi göze alarak, varoluşçu karamsarlıktan ahlaki açıdan geçerli olan tek karamsarlık biçimine, yani aktif karamsarlığa geçmenin biricik yoludur. Max Weber'in eski kategorilerine göre, aynı anda hem inanç etiğine hem de sorumluluk etiğine dayanılmasıdır. Bu iki etik, uzun vadede bağdaşırlar mı acaba? Bu da bir başka sorun...

Son yılların Fransa'sında adı sık anılan yazarlardan biri de Alain Minc'tir. Minc, düşündüklerini çok güzel yazan, bir roman akıcılığıyla okutturabilen bir düşünür.
Geçen yıl sonlarında yayınlanan ve bu yıl hep konuşulan ilginç kitabı, "Yeni Ortaçağ" adını taşıyor.

Mümtaz Soysal / *Hürriyet*

Gerçekten de Yeni Ortaçağ: Örgütlü sistemlerin yokluğu, her türlü merkezin kayboluşu, kaygan ve silik dayanışmaların ortaya çıkışı, belirsizlik, rastlantı, bulanıklık.

Yeni Ortaçağ: Zengin toplumların mafyalar ve yolsuzluklarla kemirilmesinden Rus kargaşasına varıncaya dek, her türlü otoritenin dışında sayıları giderek artan "gri alanlar"ın gelişimi.

Yeni Ortaçağ: Aklın, kurucu ilke olarak, uzun zamandan beri kaybolduğu sanılan ilkel ideolojilerin ve boşinançların yararına silinip yokoluşu.

Yeni Ortaçağ: Krizlerin, sarsıntıların ve spazmların sanki günlük yaşamımızın dekorları gibi geri gelişi.

Yeni Ortaçağ: "Düzenli" evren gitgide daha küçük bir yer tutarken, bizim eylem araçlarımıza, hatta çözümleme olanaklarımıza giderek duyarsızlaşan alanların ve toplumların daha büyük bir yer kaplayışı.

Nihayet yeni bir şey! Dün iyimserlik nedeniyle kaderci olma hakkına sahiptik; oysa şimdi karamsarlık nedeniyle gözüpek olmak zorundayız.

ISBN 975-533-129-8
9 789755 331294

57500002